

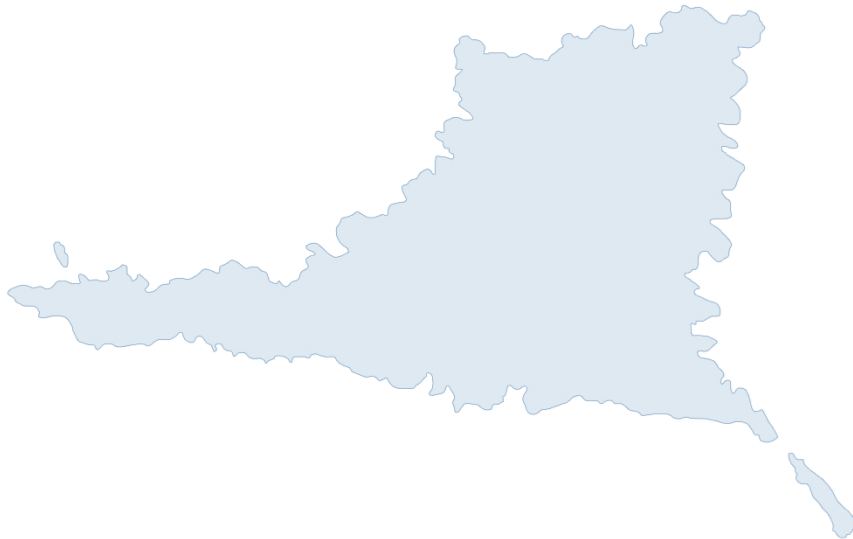
Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών:
Πολεοδομία και Χωροταξία

Διπλωματική Εργασία

**Απόπειρες μετασχηματισμού τόπων εξορίας σε μέρη παραγωγής ενέργειας
Η περίπτωση της Γυάρου**

Φοιτήτρια: Τατιάνα Μάκη
Επιβλέπουσα: Ρένα Κλαμπατσέα

Αθήνα, Οκτώβριος 2024

Τατιάνα Μάκη

Απόπειρες μετασχηματισμού τόπων εξορίας σε μέρη παραγωγής ενέργειας: Η περίπτωση της Γυάρου

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

- » Ρένα Κλαμπατσέα
- » Σοφία Αυγερινού - Κολώνια
- » Κωνσταντίνα Βαλεριάνου

Ευχαριστίες

Η Γυάρος είναι ένα ιδιαίτερο νησί με μακρά ιστορία, το οποίο έχει μεταξύ άλλων χρησιμοποιηθεί σαν τόπος φυλάκισης και εξορίας. Πλέον επιχειρείται από πλήθος φορέων να μετασχηματιστεί και να αλλοιωθεί ο χαρακτήρας της. Αν και **η ανάλυση και η έρευνα που ακολουθεί έχουν πραγματοποιηθεί από εμένα την ίδια και όσα γράφονται στο κείμενο εκφράζουν τις προσωπικές μου απόψεις** υπήρξαν κάποια άτομα τα οποία αισθάνομαι πως οφείλω να ευχαριστήσω.

Δε θα μπορούσα να μην εκφράσω και από τις γραμμές αυτές τις ευχαριστίες που οφείλω στην υπεύθυνη της διπλωματικής αυτής εργασίας -την κυρία **Ρένα Κλαμπατσέα**- καθώς με άφησε να εξελίξω τις σκέψεις μου με τον δικό μου τρόπο ενώ ταυτόχρονα μου επεσήμαινε όταν έκρινε αναγκαίο ζητήματα που παρέλειπα. Ευχαριστίες επίσης οφείλω και στους κυρίους **Δημήτρη Γόντικα** και **Βασίλη Κωτούλα** οι οποίοι αφιέρωσαν χρόνο για να συζητήσουν μαζί μου σχετικά με τις εμπειρίες τους από την περίοδο της Στρατιωτικής Δικτατορίας.

Υπόμνημα κρατουμένων προς τον υπουργόν Δικαιοσύνης της κυβέρνησης Πλαστήρα, 1951

Αμέσως μετά την άφιξη των αποστολών ήρχιζεν το ασύλληπτον μαρτύριον της καταναγκαστικής εργασίας, των αγρίων μέχρις αίματος ομαδικών ξυλοδαρμών, των φρικτών βασανιστηρίων, του πειθαρχείου και της πειθαρχικής ομάδος, των ατομικών βασανιστηρίων, της πείνης, της δίψης, του αφορήτου συνωστισμού και των αθλίων όρων διαβιώσεως.

Η καταναγκαστική εργασία συνίστατο εις την εξόρυξιν -με τα πλέον πρωτόγονα μέσα- και μεταφοράν λίθων μεγάλου βάρους, συνήθως από μακρυνάς αποστάσεις, την μετατόπισιν των από τόπου εις τόπον, με φανεράν την πρόθεσιν της σκοπίμου καταπονήσεως και εξουθενώσεώς μας. Εις την εξόρυξιν αποχευεωτικών αυλάκων, ανέγερσιν μανδροτοίχων, ισοπέδωσιν λόφων, διάνοιξιν και κατασκευήν οδών, κατασκευήν προβλητών με ογκολίθους, εκφόρτωσιν και μεταφοράν εις μακρυνάς και ανηφορικές αποστάσεις (ορεινά πολυβολεία, φυλάκια κλπ) σάκκων τσιμέντου και άμμου, ξυλείας, σιδηροδοκών κλπ. Η μεταφορά συνοδεύετο πάντοτε με αγρίους ομαδικούς ξυλοδαρμούς και μαστιγώσεις αναλόγους με εκείνας, αίτινες ελάμβανον χώραν κατά την σκοτεινήν εποχήν της δουλείας. [...] Φάλαγγες κρατουμένων από νύκτα εις νύκτα εν μέσω των βροχών και του ψύχους, των σφοδρών ανέμων και του φοβερού καύσωνος, γυμνοί και ανυπόδητοι οι περισσότεροι, πεινασμένοι και διψώντες εις το σύνολον, φορτωμένοι διάφορα υλικά τα μεταφέραμεν άφωνοι χωρίς καμμίαν ανάπαυσιν από το ένα μέρος εις το άλλο, χωρίς σχέδιον, χωρίς προοπτικήν καμμίαν, με αποκλειστικόν σκοπόν την καταπόνησιν και εξουθένωσίν μας, και υπό συνεχές μαστίγωμα βασανιστών φυλάκων, έκαστος των οποίων έχει γράψει μίαν μαύρην και ανατριχιαστικήν ιστορίαν «αποστολής σωφρονιστικού υπαλλήλου» εις Γυάρον.

Πηγή αποσπάσματος: Παναγιώτου, Ο., & Δημακόπουλος, Λ. (2009). Τόποι εξορίας - ένα σημερινό βλέμμα (1η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.¹

¹ Σελίδα 71

Περιεχόμενα

» Γραφήματα	8
» Χάρτες	8
» Πίνακες.....	9
» Ακρωνύμια	10
Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή.....	12
1.1 Ελλάδα 2030	12
1.2 Υπόθεση Εργασίας - Ερευνητικό Ερώτημα.....	18
1.2.1 Υπόθεση Εργασίας.....	18
1.2.2 Ερευνητικό Ερώτημα.....	21
1.3 Εννοιολογικές Διευκρινήσεις	26
1.3.1 Ανθρωπογενής Κλιματική Αλλαγή.....	26
1.3.2 Ενεργειακή Μετάβαση προς τις ΑΠΕ.....	30
1.4 Μεθοδολογική Προσέγγιση - Επισκόπηση Κεφαλαίων.....	34
1.4.1 Μεθοδολογική Προσέγγιση	34
1.4.2 Επισκόπηση Κεφαλαίων.....	35
Κεφάλαιο 2: Θεσμικές, Θεωρητικές και Ιστορικές Προσεγγίσεις	37
2.1 Θεσμικό Πλαίσιο	37
2.1.1 Ευρωπαϊκές Νομοθετικές Πράξεις	37
2.1.2 Εθνικές Νομοθετικές Πράξεις.....	38
2.1.3 Εθνικός Χωρικός Σχεδιασμός	43
2.2 Θεωρητικές Οπτικές	47
2.2.1 Τιμωρητικές Πρακτικές.....	47
2.2.2 Συλλογική Μνήμη.....	50
2.2.3 Πολιτισμικό Τοπίο	52
2.3 Χωρικά Χαρακτηριστικά της Γυάρου.....	55
2.3.1 Περιβαλλοντικά Ευαίσθητη Περιοχή	55
2.3.2 Τόπος Εξορίας	60
2.4 Ιστορική Αναδρομή στο Πρόσφατο Παρελθόν	65
2.4.1 1946-1974.....	65
2.4.2 1975-2024.....	70
Κεφάλαιο 3: Παρόν, Παρελθόν, Μέλλον και Αντιφάσεις	76
3.1 Γυάρος 2024.....	76
3.1.1 Εκφάνσεις της Τρέχουσας Ενεργειακής Μετάβασης.....	76
3.1.2 Αναμνήσεις από έναν Τόπο Εξορίας	78

3.2	Το Χωρικό Παλίμψηστο	84
3.2.1	Ο Θεσμοθετημένος Ιστορικός Τόπος.....	84
3.2.2	Η Γυάρου πέρα από τους Όρμους	87
3.3	Παρελθούσες και Μελλοντικές Χρήσεις.....	96
3.3.1	Παρελθούσες Χρήσεις.....	96
3.3.2	Μελλοντικές Χρήσεις	98
3.4	Ο Χωρικός Σχεδιασμός στην Εποχή της Υπερθέρμανσης του Πλανήτη	104
3.4.1	Παράμετροι της Παραγωγής Ενέργειας.....	104
3.4.2	Προτεινόμενο Πλαίσιο Κριτηρίων για τη Χωροθέτηση Ανεμογεννητριών	106
Κεφάλαιο 4: Συμπεράσματα		112
4.1	Θεσμοθετημένες Αποφάσεις και Υλοποιημένες Πρακτικές	112
4.2	Σκέψεις και Προβληματισμοί	118
Ξενόγλωσση και Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία		123
Ευρωπαϊκές Νομοθετικές Πράξεις και Αποφάσεις.....		127
Φύλλα Εφημερίδας της Ελληνικής Κυβέρνησης		127
Ηλεκτρονικές Σελίδες		129
» Παράρτημα Α: Γραφήματα.....		130
» Παράρτημα Β: Χάρτες		134

» Γραφήματα

Γράφημα 1: Ποσοστό αθροίσματος αιτήσεων για αιολικά πάρκα στο γενικό άθροισμα αιτήσεων για ΑΠΕ και ΣΗΘΥΑ ανά έτος για το σύνολο της χώρας.	18
Γράφημα 2: Ιστορική αναδρομή σε επιλεγμένα ιστορικά γεγονότα.	66
Γράφημα 3: Περίοδοι που η Γυάρος χρησιμοποιήθηκε σαν τόπος φυλάκισης και σαν τόπος εξορίας.	69
Γράφημα 4: Θεσμοθετημένες αποφάσεις σχετικές με τη Γυάρο.	75
Γράφημα 5: Προτεινόμενο πλαίσιο κριτηρίων για τη χωροθέτηση ανεμογεννητριών (τμήμα 1/4).	110
Γράφημα 6: Προτεινόμενο πλαίσιο κριτηρίων για τη χωροθέτηση ανεμογεννητριών (τμήμα 2/4).	110
Γράφημα 7: Προτεινόμενο πλαίσιο κριτηρίων για τη χωροθέτηση ανεμογεννητριών (τμήμα 3/4).	111
Γράφημα 8: Προτεινόμενο πλαίσιο κριτηρίων για τη χωροθέτηση ανεμογεννητριών (τμήμα 4/4).	111
Γράφημα 9: Ετήσια παγκόσμια μεταβολή επιπέδων διοξειδίου του άνθρακα από ενέργεια και βιομηχανία.	130
Γράφημα 10: Ετήσια παγκόσμια κατανάλωση ενέργειας ανά είδος.	131
Γράφημα 11: Κατανομή τελικής κατανάλωσης ανά τομέα στην Ελλάδα το 2018.	132
Γράφημα 12: Μίγμα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στις 27 χώρες-μέλη της ΕΕ για τον Οκτώβριο του 2021.	133

» Χάρτες

Χάρτης 1: Η νήσος Γυάρος και οι βραχονησίδες της Φούης και Γλαρονήσι.	55
Χάρτης 2: Θέσεις πολυγώνων και ανεμογεννητριών που έχουν λάβει βεβαίωση (άδεια) παραγωγού στη Γυάρο ανά εταιρεία.	72
Χάρτης 3: Προσωρινό μέρος αποστολής εξορίστων στη Γυάρο με την ονομασία Κάραβελ.	81
Χάρτης 4: Πολύγωνο οριοθετημένου ιστορικού τόπου και όρμοι της Γυάρου.	84
Χάρτης 5: Κτίρια και υποδομές στον Α΄ όρμο.	85
Χάρτης 6: Κτίρια και υποδομές στον Β΄ και στον Γ΄ όρμο.	86
Χάρτης 7: Κτίρια και υποδομές στον Β΄ και στον Γ΄ όρμο.	87
Χάρτης 8: Κατασκευές και ίχνη κατοίκησης στο σύνολο της Γυάρου.	88
Χάρτης 9: Κατασκευές και ίχνη κατοίκησης στο δυτικό τμήμα της Γυάρου.	89
Χάρτης 10: Θέση περιοχής 1.	91
Χάρτης 11: Πεζούλες, διαδρομές και υποδομές περιοχής 1.	91
Χάρτης 12: Θέση περιοχής 2.	92
Χάρτης 13: Πεζούλες, διαδρομές και υποδομές περιοχής 2.	92
Χάρτης 14: Θέση περιοχής 3.	93
Χάρτης 15: Πεζούλες, διαδρομές και υποδομές περιοχής 3.	93
Χάρτης 16: Θέση περιοχής 4.	94
Χάρτης 17: Πεζούλες, διαδρομές και υποδομές περιοχής 4.	94
Χάρτης 18: Θέση περιοχής 5.	95
Χάρτης 19: Πεζούλες, διαδρομές και υποδομές περιοχής 5.	95
Χάρτης 20: Πολύγωνο οριοθετημένου ιστορικού τόπου, πολύγωνα αιολικών πάρκων και θέσεις ανεμογεννητριών.	99

Χάρτης 21: Παρελθούσες και μελλοντικές χρήσεις.	100
Χάρτης 22: Ίχνη κατοίκησης στο δυτικό τμήμα της Γυάρου, θέσεις και πολύγωνα ανεμογεννητριών.	101
Χάρτης 23: Το ορεινό πολυβολείο και οι θέσεις από τις ανεμογεννήτριες που έχουν λάβει βεβαίωση παραγωγού.	101
Χάρτης 24: Υπό αξιολόγηση ανεμογεννήτριες στη Μακρόνησο.	134
Χάρτης 25: Ίδρυση θαλάσσιου καταφυγίου άγριας ζωής στην θαλάσσια ζώνη πέριξ της Γυάρου.	135
Χάρτης 26: Ζώνες προστασίας της χερσαίας και της θαλάσσιας περιοχής της Γυάρου.	136
Χάρτης 27: Πολύγωνο αιολικού σταθμού στη Γυάρο που έχει απορριφθεί και θέση αυτού σε σύγκριση με τους σταθμούς που έχουν λάβει βεβαίωση παραγωγού.	137
Χάρτης 28: Οριοθέτηση του ιστορικού τύπου της Γυάρου.	138
Χάρτης 29: Υφιστάμενη κατάσταση όρμου Α΄.	139
Χάρτης 30: Υφιστάμενη κατάσταση όρμων Β΄ και Γ΄.	139
Χάρτης 31: Υφιστάμενη κατάσταση όρμων Δ΄ και Ε΄.	140
Χάρτης 32: Υφιστάμενη κατάσταση περιοχής 1.	140
Χάρτης 33: Υφιστάμενη κατάσταση περιοχής 2.	141
Χάρτης 34: Υφιστάμενη κατάσταση περιοχής 3.	141
Χάρτης 35: Υφιστάμενη κατάσταση περιοχής 4.	142
Χάρτης 36: Υφιστάμενη κατάσταση περιοχής 5.	142

» Πίνακες

Πίνακας 1: Τύποι οικοτόπων της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ στη Γυάρο.	57
Πίνακας 2: Καθεστώτα περιβαλλοντικής προστασίας Γυάρου.	59
Πίνακας 3: Κατηγοριοποίηση των εποχών της πολιτικής εξορίας στην Ελλάδα.	65
Πίνακας 4: Εταιρεία, ισχύς, πλήθος ανεμογεννητριών και έκταση πολυγώνου για τα αιολικά πάρκα στη Γυάρο.	71
Πίνακας 5: Αριθμός άδειας, κατάσταση, ημερομηνία αίτησης και ημερομηνία έκδοσης άδειας για τα αιολικά πάρκα στη Γυάρο.	72
Πίνακας 6: Αποφάσεις σχετικές με τη Γυάρο.	74
Πίνακας 7: Πραγματικός πληθυσμός Γυάρου κατά τα έτη για τα οποία υπάρχουν στοιχεία απογραφών.	97
Πίνακας 8: Τίτλοι και ΦΕΚ ενδεικτικών νόμων σχετιζόμενων με τις ΑΠΕ.	113

» Ακρωνύμια

Ελληνόγλωσσα

ΑΔΜΗΕ	Ανεξάρτητος Διαχειριστής Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας
ΑΕΠΟ	Απόφαση Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων
ΑΠΕ	Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
ΔΕΔΔΗΕ	Διαχειριστής Ελληνικού Δικτύου Διανομής Ηλεκτρικής Ενέργειας
ΔΣΕ	Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας
ΕΓΣΑ	Ελληνικό Γεωδαιτικό Σύστημα Αναφοράς
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΖΔ	Ειδικές Ζώνες Διατήρησης
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΕΛΑΣ	Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΛΕΤΑΕΝ	Ελληνική Επιστημονική Ένωση Αιολικής Ενέργειας
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΠΣ	Ειδικό Πολεοδομικό Σχέδιο
ΕΠΧΣΑΑ	Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
ΕΣΕΚ	Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα
ΕΣΧΑΣΕ	Ειδικό Σχέδιο Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικών Επενδύσεων
ΖΕΠ	Ζώνες Ειδικής Προστασίας
ΚΑΖ	Καταφύγιο Άγριας Ζωής
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΜΠΕ	Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
Ν	Νόμος
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΤΑ	Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΟΦΥΠΕΚΑ	Οργανισμός Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής
ΠΑΚ	Περιοχές Αιολικής Καταλληλότητας
ΠΑΠ	Περιοχές Αιολικής Προτεραιότητας
ΠΟΥ	Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας
ΡΑΑΕΥ	Ρυθμιστική Αρχή Αποβλήτων, Ενέργειας και Υδάτων

ΡΑΕ	Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας
ΣΤΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΣΕΠΟΧ	Σύλλογος Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών
ΣΦΕΑ	Σύλλογος Φυλακισθέντων και Εξορισθέντων Αντιστασιακών
ΣΗΘΥΑ	Συμπααραγωγή Ηλεκτρισμού Θερμότητας Υψηλής Απόδοσης
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΤΕΕ	Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος
ΤΚΣ	Τόποι Κοινοτικής Σημασίας
ΤΠΣ	Τοπικό Πολεοδομικό Σχέδιο
ΥΑ	Υπουργική Απόφαση
ΥΠΕΝ	Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας
ΦΕΚ	Φύλλο της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως

Ξενόγλωσσα

ΕΕΑ	European Environment Agency
EREC	European Renewable Energy Council
IEA	International Energy Agency
IPCC	Intergovernmental Panel on Climate Change
IUCN	International Union for Conservation of Nature and Natural Resources
L	Law
SAC	Special Areas of Conservation
SCI	Sites of Community Importance
SPA	Special Protection Areas
UN	United Nations
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
WHO	World Health Organization
WNA	World Nuclear Association
WWF	World Wide Fund For Nature

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή

1.1 Ελλάδα 2030

Το 2030 είναι το έτος που έχει οριστεί σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) ως το ενδιάμεσο στάδιο της γενικής στρατηγικής/στόχου για κλιματική ουδετερότητα το 2050² (ΥΠΕΝ, 2023, σ. 11). Με σκοπό την επίτευξη της κλιματικής ουδετερότητας τα κράτη μέλη της ΕΕ είναι υποχρεωμένα να συντάσσουν τα αποκαλούμενα Εθνικά Σχέδια για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ) τα οποία καταθέτουν στην ΕΕ και εγκρίνονται από αυτή (με ενσωμάτωση τυχών αλλαγών). Ένας από τους κύριους στόχους των ΕΣΕΚ -σε επίπεδο ΕΕ- είναι η μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου κατά 55% μέχρι το 2030 σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990 (ΥΠΕΝ, 2023, σ. 21). Για την επίτευξη του στόχου αυτού το κάθε κράτος μέλος ακολουθεί διαφορετικές δέσμες μέτρων, με κυρίαρχη την αύξηση του ποσοστού που καταλαμβάνουν οι Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ) στο ενεργειακό μίγμα. Ας ανατρέξουμε όμως για λίγο σε κάποια σημαντικά γεγονότα που συνέβησαν πολύ πρόσφατα και επηρέασαν -όπως και η κλιματική αλλαγή- το σύνολο του πλανήτη.

Το 2020 ήταν μια χρονιά που καθορίστηκε από την πανδημία της COVID-19. Μέχρι και το τέλος του 2023 -όταν είχε πάψει πλέον να χαρακτηρίζεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ) ως πανδημία- είχαν καταγεγραμμένα νοσήσει από τον ιό πάνω από 770 εκατομμύρια άνθρωποι (WHO, 2023a) και πάνω από 7 εκατομμύρια άνθρωποι είχαν χάσει τη ζωή τους εξαιτίας της νόσου αυτής (WHO, 2023b). Καθώς η επιδημία αυτή ήταν παγκόσμια, με επιχείρημα την ελαχιστοποίηση της διασποράς του ιού, σχεδόν όλα τα κράτη του πλανήτη έλαβαν για μεταβαλλόμενης έκτασης χρονικά διαστήματα πλήθος μέτρων, με κυρίαρχα αυτά του κλεισίματος των συνόρων και της απαγόρευσης συγκέντρωσης πολλών ατόμων στον ίδιο χώρο. Όποια και να ήταν τα μέτρα που ελήφθησαν φαίνεται πως δεν κατάφεραν να αποτρέψουν την ανάπτυξη των πολλαπλών κρίσεων που ξεκίνησαν να σημειώνονται από το 2020 και έπειτα.

Η κρίση που εκτυλίχθηκε το 2020 και το 2021 δεν περιορίστηκε σε υγειονομικό επίπεδο. Πλήθος αρνητικών επιπτώσεων καταγράφηκαν επίσης σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Εξαίρεση αποτέλεσε ο άξονας του περιβάλλοντος. Ένας δείκτης της εξαίρεσης αυτής είναι οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα (CO₂) καθώς κατά τη διάρκεια του 2020 μειώθηκαν κατά 1,94Gt, η οποία είναι με τεράστια διαφορά η μεγαλύτερη ετήσια πτώση των εκπομπών αυτών που έχει σημειωθεί από όταν ξεκίνησε η καταγραφή τους σε παγκόσμιο επίπεδο· δηλαδή από το 1900 (IEA, 2023). Το επόμενο έτος όμως (το 2021) οι εκπομπές CO₂ παρουσίασαν τη μεγαλύτερη αύξηση που έχει καταγραφεί ποτέ, η οποία είναι της τάξης των 2,19Gt (γράφημα 9 από το παράρτημα Α).

Ένα μόλις έτος υπήρξε αρκετό για να μειωθούν οι εκπομπές CO₂ όσο δεν έχουν μειωθεί ποτέ εδώ και πάνω από 100 χρόνια. Την περίοδο αυτή, σε παγκόσμιο επίπεδο, η κατανάλωση ενέργειας να μεν παρουσίασε μείωση όμως η ένταση της μείωσης αυτής ήταν σχετικά μικρή ενώ η τάση αύξησης της καταναλισκόμενης ενέργειας ανά έτος συνεχίστηκε (γράφημα 10 από το παράρτημα Α). Στην Ελλάδα η κατεύθυνση που δόθηκε από πλευράς κράτους ήταν αυτή της αποφυγής των πάσης φύσεως δια ζώσης συναντήσεων ενώ τα βασικά μέτρα που επιβλήθηκαν ήταν η απαγόρευση μετακινήσεων και συναθροίσεων, η προώθηση της τηλε-

² Με τον όρο αυτό περιγράφεται μια κοινωνία και οικονομία μηδενικών εκπομπών ρύπων.

εργασίας στα επαγγέλματα που αυτό ήταν εφικτό και η τηλε-εκπαίδευση. Ως κυρίαρχο μέσο για να αποτραπεί η εξάπλωση του ιού και να μειωθούν τα κρούσματα και οι θάνατοι από αυτόν παρουσιάστηκε πως ήταν η «ατομική ευθύνη» ενώ παράλληλα το δημόσιο σύστημα υγείας αντί να ενισχυθεί συρρικνώθηκε ακόμη περισσότερο. Τι σχέση έχει όμως η πανδημία με μία εργασία που ασχολείται με ζητήματα σχετιζόμενα με την ενέργεια και τις χωρικές προεκτάσεις των υποδομών αυτής;

Η ΕΕ στα πλαίσια αντιμετώπισης της υγειονομικής, κοινωνικής και οικονομικής κρίσης που προκλήθηκε από τον τρόπο διαχείρισης της πανδημίας έθεσε σε εφαρμογή το Next Generation EU, το οποίο είναι ένα έκτακτο μέσο ανάκαμψης. Πυρήνας αυτού είναι το Ταμείο (ή Μηχανισμός) Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, το οποίο είναι ένα χρηματοδοτικό πρόγραμμα που ορίζει πως κάθε κράτος μέλος υποβάλλει ένα Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας στο οποίο προσδιορίζονται οι μεταρρυθμίσεις και οι επενδύσεις που δεσμεύεται να υλοποιήσει (Υπουργείο Οικονομικών, 2023). Το εθνικό σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας της Ελλάδας ονομάζεται «Ελλάδα 2.0» και εγκρίθηκε από το Συμβούλιο Οικονομικών Δημοσιονομικών Θεμάτων της ΕΕ στις 13 Ιουλίου του 2021. Οι επενδύσεις και οι μεταρρυθμίσεις που περιλαμβάνει κατανέμονται σε 4 πυλώνες, που είναι οι εξής:

- » Πράσινη Μετάβαση.
- » Ψηφιακή Μετάβαση.
- » Απασχόληση - Δεξιότητες - Κοινωνική Συνοχή.
- » Ιδιωτικές επενδύσεις και μετασχηματισμός της οικονομίας.

Ο πυλώνας της πράσινης μετάβασης περιλαμβάνει τα ακόλουθα (ό.π.)³:

- » Μετάβαση σε νέο ενεργειακό μοντέλο φιλικό στο περιβάλλον.
- » Ενεργειακή αναβάθμιση του κτιριακού αποθέματος της χώρας και χωροταξική μεταρρύθμιση.
- » Μετάβαση σε ένα πράσινο και βιώσιμο σύστημα μεταφορών.
- » Αειφόρος χρήση των πόρων, ανθεκτικότητα στην κλιματική αλλαγή και διατήρηση της βιοποικιλότητας.

Οι ανωτέρω στόχοι αναφορικά με την πράσινη μετάβαση έρχονται να προστεθούν σε προγενέστερες δεσμεύσεις σχετικά με τις αέριες εκπομπές της Ελλάδας. Βάσει του προσχεδίου της αναθεωρημένης έκδοσης του ελληνικού ΕΣΕΚ του 2023 στους άξονες πολιτικής για την ηλεκτροπαραγωγή περιλαμβάνεται -μεταξύ άλλων- να μηδενιστεί η παραγωγή ενέργειας από λιγνίτη από το 2028 και έπειτα, να τεθούν σε λειτουργία υπεράκτια αιολικά πάρκα το 2030 και μέχρι το 2030 -ή και νωρίτερα- οι ΑΠΕ να καλύπτουν το 80% περίπου της ηλεκτροπαραγωγής (ΥΠΕΝ, 2023, σ. 17). Τον Αύγουστο του 2024 τέθηκε προς διαβούλευση μία ακόμη αναθεωρημένη έκδοση του προσχεδίου της αναθεώρησης του ΕΣΕΚ. Βάσει του προσχεδίου αυτού οι ΑΠΕ πρέπει «να καλύπτουν λίγο χαμηλότερο μερίδιο από το 80% της ηλεκτροπαραγωγής ως το έτος 2030 (ή νωρίτερα) – με ένα σχετικά ισορροπημένο μείγμα μεταξύ ηλιακής και αιολικής ενέργειας» ενώ ίδιες παραμένουν οι κατευθύνσεις που είχαν οριστεί στην αναθεώρηση του 2023 ως προς τα υπεράκτια αιολικά και το λιγνίτη (ΥΠΕΝ, 2024, σσ. 65-66).

³<https://greece20.gov.gr/pylwnes-aksones/>

Στο σημείο αυτό να σημειωθεί πως στην Ελλάδα οι δύο τεχνολογίες ΑΠΕ που μέχρι στιγμής αναπτύσσονται σε μεγαλύτερο βαθμό από τις υπόλοιπες είναι τα χερσαία αιολικά και τα φωτοβολταϊκά, ενώ το ποσοστό επί του συνόλου που καταλαμβάνουν τα υπόλοιπα είδη παραγωγής ενέργειας από ΑΠΕ είναι πολύ μικρότερα (Μάκη, 2021, σσ. 113-125). Στο προσχέδιο της αναθεώρησης του ΕΣΕΚ του 2023 η αναφορά ήταν σε ΑΠΕ εν γένει ενώ στο προσχέδιο του Αυγούστου του 2024 διευκρινίζεται πως η αναφορά στις ΑΠΕ αφορά κυρίως την αιολική και την ηλιακή ενέργεια.

Η υπερίσχυση των αιολικών και των φωτοβολταϊκών είναι γεγονός τόσο σε επίπεδο αιτήσεων που κατατίθενται όσο και σε επίπεδο αδειών που δίνονται. Η πρωτοκαθεδρία των αιολικών πάρκων σε επίπεδο αιτήσεων που κατατίθενται στη ΡΑΑΕΥ⁴ όμως δεν είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια. Ήδη από το 2009 η ανάλυση των αιτήσεων ως προς τα διαθέσιμα είδη τεχνολογίας ΑΠΕ καταδεικνυε πως πρώτα στην κατάταξη ως προς τη συγκέντρωση των περισσότερων αιτήσεων ήταν τα διασυνδεδεμένα αιολικά, ενώ ακολουθούσαν την περίοδο εκείνη τα μικρά υδροηλεκτρικά και τα φωτοβολταϊκά (Κλαμπασέα, 2010, σ. 99). Η έντονη ανάπτυξη των αιολικών και των φωτοβολταϊκών φαίνεται πως θα συνεχιστεί καθώς ως προς τα χερσαία αιολικά και τα φωτοβολταϊκά το προσχέδιο αναθεώρησης του ΕΣΕΚ του 2023 έθετε ως στόχο να αυξηθεί η ενέργεια που παράγεται από αυτά τα είδη τεχνολογίας κατά 8GW σε σύγκριση με το υφιστάμενο (ΥΠΕΝ, 2023, σ. 86). Το προσχέδιο του 2024 θέτει ως στόχο μέχρι το 2030 το μερίδιο των ΑΠΕ στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση ενέργειας να ισούται με 45,4% (ΥΠΕΝ, 2024, σ. 122) και ορίζει πως «δίνεται προτεραιότητα στον ενεργειακό μετασχηματισμό στον τομέα της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας για τον οποίο στοχεύουμε το μερίδιο συμμετοχής των μονάδων παραγωγής από ΑΠΕ στην ακαθάριστη κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας να φτάνει το 76.8% το έτος 2030» (στο ίδιο).

Τα παραπάνω μέτρα έχουν οριστεί για να μετριαστεί η ένταση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής και για να αποφευχθούν όσο περισσότερες αρνητικές συνέπειες αυτής είναι εφικτό να αποτραπούν. Συνεπώς, ο βασικός στόχος είναι να μην διαταραχθούν περαιτέρω οι ισορροπίες του φυσικού περιβάλλοντος. Για να επιτευχθεί αυτό είναι αναγκαίο να μειωθούν οι εκπομπές CO₂, οι οποίες συντελούν στην αύξηση της θερμοκρασίας του πλανήτη. Το CO₂ υπήρχε ανέκαθεν στο περιβάλλον, αυτό που έχει αλλάξει όμως από τη βιομηχανική επανάσταση και έπειτα είναι τα ποσοστά συγκέντρωσης αυτού στην ατμόσφαιρα. Χάρη σε φυσικές διεργασίες το CO₂ απορροφούν σε μεγάλο βαθμό οι ωκεανοί και τα δάση. Οι ωκεανοί απορροφούν το μεγαλύτερο ποσοστό και ακολουθούν τα δάση (WWF, 2020α). Όμως όσο περισσότερο CO₂ απορροφούν οι ωκεανοί τόσο μειώνεται το pH του θαλασσινού νερού με αποτέλεσμα την οξίνιση αυτών. Η αύξηση της θερμοκρασίας των ωκεανών αλλά και της ατμόσφαιρας δημιουργούν με τη σειρά τους πλήθος αλλαγών στις φυσικές διεργασίες. Μία από τις αλλαγές αυτές είναι οι μεγαλύτερες περιόδους ξηρασίας σε ορισμένες περιοχές, οι οποίες με τη σειρά τους ευνοούν την ανάπτυξη πυρκαγιών στα δάση καθώς -εξαιτίας της εντονότερης εξάτμισης από την αύξηση της θερμοκρασίας- δεν έχουν τα αναγκαία ποσοστά υγρασίας. Συνεπώς, είναι εμφανές ακόμη και από την παραπάνω υπεραπλουστευμένη εξήγηση της κλιματικής αλλαγής πως τα ίδια εκείνα στοιχεία του περιβάλλοντος που αποθήκευαν ένα μέρος από το CO₂ της ατμόσφαιρας χάρη στην υπερμεγέθη αύξηση αυτού αλλοιώνονται και καταστρέφονται. Για να σταματήσει λοιπόν αυτός ο φαύλος κύκλος είναι αναγκαία η μείωση του εκλυόμενου στην ατμόσφαιρα από ανθρωπογενείς δραστηριότητες CO₂.

⁴ Το 2023 με το Ν.5037 (ΦΕΚ Α 78/29.03.2023) η ΡΑΕ μετονομάστηκε σε ΡΑΑΕΥ.

Για να επιτευχθεί η μείωση του CO₂ είναι σκόπιμο να ληφθούν πολλά και συνδυαστικά μέτρα. Το κυρίαρχο μέτρο που προωθείται από πολλές χώρες είναι η αύξηση της παραγόμενης από ΑΠΕ ενέργειας. Ταυτόχρονα, επιχειρείται ο εξηλεκτρισμός πολλών τομέων που μέχρι πρότινος κυριαρχούνταν από τη χρήση ορυκτών καυσίμων (όπως είναι για παράδειγμα η αύξηση της ηλεκτροκίνησης) και η ανάπτυξη μεθόδων ώστε να απαιτείται λιγότερη ενέργεια για να πραγματοποιηθούν ορισμένες λειτουργίες (όπως είναι η θωράκιση των κτιρίων για να διατηρούν ιδανικές θερμοκρασιακές συνθήκες στο εσωτερικό τους με τη χρήση λιγότερης ενέργειας). Υπάρχουν όμως ορισμένες δέσμες μέτρων που αν και θα μπορούσαν να μειώσουν αισθητά τις εκπομπές CO₂ δεν προωθούνται. Τέτοιες δέσμες μέτρων είναι η αύξηση των μέσων μαζικής μεταφοράς στις πόλεις -με ταυτόχρονη μείωση της χρήσης των ιδιωτικών οχημάτων- και η θεσμοθετημένη και πραγματική προστασία των δασών και των ωκεανών σε παγκόσμιο επίπεδο. Φυσικά, η τεράστια διαφορά στην κατανάλωση ενέργειας που υπάρχει ανάμεσα στα πιο πλούσια και στα πιο φτωχά τμήματα του παγκόσμιου πληθυσμού είναι ένας από τους βασικούς παράγοντες που αυξάνουν τις συνολικές εκπομπές CO₂.

Στην Ελλάδα η μείωση του CO₂ επιχειρείται να πραγματοποιηθεί κυρίως χάρη στην αύξηση της παραγωγής ενέργειας από ΑΠΕ. Βάσει του προσχεδίου της αναθεωρημένης έκδοσης του ΕΣΕΚ του 2023, ένα από τα κύρια μέτρα που θα ληφθούν είναι η «ραγδαία ανάπτυξη των ΑΠΕ». Οι μορφές ΑΠΕ στις οποίες αναφέρεται το ΕΣΕΚ είναι τα φωτοβολταϊκά και τα αιολικά (χερσαία και θαλάσσια) και σε μικρότερο βαθμό όσα είδη τεχνολογίας σχετίζονται με την παραγωγή ενέργειας από το υδραυλικό δυναμικό της χώρας (ΥΠΕΝ, 2023, σ. 47). Η στροφή στην παραγωγή ενέργειας από ΑΠΕ πραγματοποιείται με ταχείς ρυθμούς. Το 2022 η Ελλάδα είχε «το 7^ο υψηλότερο ποσοστό στον κόσμο ως προς την διείσδυση ήλιου και ανέμου στην ηλεκτροπαραγωγή» (ΥΠΕΝ, 2023, σ. 14).

Τα τελευταία χρόνια όμως εκτός από αύξηση της παραγόμενης από ΑΠΕ ενέργειας σημειώνεται και μία έντονη συρρίκνωση των δασών (λόγω πυρκαγιών) και των εκτάσεων που χρησιμοποιούνται για καλλιέργεια τροφίμων (λόγω πλημμυρών). Ενδεικτικά σημειώνονται τα εξής:

- » Τον Αύγουστο του 2021 στη Βόρεια Εύβοια κάηκαν περίπου 510 χιλιάδες στρέμματα. Το 63% εξ' αυτών ανήκει στο Δήμο Λίμνης-Μαντουδίου-Αγίας Άννας και το 37% στον Δήμο Ιστιαίας Αιδηψού (ΥΛΗ - Διαχείριση και Προστασία Περιβάλλοντος, 2021). Η φωτιά έκαψε 9 μέρες (3-11 Αυγούστου 2021).
- » Τον Ιούλιο του 2023 κάηκαν περίπου 170 χιλιάδες στρέμματα στη Ρόδο (στο ίδιο). Η φωτιά έκαψε 10 μέρες (18-27 Ιουλίου 2023).
- » Τον Αύγουστο-Σεπτέμβριο του 2023 στον Έβρο κάηκαν περίπου 810 χιλιάδες στρέμματα. Μεταξύ αυτών συμπεριλαμβάνεται και ένα πάρα πολύ μεγάλο τμήμα από το Εθνικό Πάρκο του Δάσους της Δαδιάς (Γκουρμπάτσης, 2023). Η φωτιά έκαψε 16 μέρες (19 Αυγούστου - 5 Σεπτεμβρίου 2023) και είναι η μεγαλύτερη -μέχρι στιγμής- σε έκταση καταγεγραμμένη φωτιά στην Ευρώπη.
- » Τον Σεπτέμβριο του 2023 περίπου 720 χιλιάδες στρέμματα του θεσσαλικού κάμπου πλημμύρισαν (Ντάφης, Κύρος, & Λαγουβάρδος, 2023), συμπεριλαμβανομένων ολόκληρων χωριών και καλλιεργούμενων εκτάσεων.
- » Τον Ιούλιο και τον Αύγουστο του 2024 στο όρος Όρβηλος στις Σέρρες κάηκαν περίπου 26 χιλιάδες στρέμματα παρθένου δάσους (Τα Νέα: Τμήμα Ειδήσεων, 2024). Η φωτιά έκαψε 29 μέρες (18 Ιουλίου - 15 Αυγούστου) και έσβησε από μόνη της (Documento: Τμήμα Ειδήσεων, 2024).

- » Τον Αύγουστο του 2024 στη βορειοανατολική Αττική κάηκαν περίπου 105 χιλιάδες στρέμματα (Ελαφρός, 2024). Η φωτιά διήρκεσε μόλις 3 μέρες (11-13 Αυγούστου) και ενώ ξεκίνησε από το Βαρνάβα έφτασε μέχρι δήμους όπως το Χαλάνδρι και τα Βριλήσσια.

Οι παραπάνω εκτάσεις δεν ήταν ούτε οι μοναδικές που κάηκαν τα προηγούμενα χρόνια ούτε οι μοναδικές που πλημμύρισαν. Για παράδειγμα, μια από τις περιοχές που είχαν έντονα προβλήματα από πλημμύρες το 2023 ήταν η Βόρεια Εύβοια, η οποία το 2021 είχε σε μεγάλο τμήμα της καεί. Στις περιοχές που κάηκαν ή πλημμύρισαν η καταστροφή δεν αφορά μόνο τα είδη της χλωρίδας και της πανίδας που χάθηκαν ή που επέζησαν αλλά πλέον δε μπορούν να συνεχίσουν να διαβιούν στις ίδιες περιοχές. Ανυπολόγιστες είναι και οι ζημιές που υπέστησαν όσοι κατοικούν στα μέρη αυτά, καθώς δεν καταστράφηκαν μόνο τα σπίτια τους και οι υποδομές των περιοχών αλλά και τα μέσα και οι πόροι συντήρησής τους.

Το κυρίαρχο κυβερνητικό αφήγημα ως προς τις φωτιές και τις πλημμύρες των τελευταίων ετών είναι πως οφείλονται στην κλιματική αλλαγή. Η αλλαγή αυτή πλέον έχει μετονομαστεί σε κλιματική κρίση, το οποίο να μεν είναι ορθό αν κανείς σκεφτεί τις ήδη μη αναστρέψιμες αρνητικές αλλαγές που έχουν συμβεί -και τις μελλοντικές καταστροφές δεδομένου του ότι το CO₂ παραμένει στην ατμόσφαιρα για πάρα πολύ μεγάλα χρονικά διαστήματα- αλλά ταυτόχρονα αποτελεί και έναν ιδανικό χαρακτηρισμό προκειμένου να περιγράψει μία κατάσταση η οποία είναι υπεράνω των δυνατοτήτων του κρατικού μηχανισμού. Σε αυτό το πλαίσιο προβάλλεται ως μονόδρομος για τη μελλοντική αποτροπή αντίστοιχων φαινομένων η ανάπτυξη του ποσοστού που καταλαμβάνουν οι ΑΠΕ στο ενεργειακό μίγμα. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως ένα από τα μειονεκτήματα των ΑΠΕ είναι η μεγάλη χωρική διασπορά αυτών και το γεγονός πως καταλαμβάνουν πολύ μεγαλύτερες εκτάσεις σε σύγκριση με άλλα είδη παραγωγής ενέργειας. Για παράδειγμα, μέχρι και τις αρχές του 2021 στο σύνολο της νησιωτικής Ελλάδας και της Εύβοιας είχαν δεσμευθεί για αιολικά πάρκα εκτάσεις λίγο μεγαλύτερες από 490 χιλιάδες στρέμματα⁵ (Μάκη & Βελεγράκης, 2022, σ. 79).

Στο σημείο αυτό κρίνεται αναγκαίο να αναφερθεί πως η τοποθέτηση της διπλωματικής αυτής εργασίας είναι πως οι φωτιές που καίνε μέρες ολόκληρες σε περιοχές με οδικό δίκτυο και οικισμούς -χωρίς συνεχόμενα έντονους ανέμους- δεν είναι ένα μη αντιμετωπίσιμο ακραίο καιρικό φαινόμενο. Επίσης, οι πλημμύρες σε περιοχές που πριν ελάχιστα χρόνια είχαν ολοσχερώς καεί και δεν απέκτησαν ποτέ αντιπλημμυρικά έργα δεν είναι ούτε αυτές ένα μη αντιμετωπίσιμο ακραίο καιρικό φαινόμενο. Το ίδιο ισχύει και για τις περιοχές εκείνες που ενώ λόγω της γεωμορφολογίας τους είναι επιρρεπείς σε πλημμύρες δεν έχουν τις κατάλληλες υποδομές υπερχειλίσης των ποταμών. Η έλλειψη υποδομών, σχεδιασμού και πρόθεσης είναι επαρκείς παράγοντες ώστε φαινόμενα που συνέβαιναν ανέκαθεν να τοποθετηθούν κάτω από την ομπρέλα μιας κλιματικής κρίσης που προκαλεί φαινόμενα που δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν και που για να αποτραπεί η μελλοντική ένταση αυτών η μόνη λύση είναι η άκριτη τοποθέτηση ΑΠΕ σε όσες εκτάσεις έχουν τους ιδανικούς πόρους για παραγωγή ενέργειας (στην περίπτωση της Ελλάδας κυρίως ηλιακό και αιολικό δυναμικό).

⁵ Το ποσό αυτό περιλαμβάνει και τις εκτάσεις που είχαν την περίοδο εκείνη λάβει βεβαίωση παραγωγού, το οποίο σημαίνει πως όταν η κάθε άδεια φτάσει στο τελικό της στάδιο η έκταση που θα καταλαμβάνουν τα αιολικά πάρκα θα είναι μικρότερη από την αρχική. Όμως, τα αιολικά πάρκα μπορούν να τοποθετηθούν σε οποιοδήποτε σημείο εντός της αρχικής έκτασης που δεσμεύει η βεβαίωση παραγωγού.

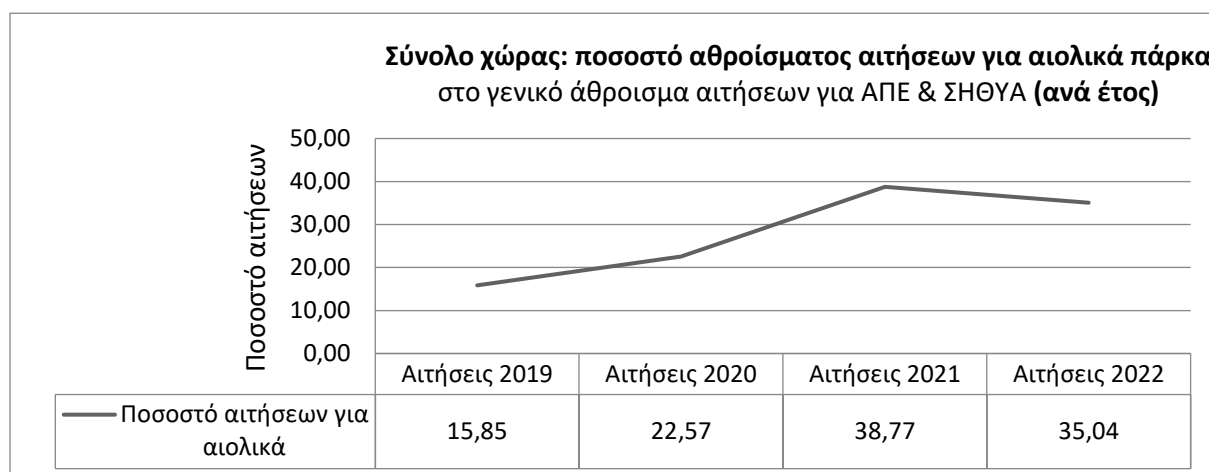
Συνοψίζοντας, η αλλαγή του τρόπου παραγωγής ενέργειας με σκοπό να μην εκπέμπονται επιβλαβή αέρια είναι όντως αναγκαία. Εξίσου αναγκαία είναι και η άμεση μείωση των επιπέδων του CO₂ στην ατμόσφαιρα. Αυτό από μόνο του όμως δεν επαρκεί. Εάν συνεχιστεί η αποψίλωση των δασών, η εξαφάνιση ειδών της χλωρίδας και της πανίδας, η οξίνιση των ωκεανών, η εξόρυξη ορυκτών και η κάθε μορφής περεταίρω αλλοίωση και καταστροφή του περιβάλλοντος τότε η παραγωγή ενέργειας από ΑΠΕ θα είναι στερούμενη σημασίας. Ειδικά στην Ελλάδα, αυτό που μονίμως λείπει από το επίσημο αφήγημα είναι το γεγονός πως τα δάση αποτελούν μια δεξαμενή αποθήκευσης άνθρακα την οποία η ΕΕ προκρίνει ως ένα μέσο αντιστάθμισης των εκπομπών CO₂ με σκοπό την καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2017).

1.2 Υπόθεση Εργασίας - Ερευνητικό Ερώτημα

1.2.1 Υπόθεση Εργασίας

Οι κυρίαρχες μορφές ΑΠΕ που χρησιμοποιούνται μέχρι στιγμής στην Ελλάδα για να μειωθούν οι εκπομπές CO₂ είναι τα φωτοβολταϊκά και τα αιολικά. Ως προς τον φυσικό πόρο που απαιτείται για κάθε μία από αυτές τις τεχνολογίες ισχύει πως τα φωτοβολταϊκά χρειάζονται έντονο ηλιακό δυναμικό ενώ τα αιολικά χρειάζονται έντονο αιολικό δυναμικό. Ως προς τα χαρακτηριστικά των εκτάσεων όπου χωροθετούνται μέχρι στιγμής παρατηρούμε πως τα φωτοβολταϊκά εγκαθίστανται σε πεδινές εκτάσεις ή και δώματα και όψεις κτιρίων ενώ τα αιολικά σε δασικές εκτάσεις και κορυφές λόφων και βουνών. Επίσης, ακριβώς εξαιτίας των φυσικών χαρακτηριστικών που χρειάζεται το κάθε είδος τεχνολογίας, τα φωτοβολταϊκά εγκαθίστανται κυρίως σε ιδιωτικές εκτάσεις ενώ τα αιολικά σε δημόσιες εκτάσεις.

Ως προς τα αιολικά πάρκα, τα τελευταία χρόνια γινόμαστε μάρτυρες μίας εξαιρετικά απότομης αύξησης αυτών. Η ανάλυση των διαθέσιμων στοιχείων από τη Ρυθμιστική Αρχή Ενέργειας (ΡΑΕ) πιστοποιεί την τοποθέτηση αυτή⁶. Όπως φαίνεται και στο ακόλουθο διάγραμμα, από το 2019 και εξής παρατηρείται μία έντονα αυξητική τάση στις αιτήσεις που κατατίθενται για αιολικά πάρκα ενώ το ποσοστό επί του συνόλου που καταλάμβαναν οι αιτήσεις για αιολικά το 2021 και το 2022 ήταν σχεδόν 38% και 35% αντιστοίχως.

Γράφημα 1: Ποσοστό αθροίσματος αιτήσεων για αιολικά πάρκα στο γενικό άθροισμα αιτήσεων για ΑΠΕ και ΣΗΘΥΑ ανά έτος για το σύνολο της χώρας.

Πηγή: (Μάκη, 2024, σ. 103)

Η διαδικασία που ακολουθούσαν μέχρι και το 2021 όσοι επιθυμούσαν να εγκαταστήσουν σε κάποιο μέρος οποιασδήποτε μορφής ΑΠΕ για να παράξουν ενέργεια αποτελούνταν από έξι στάδια, τα οποία ήταν (ΡΑΕ, 2021):

(α) Χορήγηση βεβαίωσης παραγωγού.

(β) Απόφαση Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων (ΑΕΠΟ), που χορηγούνταν ύστερα από κατάθεση στην αρμόδια υπηρεσία της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) του έργου.

(γ) Χορήγηση οριστικής προσφοράς της σύνδεσης από τον ΑΔΜΗΕ/ΔΕΔΔΗΕ.

⁶ Όπως έχει ήδη σημειωθεί η ΡΑΕ το 2023 μετονομάστηκε σε ΡΑΕΕΥ. Στο σημείο αυτό διατηρήθηκε η ονομασία ΡΑΕ επειδή τα στοιχεία αναφέρονται σε χρονική περίοδο πριν τη μετονομασία της.

(δ) Άδεια εγκατάστασης.

(ε) Πώληση ηλεκτρικής ενέργειας και συμμετοχή στην αγορά ρεύματος.

(στ) Άδεια λειτουργίας.

Όμως, καθώς η νομοθεσία ως προς τις ΑΠΕ τα τελευταία χρόνια αλλάζει με υπερβολικά ταχείς ρυθμούς το 2022 ο Ν.4951/2022 άλλαξε τα στάδια της αδειοδοτικής διαδικασίας.

Στο άρθρο 4 από το μέρος Β' του κεφαλαίου Α' του Ν.4951/2022 ορίζεται πως η διαδικασία παροχής των γνωμοδοτήσεων που απαιτούνται για την περιβαλλοντική αδειοδότηση σταθμών ΑΠΕ, Συμπαγωγής Ηλεκτρισμού Θερμότητας Υψηλής Απόδοσης (ΣΗΘΥΑ) και σταθμών αποθήκευσης μπορεί να προηγηθεί της έκδοσης βεβαίωσης ή βεβαίωσης ειδικών έργων ύστερα από αίτηση του ενδιαφερόμενου στις αρμόδιες υπηρεσίες (§1). Αφού εκδοθεί η βεβαίωση ή η βεβαίωση ειδικών έργων τα στάδια που ακολουθεί ο ενδιαφερόμενος επενδυτής είναι (§2):

(α) Λήψη απόφασης περιβαλλοντικής αδειοδότησης.

(β) Λήψη οριστικής προσφοράς σύνδεσης από τον αρμόδιο διαχειριστή.

(γ) Λήψη έγκρισης επέμβασης σε δάσος ή δασική έκταση.

Αφού γίνει αποδεκτή η οριστική προσφορά σύνδεσης στη συνέχεια υποβάλλει αίτηση για έκδοση άδειας εγκατάστασης, προβαίνει στις ενέργειες που απαιτούνται για σύναψη σύμβασης σύνδεσης και σύμβαση λειτουργικής ενίσχυσης και τέλος προβαίνει στις ενέργειες που απαιτούνται για χορήγηση αδειών (όπως οικοδομικών αδειών ή αδειών μικρής κλίμακας, ανάλογα με το μέγεθος του έργου), πράξεων, πρωτοκόλλων και λοιπών εγκρίσεων για την εγκατάσταση του σταθμού· ενώ σημειώνεται πως για τη χορήγηση των εγκρίσεων αυτών δεν είναι προαπαιτούμενο στοιχείο η έκδοση άδειας εγκατάστασης (§3).

Ειδικά ως προς τα αιολικά πάρκα, τα τελευταία χρόνια πληθαίνουν συνεχώς οι περιπτώσεις που ομάδες πολιτών της κάθε περιοχής αντιδρούν στην εγκατάσταση αυτών σε οικολογικά ευαίσθητα τμήματα του περιβάλλοντος, τα οποία κατά πλειοψηφία είναι δασικές περιοχές ή/και κορυφές (οροσειρών, βουνών κλπ). Εξίσου αύξουσα τάση καταγράφεται και στις περιπτώσεις που προσφεύγουν στο Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣΤΕ) δήμοι, περιβαλλοντικές οργανώσεις και ομάδες πολιτών με σκοπό την αποτροπή της εγκατάστασης αιολικών πάρκων σε περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές. Αν και δεν είναι πολλές, έχουν υπάρξει περιπτώσεις που η ΜΠΕ έχει απορριφθεί από την αρμόδια υπηρεσία -η οποία ως συνήθως λόγω του μεγέθους των έργων αυτών είναι το ΥΠΕΝ⁷- αλλά και περιπτώσεις που ύστερα από προσφυγές στο ΣΤΕ έχει σταματήσει η αδειοδότηση και εγκατάσταση των αιολικών. Καθώς τα φωτοβολταϊκά (όπως σημειώθηκε και παραπάνω) εγκαθίστανται κυρίως σε ιδιωτικές και μη δασικές εκτάσεις αντίστοιχες αντιδράσεις δεν έχουν σημειωθεί μέχρι στιγμής για αυτό το είδος ΑΠΕ. Παρόλα ταύτα, ανησυχίες προκαλεί το γεγονός πως πολλά φωτοβολταϊκά πάρκα εγκαθίστανται σε εκτάσεις που μέχρι πρότινος χρησιμοποιούνταν για καλλιέργεια.

Είναι ξεκάθαρο πως η ευαισθητοποίηση αρκετών ομάδων πολιτών, περιβαλλοντικών οργανώσεων και δήμων σε συνδυασμό με την οργανωμένη αντίδραση αυτών έχουν σαν αποτέλεσμα να γίνουν γνωστές στο ευρύ κοινό πολλές περιπτώσεις που έχει δοθεί η αρχική έγκριση (βεβαίωση/άδεια παραγωγού) για εγκατάσταση αιολικών πάρκων σε οικολογικά ευαίσθητες περιοχές. Το γεγονός πως το συγκεκριμένο είδος τεχνολογίας για να είναι

⁷ Για έργα «που ενδέχεται να προκαλέσουν πολύ σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και στα οποία συμπεριλαμβάνονται τα αιολικά πάρκα με συνολική εγκατεστημένη ισχύ μεγαλύτερη από 40MW, η αίτηση διαβιβάζεται από την Περιφέρεια στην Ειδική Υπηρεσία Περιβάλλοντος (Ε.Υ.ΠΕ.) του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας» (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 137).

αποδοτικό χρειάζεται έντονο αιολικό δυναμικό αυξάνει τις πιθανότητες τα ιδανικά μέρη ως προς το αιολικό δυναμικό να είναι ταυτόχρονα ευαίσθητες περιβαλλοντικά περιοχές. Αρκετές από τις περιοχές αυτές βρίσκονται σε τόπους που χρησιμοποιούνται για ήπιες δραστηριότητες (όπως είναι για παράδειγμα η πεζοπορία) και εξαιτίας αυτού οι μόνιμοι κάτοικοι των γειτονικών περιοχών ενημερώνονται για την πρόθεση -ή έγκριση- για τοποθέτηση ανεμογεννητριών και αντιδρούν αναλόγως. Υπάρχουν όμως περιοχές στις οποίες έχει δοθεί βεβαίωση παραγωγού για εγκατάσταση αιολικών πάρκων που είναι ακατοίκητες. Μία από τις περιοχές αυτές είναι για παράδειγμα η πλειοψηφία των νησίδων του Αιγαίου που περιλαμβάνονταν στο αποκαλούμενο «Αιγαίο project»⁸, έργο του οποίου η περιβαλλοντική αδειοδότηση απορρίφθηκε από την αρμόδια διεύθυνση του ΥΠΕΝ το 2021 (Μάκη & Βελεγράκης, 2022, σσ. 81-82).

Ως γνωστόν, ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γεωμορφολογίας της Ελλάδας είναι πως έχει πολλά και μικρά νησιά και νησίδες. Κάποια από αυτά κατοικούνται και κάποια όχι. Ένα ακόμη δεδομένο ως προς τη νησιωτική Ελλάδα είναι πως αρκετά νησιά δεν είναι ενεργειακά διασυνδεδεμένα με την ηπειρωτική χώρα. Τα νησιά που κατοικούνται είναι σημαντικό να είναι ενεργειακά αυτόνομα για να μην έχουν οι κάτοικοι αυτών προβλήματα σχετιζόμενα με ενδεχόμενη έλλειψη επαρκούς ενέργειας. Επίσης, είναι απαραίτητο να έχουμε κατά νου πως τα περισσότερα νησιά, εξαιτίας του έντονου τουρισμού που παρατηρείται κατά τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου, έχουν μεταβαλλόμενο πληθυσμό και μεταβαλλόμενες ενεργειακές ανάγκες. Η έλλειψη μόνιμων κατοίκων σε κάποιο νησί ή νησίδα όμως είναι επαρκής παράγοντας ώστε το σύνολο ή ένα πολύ μεγάλο τμήμα των εκτάσεων αυτών να μετατραπούν σε μέρη παραγωγής ενέργειας από ΑΠΕ;

Φυσικά, η απάντηση που δίνει κανείς στο παραπάνω ερώτημα καθορίζεται από τον τρόπο με τον οποίο κατηγοριοποιεί τον κάθε παράγοντα και με τα ζητήματα που θεωρεί σημαντικότερα έναντι άλλων. Η ΠΑΑΕΥ (πρώην ΡΑΕ) για παράδειγμα σε πλήθος περιπτώσεων φαίνεται πως είναι υπέρμαχος της άποψης σύμφωνα με την οποία σε όλα τα μέρη που έχουν ικανοποιητικό αιολικό δυναμικό πρέπει να εγκατασταθούν ανεμογεννήτριες. Πιστοποίηση αυτού αποτελεί το γεγονός πως πλήθος νησιών και νησίδων των Δήμων Ανάφης, Αστυπάλαιας, Λέρου και Νισύρου είχαν το 2021 λάβει βεβαίωση παραγωγού για το σύνολο της έκτασής τους (Μάκη & Βελεγράκης, 2022, σ. 77). Την ίδια περίοδο η Γυάρος ήταν το δεύτερο σε σειρά νησί του Νοτίου Αιγαίου με τη μεγαλύτερη αναλογία εκτάσεων δεσμευμένων για αιολικά πάρκα προς τη συνολική έκτασή του, ενώ το δεσμευμένο ποσοστό της έκτασής της που προοριζόταν -και ακόμη προορίζεται- για αιολικά πάρκα ισούται με το 15% αυτής (Μάκη & Βελεγράκης, 2022, σ. 78).

Την ίδια περίοδο για τη Μακρόνησο εκκρεμούσε μία αίτηση που ήταν σε αξιολόγηση (η οποία στη συνέχεια απορρίφθηκε) που περιλάμβανε το σύνολο του νησιού. Την τρέχουσα περίοδο (Αύγουστος 2024), στη Μακρόνησο βρίσκονται σε στάδιο αξιολόγησης 50 ανεμογεννήτριες οι οποίες βρίσκονται σε 26 διαφορετικά περιγράμματα (χάρτης 24 από το παράρτημα Β). Ανατρέχοντας κανείς στο γεωπληροφοριακό χάρτη της ΠΑΑΕΥ βλέπει πως στη Μακρόνησο κατατίθενται συνεχώς αιτήσεις για αιολικά πάρκα· οι οποίες συνεχώς απορρίπτονται. Αντιθέτως, στην περίπτωση της Γυάρου έχουν εκδοθεί αρκετές βεβαιώσεις παραγωγού.

⁸ Στο έργο περιλαμβάνονταν και η Κίναρος και η Λέβιθα, οι οποίες την περίοδο εκείνη αν και είχαν μόνιμους κατοίκους παρουσιάστηκαν από την εταιρεία που ήθελε να υλοποιήσει το έργο ως ακατοίκητες.

Τα δύο αυτά νησιά έχουν σαν κοινά χαρακτηριστικά το ότι βρίσκονται σε περιοχές με πολύ έντονο αιολικό δυναμικό στο Αιγαίο⁹. Και τα δύο πλέον είναι ακατοίκητα¹⁰, όμως και τα δύο στο παρελθόν χρησιμοποιήθηκαν ως τόποι εξορίας. Η Μακρόνησος όμως βρίσκεται στο σύνολο της υπό καθεστώς προστασίας ενώ η Γυάρος όχι. Συγκεκριμένα, για τη Μακρόνησο ισχύουν τα ακόλουθα:

- » Είναι χαρακτηρισμένη ως ιστορικός τόπος από το 1989 (ΦΕΚ Β 436/05.06.1989).
- » Έχει συγκεκριμένες επιτρεπόμενες χρήσεις γης, όρους και περιορισμούς δόμησης για το σύνολο της έκτασής της από το 1995 (ΦΕΚ Δ 895/01.11.1995).
- » Είναι χαρακτηρισμένος αρχαιολογικός χώρος από το 2019 (ΦΕΚ Δ 712/29.11.2019).

Δε θα αναλυθεί σε αυτό το σημείο η ιστορία της Γυάρου ως προς την αδειοδότηση και εγκατάσταση ή όχι αιολικών σε αυτή καθώς η ανάλυση θα παρουσιαστεί στη συνέχεια. Το γεγονός πως δύο νησιά που αν και τα δύο χρησιμοποιήθηκαν στο σχετικά πρόσφατο παρελθόν της χώρας σαν τόποι εξορίας και βασανισμού πλέον έχουν διαφορετική μεταχείριση και διαφορετικό καθεστώς προστασίας από μόνο του αρκεί για να δημιουργηθούν μια σειρά από ερωτήματα. Το φάσμα των ερωτημάτων αυτών περιλαμβάνει και την ανάγκη διερεύνησης της ιστορίας, των χαρακτηριστικών και του ιστορικού του νησιού αυτού· δηλαδή της Γυάρου. Ιστορία ως προς αυτό που αποκαλείται πρόσφατο παρελθόν, γιατί αν και υπάρχουν αναφορές για το νησί από τους αρχαίους χρόνους στα πλαίσια της παρούσας ανάλυσης μια έρευνα που πηγαιίνει τόσο μακριά κρίνεται πως δε χρειάζεται να γίνει. Χαρακτηριστικά ως προς την επιφάνεια του νησιού αλλά και της θαλάσσιας περιοχής γύρω από αυτό. Και ιστορικό ως προς το καθεστώς προστασίας -όπως αυτό που έχει μέχρι σήμερα για το σύνολο της έκτασής της η Μακρόνησος- αλλά και το «επενδυτικό ενδιαφέρον» για αιολικά πάρκα.

Μία ακόμη καθοριστικής σημασίας παράμετρος για την εργασία αυτή είναι το γεγονός πως αυτή την περίοδο (2024) υπάρχουν εν ζωή πρώην πολιτικοί κρατούμενοι που τους εξόρισαν στη Γυάρο κατά την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας (1967-1974). Κρίνεται πως οι άνθρωποι αυτοί είναι οι πλέον αρμόδιοι για να περιγράψουν τις εμπειρίες τους. Επίσης, είναι σημαντικό να ακουστεί η φωνή τους ως προς την αναγκαιότητα -ή τη μη αναγκαιότητα- μετατροπής του νησιού σε τόπο παραγωγής ενέργειας.

1.2.2 Ερευνητικό Ερώτημα

Η Ελλάδα εντάχθηκε στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες την 1.1.1981 και μέχρι και σήμερα είναι μία από τις χώρες μέλη της ΕΕ. Το γεγονός αυτό έχει μεγάλη σημασία ως προς τις στρατηγικές για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και την ενεργειακή μετάβαση προς τις ΑΠΕ γιατί η ΕΕ θεωρείται πρωτοπόρος στα ζητήματα αυτά. Το πρώτο επίσημο βήμα ως προς την ανάπτυξη των ΑΠΕ σε επίπεδο ΕΕ έγινε το 1996 με την Πράσινη Βίβλο. Το ψήφισμα του Συμβουλίου σχετικά με την Πράσινη Βίβλο αναφέρει πως οι ΑΠΕ «είναι ζωτικής σημασίας για την επίτευξη αιεφόρου οικονομικής ανάπτυξης, με στόχο μία στρατηγική που θα οδηγήσει σε βελτιωμένη ανταγωνιστικότητα» ενώ την περίοδο εκείνη τα κράτη μέλη κλήθηκαν να ορίσουν ενδεικτικούς στόχους «ως οδηγό για τη φιλόδοξη αυτή ενδεικτική επιδίωξη του διπλασιασμού

⁹ Σύμφωνα με στοιχεία του EREC (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας) από το 2010, το αιολικό δυναμικό των νησιών του Αιγαίου είναι όχι μόνο το υψηλότερο στην Ελλάδα αλλά και από τα υψηλότερα της Ευρώπης (Παυλής, 2016, σ. 76).

¹⁰ Βάσει της απογραφής της ΕΛΣΤΑΤ του 2021 η Μακρόνησος είχε μηδενικό πραγματικό πληθυσμό.

του συνολικού μεριδίου των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην Κοινότητα έως το έτος 2010» (Ευρωπαϊκή Ένωση, 1997, σ. 9). Ο ενδεικτικός στόχος που καθορίστηκε τότε ήταν οι ΑΠΕ να συμβάλουν κατά 12% στην ακαθάριστη εγχώρια ενεργειακή κατανάλωση της ΕΕ μέχρι το 2010 (Ευρωπαϊκή Ένωση, 1997, σ. 10). Ως προς τα αιολικά πάρκα, η ισχύς που είχε οριστεί σαν επιθυμητός στόχος για το 2010 ήταν 10.000MW, το οποίο θα αντιπροσώπευε το 25% «της εφικτής συνολικής διείσδυσης της αιολικής ενέργειας στην αγορά» (Ευρωπαϊκή Ένωση, 1997, σ. 32).

Η Ελλάδα με τη σειρά της ως μέλος της ΕΕ καλείται ανά διαστήματα να ορίζει τα ποσοστά που πρέπει να καταλαμβάνουν οι ΑΠΕ σε μελλοντικά χρονικά ορόσημα. Ένα από τα μοτίβα που επαναλαμβάνονται συχνά ως προς τα ελάχιστα όρια που θέτει αναφορικά με τα επίπεδα που θα καταλαμβάνουν οι ΑΠΕ είναι πως ορίζει σχεδόν πάντα υψηλότερα ποσοστά από αυτά που προτείνει για αυτήν η ΕΕ. Για παράδειγμα, με το Ν. 3851/2010 (άρθρο 1, §3α) ο εθνικός στόχος συμμετοχής των ΑΠΕ στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση ενέργειας για το 2020 είχε αυξηθεί σε 20%. Πριν από το νόμο αυτό το ποσοστό που έπρεπε να καταλαμβάνουν οι ΑΠΕ το 2020 ήταν μικρότερο (ΥΠΕΝ, 2012, σ. 5) και ορισμένο στο 18% (Ζερβός, 2010, σ. 21). Στην ίδια κατεύθυνση, το ΕΣΕΚ του 2019¹¹ ορίζει πως αν και ο κεντρικός ευρωπαϊκός στόχος για τις ΑΠΕ για το 2030 είναι 32% ο εθνικός στόχος ορίστηκε σε μερίδιο συμμετοχής των ΑΠΕ κατά τουλάχιστον 35%, ενώ στο αρχικό εθνικό σχέδιο ΕΣΕΚ ο στόχος του 35% ήταν 31%.¹² Στην ίδια κατεύθυνση, το προσχέδιο της αναθεωρημένης έκδοσης του ελληνικού ΕΣΕΚ του 2023 πρότεινε μέχρι το 2030 -ή και νωρίτερα- οι ΑΠΕ να καλύπτουν το 80% περίπου της ηλεκτροπαραγωγής (ΥΠΕΝ, 2023, σ. 17) ενώ η αναθεωρημένη έκδοση του προσχεδίου του ΕΣΕΚ του 2024 ορίζει το μερίδιο συμμετοχής των ΑΠΕ στην ακαθάριστη κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας μέχρι το 2030 να φτάνει το 76,8% (ΥΠΕΝ, 2024, σ. 122).

Τα παραπάνω αυξημένα ποσοστά ως προς τη διείσδυση των ΑΠΕ στην ηλεκτροπαραγωγή συνεπάγονται πολλαπλασιασμό των μονάδων παραγωγής ενέργειας που αδειοδοτούνται και κατασκευάζονται. Σε αντίθεση με τις λιγνιτικές μονάδες, που μαζί με το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο αποτελούσαν τις κύριες κατηγορίες του ενεργειακού μίγματος στην Ελλάδα τα προηγούμενα χρόνια (IEA, 2021), οι ΑΠΕ εξαιτίας των φυσικών πόρων που χρειάζονται για να παράξουν ενέργεια εγκαθίστανται σε διαφορετικά μέρη. Σε θεσμικό επίπεδο, τους άξονες για τη χωρική ενσωμάτωση του κάθε είδους ΑΠΕ ορίζει το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (στο εξής ΕΠΧΣΑΑ) για τις ΑΠΕ. Το ΕΠΧΣΑΑ των ΑΠΕ επικυρώθηκε με ΦΕΚ το 2008, είναι ακόμη (Οκτώβριος 2024) σε ισχύ χωρίς να έχει αναθεωρηθεί και έχει δεχτεί κριτική για αρκετά ζητήματα.

Μεταξύ των ζητημάτων αυτών κυρίαρχη θέση καταλαμβάνει το γεγονός πως είναι προσανατολισμένο στην αιολική ενέργεια (Κλουτσινώτη, 2010, σ. 83) και πως δεν ορίζει με σαφήνεια περιοχές απαγόρευσης εγκατάστασης ΑΠΕ. Ταυτόχρονα, οι ρυθμίσεις για τα υπόλοιπα είδη ΑΠΕ είναι πολύ συνοπτικές και παρουσιάζουν ελλείψεις (Κλουτσινώτη, 2010, σ. 83). Επίσης, με τον τρόπο που είναι δομημένο «δεν καταγράφεται ούτε αξιολογείται η αναγκαιότητα μιας περιφερειακής πολιτικής για την ανάπτυξη των ΑΠΕ ανά ενεργειακό τομέα, που θα κατανέμει με ισονομία τις ενεργειακές υποχρεώσεις της κάθε χωρικής ενότητας» (Κλουτσινώτη, 2010, σ. 84). Ένα ακόμη χαρακτηριστικό του ΕΠΧΣΑΑ των ΑΠΕ είναι πως «ταλαντεύεται μεταξύ ενός κατευθυντήριου πλαισίου πολιτικής και αρχών χωροθέτησης και

¹¹ Το ΕΣΕΚ του 2019 έχει επικυρωθεί με την Υ.Α. 4/2019 που περιλαμβάνεται στο ΦΕΚ Β 4893/31.12.2019.

¹² Το ότι το ποσοστό των ΑΠΕ που έχει καθοριστεί για το 2030 σε επίπεδο ΕΕ είναι 32% ορίζεται και στις τροποποιήσεις που επέφερε στον Ν. 3468/2006 ο Ν. 5043/2023 (άρθρο 1, §3).

ενός κανονιστικού εργαλείου προσδιορισμού περιοχών και κριτηρίων εφαρμογής για τη χωροθέτηση έργων ΑΠΕ, ιδίως για την αιολική ενέργεια» (Χουσιανάκου, 2010, σ. 86). Τέλος, οι κατευθύνσεις που ορίζονται από το ΕΠΧΣΑΑ των ΑΠΕ ορίζουν τα κριτήρια χωροθέτησης με βάση την αρχή οι εγκαταστάσεις ΑΠΕ να τοποθετούνται στα σημεία εκείνα που διαθέτουν τους πιο ευνοϊκούς πόρους και που προφέρουν στους επενδυτές το μεγαλύτερο δυνατό κέρδος (Χουσιανάκου, 2010, σ. 87). Ειδικά ως προς το παραπάνω, δημιουργούνται σειρά ζητημάτων σχετιζόμενων με την επίδραση που έχουν οι ΑΠΕ στο περιβάλλον, τα οποία αποτελούν ένα οξύμωρο σχήμα λαμβάνοντας υπόψη πως στον πλήρη τίτλο -και συνεπώς περιεχόμενο- του ΕΠΧΣΑΑ για τις ΑΠΕ περιλαμβάνεται και στρατηγική μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων αυτών.

Ο συνδυασμός των στόχων που θέτει η Ελλάδα ως προς την ενέργεια που θα πρέπει να παράγεται μελλοντικά από ΑΠΕ, της νομοθεσίας που θεσπίζεται ως προς τον τρόπο αδειοδότησης αυτών και των κατευθύνσεων και περιορισμών που ορίζονται από το ΕΠΧΣΑΑ των ΑΠΕ και από τα υπόλοιπα χωροταξικά πλαίσια (ειδικά και περιφερειακά) και σχέδια οδηγεί στη χωρική αποτύπωση της εξέλιξης των εγκαταστάσεων ΑΠΕ. Η χωρική ενσωμάτωση των μορφών ενέργειας όμως επηρεάζει πλήθος τομέων, οι οποίοι διαφοροποιούνται ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής. Ειδικά ως προς τα αιολικά, ένα από τα ζητήματα που παρουσιάζει η ανάπτυξη αυτών στην Ελλάδα είναι πως σε πολλές περιπτώσεις εγκαθίστανται σε περιοχές Natura 2000¹³.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αποκαλούμενη «Αιγαία Ζεύξη» η οποία αφορά τη δημιουργία 28 αιολικών πάρκων στο Βόρειο Αιγαίο, εκ των οποίων 10 αιολικά πάρκα με συνολικά 153 ανεμογεννήτριες προορίζονται για τη Λέσβο, 11 αιολικά πάρκα με συνολικά 125 ανεμογεννήτριες για τη Λήμνο και 7 αιολικά πάρκα με συνολικά 75 ανεμογεννήτριες για τη Χίο (Παυλής, 2016, σ. 77). Από τα παραπάνω, όλα τα αιολικά πάρκα της Χίου, το μεγαλύτερο μέρος από τα αιολικά πάρκα της Λέσβου και ένα μεγάλο τμήμα από τα αιολικά πάρκα στη Λήμνο είναι χωροθετημένα εντός προστατευόμενων περιοχών Natura 2000 (Παυλής, 2016, σ. 83).

Οι περιοχές αυτές έχουν πολλά και διαφορετικά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, τον Σεπτέμβριο του 2012 ολόκληρη η Λέσβος εντάχθηκε στο παγκόσμιο Δίκτυο Γεωπάρκων της UNESCO (Παυλής, 2016, σ. 82). Στο υπέδαφος αυτής και συγκριμένα στην ευρύτερη περιοχή του Απολιθωμένου Δάσους του Σιγρίου που «καταλαμβάνει το 89% της συνολικής έκτασης των 51 κηρυγμένων Διατηρητέων Μνημείων της Φύσης της Ελλάδας ... και αποτελεί παγκόσμιο πόλο έλξης τουριστών» υπάρχουν πολλά απολιθώματα ιδιαίτερης πολιτισμικής και επιστημονικής αξίας παγκοσμίου ενδιαφέροντος (Παυλής, 2016, σ. 82). Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής αυτής όμως όχι μόνο δεν υπήρξαν αποτρεπτικός παράγοντας για την έγκριση εγκατάστασης αιολικών πάρκων αλλά επιπροσθέτως «σύμφωνα με γνωμοδότηση του υπεύθυνου φορέα διαχείρισης του μνημείου ..., δεν υπάρχει πρόβλεψη των επιπτώσεων του έργου στους απολιθωμένους κορμούς και στους σχετικούς σχηματισμούς του ανάγλυφου, ούτε πρόβλεψη των απαιτούμενων ενεργειών για την προστασία των απολιθωμάτων» (Παυλής, 2016, σ. 82). Επίσης, σε περιοχές της Λήμνου που προορίζονται για εγκατάσταση ανεμογεννητριών τμήμα του εδάφους αποτελείται από ηφαιστειακά πετρώματα όπου έχουν βρεθεί απολιθωμένα δέντρα ηλικίας 17-20 εκατομμυρίων ετών ενώ σε

¹³ Οι περιοχές Natura 2000 είναι ένα ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο ζωνών προστασίας της φύσης που στόχο έχει να «διασφαλίσει τη μακροπρόθεσμη διατήρηση των πιο πολύτιμων και των πλέον απειλούμενων ειδών και ενδιαιτημάτων ... σε ικανοποιητικό επίπεδο» (ΥΠΕΝ, 2020α).

άλλη περιοχή που επίσης προορίζεται για αιολικά πάρκα έχουν εντοπιστεί απολιθωμένοι κορμοί δέντρων (Παυλής, 2016, σ. 82).

Εκτός από τις περιοχές Natura 2000 όμως υπάρχουν και άλλες ευαίσθητες περιβαλλοντικά περιοχές όπου εγκαθίστανται ή πρόκειται να εγκατασταθούν αιολικά. Ήδη από το 2010 σύμφωνα με την ΕΛΕΤΑΕΝ το 95% των αιολικών πάρκων στην ηπειρωτική Ελλάδα ήταν εγκατεστημένο σε δασικές εκτάσεις (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 132). Βάσει του Ν.3468/2006 (κεφάλαιο Γ', άρθρο 7) επιτρεπόταν η εγκατάσταση πάσης φύσεως ΑΠΕ και ΣΗΘΥΑ σε δάση, δασικές εκτάσεις, αιγιαλό, παραλία, θάλασσα ή πυθμένα της εφόσον είχε επιτραπεί ή είχε παραχωρηθεί το δικαίωμα χρήσης τους. Το παραπάνω τμήμα του νόμου αυτού καταργήθηκε με την παράγραφο 2 (άρθρο 58) του Ν.4951/2022 με έναρξη ισχύος την 4/7/2022. Στο μέρος Β', κεφάλαιο Α' (άρθρο 4, §4) του Ν.4951/2022 όμως ορίζεται εκ νέου πως σταθμοί παραγωγής ενέργειας από ΑΠΕ και ΣΗΘΥΑ, σταθμοί αποθήκευσης και συνοδά αυτών έργα επιτρέπεται να εγκαθίστανται και να λειτουργούν (α) σε γήπεδο ή χώρο όπου είναι καταρχήν επιτρεπτή βάση της κείμενης νομοθεσίας η εγκατάσταση αυτών και εφόσον ο αιτών έχει το δικαίωμα νόμιμης χρήσης, (β) σε δάση, δασικές ή άλλες εκτάσεις, εφόσον επιτρέπεται επί αυτών η εκτέλεση έργων και (γ) σε αιγιαλό, παραλία, θάλασσα ή σε πυθμένα της, εφόσον έχει παραχωρηθεί το δικαίωμα χρήσης τους.

Να σημειωθεί πως βάσει του Ν.4951/2022 (μέρος Β', κεφάλαιο Α', άρθρο 4, §7) οι σταθμοί παραγωγής ενέργειας από ΑΠΕ και οι σταθμοί αποθήκευσης (συμπεριλαμβανομένων των έργων δικτύων μεταφοράς και διανομής της ηλεκτρικής ενέργειας, υποσταθμών, οδοποιίας και συναφών κατασκευών) «χαρακτηρίζονται ως δημόσιας ωφέλειας που εξυπηρετούν, εκτός των άλλων, τη δημόσια ασφάλεια και υγεία και έχουν θετικές επιδράσεις πρωταρχικής σημασίας για το περιβάλλον, ανεξάρτητα από τον φορέα υλοποίησής τους». Πολλές φορές όμως, η τροποποίηση της νομοθεσίας έχει σαν αποτέλεσμα νόμιμες διαδικασίες να οδηγούν σε ανήθικες και επιβλαβείς για την κοινωνία, το περιβάλλον και μακροπρόθεσμα την οικονομία συνέπειες. Η ανάπτυξη των ΑΠΕ -και ιδίως των αιολικών πάρκων- στην Ελλάδα φαίνεται να αποτελεί σε μεγάλο βαθμό ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραπάνω αντίφασης ανάμεσα στο νόμιμο και το ηθικό ή/και πραγματικά ευνοϊκό.

Συνοψίζοντας, μέχρι στιγμής στην Ελλάδα ορίζονται σχεδόν συνεχώς υψηλότεροι στόχοι ως προς τη διείσδυση των ΑΠΕ στο ενεργειακό μίγμα από αυτούς που προτείνονται για τη χώρα από την ΕΕ. Ταυτόχρονα, τα αιολικά πάρκα είναι η κυρίαρχη μορφή παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές (στις οποίες δεν συμπεριλαμβάνεται το φυσικό αέριο). Εξαιτίας της αναγκαιότητας να εγκαθίστανται σε μέρη με ισχυρό αιολικό δυναμικό για να είναι αποδοτικά κατά πλειοψηφία χωροθετούνται σε φυσικές εκτάσεις. Οι εκτάσεις αυτές σε πολλές περιπτώσεις είναι δασικές ή/και περιοχές Natura 2000, το οποίο βάσει της ισχύουσας νομοθεσίας είναι καθ' όλα νόμιμο. Όμως, το γεγονός πως είναι νόμιμες οι αδειοδοτήσεις δεν σημαίνει πως λαμβάνονται απαραίτητως υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής. Μέχρι στιγμής φαίνεται πως η περιβαλλοντική ευαισθησία ορισμένων περιοχών και η έλλειψη κοινωνικής αποδοχής δεν αποτελούν παράγοντες που επηρεάζουν απαραίτητως την έγκριση ή την απόρριψη εγκατάστασης αιολικών. Επιπροσθέτως, εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο πραγματοποιείται η ενεργειακή μετάβαση αυτή τη χρονική περίοδο (η οποία συνοψίζεται στην απότομη και βεβιασμένη απολιγνιτοποίηση και την ταυτόχρονη ανάπτυξη ΑΠΕ και ιδίως αιολικών πάρκων από εταιρείες ιδιωτικών συμφερόντων σε δημόσιες εκτάσεις) αναπτύσσονται διαδικασίες σχετιζόμενες με υπαρπαγή γης (Μάκη, 2023).

Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη τόσο όλα όσα έχουν μέχρι στιγμής αναφερθεί αλλά και το ότι όχι μόνο ο ορεινός αλλά και ο παράκτιος και νησιωτικός χώρος «αποτελούν ειδικές κατηγορίες χώρου υψηλής επιλεξιμότητας από τους επενδυτές ΑΠΕ» (Κλαμπατσέα, 2010, σ. 95) συνάγεται ένα πακέτο συναφών και αλληλένδετων ερευνητικών ερωτημάτων, η απάντηση του οποίου θα διερευνηθεί στην παρούσα εργασία με μελέτη περίπτωσης τη Γυάρο. Τα ερωτήματα είναι τα ακόλουθα.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Γυάρου ως προς την ιστορία και το περιβάλλον της έχουν ληφθεί επαρκώς υπόψη κατά την έγκριση για εγκατάσταση σε αυτή αιολικών πάρκων;

Αν η απάντηση στο αρχικό ερώτημα είναι αρνητική, τότε ποιοι είναι οι τομείς στους οποίους θα υπάρξουν συνέπειες σε περίπτωση που τα αιολικά πάρκα που έχουν λάβει βεβαίωση παραγωγού και τα συνοδά αυτών έργα κατασκευαστούν;

1.3 Εννοιολογικές Διευκρινήσεις

1.3.1 Ανθρωπογενής Κλιματική Αλλαγή

Η γη είναι ο μοναδικός πλανήτης του ηλιακού μας συστήματος -από όσους γνωρίζουμε- που έχει τις ιδανικές συνθήκες για αυτό που αποκαλούμε ανάπτυξη μορφών ζωής. Το κλίμα στη γη όμως δεν ήταν πάντα ίδιο με αυτό που είναι σήμερα. Κάποτε ένα μεγάλο τμήμα της ήταν σκεπασμένο από παγετώνες και καθώς η θερμοκρασία άρχισε σταδιακά να αυξάνεται κατέστη δυνατό να αναπτυχθούν πιο εξελιγμένες μορφές ζωής. Τα χρονικά διαστήματα στα οποία συνέβαιναν οι κλιματικές αλλαγές διαρκούν πολλούς αιώνες και το σίγουρο είναι πως η μέση διάρκεια της ανθρώπινης ζωής δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση συγκρίσιμο χρονικό διάστημα σε σχέση με τη διάρκεια που είχε η κάθε κλιματική περίοδος.

Πολλές ήταν λοιπόν οι αλλαγές που συνέβησαν στους αιώνες πριν από την εμφάνιση του ανθρώπινου είδους αλλά και για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα από την εμφάνιση των πρωτόγονων ανθρώπων και έπειτα. Στην ιστορία της ανθρωπότητας υπήρξαν κάποια γεγονότα και ανακαλύψεις που τροποποίησαν άρδην τις συνθήκες διαβίωσης. Η περίοδος που οι άνθρωποι έπαψαν να είναι νομάδες και δημιούργησαν κοινωνίες σε σταθερές περιοχές, η ανακάλυψη του τροχού, της τυπογραφίας και του ηλεκτρισμού υπήρξαν κάποιες από τις ανακαλύψεις αυτές. Στη σχετικά πρόσφατη ιστορία του ανθρώπινου πολιτισμού, τη δεκαετία του 1760 στη Μεγάλη Βρετανία ξεκίνησε η περίοδος που ονομάστηκε Βιομηχανική Επανάσταση και επέφερε αλλαγές σε πλήθος τομέων (τεχνικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών).

Μία από τις συνέπειες της Βιομηχανικής Επανάστασης υπήρξε η συρροή πολλών αγροτών στα αστικά κέντρα και η αύξηση του πληθυσμού που από αγρότες μετετράπησαν σε βιομηχανικούς εργάτες. Την περίοδο εκείνη η παραγωγή ενέργειας ήταν εφικτή χάρη στην καύση φυσικών πρώτων υλών, διαδικασία που γέμιζε την ατμόσφαιρα με CO₂. Αέρια όπως το προαναφερθέν υπήρχαν ανέκαθεν στην ατμόσφαιρα αλλά με τη δημιουργία μηχανών καύσης αυξήθηκε υπερβολικά η συγκέντρωσή τους. Ένα από τα προβλήματα της αυξημένης συγκέντρωσης πολλών αερίων του θερμοκηπίου είναι πως παραμένουν για πάρα πολύ μεγάλα χρονικά διαστήματα στην ατμόσφαιρα, και όσο βρίσκονται εκεί συντελούν στο να συγκρατείται περισσότερη θερμότητα με αποτέλεσμα την αύξηση της επιφανειακής θερμοκρασίας της γης. Το CO₂ όμως απορροφούν ταυτόχρονα και οι ωκεανοί, η θερμοκρασία των οποίων ανεβαίνει όσο μεγαλύτερες ποσότητες της χημικής αυτής ένωσης συγκεντρώνουν.

Η αύξηση του CO₂ και άλλων αερίων έχει εντείνει τα ακραία καιρικά φαινόμενα και έχει διαταράξει πολλές φυσικές διεργασίες. Καθώς η βιομηχανία είναι ένας από τους τομείς που σε παγκόσμιο επίπεδο παρέχουν μεγάλα ποσοστά κέρδους στους ιδιοκτήτες αυτών -και δεδομένου του ότι στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα η οικονομία είναι ο τομέας που υπερέχει των υπολοίπων- για πολλά χρόνια η κλιματική αλλαγή δεν αναγνωριζόταν ως ανθρωπογενής. Επίσης, για πολλά χρόνια πολλά κράτη και επιχειρηματικοί όμιλοι δεν αναγνώριζαν καν την ύπαρξη αυτής, πόσο μάλλον του γεγονότος πως η ανθρώπινη δραστηριότητα έχει αλλοιώσει τον κύκλο των φυσικών διεργασιών και έχει διαταράξει τις οικολογικές ισορροπίες.

Ανεξάρτητα από το αν όλα τα κράτη ή οι μεγάλοι όμιλοι (πετρελαϊκοί, χρηματοπιστωτικοί κλπ) αναγνώρισαν εγκαίρως πως η τρέχουσα κλιματική αλλαγή οφείλεται στην ανθρώπινη δραστηριότητα, η διαπίστωση πως η θερμοκρασία της γης άλλαζε έγινε σε αρχικό στάδιο. Ο

επιστήμονας που θεωρείται ο πατέρας της κλιματικής επιστήμης είναι ο Σβάντε Αρένιους (Svante Arrhenius, 1859-1927) ο οποίος διερεύνησε τα αίτια της εποχής των παγετώνων και το 1898 δημοσίευσε ένα άρθρο που κατέληγε στο ότι εάν τα τότε επίπεδα CO₂ μειώνονταν στο μισό η επιφανειακή θερμοκρασία της γης θα μειωνόταν κατά 4-5°C (Sample, 2005). Αντιστρόφως, εάν τα επίπεδα του CO₂ διπλασιάζονταν τότε η επιφανειακή θερμοκρασία θα αυξανόταν κατά τους ίδιους βαθμούς, το οποίο από άλλους επιστήμονες χρόνια αργότερα υπολογίστηκε πως ήταν πιθανότερο να επιφέρει αύξηση 2-3°C. Ο Αρένιους βασίστηκε στη δουλειά του Ζοζέφ Φουριέρ (Joseph Fourier, 1768-1830) ο οποίος ήταν ο πρώτος που συνειδητοποίησε πως ορισμένα ατμοσφαιρικά αέρια απορροφούσαν τη θερμότητα από τις ακτίνες του ήλιου (Sample, 2005).

Εκτός από τον Φουριέρ και άλλοι επιστήμονες είχαν τεκμηριώσει τη συσχέτιση της εξάρτησης της θερμοκρασίας της γης με τα αέρια στην ατμόσφαιρα. Ένας από τους επιστήμονες αυτούς ήταν ο Τζον Τίνταλ (John Tyndall, 1820-1893) ο οποίος μέσω πειραμάτων που έκανε κατέδειξε για πρώτη φορά πως οι εκπομπές του CO₂ συμβάλουν σε αυτό που πλέον αποκαλείται φαινόμενο του θερμοκηπίου (Bellamy Foster, 2023, σ. 54). Χρόνια αργότερα, το 1956, ο Γκίλμπερτ Πλας (Gilbert Plass, 1920-2004) επιβεβαίωσε πως όσο αυξανόταν τα ποσοστά του CO₂ στην ατμόσφαιρα τόσο αυξανόταν η ακτινοβολία που απορροφούσαν τα σωματίδια (Sample, 2005). Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1950 ο ίδιος και άλλοι επιστήμονες στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ) ξεκίνησαν να προειδοποιούν τις κυβερνήσεις πως η αύξηση της θερμοκρασίας από τα αέρια του θερμοκηπίου θα μπορούσε μελλοντικά να εξελιχθεί σε ένα σοβαρό πρόβλημα (Sample, 2005).

Πλέον είναι επιστημονικά αποδεδειγμένο πως η αύξηση της παγκόσμιας θερμοκρασίας των τελευταίων ετών είναι αποτέλεσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας. Οι ανθρώπινες δραστηριότητες (κυρίως χάρη στις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου) έχουν αναμφίβολα προκαλέσει την υπερθέρμανση του πλανήτη, με την παγκόσμια επιφανειακή θερμοκρασία να είναι την περίοδο 2011-2020 αυξημένη κατά 1,1°C σε σύγκριση με την περίοδο 1850-1900 (IPCC, 2023, σ. 4). Συνέπειες της απότομης αυτής αύξησης εντοπίζονται στην ατμόσφαιρα, στους ωκεανούς και στη βιόσφαιρα, ενώ η κλιματική αλλαγή επηρεάζει και καταστρέφει τμήματα του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος και κυρίως επηρεάζει αρνητικά σε δυσανάλογη ένταση ευάλωτες κοινότητες που ιστορικά έχουν συνεισφέρει ελάχιστα στην τρέχουσα κλιματική αλλαγή (IPCC, 2023, σ. 5). Όμως, η αύξηση των αερίων του θερμοκηπίου πλέον δεν οφείλεται μόνο στη χρήση της ενέργειας με μη βιώσιμο τρόπο αλλά και στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται τα τμήματα της γης, στην αλλαγή χρήσεων, στους τρόπους διαβίωσης και στα μοτίβα κατανάλωσης και παραγωγής (IPCC, 2023, σ. 4).

Σε παγκόσμιο επίπεδο, οι διασκέψεις για το κλίμα ξεκίνησαν το 1972, όταν πραγματοποιήθηκε στη Στοκχόλμη το συνέδριο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) για το ανθρώπινο περιβάλλον. Το 1979 στη Γενεύη πραγματοποιήθηκε το πρώτο παγκόσμιο κλιματικό συνέδριο, με χορηγό τον παγκόσμιο μετεωρολογικό οργανισμό¹⁴ και το 1988 τα Ηνωμένα Έθνη ίδρυσαν τη διακυβερνητική επιτροπή για την αλλαγή του κλίματος¹⁵ για να ελέγχει τη σχετική έρευνα που πραγματοποιούνταν (Sample, 2005). Δύο ακόμη ορόσημα του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου ήταν το συνέδριο του ΟΗΕ το 1992 στο Ρίο ντε Τζανέιρο για το περιβάλλον και την ανάπτυξη και η παγκόσμια συνδιάσκεψη για την αειφόρο ανάπτυξη στο Γιοχάνεσμπουργκ το 2002 (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 124). Στις 16 Φεβρουαρίου του

¹⁴ World Meteorological Organization

¹⁵ Intergovernmental Panel on Climate Change

2005 τέθηκε σε ισχύ το πρωτόκολλο του Κιότο, μία συμφωνία που επικυρώθηκε από περισσότερες από 140 χώρες και της οποίας οι συσκέψεις είχαν ξεκινήσει ήδη από το 1997, όταν στόχος ήταν τα επίπεδα των αερίων του θερμοκηπίου να μειωνόταν στις ανεπτυγμένες χώρες (συμπεριλαμβανομένων των πρώην κομμουνιστικών χωρών) κατά 5,2% κάτω από τα επίπεδα του 1990 μέχρι το 2012 (Sample, 2005). Τέλος, το 2015 πολλά κράτη υπέγραψαν τη συνθήκη του Παρισιού, της οποίας ο βασικός μακροπρόθεσμος στόχος είναι να συγκρατηθεί η αύξηση της μέσης θερμοκρασίας του πλανήτη κάτω από τους 2°C σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδα και να συνεχιστούν οι προσπάθειες ώστε η αύξηση της θερμοκρασίας να περιοριστεί στον 1,5°C (UN, 2023). Τη συνθήκη του Παρισιού πλέον έχουν υπογράψει 195 κράτη, στα οποία περιλαμβάνονται και οι χώρες της ΕΕ (UN, 2024).

Καμία από τις παραπάνω συνθήκες και πρωτόκολλα δεν είναι δεσμευτικά για όσες χώρες έχουν υπογράψει. Συνέπεια αυτού είναι πως πλέον υπάρχουν πολλές πιθανότητες ο στόχος του 1,5°C να ξεπεραστεί στο πολύ άμεσο μέλλον και πολύ πριν από το 2030 (Hansen, Sato, & Kharecha, 2024). Η ανυπαρξία ουσιαστικής δέσμευσης ως προς τη μείωση της παγκόσμιας θερμοκρασίας έχει οδηγήσει σε μία κατάσταση όπου κάποια από τα κράτη που έχουν υπογράψει τη συνθήκη του Παρισιού έχουν προβεί σε ελάχιστα μέτρα ενώ κάποια άλλα έχουν θεσπίσει πολύ δεσμευτικά όρια. Σε αυτό το πλαίσιο, αναπτύσσονται ανισότητες μεταξύ των κρατών οι οποίες δεν περιορίζονται στο βαθμό που το καθένα από αυτά μειώνει τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου. Ορισμένα βασικά ζητήματα ανισοτήτων είναι πως (α) ιστορικά δεν ευθύνονται όλα τα κράτη το ίδιο για την αύξηση των αερίων του θερμοκηπίου, και άρα της θερμοκρασίας, (β) δεν υφίστανται όλα τα κράτη τις ίδιες συνέπειες από την αλλαγή του κλίματος και των συνεπειών της αλλαγής αυτής και (γ) δεν είναι ίδια η ποσότητα αερίων του θερμοκηπίου που εκπέμπουν την τρέχουσα περίοδο όλα τα κράτη. Τις ανισότητες αυτές πλαισιώνουν και άλλα ζητήματα, με κυριότερο το ζήτημα που σχετίζεται με το ότι στο παγκοσμιοποιημένο καπιταλιστικό μοντέλο παραγωγής, κυκλοφορίας και κατανάλωσης των εμπορευμάτων οι πρώτες ύλες, η παραγωγή, η αποθήκευση και η τελική χρήση του εκάστοτε προϊόντος δύνανται να πραγματοποιούνται σε διαφορετικά μέρη ανά τον κόσμο.

Την τρέχουσα περίοδο η χώρα με τις περισσότερες εκπομπές CO₂ είναι η Κίνα (της οποίας οι εκπομπές από το 1990 έχουν αυξηθεί κατά 400%) και ακολουθούν οι ΗΠΑ (που αν και οι εκπομπές τους έχουν μειωθεί κατά 2,6% εξακολουθούν να είναι μέχρι στιγμής ιστορικά ο μεγαλύτερος ρυπαντής ως προς το CO₂) (Tiseo, 2023). Ορισμένες ακόμη χώρες με αυξημένες τρέχουσες εκπομπές CO₂ είναι χώρες που ανήκουν στις αποκαλούμενες αναπτυσσόμενες χώρες, οι οποίες έχουν σαν χαρακτηριστικά το ότι αυξάνεται την περίοδο αυτή ραγδαία ο πληθυσμός τους και παρουσιάζουν έντονη αύξηση της αστικοποίησης. Στις αναπτυσσόμενες χώρες τμήματα του πληθυσμού δεν είχαν μέχρι πρόσφατα πρόσβαση σε ενέργεια και σε ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης και συνεπώς η αύξηση του πληθυσμού και της αστικοποίησης συμβαδίζουν με την αύξηση της χρήσης ηλεκτρικών συσκευών και εν γένει μεγαλύτερη ζήτηση για ενέργεια. Μία σημαντική παρατήρηση για τις χώρες αυτές είναι πως αν και πλέον κάποιες από αυτές εκπέμπουν μεγάλες ποσότητες αερίων του θερμοκηπίου κατά τα προηγούμενα χρόνια οι εκπομπές των περισσότερων εξ' αυτών ήταν χαμηλές.

Όπως εντοπίζονται διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις χώρες ανά τον κόσμο έτσι εντοπίζονται διαφοροποιήσεις και ανάμεσα στις εκπομπές των χωρών της ΕΕ, οι οποίες είναι μικρές σε έκταση και πληθυσμό σε σύγκριση με άλλες χώρες. Το γεγονός αυτό είναι απόρροια πολλών συνιστωσών, με κυριότερη το ότι δεν έχουν όλες οι χώρες της ΕΕ ανεπτυγμένη βιομηχανία (που είναι ένας τομέας που καταναλώνει μεγάλα ποσά ενέργειας). Επίσης, η πλειοψηφία του

πληθυσμού στην ΕΕ έχει εδώ και πολλά χρόνια πρόσβαση στην ενέργεια και σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης. Ένα ακόμη σημαντικό χαρακτηριστικό είναι πως η αύξηση του πληθυσμού είναι μικρή, ενώ το 2020 και το 2021 ο πληθυσμός παρουσίασε μείωση (Eurostat, 2023). Πάντως, η ΕΕ είναι η ένωση χωρών που θεωρείται πρωτοπόρος στις δεσμεύσεις για τη μείωση των αερίων του θερμοκηπίου.

Ακόμη και μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ανάμεσα στον πληθυσμό και την αύξηση ή όχι αυτού, τα επίπεδα κατανάλωσης προϊόντων και ενέργειας και την ανάγκη για ενέργεια που θα διοχετεύεται στη βιομηχανία. Η Ελλάδα για παράδειγμα είναι μία μικρή -σε έκταση και πληθυσμό- χώρα που τα τελευταία χρόνια ο πληθυσμός της μειώνεται. Από το 2011 μέχρι το 2021 ο μόνιμος πληθυσμός της παρουσίασε μείωση κατά -3,1% (ΕΛΣΤΑΤ, 2023), ενώ μικρή μείωση είχε καταγραφεί και στον πληθυσμό του 2011 σε σχέση με αυτόν του 2001 (η μείωση αυτή βέβαια ήταν μικρότερη από -1%). Ως προς τα επίπεδα κατανάλωσης προϊόντων και ενέργειας οι πολλαπλές πρόσφατες και τρέχουσες οικονομικές κρίσεις έχουν οδηγήσει μεταξύ άλλων σε χειροτέρευση του επιπέδου διαβίωσης για την πλειοψηφία του πληθυσμού. Μία από τις συνέπειες της χειροτέρευσης του επιπέδου διαβίωσης και της φτωχοποίησης τμημάτων του πληθυσμού υπήρξε και η ανάπτυξη φαινομένων ενεργειακής φτώχειας ακόμη και σε μεγάλα αστικά κέντρα όπως η Αθήνα (Βαταβάλη & Χατζηκωνσταντίνου, 2018).

Τα παραπάνω φαινόμενα ήταν πολύ έντονα κατά τη μνημονιακή περίοδο (2010-2018) όμως εξαιτίας της πρόσφατης αύξησης του πληθωρισμού σε συνδυασμό με τη διατήρηση των μισθών σε χαμηλά επίπεδα τα φαινόμενα που σχετίζονται με φτώχεια -ενεργειακή και μη- αυξάνονται συνεχώς. Τέλος, η ενέργεια που διοχετεύεται στη βιομηχανία είναι σχετικά μικρή σε σύγκριση με την καταναλισκόμενη ενέργεια ανά τομέα (γράφημα 11 από το παράρτημα Α) καθώς η Ελλάδα πλέον έχει πολύ περιορισμένη βιομηχανία, ενώ η κύρια πηγή εσόδων για τη χώρα είναι ο τουρισμός. Συγκεκριμένα, με στοιχεία του 2018 προέκυψε πως το 36,7% του συνόλου της ενέργειας δαπανάται για μεταφορές, το 24,3% για τα νοικοκυριά, το 22,8% για τη βιομηχανία και το 13% για εμπόριο και υπηρεσίες, ενώ ο αγροτικός τομέας και οι λοιποί τομείς έχουν ποσοστά ίσα με 1,7% και 1,4% αντιστοίχως [αναφέρεται στο (Γεωργακόπουλος, 2021)].

Τα συμπεράσματα που εξάγονται ως προς τα ζητήματα που σχετίζονται με την ανθρωπογενή κλιματική αλλαγή εκτείνονται σε διάφορους τομείς. Το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής εντοπίστηκε εγκαίρως από τους επιστήμονες όμως η «ανάπτυξη» όπως αυτή ορίζεται από την καπιταλιστική οπτική υπερέιχε της προστασίας του περιβάλλοντος με συνέπεια να μην τεθούν εγκαίρως -και ακόμη να μην έχουν τεθεί- επαρκείς δεσμεύσεις για όλα τα κράτη ως προς τα εκπεμπόμενα αέρια του θερμοκηπίου και εν γένει της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος. Στον καπιταλισμό «η φύση αντιμετωπίζεται σαν ελεύθερο δώρο» (Bellamy Foster, 2023, σ. 56) με συνέπεια για μεγάλα χρονικά διαστήματα οι πρώτες ύλες που παρέχονταν από το περιβάλλον να καίγονταν με σκοπό την παραγωγή ενέργειας χωρίς προβληματισμό για το αν η καύση αυτών διαταράσσει το κλίμα ή για το αν οι ύλες αυτές θα είναι για πάντα σε αφθονία. Τα τελευταία χρόνια όμως τα φαινόμενα που προκαλούνται από την κλιματική αλλαγή έχουν ενταθεί και έχουν προκαλέσει ζημιές στο ανθρωπογενές περιβάλλον. Για το λόγο αυτό η κλιματική αλλαγή -που για τόσα χρόνια δεν αναγνωριζόταν καν από όλα τα κράτη και τις εταιρείες- πλέον έχει αναβαθμιστεί σε κλιματική κρίση.

Παρά την αναβάθμιση της κλιματικής αλλαγής σε κλιματική κρίση όμως είναι πολλά τα κράτη των οποίων οι εκπομπές των αερίων του θερμοκηπίου εξακολουθούν να είναι πολύ μεγάλες.

Πρόκειται για κράτη με μεγάλο πληθυσμό και βαριά βιομηχανία ή για κράτη που εξαγωγούν εμπορεύματα σε όλο τον πλανήτη. Οι χώρες που ανήκουν στην ΕΕ σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως χώρες με μεγάλο πληθυσμό (σε σύγκριση πάντα με τις υπολοίπες χώρες του πλανήτη) και δεν έχουν όλες βιομηχανική παραγωγή. Για παράδειγμα, η Ελλάδα έχει μειούμενο πληθυσμό και βιομηχανική παραγωγή. Παρά το ότι οι εκπομπές της χώρας αυτής όμως είναι ελάχιστες σε σύγκριση με τους μεγάλους ρυπαντές σε παγκόσμιο επίπεδο οι δεσμεύσεις ως προς τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου για αυτή είναι ορισμένες σε πολύ υψηλά επίπεδα. Φυσικά, οι εκπομπές του CO₂ και των υπολοίπων αερίων του θερμοκηπίου πρέπει να μειωθούν. Το να μειωθούν -ή και να μηδενιστούν- όμως από χώρες που έχουν ήδη ένα σχετικά μικρό ανθρακικό αποτύπωμα (όπως η Ελλάδα) ενώ ταυτόχρονα οι μεγάλοι ρυπαντές δεν λαμβάνουν αντίστοιχα μέτρα μείωσης των εκπομπών δεν θα επιφέρει ουσιαστική μείωση και κατά συνέπεια δε θα αποτρέψει ιδιαίτερα το μετριασμό της κλιματικής αλλαγής.

1.3.2 Ενεργειακή Μετάβαση προς τις ΑΠΕ

Η ενεργειακή μετάβαση είναι μία διαδικασία που έχει συντελεστεί και άλλες φορές κατά το παρελθόν. Η μετάβαση που πραγματοποιήθηκε κατά την περίοδο της Βιομηχανικής Επανάστασης είναι ίσως ένα από τα πιο γνωστά παραδείγματα καθώς η παραγωγή ενέργειας από την καύση πρώτων υλών οδήγησε σε αλλαγές σε πολλαπλά επίπεδα. Όπως κάθε διαδικασία, ο τρόπος με τον οποίο υλοποιείται καθορίζει την αναλογία μεταξύ θετικών/ευνοϊκών και αρνητικών/δυσμενών συνεπειών. Ως προς τη Βιομηχανική Επανάσταση και την παραγωγή ενέργειας από καύση ορυκτών πρώτων υλών πλέον είναι εμφανές πως στις θετικές συνέπειες συγκαταλέγεται, για παράδειγμα, η αύξηση του πλήθους και του είδους των προϊόντων τα οποία με τη σειρά τους συνετέλεσαν στη δημιουργία καλύτερων συνθηκών διαβίωσης. Από την άλλη πλευρά όμως η ανεξέλεγκτη καύση -χωρίς καθολική και εκτεταμένη χρήση φίλτρων ή άλλων μέσων συγκράτησης των επιβλαβών ενώσεων- είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση της συσσώρευσης αερίων του θερμοκηπίου στην ατμόσφαιρα και συνεπακόλουθα την πρόκληση της κλιματικής αλλαγής.

Η όξυνση της ανθρωπογενούς κλιματικής αλλαγής εντείνει τα ακραία καιρικά φαινόμενα που με τη σειρά τους προκαλούν ζημιές στο ανθρωπογενές περιβάλλον και για το λόγο αυτό κρίθηκε απαραίτητη μία ακόμη εκτεταμένη ενεργειακή μετάβαση, η οποία αυτή τη φορά είναι προς τις ΑΠΕ. Το κάθε κράτος έχει θέσει διαφορετικά όρια ως προς το χρονικό περιθώριο και το βαθμό διεύθυνσης των ΑΠΕ στο ενεργειακό του μίγμα. Την περίοδο αυτή κάποιες χώρες παράγουν ένα μεγάλο ποσό της ενέργειας τους από ΑΠΕ και κάποιες άλλες από ορυκτά καύσιμα. Το φυσικό αέριο, αν και υπάρχει και αυτό σε πεπερασμένες ποσότητες στον πλανήτη και κατά την καύση του εκλύει και αυτό αέρια του θερμοκηπίου, χρησιμοποιείται την περίοδο αυτή σαν ένα μεταβατικό καύσιμο. Πολλές είναι όμως και οι χώρες εκείνες που βασίζονται ένα μεγάλο τμήμα της παραγωγής ενέργειάς τους στην πυρηνική ενέργεια, η οποία ναί μεν δύναται να προκαλέσει εκτεταμένη καταστροφή σε περίπτωση πυρηνικού ατυχήματος αλλά ταυτόχρονα αν λαμβάνονται τα κατάλληλα μέτρα μπορεί να παράξει με ασφάλεια μεγάλα ποσά ενέργειας με πολύ χαμηλούς ρύπους. Στην ΕΕ περίπου το ¼ του ηλεκτρισμού προέρχεται από πυρηνική ενέργεια, με τη Γαλλία να είναι με διαφορά η ευρωπαϊκή χώρα με τη μεγαλύτερη παραγωγή πυρηνικής ενέργειας (WNA, 2024). Το 70% περίπου της ενέργειας που παράγεται στη Γαλλία είναι πυρηνική ενώ άλλες ευρωπαϊκές χώρες που ένα μεγάλο ποσοστό του ενεργειακού τους μίγματος προέρχεται από πυρηνική ενέργεια είναι η Σλοβακία και το Βέλγιο

(με ποσοστά πυρηνικής ενέργειας πάνω από 50% για κάθε μία από αυτές) αλλά και η Ουγγαρία, η Σλοβενία, η Τσεχία, η Φιλανδία, η Σουηδία, η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Ισπανία και σε μικρότερο βαθμό η Γερμανία και η Ολλανδία (IEA, 2021) (γράφημα 12 από το παράρτημα Α).

Η Ελλάδα δεν διαθέτει υποδομές για παραγωγή πυρηνικής ενέργειας. Κατά το προηγούμενο χρονικό διάστημα ένα μεγάλο ποσοστό της ενέργειάς της προερχόταν από το λιγνίτη ενώ ένα σημαντικό ποσό ενέργειας προερχόταν -και προέρχεται- από τα υδροηλεκτρικά έργα (τα οποία εντάσσονται στις ΑΠΕ). Την τρέχουσα περίοδο σημαντικό ποσοστό στο ενεργειακό μίγμα καταλαμβάνει και το φυσικό αέριο -υγροποιημένο και μη- ενώ το ποσοστό που καταλαμβάνουν οι ΑΠΕ συνεχώς αυξάνεται. Ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ΑΠΕ είναι πως εξαρτώνται σχεδόν ολοκληρωτικά από τις περιβαλλοντικές συνθήκες. Για παράδειγμα, χωρίς αιολικό δυναμικό οι ανεμογεννήτριες δεν μπορούν να παράξουν ενέργεια και χωρίς ήλιο τα φωτοβολταϊκά δεν μπορούν ούτε αυτά να παράξουν ενέργεια. Το ιδιαίτερο αυτό χαρακτηριστικό οδηγεί σε παραγωγή ενέργειας με μεταβαλλόμενη ένταση και ρυθμό -ενώ η παραγόμενη ενέργεια ενδέχεται να είναι μηδενική ανά περιόδους- η οποία εκτός των άλλων καθορίζεται αποκλειστικά από τις περιβαλλοντικές συνθήκες και όχι από τις ανάγκες για ενέργεια, και απαιτεί μεγάλη χωρική διασπορά ώστε οι μονάδες παραγωγής να εγκαθίστανται στα καταλληλότερα από άποψη αποδοτικότητας σημεία. Υπάρχουν όμως άλλα είδη παραγωγής ενέργειας με χαμηλούς αέριους ρύπους που δεν έχουν τις ιδιαιτερότητες αυτές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η πυρηνική ενέργεια. Για το λόγο αυτό, χώρες όπως η Σουηδία (το 40% της ενέργειας της οποίας πλέον είναι πυρηνική) τα τελευταία χρόνια αποφασίζουν την αύξηση της παραγόμενης από πυρηνικά ενέργειας στα πλαίσια της μείωσης των ατμοσφαιρικών ρύπων (WNA, 2023).

Η ενεργειακή μετάβαση προς τις ΑΠΕ πραγματοποιείται εν μέρει για να αποτραπούν μελλοντικές καταστροφές στο ανθρωπογενές περιβάλλον. Αυτός όμως δεν θα έπρεπε να είναι ο μοναδικός λόγος για τη στροφή σε πιο βιώσιμες μορφές ενέργειας. Σε μία άλλη (ιδανική) κοινωνία το λιώσιμο των πάγων, η οξίνιση των ωκεανών, η καταστροφή των δασών και η εξαφάνιση ειδών της χλωρίδας και της πανίδας θα έπρεπε να είναι εξίσου καθοριστικοί παράγοντες ως προς την αντιμετώπιση του περιβάλλοντος. Ένα από τα προβλήματα του καπιταλιστικού μοντέλου παραγωγής όμως είναι πως «το κεφάλαιο σαν σύστημα είναι ενδογενώς προσανατολισμένο στη μέγιστη δυνατή συσσώρευση και παροχέτευση ύλης και ενέργειας, ανεξάρτητα από τις ανθρωπίνες ανάγκες ή τα φυσικά όρια» (Bellamy Foster, 2023, σσ. 55-56). Έτσι, η ανάγκη για πρόσβαση σε άπλετη ενέργεια είναι ένας από τους πιο καταλυτικούς παράγοντες της στροφής στην παραγωγή ενέργειας από ΑΠΕ. Παρόλα ταύτα, αν και στις επίσημες εξαγγελίες πάντα συμπεριλαμβάνεται η ευρύτερη προστασία του περιβάλλοντος, όταν οι εξαγγελίες μετατρέπονται σε δεσμεύσεις τότε γίνεται ξεκάθαρο πως η παραγωγή ενέργειας υπερέχει της περιβαλλοντικής προστασίας και αποκατάστασης.

Στην ΕΕ (της οποίας τις δεσμεύσεις ακολουθεί η Ελλάδα) η αύξηση της παραγόμενης από ΑΠΕ ενέργειας δεν πραγματοποιείται μόνο για την προστασία του περιβάλλοντος αλλά και για οικονομικούς και κοινωνικούς λόγους (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 127). Ένας ακόμη λόγος της έντονης στροφής στην παραγωγή ενέργειας από ΑΠΕ είναι η ενεργειακή αυτάρκεια των κρατών μελών της ΕΕ. Η παραγωγή ενέργειας από ΑΠΕ είναι για τους «επενδυτές» από οικονομική άποψη μία ασφαλής και κερδοφόρα επένδυση καθώς «προβλέπεται υποχρεωτική αγορά της παραγόμενης ενέργειας, σε σταθερά υψηλή τιμή» (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 125) ενώ οι καταναλωτές επωμίζονται

το οικονομικό κόστος και οι περιοχές εγκατάστασης το περιβαλλοντικό κόστος χωρίς ταυτόχρονα να προκύπτει κοινωνικό όφελος (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 123). Κάποια ακόμη στοιχεία που κάνουν τις ΑΠΕ στην Ελλάδα μία κερδοφόρα επένδυση είναι πως ο προϋπολογισμός των έργων αυτού του είδους ελαφρύνεται μέσω επιδοτήσεων και φοροαπαλλαγών [(Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 141), (Μάκη & Βελεγράκης, 2022, σ. 74)] και πως ο κρατικός προϋπολογισμός επιβαρύνεται καθώς «το δημόσιο έχει επωμισθεί το κόστος για τα έργα και τις εγκαταστάσεις που υποστηρίζουν τα έργα ΑΠΕ» (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 144).

Αναλύοντας τα επιμέρους είδη ΑΠΕ γίνεται εύκολα αντιληπτό πως τα αιολικά καταλαμβάνουν την πρώτη θέση έναντι των υπόλοιπων ειδών τεχνολογίας. Ήδη από το 2008, στην ΕΕ των 27 κρατών μελών, η πηγή που έδινε τις περισσότερες εγκαταστάσεις στον τομέα της ηλεκτροπαραγωγής ήταν τα αιολικά, ενώ ακολουθούσαν το φυσικό αέριο και τα φωτοβολταϊκά (Ζερβός, 2010, σ. 22). Από εκείνη την περίοδο ήδη η κυρίαρχη μορφή μέσα στις ΑΠΕ ήταν η αιολική ενέργεια (Ζερβός, 2010, σ. 22). Ως προς τα αιολικά πάρκα στην Ελλάδα από το 2010 και έπειτα καταγράφηκε πολλαπλασιασμός των επενδύσεων και αλλαγή του μεγέθους των ΑΠΕ από μικρά αιολικά πάρκα και ανεμογεννήτριες σε μαζική εγκατάσταση βιομηχανικών ΑΠΕ (Παυλής, 2016, σ. 76).

Η εγκατάσταση των αιολικών πάρκων στην Ελλάδα δεδομένης της γεωμορφολογίας της και των περιοχών με έντονο αιολικό δυναμικό πραγματοποιείται κατά κύριο λόγο σε μέρη όπως είναι τα δάση, οι δασικές εκτάσεις και εν γένει μη αλλοιωμένες -μέχρι στιγμής- από την ανθρώπινη δραστηριότητα περιοχές. Ταυτόχρονα, η νομοθεσία και τα αντίστοιχα χωροταξικά πλαίσια δυστυχώς δεν ορίζουν με σαφήνεια περιοχές απαγόρευσης εγκαταστάσεων ΑΠΕ. Απόρροια αυτού είναι πολλές ανεμογεννήτριες να τοποθετούνται σε ευαίσθητες περιβαλλοντικά περιοχές. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως το γεγονός πως οι ΑΠΕ δεν παράγουν αέρια του θερμοκηπίου όσο είναι σε λειτουργία δεν αναιρεί το ότι παράγονται αντίστοιχα αέρια κατά τη φάση της κατασκευής και μεταφοράς αυτών, πως σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι εφικτό να επαναχρησιμοποιηθούν ή να ανακυκλωθούν όλα τους τα εξαρτήματα και πως οι θέσεις που επιλέγονται για την εγκατάσταση αυτών σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι κατάλληλες από άποψη περιβαλλοντικής προστασίας.

Ως προς τις ανεμογεννήτριες, είναι γνωστό πως οι έλικες αυτών αναμειγνύουν τα θερμά και ψυχρά στρώματα αέρα με αποτέλεσμα την αύξηση της θερμοκρασίας του εδάφους (Παυλής, 2016, σ. 81). Οι έλικες των ανεμογεννητριών όμως είναι ένα από τα εξαρτήματά τους που δεν ανακυκλώνονται και είναι δύσκολο να επαναχρησιμοποιηθούν. Μετά το πέρας της λειτουργίας τους οι έλικες κατά κύριο λόγο καταλήγουν σε χωματερές ή καίγονται, ενώ μέχρι το 2030 υπολογίζεται πως στην ΕΕ θα υπάρχουν περίπου 570Mt από έλικες που δε θα χρησιμοποιούνται (European Commission, 2023). Τα παραπάνω είναι καθολικά ζητήματα ως προς τη λειτουργία των ανεμογεννητριών και δεν σχετίζονται με την περιοχή όπου αυτές εγκαθίστανται. Εάν στις παραμέτρους προστεθούν και οι ιδιαιτερότητες της εκάστοτε περιοχής τότε οι ενδεχόμενες αρνητικές συνέπειες στο περιβάλλον πολλαπλασιάζονται. Για παράδειγμα, εάν κάποια ανεμογεννήτρια τοποθετείται σε δασική έκταση και εάν στην περιοχή αυτή υπάρχουν δέντρα που πρέπει να κοπούν τόσο στη θέση της εγκατάστασής της όσο και για να διανοιχτούν δρόμοι και να κατασκευαστούν οι απαραίτητες συνοδές υποδομές τότε οι συνέπειες στο περιβάλλον κατά πάσα πιθανότητα δε θα είναι θετικές.

Η ενεργειακή μετάβαση στις ΑΠΕ λοιπόν, με κυρίαρχο είδος τεχνολογίας τα αιολικά πάρκα, από μόνη της δεν εξασφαλίζει την προστασία του περιβάλλοντος. Ζητήματα που σχετίζονται με τα υλικά από τα οποία κατασκευάζονται, το κατά πόσο αυτά μπορούν να επαναχρησιμοποιηθούν ή να ανακυκλωθούν και οι επιπτώσεις που έχει η εγκατάσταση αυτών στο οικοσύστημα της κάθε περιοχής είναι κομβικής σημασίας. Σε ευρύτερο επίπεδο, αν αναλυθούν οι διαδικασίες με τις οποίες υλοποιείται το σχέδιο της αύξησης του ποσοστού της ενέργειας που παράγεται από αυτές ανακύπτουν και άλλα ζητήματα. Χαρακτηριστικό είναι το ζήτημα της συσχέτισης της διαδικασίας που ακολουθείται στην Ελλάδα ως προς την ανάπτυξη των αιολικών με υφαρπαγή γης, καθώς το επαναλαμβανόμενο μοτίβο είναι ιδιωτικοί όμιλοι να εγκαθιστούν σε ευαίσθητες περιβαλλοντικά περιοχές αιολικά πάρκα ενώ ταυτόχρονα μισθώνουν τις εκτάσεις αυτές με πολύ χαμηλό αντίτιμο στο δημόσιο, λαμβάνουν επιδοτήσεις από την ΕΕ και δεν είναι υποχρεωμένες να επαναφέρουν την εκάστοτε περιοχή στην πρότερή της κατάσταση [(Μάκη, 2023), (Μάκη & Βελεγράκης, 2022)]. Η ενέργεια ναί μεν είναι αγαθό αλλά από τη στιγμή που ιδιωτικοποιήθηκε αυτομάτως μετατράπηκε σε εμπόρευμα ολιγοπωλιακού χαρακτήρα με αποτέλεσμα να πωλείται σε υψηλή τιμή και να παρέχει μεγάλα περιθώρια κέρδους στους «επενδυτές».

Συνοψίζοντας, η ενεργειακή μετάβαση από μόνη της δεν είναι μία διαδικασία που μπορεί να θωρακίσει τον πλανήτη από τις αρνητικές συνέπειες της κλιματικής αλλαγής. Αντιθέτως, είναι ένα μόνο από το σύνολο των μέτρων που θα έπρεπε κανονικά να λαμβάνονταν από όλα τα κράτη σε παγκόσμιο επίπεδο. Πρόκειται για μία διαδικασία η οποία ανάλογα με τις κατευθύνσεις που ορίζονται μπορεί να λειτουργήσει θετικά ή αρνητικά στην υλοποίηση του στόχου που είναι ο περιορισμός της αύξησης της παγκόσμιας θερμοκρασίας και η επαναφορά της ισορροπίας στις διαταραγμένες -από την ανθρώπινη δραστηριότητα των τελευταίων αιώνων- φυσικές διεργασίες.

1.4 Μεθοδολογική Προσέγγιση - Επισκόπηση Κεφαλαίων

1.4.1 Μεθοδολογική Προσέγγιση

Οι δύο κατηγορίες μεθοδολογικής προσέγγισης που ως συνήθως είναι απαραίτητες για να είναι πλήρεις οι περισσότερες ερευνητικές εργασίες είναι η ανάλυση δευτερογενών πηγών και η πρωτογενής έρευνα. Κάθε μία από τις κατηγορίες αυτές εμπεριέχει πολλές επιμέρους υποκατηγορίες. Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας κρίθηκε σκόπιμο να υπάρχουν και οι δύο γενικές κατηγορίες.

Ως προς τις δευτερογενείς πηγές, αναλύθηκε ένα εύρος από κείμενα. Μία σημαντική υποκατηγορία των δευτερογενών πηγών ήταν η ανάλυση του θεσμικού πλαισίου στην Ελλάδα και των επίσημων κυβερνητικών κειμένων, τα οποία αν και δεν έχουν τη θεσμική ισχύ των νόμων ορίζουν παρόλα ταύτα κατευθύνσεις. Η νομοθεσία ως προς τα ζητήματα που σχετίζονται με την ενέργεια τα τελευταία χρόνια αλλάζει με πολύ γρήγορους ρυθμούς. Για το λόγο αυτό κρίθηκε απαραίτητη μία ανάλυση ως προς το τι ισχύει την τρέχουσα περίοδο σε θεσμικό επίπεδο -τόσο ως προς την αδειοδότηση όσο και ως προς άλλα συναφή ζητήματα- αλλά και το τι ίσχυε σε επιλεγμένες χρονικές περιόδους. Απαραίτητη κρίθηκε και η ανάλυση των σχετικών χωροταξικών πλαισίων, και ειδικά αυτού των ΑΠΕ. Σημαντική όμως υπήρξε και η ανάλυση των κατευθύνσεων που δίνονται αναφορικά με την ενέργεια από την ΕΕ, καθώς οι αποφάσεις αυτής επηρεάζουν τα τεκταινόμενα στην Ελλάδα.

Εκτός από τα παραπάνω, εξίσου αναγκαία ήταν και η ανάλυση πηγών που εκτείνονται στο πεδίο των εννοιών των τιμωρητικών πρακτικών, της συλλογικής μνήμης και του πολιτισμικού τοπίου. Τα ανωτέρω είναι ζητήματα που για να συσχετιστούν με τη μελέτη περίπτωσης της παρούσας εργασίας έπρεπε πρώτα να διερευνηθούν με βάση το τι έχουν περιγράψει για αυτά άλλοι ερευνητές.

Μία ακόμη υποκατηγορία δευτερογενών πηγών που αναλύθηκε σχετίζεται με την ιστορία της Γυάρου και τα χαρακτηριστικά της περιοχής αυτής. Η ιστορία διερευνήθηκε με έμφαση σε χρονικές περιόδους που κρίθηκαν σημαντικές για την απάντηση των ερωτημάτων που διερευνώνται και με παράλειψη ιστορικών γεγονότων που δε συσχετίζονται με το θέμα που αναλύεται ή δεν προφέρουν κάτι στην απάντηση των ερωτημάτων. Εκτός από τα αμιγώς ιστορικά στοιχεία αναλύθηκαν και πηγές που προσφέρουν πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά της Γυάρου ως προς τις χερσαίες και θαλάσσιες ιδιαιτερότητες της περιοχής από περιβαλλοντική σκοπιά.

Στα πλαίσια της ανάλυσης δευτερογενών πηγών συλλέχθηκαν πληροφορίες και από το γεωπληροφοριακό χάρτη της ΡΑΑΕΥ, ο οποίος μεταξύ άλλων παρέχει στοιχεία για εκτάσεις που προορίζονται για αιολικά πάρκα. Από την ιστοσελίδα της ΡΑΑΕΥ αντλήθηκαν τα πολύγωνα των εκτάσεων που έχουν δεσμευθεί στη Γυάρο για αιολικά πάρκα και στη συνέχεια εισήχθησαν στο QGIS, το οποίο είναι ένα λογισμικό σύστημα γεωγραφικών πληροφοριών. Στο πρόγραμμα αυτό εισήχθησαν και άλλες πληροφορίες για το νησί (όπως οι περιοχές Natura 2000 και οι περιοχές που είναι υπό καθεστώς προστασίας). Η επεξεργασία των στοιχείων μέσω του QGIS αποτελεί υποκατηγορία της πρωτογενούς έρευνας που ήταν απαραίτητη για τη σύνταξη χαρτών.

Μία ακόμη υποκατηγορία της πρωτογενούς έρευνας υπήρξε η διεξαγωγή ημιδομημένων συζητήσεων με άτομα που την περίοδο της δικτατορίας στάλθηκαν στη Γυάρο ως πολιτικοί

εξόριστοι. Ζητούμενο των συζητήσεων ήταν να καταγραφεί η άποψη που έχουν οι πρώην πολιτικοί εκεί εξόριστοι ως προς το ενδεχόμενο τοποθέτησης στο νησί πλήθους ανεμογεννητριών, αλλά και μία γενικότερη καταγραφή κάποιων από τις εμπειρίες τους από την περίοδο που βρέθηκαν εκεί. Τα αποτελέσματα των συζητήσεων αποτελούν ένα εργαλείο ποιοτικής και όχι ποσοτικής έρευνας.

Τέλος, σημειώνεται πως η ανάλυση των δευτερογενών πηγών και η διεξαγωγή της πρωτογενούς έρευνας διαπλέκονται. Η πρωτογενής έρευνα πραγματοποιήθηκε αφού είχε προηγηθεί μεγάλο τμήμα της ανάλυσης της σχετικής βιβλιογραφίας και της δόμησης τμήματος του κειμένου. Παρόλα ταύτα σε πολλά επιμέρους στάδια κρίθηκε αναγκαία η αναζήτηση επιπρόσθετων πηγών και η προσαρμογή του κειμένου βάσει των στοιχείων που προκύπταν από τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας.

1.4.2 Επισκόπηση Κεφαλαίων

Η παρούσα εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια ενώ το καθένα από αυτά περιέχει επιμέρους υποκεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο είναι αυτό που έχει προηγηθεί (το παρόν), και αποτελεί ένα εισαγωγικό τμήμα στο οποίο αναλύεται το ευρύτερο πλαίσιο του θέματος που διερευνάται, η υπόθεση εργασίας, τα ερευνητικά ερωτήματα και η οπτική με την οποία η γράφουσα αντιλαμβάνεται δύο κομβικές για τη διερεύνηση του θέματος που έχει επιλεγεί διαδικασίες (την κλιματική αλλαγή και την ενεργειακή μετάβαση). Τέλος, το κεφάλαιο περιλαμβάνει τη μεθοδολογία που έχει επιλεγεί για να τεκμηριωθεί η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε και την παρούσα συνοπτική επισκόπηση των κεφαλαίων.

Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει την ανάλυση της δευτερογενούς βιβλιογραφίας. Ένα τμήμα του αφορά τη διερεύνηση των ευρωπαϊκών κατευθύνσεων και του θεσμικού πλαισίου που σχετίζεται με τη θεματική της διπλωματικής αυτής εργασίας. Υπό αυτό το πρίσμα επιχειρείται να εντοπιστούν οι τροποποιήσεις, οι κατευθύνσεις και τα κενά της νομοθεσίας και των θεσμοθετημένων χωροταξικών πλαισίων, τόσο την τρέχουσα περίοδο όσο και σε προηγούμενες χρονικές περιόδους που κρίθηκαν σημαντικές για την ανάλυση γεγονότων που συνέβησαν ή αποφάσεων που λήφθηκαν και αφορούσαν τη Γυάρο. Επίσης, στο κεφάλαιο αυτό περιλαμβάνεται ένα ακόμη υποκεφάλαιο που παρουσιάζει θεωρητικές οπτικές ως προς ζητήματα που σχετίζονται με την εξέλιξη των τιμωρητικών πρακτικών, τη συλλογική μνήμη και το πολιτισμικό τοπίο. Ένα ακόμη τμήμα του δεύτερου κεφαλαίου είναι αφιερωμένο στα χωρικά χαρακτηριστικά της Γυάρου, και ιδιαίτερα στις πτυχές της ως μιας περιβαλλοντικά ευαίσθητης περιοχής και ως ενός νησιού που υπήρξε τόπος εξορίας. Τέλος, το τελευταίο υποκεφάλαιο του κεφαλαίου αυτού περιλαμβάνει την ιστορική αναδρομή, η οποία χωρίζεται σε δύο τμήματα: ένα για τη χρονική περίοδο πριν από το 1975 και ένα για τη χρονική περίοδο από τότε μέχρι το Σεπτέμβριο του 2024.

Το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο τα αποτελέσματα της πρωτογενούς έρευνας. Το πρώτο από τα υποκεφάλαια αυτού απαρτίζεται από ένα τμήμα που επιχειρεί να περιγράψει κάποιες από τις πτυχές της ενεργειακής μετάβασης που εντοπίζονται στον τόπο αυτό και από ένα άλλο τμήμα στο οποίο παρουσιάζονται τα σημαντικότερα σημεία από τις συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν με πολιτικούς εξόριστους που είχαν σταλεί εκεί την περίοδο της δικτατορίας. Ένα ακόμη υποκεφάλαιο περιλαμβάνει τη χωρική περιγραφή του νησιού. Η περιγραφή πραγματοποιείται σε δύο διακριτά τμήματα, ένα για την έκταση που περικλείει τους

όρμους και ένα για το υπόλοιπο νησί. Στη συνέχεια, στο επόμενο υποκεφάλαιο περιγράφονται οι χρήσεις που είχε ανά περιόδους το νησί κατά το παρελθόν αλλά και οι χρήσεις που ενδέχεται να αποκτήσει στο μέλλον. Το τελευταίο τμήμα του κεφαλαίου αυτού περιλαμβάνει σκέψεις ως προς το χωρικό σχεδιασμό και την παραγωγή ενέργειας αλλά και ένα προτεινόμενο πλαίσιο κριτηρίων ως προς τη χωροθέτηση ανεμογεννητριών, το οποίο έχει προκύψει βάσει όσων έχουν διερευνηθεί για τη Γυάρο.

Το τέταρτο κεφάλαιο είναι το τελευταίο και περιλαμβάνει τα συμπεράσματα της εργασίας. Το πρώτο τμήμα του σχετίζεται με τις αντιφάσεις που προκύπτουν ανάμεσα στις θεσμοθετημένες αποφάσεις και τις υλοποιημένες πρακτικές ως προς την ανάπτυξη των ΑΠΕ και την προστασία του περιβάλλοντος, έτσι όπως αυτές έχουν εντοπιστεί με μελέτη περίπτωσης τη Γυάρο. Το δεύτερο υποκεφάλαιο περιλαμβάνει σκέψεις και προβληματισμούς που έχουν προκύψει ύστερα από την ανάλυση που έχει προηγηθεί (πρωτογενή και δευτερογενή).

Κεφάλαιο 2: Θεσμικές, Θεωρητικές και Ιστορικές Προσεγγίσεις

2.1 Θεσμικό Πλαίσιο

2.1.1 Ευρωπαϊκές Νομοθετικές Πράξεις

Η Ελλάδα είναι ένα ανεξάρτητο κράτος το οποίο ανήκει στην Ευρωπαϊκή Ένωση, συνεπώς είναι υποχρεωμένη να συμμορφώνεται με μία σειρά από νομοθετικές πράξεις· αν και δεν έχουν όλες δεσμευτικό χαρακτήρα. Δεσμευτικοί είναι οι Κανονισμοί (οι οποίοι πρέπει να εφαρμόζονται στο σύνολό τους σε ολόκληρη την ΕΕ), οι Οδηγίες (που είναι «νομοθετικές πράξεις που ορίζουν έναν στόχο τον οποίο πρέπει να επιτύχουν οι χώρες της ΕΕ» αν και «εναπόκειται στην κάθε χώρα να θεσπίσει τους δικούς της νόμους για την επίτευξη των στόχων αυτών») και οι Αποφάσεις (οι οποίες είναι «δεσμευτικές για αυτούς στους οποίους απευθύνονται και έχουν άμεση εφαρμογή») (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2024). Τέλος, μη δεσμευτικές είναι οι Συστάσεις και οι Γνώμες, που είναι «ένα εργαλείο που επιτρέπει στα θεσμικά όργανα να εκφράζουν μια άποψη με μη δεσμευτικό τρόπο, δηλαδή χωρίς να επιβάλλουν νομικές υποχρεώσεις στους αποδέκτες» (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2024). Στις περιπτώσεις όμως που κράτη μέλη δεν συμμορφώνονται εντός των χρονικών περιθωρίων που ορίζονται από τις οδηγίες που εκδίδει η ΕΕ οι συστάσεις και οι γνώμες χρησιμοποιούνται ως ένα εργαλείο ενημέρωσης και παρακίνησης των κρατών μελών προς συμμόρφωση. Σε περίπτωση που και πάλι δε συμμορφωθούν τότε παραπέμπονται στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο.

Η ευρωπαϊκή πολιτική συνεργασία καθιερώθηκε από την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (L 169 της 29.6.1987) η οποία εγκρίθηκε το 1986 στις Βρυξέλλες και επέφερε τροποποιήσεις στις συνθήκες για την ίδρυση των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 1986). Βάσει του άρθρου 1 αυτής στόχος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΕΚ) και της ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας είναι «να συμβάλουν από κοινού στην ουσιαστική πρόοδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης». Ως προς το περιβάλλον, στο άρθρο 25 από το κεφάλαιο ΙΙ της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης αναφέρεται πως στο τρίτο μέρος της συνθήκης της ΕΟΚ προστίθεται ένα ακόμη άρθρο (το άρθρο 130) που ορίζει πως η δράση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ως προς το περιβάλλον έχει ως αντικείμενο τη διατήρηση, προστασία και βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος, τη συμβολή στην προστασία της υγείας των κατοίκων αυτής και «την εξασφάλιση συνετής και ορθολογικής χρησιμοποίησης των φυσικών πόρων».

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη αναθεωρήθηκε από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992, ενώ τότε εντάχθηκε η βιωσιμότητα στις αρχές και στους σκοπούς της ΕΚ (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 127). Ως προς την περιβαλλοντική προστασία και θωράκιση έχουν ψηφιστεί από την ΕΕ και άλλες θεσμικές αποφάσεις, με σημαντική μεταξύ αυτών την οδηγία 92/43/ΕΟΚ, που έχει ως περιεχόμενο «τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας». Στόχος της οδηγίας (άρθρο 2, §1) είναι η προστασία της βιολογικής ποικιλομορφίας και για το λόγο αυτό δημιουργήθηκε «ένα συνεκτικό ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο ειδικών ζωνών» με την ονομασία Natura 2000 το οποίο «περιλαμβάνει και τις ζώνες ειδικής προστασίας που έχουν ταξινομηθεί από τα κράτη μέλη σύμφωνα με τις διατάξεις της οδηγίας 79/409/ΕΟΚ» (άρθρο 3, §1).

Η οδηγία αυτή (92/43/ΕΟΚ) ορίζει και τις αποκαλούμενες Ειδικές Ζώνες Διατήρησης, οι οποίες είναι τόποι κοινοτικής σημασίας που ορίζονται από τα κράτη μέλη και όπου «εφαρμόζονται τα μέτρα διατήρησης που απαιτούνται για τη διατήρηση ή την αποκατάσταση, σε ικανοποιητική

κατάσταση διατήρησης, των φυσικών οικοτόπων ή/και των πληθυσμών των ειδών για τα οποία ορίστηκε» ως τέτοια (άρθρο 1,ιβ). Σύμφωνα με το άρθρο 4 (§4) της ίδιας οδηγίας όταν ένας Τόπος Κοινοτικής Σημασίας επιλεγεί ως τέτοιος το οικείο κράτος μέλος είναι υποχρεωμένο να ορίσει τον τόπο αυτό ως Ειδική Ζώνη Διατήρησης το αργότερο μέσα σε μια εξαετία. Τέλος, βάσει του άρθρου 6 (§1) της οδηγίας «για τις ειδικές ζώνες διατήρησης, τα κράτη μέλη καθορίζουν τα αναγκαία μέτρα διατήρησης» που μπορεί να συνεπάγονται τη σύνταξη ειδικών σχεδίων διαχείρισης.

Η Ελλάδα όμως δεν εφάρμοσε εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας (δηλαδή μέχρι το 2012) τα όσα ορίζονται στα δύο παραπάνω άρθρα της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ ως προς τον ορισμό των ειδικών ζωνών διατήρησης (άρθρο 4, §4) και τα μέτρα διατήρησης για τις ζώνες αυτές (άρθρο 6, §1). Για το λόγο αυτό η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προσέφυγε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο (απόφαση του δικαστηρίου της 17^{ης} Δεκεμβρίου 2020 για την υπόθεση C-849/19) του οποίου η απόφαση ήταν καταδικαστική για την Ελλάδα. Η απόφαση του δικαστηρίου αναφέρει μεταξύ άλλων πως «Η Ελληνική Δημοκρατία ... παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει ... για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας».

Μία ακόμη οδηγία της ΕΕ σχετικά με την περιβαλλοντική προστασία είναι η οδηγία 2008/56/ΕΚ «περί πλαισίου κοινοτικής δράσης στο πεδίο της πολιτικής για το θαλάσσιο περιβάλλον (οδηγία-πλαίσιο για τη θαλάσσια στρατηγική)». Σκοπός της οδηγίας αυτής είναι τα κράτη μέλη να λάβουν «τα αναγκαία μέτρα για να επιτύχουν ή να διατηρήσουν καλή περιβαλλοντική κατάσταση για το θαλάσσιο περιβάλλον το αργότερο έως το έτος 2020» (άρθρο 1, §1). Για το σκοπό αυτό καλούνται να προσδιορίσουν την περιβαλλοντική κατάσταση των θαλάσσιων υδάτων τους (άρθρο 9), να θεσπίσουν περιβαλλοντικούς στόχους (άρθρο 10) και προγράμματα παρακολούθησης (άρθρο 11).

Βάσει όσων ορίζει η οδηγία αυτή τα κράτη μέλη όφειλαν να είχαν επανεξετάσει και επικαιροποιήσει τα προγράμματα μέτρων τους έως τις 31 Μαρτίου 2022, καθώς όμως αρκετά κράτη μέλη δεν υπέβαλαν τις σχετικές εκθέσεις η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έστειλε το Φεβρουάριο του 2023 προειδοποιητική επιστολή (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2024). Στις παραπάνω χώρες συμπεριλαμβάνεται και η Ελλάδα, η οποία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει λάβει αναφορικά με τη μη συμμόρφωση με την οδηγία 2008/56/ΕΚ της 17^{ης} Ιουνίου 2008 την «Προειδοποιητική επιστολή άρθρο 258 ΣΛΕΕ¹⁶» με ημερομηνία 15.02.2023 και αριθμό παράβασης τον INFR(2022)2176, την «Συμπληρωματική προειδοποιητική επιστολή άρθρο 258 ΣΛΕΕ» με ημερομηνία 19.04.2023 (ίδιος αριθμός παράβασης) και την «Αιτιολογημένη γνώμη άρθρο 258 ΣΛΕΕ» με ημερομηνία 7.02.2024 (ίδιος αριθμός παράβασης)¹⁷. Σημειώνεται και πάλι πως στην κατάταξη των ευρωπαϊκών νομοθετικών πράξεων η αιτιολογημένη γνώμη είναι το τελευταίο στάδιο πριν από την παραπομπή στο δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2.1.2 Εθνικές Νομοθετικές Πράξεις

Στην Ελλάδα η Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία καθιερώθηκε με το Σύνταγμα του 1975. Από τότε μέχρι και σήμερα έχουν πραγματοποιηθεί ορισμένες αναθεωρήσεις αυτού, με

¹⁶ Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

¹⁷ Εύρεση από τον σχετικό ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με αναγραφή στον αριθμό παράβασης τον INFR(2022)2176.

Ιστότοπος: https://ec.europa.eu/atwork/applying-eu-law/infringements-proceedings/infringement_decisions/

την τελευταία να έχει γίνει το 2019. Το Σύνταγμα είναι ανώτερο όλων των νομοθετικών πράξεων, και στις περιπτώσεις που διατάξεις νόμων ή αποφάσεις είναι αντίθετες με τα όσα αυτό ορίζει είναι δυνατόν να πραγματοποιηθούν προσφυγές στο ΣΤΕ λόγω αντισυνταγματικότητας. Σε περίπτωση που η ολομέλεια του ΣΤΕ κρίνει πως κάτι είναι αντισυνταγματικό τότε η απόφαση αυτή είναι ανώτερη των σχετικών νόμων. Στο άρθρο 24 του Συντάγματος (μέρος δεύτερο - Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα) που φέρει τίτλο «Προστασία του περιβάλλοντος» ορίζεται εξ' αρχής πως «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός.» και συμπληρώνει πως «Για τη διαφύλαξη του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας.» (παράγραφος 1).

Εκτός από το Σύνταγμα όμως, έχουν θεσπιστεί μία σειρά εθνικών νόμων που σχετίζονται με την προστασία του περιβάλλοντος. Ένας από τους πρώτους σχετικούς νόμους είναι ο Ν.998/1979¹⁸ με τίτλο «Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της Χώρας». Αν και ο νόμος αυτός (όπως ορίζει εξάλλου και ο τίτλος του) αφορά κυρίως τα δάση και τις δασικές εκτάσεις στο άρθρο 1 αυτού ορίζει πως σκοπός του είναι «ο καθορισμός των συγκεκριμένων μέτρων προστασίας για τη διατήρηση, ανάπτυξη και βελτίωση των δασών, των δασικών εκτάσεων και των δημοσίων χορτολιβαδικών και βραχωδών εκτάσεων». Συνεπώς, αν και αφορά κυρίως δάση και δασικές εκτάσεις ενσωματώνει και διατάξεις σχετικές με την προστασία χορτολιβαδικών και βραχωδών εκτάσεων.

Ένας ακόμη σημαντικός νόμος είναι ο Ν.1650/1986¹⁹ με τίτλο «Για την προστασία του περιβάλλοντος». Ο νόμος αυτός έχει τροποποιηθεί μεταξύ άλλων και από τον Ν.4014/2011 (άρθρο 31, §1) και πλέον, βάσει των τροποποιήσεων αυτών, ορίζει την ανάγκη σύνταξης Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) για τα έργα και τις δραστηριότητες που ενδέχεται να προκαλέσουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και γενικές προδιαγραφές, όρους και περιορισμούς για τα έργα και τις δραστηριότητες που προβλέπεται να επιφέρουν τοπικές και μη σημαντικές επιπτώσεις (άρθρο 3, §1). Ο ίδιος νόμος όρισε επίσης πως η «βιοποικιλότητα, η φύση και το τοπίο προστατεύονται και διατηρούνται» με σκοπό «να διασφαλίζονται οι φυσικές διεργασίες, η αποδοτικότητα των φυσικών πόρων, η ισορροπία και η εξέλιξη των οικοσυστημάτων, καθώς και η ποικιλομορφία, η ιδιαιτερότητα ή η μοναδικότητα των συνιστωσών τους» ενώ αντικείμενα προστασίας και διατήρησης είναι τα είδη της αυτοφυούς χλωρίδας, της άγριας πανίδας, των αυτοχθόνων φυλών αγροτικών ζώων και άλλων ομάδων οργανισμών (άρθρο 18, §1).

Το άρθρο 15 (§5) του Ν.1650/1986 όμως ορίζει πως για τα ανωτέρω αντικείμενα προστασίας καταρτίζονται σχέδια διαχείρισης (τα οποία συνοδεύονται από σχέδια δράσης) χάρη στα οποία καθορίζονται τα αναγκαία μέτρα οργάνωσης και λειτουργίας, εξειδικεύονται οι όροι και περιορισμοί άσκησης δραστηριοτήτων και εκτέλεσης έργων και προσδιορίζονται αναλυτικά οι κατευθύνσεις και οι προτεραιότητες για την υλοποίηση έργων, δράσεων και μέτρων. Ο νόμος επίσης ορίζει πως ως περιοχές προστασίας της βιοποικιλότητας μπορούν να χαρακτηρίζονται «χερσαίες, υδάτινες, θαλάσσιες ή μικτού χαρακτήρα, φυσικές ή ημιφυσικές περιοχές» όπου εντοπίζονται τύποι φυσικών οικοτόπων και ειδών (άρθρο 19, §1α) και πως ανεξαρτήτως της ένταξης στο δίκτυο Natura 2000 ως προστατευόμενες περιοχές μπορούν να χαρακτηρίζονται

¹⁸ Τελευταίες τροποποιήσεις από τον Ν.5069/2023.

¹⁹ Τελευταίες τροποποιήσεις από τον Ν.5037/2023.

και εθνικά πάρκα (άρθρο 19, §2α), καταφύγια άγριας ζωής (άρθρο 19, §2β) και προστατευόμενα τοπία και προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί (άρθρο 19, §2γ).

Ο Ν.1650/1986 ορίζει επίσης τέσσερις κατηγορίες ζωνών προστασίας και διαχείρισης. Πρώτη είναι η ζώνη απόλυτης προστασίας της φύσης, όπου εντάσσονται εξαιρετικά ευαίσθητοι τύποι φυσικών οικοτόπων ή/και ενδιαιτήματα εξαιρετικά ευαίσθητων ειδών (άρθρο 19, §4α). Δεύτερη είναι η ζώνη προστασίας της φύσης, όπου εντάσσονται «εκτάσεις με τύπους φυσικών οικοτόπων, ή/και με ενδιαιτήματα ειδών, των οποίων η παρουσία και αντιπροσωπευτικότητα εκτιμάται ως υψηλή ή η κατάσταση των οποίων επιτάσσει αυστηρή προστασία» (άρθρο 19, §4β). Τρίτη είναι η ζώνη διατήρησης οικοτόπων και ειδών, όπου εντάσσονται «εκτάσεις που υπόκεινται σε κατάλληλη διαχείριση για τη διασφάλιση ικανοποιητικού βαθμού διατήρησης των προστατευτέων αντικειμένων ... που αυτές φιλοξενούν» (άρθρο 19, §4γ). Τέταρτη ζώνη είναι η ζώνη βιώσιμης διαχείρισης φυσικών πόρων, όπου εντάσσονται «εκτάσεις προστατευόμενων περιοχών, στις οποίες είναι δυνατό να συνυπάρχει το προστατευτέο αντικείμενο μαζί με σχετικές πολιτισμικές αξίες ή/και ανθρωπογενείς δραστηριότητες» (άρθρο 19, §4δ). Τέλος, ο νόμος αυτός ορίζει πως πρέπει να προστατεύονται και να διατηρούνται μαζί με τη βιοκοινότητα και το βιότοπο ή οικότοπό τους τα είδη της αυτοφυούς χλωρίδας και της άγριας πανίδας, τα είδη που είναι σπάνια ή απειλούνται με εξαφάνιση, τα είδη των οποίων ο πληθυσμός εμφανίζει τάση μείωσης και τα είδη που έχουν ιδιαίτερη οικολογική, επιστημονική, γενετική, παραδοσιακή ή οικονομική αξία (άρθρο 20, §1).

Κρίνεται επίσης αναγκαία η αναφορά σε έναν ακόμη νόμο που σχετίζεται με το περιβάλλον, που είναι ο Ν.3937/2011²⁰ και έχει τίτλο «Διατήρηση της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις». Σημειώνεται πως ο νόμος αυτός αντικατέστησε αρκετά άρθρα του Ν.1650/1986 (αν και πλέον μεταγενέστεροι νόμοι έχουν επιφέρει με τη σειρά τους και αυτοί αλλαγές σε αυτόν). Σκοπός του νόμου αυτού είναι «η αειφόρος διαχείριση και αποτελεσματική διατήρηση της βιοποικιλότητας» (άρθρο 1, §1) και μεταξύ των ειδικότερων στόχων του είναι και η «Αποτελεσματική εφαρμογή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του διεθνούς δικαίου για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας.» (άρθρο 1, §3α). Ο ορισμός που δίνει ο νόμος αυτός ως προς τις Ζώνες Ειδικής Προστασίας είναι πως πρόκειται για περιοχές προστασίας βάσει της οδηγίας 2009/147/ΕΚ που περιλαμβάνονται στο δίκτυο Natura 2000 σύμφωνα με την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ (άρθρο 2, §6). Ο νόμος αυτός επίσης ορίζει το εθνικό σύστημα προστατευόμενων περιοχών, του οποίου στόχος είναι η «αποτελεσματική προστασία της βιοποικιλότητας και των λοιπών οικολογικών αξιών τους» (άρθρο 3, §1).

Το άρθρο 5 του Ν.3937/2011 αντικατέστησε το άρθρο 19 του Ν.1650/1986 και έτσι η κατηγοριοποίηση των περιοχών προστασίας της φύσης πλέον έχει ως εξής. Πρώτη κατηγορία είναι οι περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης, που είναι «εκτάσεις με εξαιρετικά ευαίσθητα οικοσυστήματα, ενδιαιτήματα σπάνιων ή απειλούμενων με εξαφάνιση ειδών της αυτοφυούς χλωρίδας ή άγριας πανίδας ή εκτάσεις που έχουν σημαίνουσα θέση στον κύκλο ζωής σπάνιων ή απειλούμενων με εξαφάνιση ειδών της άγριας πανίδας» (άρθρο 5, §1). Ακολουθούν οι περιοχές προστασίας της φύσης, όπου εντάσσονται εκτάσεις μεγάλης οικολογικής ή βιολογικής αξίας (άρθρο 5, §2) και τα φυσικά πάρκα, όπου εντάσσονται χερσαίες, υδάτινες ή μεικτού χαρακτήρα περιοχές εφόσον παρουσιάζουν ιδιαίτερη αξία και ενδιαφέρον (άρθρο 5, §3). Υπάρχουν επίσης τα εθνικά και τα περιφερειακά πάρκα (άρθρο 5, §3.1 και §3.2 αντιστοίχως). Τρεις ακόμη κατηγορίες είναι οι ειδικές ζώνες διατήρησης, οι ζώνες

²⁰ Τελευταίες τροποποιήσεις από τον Ν.5069/2023.

ειδικής προστασίας και τα καταφύγια άγριας ζωής. Οι ειδικές ζώνες διατήρησης είναι «περιοχές που περιέχονται στον κατάλογο των τόπων κοινοτικής σημασίας» (άρθρο 5, §4.1α). Ζώνες ειδικής προστασίας είναι περιοχές της ελληνικής επικράτειας που έχουν ταξινομηθεί ως τέτοιες «βάσει του άρθρου 4 της Οδηγίας 2009/147/ΕΚ (L 20) και περιλαμβάνονται στα παραρτήματα Β΄ και Γ΄ του άρθρου 14 της κοινής υπουργικής απόφασης ... Η.Π. 37338/1807/Ε.103/1.9.2010 (ΦΕΚ 1495 Β)» και «αποτελούν μέρος του δικτύου προστατευόμενων περιοχών Natura 2000» (άρθρο 5, §4.2α). Καταφύγια άγριας ζωής είναι φυσικές περιοχές (χερσαίες, υγροτοπικές ή θαλάσσιες) που είναι σημαντικοί τόποι ανάπτυξης της άγριας χλωρίδας, βιότοποι αναπαραγωγής, διατροφής, διαχείμασης ειδών της άγριας πανίδας, περιοχές αναπαραγωγής ψαριών και συγκέντρωσης γόνου, ή σημαντικοί θαλάσσιοι οικότοποι (άρθρο 5, §4.3). Τέλος, υπάρχουν τα προστατευόμενα τοπία και οι προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί (άρθρο 5, §5α και §5β αντιστοίχως).

Τα παραπάνω σχετίζονται με το περιβάλλον, τη βιοποικιλότητα και την ανάγκη προστασίας αυτών. Ευρωπαϊκά θεσμικά κείμενα και εθνικοί νόμοι ορίζουν τις κατηγορίες ανάλογα με τη σπανιότητα και τον κίνδυνο εξαφάνισης ειδών της χλωρίδας και της πανίδας. Αυτό που δεν θεσπίστηκε στην Ελλάδα εγκαίρως δεν είναι η τυπική -πλην αναγκαία- κατηγοριοποίηση των περιοχών προστασίας της φύσης αλλά η ουσιώδης -και επίσης αναγκαία- κατηγοριοποίηση και οριοθέτηση της κάθε έκτασης και η σύνταξη των αντίστοιχων μέτρων διαχείρισης αυτών. Επίσης, την ίδια περίπου περίοδο που θεσπιζόταν οι νόμοι για την προστασία της βιοποικιλότητας θεσπιζόταν και οι πρώτοι νόμοι για την επιτάχυνση της ανάπτυξης των ΑΠΕ. Χαρακτηριστικός είναι ο Ν.3851/2010, ο οποίος ορίζει πως «Η προστασία του κλίματος, μέσω της προώθησης της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από Α.Π.Ε., αποτελεί περιβαλλοντική και ενεργειακή προτεραιότητα υψίστης σημασίας για τη χώρα.» (άρθρο 1).

Ο πρώτος νόμος που θεσπίστηκε στην Ελλάδα σχετικά με τις ΑΠΕ είναι ο Ν.2244/1994²¹ και φέρει τίτλο «Ρύθμιση θεμάτων ηλεκτροπαραγωγής από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και από συμβατικά καύσιμα και άλλες διατάξεις». Καθώς θεσμοθετήθηκε το 1994 είναι πολλοί οι νόμοι που έχουν τροποποιήσει διατάξεις αυτού, με πιο πρόσφατο το Ν.5037/2023. Ένας ακόμη από τους πρώτους νόμους σχετικά με τις ΑΠΕ είναι ο Ν.2773/1999²² με τίτλο «Απελευθέρωση της αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας - Ρύθμιση θεμάτων ενεργειακής πολιτικής και λοιπές διατάξεις». Ο νόμος αυτός καθόρισε το βασικό πλαίσιο ρύθμισης της απελευθερωμένης αγοράς ηλεκτρικής ενέργειας (ξεκίνησε να ισχύει το Φεβρουάριο του 2001) σύμφωνα με την Οδηγία 96/92 της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΡΑΑΕΥ, 2020). Επίσης, μεταξύ άλλων προέβλεπε τη σύσταση της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας (ΡΑΕ), την απελευθέρωση της παραγωγής και εκμετάλλευσης της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από ΑΠΕ, συμπαραγωγή και από συμβατικά καύσιμα, και τη μετατροπή της ΔΕΗ σε Ανώνυμη Εταιρεία (ΡΑΑΕΥ, 2020). Επίσης, είναι ο νόμος που καθιέρωσε την υποχρέωση λήψης άδειας παραγωγής για τις ΑΠΕ (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 128).

Ένας ακόμη σημαντικός ως προς τις ΑΠΕ νόμος είναι ο Ν.2941/2001, ο οποίος έχει διατάξεις και για τα θέματα αδειοδότησης ΑΠΕ. Έχει τροποποιηθεί από μεταγενέστερους νόμους (με τελευταίο τον Ν.4643/2019) και επέφερε τροποποιήσεις σε προγενέστερους νόμους. Μεταξύ των νόμων που τροποποίησε ήταν και ο Ν.2773/1999. Συγκεκριμένα, ο Ν.2941/2001 προσέθεσε στο Ν.2773/1999 ορισμένες νέες παραγράφους, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και μία παράγραφος (η §5) που ορίζει πως «Τα έργα παραγωγής ηλεκτρικής

²¹ ΦΕΚ Α 168/07.10.1994

²² ΦΕΚ Α 286/22.12.1999

ενέργειας από Α.Π.Ε. ... χαρακτηρίζονται ως δημόσιες ωφέλειες, ανεξάρτητα από το φορέα υλοποίησής τους.» (μέρος Α, άρθρο 2, §9). Το ίδιο εδάφιο όρισε πως στα έργα ΑΠΕ συμπεριλαμβάνονται «τα έργα δικτύων μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας, κατασκευής υποσταθμών και εν γενεί κάθε κατασκευής που αφορά την υποδομή και εγκατάσταση σταθμών ηλεκτροπαραγωγής από Α.Π.Ε.».

Ο Ν.2941/2001 όμως τροποποίησε και άλλους προγενέστερους αυτού νόμους. Συγκεκριμένα, η παράγραφος 6 του άρθρου 2 (μέρος Α) του Ν.2941/2001 αντικατέστησε την παράγραφο 4 του άρθρου 2 του Ν.2244/1994 και όρισε πως σταθμοί παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ επιτρέπεται να εγκαθίστανται και να λειτουργούν «α) σε γήπεδο ή σε χώρο, του οποίου την αποκλειστική χρήση έχει ο αιτών την άδεια εγκατάστασης δυνάμει εμπράγματος δικαιώματος ή ενοχικής σχέσης και β) σε δάση ή δασικές εκτάσεις, εφόσον έχει επιτραπεί σε αυτά η εκτέλεση έργων». Επίσης, ο ίδιος νόμος όρισε πως η χορήγηση έγκρισης για έργα ηλεκτροπαραγωγής από ΑΠΕ όταν συνοδεύεται από τη σχετική άδεια παραγωγής «ισοδυναμεί με νόμιμο τίτλο χρήσης έκτασης, ο οποίος μεταγράφεται νόμιμα» (μέρος Α, άρθρο 2, §4). Ως προς το χρηματικό αντάλλαγμα για το δικαίωμα χρήσης των δημόσιων εκτάσεων που δεσμεύονται για ΑΠΕ η ίδια διάταξη όρισε πως «Για το δικαίωμα χρήσης καταβάλλεται ως αντάλλαγμα υπέρ του Δημοσίου, εφόσον η έκταση ανήκει στο Δημόσιο, εφάπαξ ποσοστό 1% επί του προϋπολογισμού του έργου ή επί της αντικειμενικής αξίας του ακινήτου, εφόσον το ποσό αυτό είναι μεγαλύτερο.» (μέρος Α, άρθρο 2, §4). Τέλος, μία ακόμη διάταξη του Ν.2941/2001 που φανερώνει την ευμένεια αυτού προς την προώθηση των ΑΠΕ με κάθε μέσο είναι η παράγραφος 7 του άρθρου 2 (μέρος Α), η οποία ορίζει πως «μπορεί να καθορίζονται ειδικοί όροι και περιορισμοί δόμησης για την ανέγερση εγκαταστάσεων εκμετάλλευσης Α.Π.Ε.» κατά παρέκκλιση σχετικών διατάξεων «καθώς και ειδικές αποστάσεις από τα όρια οικισμών».

Παρά το ότι ο πρώτος νόμος σχετικά με τις ΑΠΕ θεσπίστηκε το 1994, ο πρώτος νόμος που έθεσε έναν δεσμευτικό εθνικό στόχο συμμετοχής της παραγόμενης από ΑΠΕ ηλεκτρικής ενέργειας στο εγχώριο ενεργειακό μίγμα ήταν ο Ν.3468/2006. Με το νόμο αυτό ενσωματώθηκε στην ελληνική νομοθεσία η Οδηγία (ΕΕ) 2018/2001 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου «για την προώθηση της χρήσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές» (L 328) και ορίστηκαν οι τρόποι για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ και ΣΗΘΥΑ (κεφάλαιο Α, άρθρο 1, §1). Ο Ν.3468/2006 έχει τροποποιηθεί από άλλους νόμους, με πιο πρόσφατο το Ν.5037/2023. Στα άρθρα του Ν.3468/2006 που έχει τροποποιήσει ο Ν.5037/2023 περιλαμβάνεται και αυτό που ορίζει πως «Η προστασία του κλίματος, μέσω της προώθησης της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας από Α.Π.Ε., αποτελεί περιβαλλοντική και ενεργειακή προτεραιότητα υψίστης σημασίας.» (κεφάλαιο Α, άρθρο 1, §2). Επίσης, βάσει των τροποποιήσεων του Ν.5037/2023 τίθεται ευρωπαϊκός στόχος ώστε μέχρι το 2030 το μερίδιο της ενέργειας από ΑΠΕ στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση ενέργειας των χωρών της ΕΕ να ανέρχεται σε τουλάχιστον 32% (κεφάλαιο Α, άρθρο 1, §3).

Βάσει των ανωτέρω, εκ πρώτης όψεως μοιάζει η προστασία του περιβάλλοντος, η βιοποικιλότητα και η ανάπτυξη των ΑΠΕ να είναι εθνικοί στόχοι παραπλήσιας σπουδαιότητας. Εξίσου εμφανές όμως είναι και το ότι η εγκατάσταση των ΑΠΕ προωθείται ως μια αναγκαιότητα «δημόσιας ωφέλειας» ανεξάρτητα από το αν οι επενδύσεις και το κέρδος που εξάγεται από αυτές αφορούν κυρίως ιδιωτικές εταιρείες και ανεξάρτητα από το αν εγκαθίστανται ακόμη και σε δάση και δασικές εκτάσεις. Στην πράξη όμως, αυτό που συμβαίνει είναι η ανάπτυξη των ΑΠΕ να υπερισχύει της προστασίας του περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας. Χαρακτηριστικά της αντίφασης αυτής ανάμεσα σε όσα θεωρητικά θεσπίζουν οι νόμοι και σε όσα υλοποιούνται στην πραγματικότητα είναι δύο γεγονότα που συνέβησαν μέσα στον ίδιο

χρόνο. Συγκεκριμένα, το 2023 ήταν η χρονιά που το 57% του ενεργειακού μίγματος της Ελλάδας καλύφθηκε από ενέργεια που παράχθηκε από φωτοβολταϊκά, αιολικά και υδροηλεκτρικά· για την ακρίβεια ήταν η χρονιά με το μεγαλύτερο μέχρι τότε ποσοστό των ΑΠΕ στο ενεργειακό μίγμα (ΑΔΜΗΕ, 2024). Ταυτόχρονα όμως ήταν και η χρονιά που η Ελλάδα καταδικάστηκε από το ευρωπαϊκό δικαστήριο για παράβαση των υποχρεώσεων της σχετικά με τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας. Επίσης, το 2023 και το 2024 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έστειλε επιστολές και αιτιολογημένη γνώμη αντιστοίχως σχετικά με τη μη λήψη από την Ελλάδα των αναγκαίων μέτρων για να επιτύχει ή να διατηρήσει καλή περιβαλλοντική κατάσταση στο θαλάσσιο περιβάλλον της²³.

Στην κατεύθυνση αποφυγής επιπρόσθετων καταδικαστικών αποφάσεων από την ΕΕ θεσπίστηκαν -έστω και αργά- ορισμένες διατάξεις που περιλαμβάνονται στο Ν.5037/2023, ο οποίος είναι ένας αχανής νόμος με πληθώρα διατάξεων για διάφορα ζητήματα. Στο άρθρο 175 από το κεφάλαιο Α του μέρους Δ του νόμου αυτού ορίζεται πως το ΥΠΕΝ θεσπίζει τα απαραίτητα μέτρα αποκατάστασης για τη βελτίωση και επαναφορά σε καλή κατάσταση των τύπων οικοτόπων που δεν βρίσκονται σε καλή κατάσταση και περιλαμβάνονται στα παραρτήματα Ι και ΙΙ της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ (§1). Για τον κάθε τύπο οικοτόπου τα μέτρα αυτά θα εφαρμόζονται στο 30% τουλάχιστον των εκτάσεων της κάθε ομάδας που δε βρίσκεται σε καλή κατάσταση μέχρι το 2030, στο 60% τουλάχιστον της έκτασης κάθε ομάδας μέχρι το 2040 και στο σύνολο των εκτάσεων μέχρι το 2050 (μέρος Δ, κεφάλαιο Α, άρθρο 175, §1). Επίσης, (βάσει και πάλι του Ν.5037/2023) μέχρι το 2030 «τουλάχιστον το τριάντα τοις εκατό (30%) της χερσαίας έκτασης ... και το τριάντα τοις εκατό (30%) των χωρικών υδάτων της χώρας ορίζονται ως περιοχές προστασίας της βιοποικιλότητας» (μέρος Δ, κεφάλαιο Α, άρθρο 174, §1).

2.1.3 Εθνικός Χωρικός Σχεδιασμός

Στόχος του χωροταξικού προγραμματισμού είναι η ρύθμιση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων ώστε να μειωθούν οι ανεπιθύμητες επιπτώσεις τους στις επιμέρους περιοχές και το περιβάλλον με όρους εδαφικής συνοχής και βιώσιμης ανάπτυξης (Χουσιανάκου, 2010, σ. 89). Η χωρική συνοχή και ο συντονισμός της εθνικής και της περιφερειακής οικονομίας είναι δύο ακόμη στόχοι της χωροταξικής πολιτικής (ΥΠΕΝ, 2020β), η οποία εφαρμόζεται μέσω των κατευθύνσεων που ορίζουν τα χωροταξικά πλαίσια. Τα πλαίσια αυτά χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: τα ειδικά και τα περιφερειακά. Την περίοδο αυτή είναι θεσμοθετημένα 4 ειδικά χωροταξικά πλαίσια (για τις υδατοκαλλιέργειες από το 2011, για τη βιομηχανία από το 2009, για τις ΑΠΕ από το 2008 και για τα καταστήματα κράτησης από το 2001), χωρίς κάποιο από αυτά να έχει αναθεωρηθεί, και 9 περιφερειακά πλαίσια, τα οποία έχουν αναθεωρηθεί την περίοδο από το 2017 μέχρι και το 2020 (ΥΠΕΝ, 2020β). Είχε θεσμοθετηθεί επίσης ένα ειδικό πλαίσιο για τον τουρισμό, το οποίο ακυρώθηκε για δεύτερη φορά το 2017 από το ΣτΕ.

Το ειδικό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και της στρατηγικής μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων αυτού τέθηκε σε ισχύ με το ΦΕΚ Β 2464/03.12.2008 και είναι το πρώτο χωροταξικό για τις ΑΠΕ στον ελλαδικό χώρο. Μέχρι και σήμερα (15 χρόνια μετά από την έναρξη ισχύος του) δεν έχει επικαιροποιηθεί. Πριν από τη θεσμοθέτηση του ΕΠΧΣΑΑ για τις ΑΠΕ (δηλαδή μέχρι το 2008) η χωροθέτηση των σχετικών έργων πραγματοποιούνταν μέσω της διαδικασίας της περιβαλλοντικής

²³ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. 2.1.1.

αδειοδότησης, και επιτρεπόταν να εγκαθίστανται σε δάση και δασικές εκτάσεις (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 130).

Οι κατευθύνσεις για τη χωροθέτηση των ΑΠΕ όμως πλέον ορίζονται στο εγκεκριμένο ειδικό χωροταξικό. Καθώς τα περιφερειακά πλαίσια είναι από τη φύση τους γενικά δεν μπορούν να συμβάλουν «ιδιαίτερα στη χωρική εξειδίκευση ή αποσαφήνιση σχετικά με τη χωροθέτηση των ΑΠΕ» (Κλαμπατσέα, 2010, σ. 95). Εξάλλου, όπως ορίζει ο Ν.2742/1999 (όπως αυτός τροποποιήθηκε από το Ν.5037/2023) τα «Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης εναρμονίζονται με τις κατευθύνσεις του Γενικού και των Ειδικών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης» (κεφάλαιο Γ, άρθρο 8, §2). Στο χωροταξικό ως ΑΠΕ ορίζονται «οι μη ορυκτές ανανεώσιμες πηγές ενέργειας» (κεφάλαιο Α, άρθρο 2, §1) και σε αυτό περιλαμβάνονται οι κατευθύνσεις για όλα τα διαθέσιμα είδη τεχνολογίας ΑΠΕ. Το κεφάλαιο Β του νόμου είναι αφιερωμένο στις αιολικές εγκαταστάσεις (στις οποίες βάσει του άρθρου 2, §2 από το κεφάλαιο Α περιλαμβάνονται οι μεμονωμένες ανεμογεννήτριες και τα αιολικά πάρκα) και σε αυτό περιλαμβάνονται οι περιοχές αποκλεισμού, οι ζώνες ασυμβατότητας και τα ειδικά κριτήρια χωροθέτησης. Αντίστοιχες πληροφορίες παρέχονται για όλα τα είδη ΑΠΕ, ένα από τα στοιχεία που διαφοροποιεί τις αιολικές εγκαταστάσεις όμως είναι η διάκριση του εθνικού χώρου σε κατηγορίες.

Οι επιμέρους κατηγορίες του εθνικού χώρου ως προς τη χωροθέτηση αιολικών εγκαταστάσεων είναι η ηπειρωτική χώρα, η Αττική, τα κατοικημένα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου πελάγους συμπεριλαμβανομένης της Κρήτης και ο υπεράκτιος θαλάσσιος χώρος και οι ακατοίκητες νησίδες (κεφάλαιο Β, άρθρο 5, §1). Η ηπειρωτική χώρα χωρίζεται σε δύο ακόμη κατηγορίες που είναι οι περιοχές αιολικής προτεραιότητας (ΠΑΠ) και οι περιοχές αιολικής καταλληλότητας (ΠΑΚ) (κεφάλαιο Β, άρθρο 5, §2). Ως ΠΑΠ ορίζονται από το χωροταξικό οι περιοχές που «διαθέτουν συγκριτικά πλεονεκτήματα για την εγκατάσταση αιολικών σταθμών, ενώ ταυτόχρονα προσφέρονται από απόψεως επίτευξης των χωροταξικών στόχων» (κεφάλαιο Β, άρθρο 5, §2α) ενώ ως ΠΑΚ ορίζονται «όλοι οι πρωτοβάθμιοι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) της ηπειρωτικής χώρας» που δεν ανήκουν στις ΠΑΠ (κεφάλαιο Β, άρθρο 5, §2β). Οι περιοχές που ορίζονται ως ΠΑΠ χωρίζονται σε 3 επιμέρους υποκατηγορίες με βάση τη θέση τους και απεικονίζονται στο παράρτημα VI του χωροταξικού. Συγκεκριμένα, πρόκειται για τμήματα της ανατολικής Θράκης (ΠΑΠ1), της κεντρικής Στερεάς Ελλάδας στην οποία συμπεριλαμβάνεται η Εύβοια, της οποίας τμήματα στα κεντρικά και νότια αυτής είναι ΠΑΠ (ΠΑΠ2) και της νοτιοανατολικής Πελοποννήσου (ΠΑΠ3).

Ο συγκεκριμένος διαχωρισμός του ηπειρωτικού χώρου έχει δεχτεί κριτική από πλήθος συλλογικοτήτων, φορέων και μεμονωμένων ατόμων. Ένα από τα σημεία του χωροταξικού που κρίνεται πως θα έπρεπε να είναι ορισμένο διαφορετικά είναι πως οι ΠΑΠ θα έπρεπε να προκύπτουν από μελέτες χαμηλότερου χωρικού επιπέδου σε όρους συνοχής και πως η κατηγοριοποίηση των περιοχών σε ΠΑΚ θα έπρεπε να τεκμηριώνεται ικανοποιητικά με κριτήρια όπως (για παράδειγμα) η ταχύτητα του ανέμου (Χουσιανάκου, 2010, σ. 88). Ένα ακόμη σημείο του χωροταξικού είναι πως οι ΠΑΠ ορίζονται με μοναδικό κριτήριο τη μέγιστη δυνατή εκμετάλλευση του αιολικού δυναμικού και όχι ύστερα από χαρτογράφηση των περιβαλλοντικά ευαίσθητων περιοχών (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 144).

Το ΕΠΧΣΑΑ για τις ΑΠΕ βέβαια ορίζει κάποιες περιοχές αποκλεισμού και ζώνες ασυμβατότητας. Οι περιοχές και οι ζώνες στις οποίες αποκλείονται οι αιολικές εγκαταστάσεις

είναι τα κηρυγμένα διατηρητέα μνημεία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, οι περιοχές απολύτου προστασίας της φύσης, οι υγρότοποι Ραμσάρ²⁴, οι πυρήνες των εθνικών δρυμών και των κηρυγμένων μνημείων της φύσης και των αισθητικών δασών, οι περιοχές Natura 2000, περιοχές των εντός σχεδίου πόλεως οικισμών προ του 1923 ή των οικισμών με λιγότερους από 2000 κατοίκους, των Περιοχών Οργανωμένης Ανάπτυξης Παραγωγικών Δραστηριοτήτων του τριτογενούς τομέα, των θεματικών πάρκων και των τουριστικών λιμένων, των εκτός σχεδίου τουριστικών και οικιστικών περιοχών, ορισμένων ακτών κολύμβησης, τμημάτων των λατομικών περιοχών και μεταλλευτικών και εξορυκτικών ζωνών που λειτουργούν επιφανειακά και περιοχών με ειδικό καθεστώς χρήσεων γης όπου απαγορεύονται οι αιολικές εγκαταστάσεις (κεφάλαιο Β, άρθρο 6). Επίσης, το παράρτημα IV του χωροταξικού περιγράφει τα κριτήρια ένταξης των αιολικών εγκαταστάσεων στο τοπίο, τα οποία όμως είναι τεχνικής φύσεως.

Οι περιοχές και ζώνες αποκλεισμού των αιολικών εγκαταστάσεων που περιλαμβάνει το ΕΠΧΣΑΑ για τις ΑΠΕ όμως είναι ανεπαρκείς και σε ορισμένες περιπτώσεις αποφάσεις του ΣΤΕ έδειξαν πως δεν ήταν ποτέ απόλυτα δεσμευτικές. Παράδειγμα αποτελεί η «υπ' αριθμ. 2499/2012 απόφαση του ΣΤΕ, βάσει της οποίας επιτρέπεται η κατασκευή υποσταθμών και συνοδών έργων και σε αναδασωτέες εκτάσεις» (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 130). Βάσει του χωροταξικού των ΑΠΕ και ως προς τα αιολικά εξάλλου «επιτρέπεται η χωροθέτηση αιολικών εγκαταστάσεων εντός δασών, δασικών και αναδασωτέων εκτάσεων» (κεφάλαιο Β, άρθρο 6, §4). Επίσης, ήδη από το 2010 το άρθρο 8 του Ν.3851/2010 τροποποίησε το άρθρο 19 του Ν.1650/1986 με σκοπό να επιτρέπεται η εγκατάσταση ΑΠΕ (άρα και αιολικών εγκαταστάσεων) σε όλες τις περιοχές του δικτύου Natura 2000 (πλην των οικοτόπων προτεραιότητας και των υγροτόπων Ραμσάρ) (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 132).

Το ΕΠΧΣΑΑ για τις ΑΠΕ ορίζει το μέγιστο επιτρεπόμενο ποσοστό κάλυψης εδαφών από αιολικές εγκαταστάσεις (κεφάλαιο Β, άρθρα 7-10), το οποίο μεταβάλλεται ανάλογα με την κάθε περιοχή και ορίζεται με βάση τους ΟΤΑ όπως αυτοί ήταν το 2008 (οι οποίοι βέβαια το 2011 μεταβλήθηκαν από το πρόγραμμα Καλλικράτης). Η φέρουσα ικανότητα της κάθε περιοχής για τις αιολικές εγκαταστάσεις ορίζεται από το χωροταξικό με κριτήρια που βασίζονται αποκλειστικά σε τεχνικά δεδομένα (Κλαμπατσέα, 2010, σ. 92). Καθώς η φέρουσα ικανότητα είναι δύσκολο να προσεγγιστεί, ο Σύλλογος Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών (ΣΕΠΟΧ) πρότεινε αντί αυτής τον προσδιορισμό περιοχών απαγόρευσης των ΑΠΕ με περιβαλλοντικά, κοινωνικά και οικονομικά κριτήρια σε εθνικό ή/και σε περιφερειακό επίπεδο (Χουσιανάκου, 2010, σ. 89). Σε κάθε περίπτωση τα κριτήρια καταλληλότητας και προτεραιότητας για τη χωροθέτηση των ΑΠΕ θα έπρεπε να είναι σύνθετα και όχι μονοδιάστατα (Κλαμπατσέα, 2010, σ. 103), η περιφερειακή κατανομή στο σύνολο του χώρου θα έπρεπε να είναι ισόρροπη και ισότιμη (Χουσιανάκου, 2010, σ. 88) και θα έπρεπε να υπάρχει ισορροπία ανάμεσα στην οικονομική βιωσιμότητα των επενδύσεων και στην αρμονική ένταξη αυτών στο περιβάλλον και στο τοπίο (Χουσιανάκου, 2010, σ. 87). Παρόλα ταύτα, καθώς η χαρτογράφηση του χωροταξικού δεν περιλαμβάνει τις περιοχές προστασίας και αποκλεισμού εγκατάστασης ΑΠΕ οι περιοχές με υψηλό αιολικό δυναμικό πιθανότατα θα μετατραπούν σε τόπους εγκατάστασης ανεμογεννητριών (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 134).

Το κάθε είδος ΑΠΕ έχει μεταβαλλόμενη μέση διάρκεια λειτουργίας. Παρόλα ταύτα κάποια στιγμή όλα τα είδη τεχνολογίας είτε παύουν να χρησιμοποιούνται είτε αντικαθίστανται από

²⁴ Υγρότοποι Διεθνούς Σημασίας

παρόμοια με πιο εξελιγμένα ή σε κάθε περίπτωση διαφορετικά χαρακτηριστικά. Για το λόγο αυτό, και με δεδομένο ότι κάποια είδη ΑΠΕ -όπως για παράδειγμα τα αιολικά- έχουν μέση διάρκεια ζωής τα 20-25 χρόνια, το χωροταξικό των ΑΠΕ περιλαμβάνει κατευθύνσεις ως προς την αποκατάσταση των χώρων όταν αυτές πάψουν να λειτουργούν. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 26 σημειώνεται πως πριν από την παύση λειτουργίας της κάθε εγκατάστασης οι κάτοχοι αδειών λειτουργίας πρέπει να αποκαθιστούν τους χώρους με δικές τους δαπάνες μεριμνώντας «για την αποξήλωση και ασφαλή απομάκρυνση των εγκαταστάσεων, την αποκατάσταση της αυτόχθονης βλάστησης και την εν γένει επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση εφόσον αυτό είναι τεχνικά εφικτό». Όπως συνάγεται όμως από τη διατύπωση του χωροταξικού, η επαναφορά και η αποκατάσταση δεν είναι υποχρεωτικές σε περίπτωση που αυτό δεν είναι τεχνικά εφικτό.

Εκτός από τα ειδικά χωροταξικά πλαίσια όμως, οι κατευθύνσεις για το χώρο ορίζονται και από τα περιφερειακά πλαίσια. Αυτή τη στιγμή (2024) μεταξύ των περιφερειακών πλαισίων που βρίσκονται ακόμη σε στάδιο έγκρισης από το ΥΠΕΝ είναι και το Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, στην οποία εντάσσεται και η Γυάρος.

2.2 Θεωρητικές Οπτικές

2.2.1 Τιμωρητικές Πρακτικές

Τα βασανιστήρια, η εξορία, η φυλάκιση, η επιτήρηση και το κυνηγητό πολιτών από όσους διατάζει η εκάστοτε εξουσία να προσαρμοστούν στην τάξη -όπως αυτή την ορίζει- αποτελούν εκφάνσεις τιμωρητικών πρακτικών. Οι πρακτικές αυτές δεν είναι ένα κατασκεύασμα της σύγχρονης κοινωνίας ούτε εμφανίστηκαν εν μία νυκτί. Αντιθέτως, η τιμωρία είναι ένα εργαλείο που προϋπάρχει εδώ και πολλούς αιώνες και που αλλάζει μορφή με την πάροδο των χρόνων προκειμένου να προσαρμόζεται στην κάθε εποχή. Ένας από τους μελετητές που ασχολήθηκαν με το ζήτημα αυτό είναι ο Φουκώ (Foucault), ο οποίος λόγω της πολυπλοκότητας και των διαφορετικών εκφάνσεων της τιμωρίας και της επιτήρησης επέλεξε να ασχοληθεί και να τις αναλύσει για όσα είχαν συμβεί στη Γαλλία. Παρόλα ταύτα, αρκετές από τις διαδικασίες που περιέγραψε -αν και όχι όλες- συνέβησαν και σε άλλες περιοχές του πλανήτη (αν και ενδεχομένως σε διαφορετικές χρονικές περιόδους).

Όπως περιγράφει λοιπόν στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και στις αρχές του 19^{ου} άρχισε να μην προβάλλεται τόσο έντονα η τιμωρία σαν θέαμα και σταδιακά το σώμα έπαψε να είναι ο κυρίαρχος στόχος της ποινικής καταστολής (Foucault, 2011 [1975], σ. 16). Αυτό συνέβη επειδή στο δεύτερο ήμισυ του 18^{ου} αιώνα εμφανίστηκαν παντού διαμαρτυρίες κατά των βασανιστηρίων (Foucault, 2011 [1975], σ. 85) και στα τέλη του 18^{ου} αιώνα ο βασανισμός καταγγέλθηκε ως κατάλοιπο βαρβαρότητας από προηγούμενες εποχές (Foucault, 2011 [1975], σ. 49). Έτσι, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα ξεκίνησαν να αποφεύγουν να προβάλουν τη σωματική τιμωρία σαν ένα θέαμα, και έπαψαν να παρουσιάζουν στο ευρύ κοινό το βασανισμένο σώμα και την οδύνη αυτού (Foucault, 2011 [1975], σσ. 22-23). Από τη στιγμή που η τιμωρία έπαψε να είναι μία δημόσια σκηνή «κάθε στοιχείο θεάματος που μπορούσε να περιέχει θα φέρει εφεξής μια αρνητική συνδήλωση» (Foucault, 2011 [1975], σ. 17).

Ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο επέλεγαν να υλοποιήσουν την κάθε ποινή όμως, και ανεξαρτήτως χρονικής περιόδου, η ποινικότητα προβαλλόταν ως ένας τρόπος καταστολής των αδικημάτων. Όμως, όπως αναφέρει ο Φουκώ: «Μία από τις συνήθεις δικαιολογίες του δικαιώματος του τιμωρείν, εδώ και αιώνες, είναι ότι η τιμωρία στρέφεται προς το μέλλον και ότι μια τουλάχιστον από τις μείζονες λειτουργίες της είναι να προλαμβάνει.» (Foucault, 2011 [1975], σ. 108). Η ποινικότητα και η τιμωρία όμως δεν είναι μορφές πρόληψης των εγκλημάτων καθώς δεν έχουν σαν κύριο σκοπό τη μη επανάληψη αυτών από τα άτομα που κατηγορήθηκαν πως τα διέπραξαν αλλά τη σωματική και ψυχολογική καταπόνησή τους και την επιβολή του φόβου σε ευρεία τμήματα της κοινωνίας. Το επιχείρημα πως «η ποινικότητα είναι πρωτίστως ... ένας τρόπος να καταστέλλονται τα αδικήματα» είναι μια αυταπάτη (Foucault, 2011 [1975], σ. 33). Επίσης, εξίσου παραπλανητικό είναι το επιχείρημα πως οι ποινές πρέπει να υπολογίζονται «όχι σε συνάρτηση με το έγκλημα αλλά με την πιθανή επανάληψή του» και πως στο στόχαστρο των τιμωρητικών πρακτικών «δεν μπαίνει η παρελθούσα επίθεση αλλά η μελλοντική αταξία» (Foucault, 2011 [1975], σ. 108).

Τα βασανιστήρια στη Γαλλία λοιπόν στα τέλη του 18^{ου} αιώνα (δηλαδή τα έτη πριν από το 1799) είχαν καταγγελθεί ως κατάλοιπο βαρβαρότητας από άλλες εποχές. Στα τέλη του 18^{ου} αιώνα είχε ήδη προηγηθεί ο Διαφωτισμός, που ήταν ένα πνευματικό και φιλοσοφικό κίνημα που απέρριψε τα βασανιστήρια, καθώς τα κατηγόρησε για φρικαλεότητα (Foucault, 2011 [1975], σ. 67). Το βασανιστήριο είναι μία τεχνική (Foucault, 2011 [1975], σ. 42), ένα είδος ποινής που παράγει μια καθορισμένη ποσότητα οδύνης (Foucault, 2011 [1975], σσ. 42-43) και που είναι

ένα στοιχείο της τιμωρητικής τελετουργίας (Foucault, 2011 [1975], σ. 43). Την περίοδο εκείνη τα βασανιστήρια ήταν συσχετισμένα με «τον τύπο του σωματικού πλήγματος, την ποιότητα, την ένταση, τη διάρκεια της οδύνης» και με «τη βαρύτητα του εγκλήματος, το πρόσωπο του εγκληματία και την κοινωνική θέση των θυμάτων του» (Foucault, 2011 [1975], σ. 43).

Όταν αναφερόμαστε σε βασανιστήρια την εποχή πριν από το 19^ο αιώνα πρόκειται ως συνήθως για τιμωρητικές πρακτικές οι οποίες είχαν ταυτόχρονα το ρόλο του θάματος. Τα βασανιστήρια λάμβαναν χώρα σε δημόσια σημεία όπως οι κεντρικές πλατείες και σε αυτά μπορούσε να παρευρεθεί όποιος ήθελε· ακόμη και μικρά παιδιά. Εξάλλου, για αυτό το λόγο πραγματοποιούνταν σε δημόσια θέα· ακριβώς επειδή το να παρακολουθεί ο λαός τη διαδικασία του βασανισμού όσων είχε χαρακτηρίσει η εξουσία σαν εγκληματίες που άξιζαν αυτή τη μεταχείριση ήταν ένα από τα κεντρικά στοιχεία της τιμωρητικής διαδικασίας. Αυτό συνέβαινε επειδή χάρη στη δημοσιότητα ο φερόμενος ως εγκληματίας στιγματιζόταν και ταυτόχρονα το βασανιστήριο μετατρεπόταν σε μία προειδοποίηση προς το λαό, επειδή αν κάποιος συμπεριφερόταν όπως ο βασανιζόμενος θα είχε την ίδια κατάληξη. Η διασπορά του φόβου ήταν ένας από τους βασικούς στόχους των βασανιστηρίων της εποχής εκείνης, και γινόταν εφικτός χάρη στη δημόσια άσκηση πόνου στο σώμα ανθρώπων.

Στις τελετές βασανιστηρίων της εποχής εκείνης βασικός πρωταγωνιστής ήταν ο λαός καθώς χωρίς την παρουσία του δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί η τιμωρητική διαδικασία και επειδή «δεν θα είχε απολύτως κανένα νόημα ένα βασανιστήριο που θα είχε γίνει γνωστό, αλλά το οποίο θα είχε εκτυλιχθεί σε συνθήκες μυστικότητας» (Foucault, 2011 [1975], σ. 69). Χάρη στη δημοσιότητα που είχαν τα βασανιστήρια λειτουργούσαν σαν ένα είδος παραδειγματισμού. Έτσι, όχι μόνο ο λαός αντιλαμβανόταν πως και η παραμικρή παράβαση θα μπορούσε να τιμωρηθεί αλλά ταυτόχρονα «το θέαμα μιας εξουσίας που πλήττει με μανία τον ένοχο» διέχεε στο λαό τον τρόπο (Foucault, 2011 [1975], σ. 69). Τα βασανιστήρια όμως δεν σταμάτησαν να εφαρμόζονται σε όλες τις περιοχές του πλανήτη την εποχή εκείνη και ούτε είχαν παντού τα ίδια χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα έχει καταγεγραμμένα βασανιστεί πλήθος ανθρώπων. Τα μέρη όπου συνέβησαν τα βασανιστήρια αυτά ήταν είτε φυλακές είτε μέρη ή νησιά ολόκληρα που είχαν μετατραπεί σε τόπους εξορίας.

Αν και την εποχή πριν από το 19^ο αιώνα τα βασανιστήρια στις χώρες της κεντρικής Ευρώπης λάμβαναν χώρα σε δημόσιους χώρους, για να παρακολουθήσουν το «θέαμα» όσο περισσότεροι γινόταν, στο τέλος του 20^{ου} αιώνα στην Ελλάδα -και σε άλλες χώρες- τα βασανιστήρια λάμβαναν χώρα σε συνθήκες μυστικότητας. Σε κάθε περίπτωση όμως τα βασανιστήρια είναι μία νομική-πολιτική λειτουργία και «μια τελετουργία ανασυγκρότησης της ανώτατης αρχής, που έχει προς στιγμήν υποστεί προσβολή» (Foucault, 2011 [1975], σ. 59), μια ανασυγκρότηση της αρχής που κάποιιοι κατάφεραν να παρακάμψουν ή που οι δράσεις τους έθεσαν σε κίνδυνο την εύθραυστη κυριαρχία της. Στόχος των βασανιστηρίων σε κάθε χρονική περίοδο δεν είναι μόνο να αποκαταστήσουν μια ισορροπία όσο να θέσουν σε λειτουργία «την ασυμμετρία που υπάρχει ανάμεσα στον υπήκοο που τόλμησε να καταπατήσει τον νόμο και τον παντοδύναμο ανώτατο άρχοντα που προτάσσει τη δύναμή του» (Foucault, 2011 [1975], σ. 59).

Τα βασανιστήρια δεν αποκαθιστούσαν τη δικαιοσύνη αλλά ενεργοποιούσαν εκ νέου την εξουσία, καθώς σκοπός τους ήταν να καταστήσουν σε όλους αισθητή την παρουσία του ανώτατου άρχοντα και να διασπείρουν τον τρόμο (Foucault, 2011 [1975], σ. 60). Σταδιακά όμως το είδος της τιμωρίας ξεκίνησε να αλλάζει. Άρχισε να γίνεται αντιληπτό πως αυτό που

απέτρεπε από το έγκλημα ήταν «η βεβαιότητα ότι θα επέλθει η τιμωρία» και όχι το θέαμα των βασανιστηρίων, και έτσι η τιμωρία άρχισε να μετατρέπεται στην πιο αθέατη πλευρά της ποινικής διαδικασίας (Foucault, 2011 [1975], σ. 17). Η εξαφάνιση των βασανιστηρίων σηματοδότησε την κατάργηση του θεάματος (Foucault, 2011 [1975], σ. 18) και «ο κολασμός πέρασε από μια τέχνη της αφόρητης οδύνης σε μια οικονομία της αναστολής των δικαιωμάτων» (Foucault, 2011 [1975], σ. 19). Πλέον, οι ποινές δεν επικεντρώνονταν στα βασανιστήρια ως τεχνικές που προκαλούσαν οδύνη αλλά αντιθέτως είχαν «ως βασικό αντικείμενο την απώλεια ενός αγαθού ή ενός δικαιώματος» (Foucault, 2011 [1975], σ. 24).

Ταυτόχρονα με τη μετάβαση από τα βασανιστήρια σε άλλες μορφές τιμωρίας όμως πραγματοποιήθηκε και η αλλαγή της αιτιολόγησης ως προς την αναγκαιότητα διατήρησης του τιμωρητικού συστήματος. Αυτό που άλλαξε ήταν πως το «δικαίωμα του τιμωρείν» μετατοπίστηκε ώστε αντί να αντιπροσωπεύει την εκδίκηση του ανώτατου άρχοντα να αιτιολογείται σαν αναγκαίο για την υπεράσπιση της κοινωνίας (Foucault, 2011 [1975], σ. 105). Επίσης, η δικαιοσύνη έπαψε να επωμίζεται δημοσίως το μερίδιο της βίας που ήταν συνδεδεμένο με την άσκηση της εξουσίας της (Foucault, 2011 [1975], σ. 17). Η τέλεση της ποινής έγινε ένας ανεξάρτητος τομέας από τον οποίο η δικαιοσύνη απαλλάχτηκε «χάρη στην ύπαρξη ενός διοικητικού μηχανισμού» (Foucault, 2011 [1975], σ. 18). Οι φυλακές άρχισαν να είναι τα μέρη όπου πραγματοποιούνταν ο σωφρονισμός. Εξαρχής, οι φυλακές ήταν μέρη νόμιμης κράτησης που ήταν επιφορτισμένα με την ευθύνη του σωφρονισμού (Foucault, 2011 [1975], σ. 263) και που αποτελούσαν ένα μέρος ατομικών μετασχηματισμών που θα έδιναν «εκ νέου στο κράτος τους υπηκόους που είχε χάσει» (Foucault, 2011 [1975], σ. 143).

Η μετάβαση από τα βασανιστήρια στη φυλάκιση είναι ένα από τα στάδια της εξέλιξης των τιμωρητικών πρακτικών. Το στάδιο αυτό δεν επέφερε όμως αλλαγή μόνο ως προς τη μετάβαση από την ωμή και απροκάλυπτη βία σε ένα καθεστώς που στο σώμα ασκούνταν λιγότερος πόνος και που οι ποινές που έπρεπε να υποστεί ο «εγκληματίας» δεν παρουσιαζόταν στο λαό σαν θέαμα. Η φυλάκιση και η επιτήρηση των φυλακισμένων ήταν διαδικασίες που επέβαλαν «τον συνολικό μετασχηματισμό του ατόμου, του σώματός του και των συνηθειών του, χάρη στην καθημερινή εργασία στην οποία εξαναγκάζεται, αλλά επίσης του πνεύματός του και της βούλησής του, χάρη στις πνευματικές φροντίδες που επικεντρώνονται σ' αυτόν» (Foucault, 2011 [1975], σ. 145). Η εργασία λοιπόν υπήρξε μια κομβική μορφή ελέγχου και σωφρονισμού στο στάδιο που η φυλάκιση είχε γίνει η βασική μορφή τιμωρητικής πρακτικής. Την εποχή εκείνη βέβαια, όπως αναφέρουν ο Rusche και ο Kirchheimer, οι εργασιακές δυνάμεις εν γένει δεν είχαν ούτε τη χρησιμότητα ούτε την εμπορική αξία που είχαν αργότερα στις οικονομίες βιομηχανικού τύπου [αναφέρεται στο (Foucault, 2011 [1975], σ. 66)].

Η εργασία εντός των φυλακών ήταν ένα εργαλείο με σκοπό την επιβολή της πειθαρχίας. Όπως αναφέρει ο Φουκώ η πειθαρχία δεν είναι κάποιος θεσμός ή μηχανισμός αλλά «ένας τύπος εξουσίας, μια τροπικότητα για την άσκησή της, που περιλαμβάνει ένα ευρύ σύνολο εργαλείων, τεχνικών, μεθόδων, επιπέδων εφαρμογής, στόχων» (Foucault, 2011 [1975], σ. 245). Είναι επίσης μία «ενιαία τεχνική μέθοδος με την οποία η δύναμη του σώματος μειώνεται με τα ελάχιστα έξοδα ως «πολιτική» δύναμη και συγχρόνως μεγιστοποιείται ως χρήσιμη δύναμη» (Foucault, 2011 [1975], σ. 251). Μέσω της επιβολής της πειθαρχίας η εξουσία δεν καταφέρνει μόνο να κατανείμει τα σώματα και να αποσπάσει και να συσσωρεύσει το χρόνο τους αλλά και να συνθέσει τις δυνάμεις τους «ώστε να επιτευχθεί ένας αποτελεσματικός μηχανισμός» (Foucault, 2011 [1975], σ. 187). Τέλος, η πειθαρχία «είναι η ειδική τεχνική μιας εξουσίας που χρησιμοποιεί τα άτομα τόσο ως αντικείμενα όσο και ως εργαλεία για την άσκησή της»

(Foucault, 2011 [1975], σ. 195). Για να είναι αποτελεσματική η πειθαρχία όμως καθοριστικό ρόλο διαδραμάτιζε -και εξακολουθεί να διαδραματίζει- ο έλεγχος του χρόνου. Για το λόγο αυτό στις φυλακές η καθημερινότητα των φυλακισμένων διαιρείται «σύμφωνα με μια απολύτως αυστηρή χρήση του χρόνου, σε συνθήκες αδιάλειπτης επιτήρησης» (Foucault, 2011 [1975], σ. 144).

Μέχρι και στη σύγχρονη εποχή η πειθαρχία είναι το ζητούμενο όχι μόνο των τιμωρητικών πρακτικών αλλά και της κοινωνίας εν γένει. Η πειθαρχία και ο έλεγχος των λαών είναι βασικό προαπαιτούμενο προκειμένου οι εκάστοτε εξουσίες να μπορούν να εφαρμόζουν χωρίς εμπόδια όσα αυτές επιθυμούν να εφαρμοστούν. Για το λόγο αυτό η επιτήρηση και ο φόβος της τιμωρίας εξακολουθούν να είναι κυρίαρχες πρακτικές. Οι τιμωρητικές τελετές την περίοδο που αυτές ήταν συνυφασμένες με τα βασανιστήρια ήταν πλήρως εκφοβιστικές (Foucault, 2011 [1975], σ. 60), με την πάροδο των χρόνων όμως άλλαξαν και στράφηκαν περισσότερο προς την «καρδιά, τη σκέψη, τη βούληση και τις διαθέσεις» (Foucault, 2011 [1975], σ. 25). Ο κολασμός αν και αρχικά έπληττε με μανία το σώμα στη συνέχεια, όπως είχε πει ο Mably, μεταλλάχθηκε καθώς έπρεπε να πλήττει «περισσότερο την ψυχή παρά το σώμα» [αναφέρεται στο (Foucault, 2011 [1975], σ. 25)]. Σε κάθε περίπτωση, και παρά τις όποιες αλλαγές ως προς τον τρόπο επιβολής της τιμωρίας «η σχέση αλήθειας-εξουσίας παραμένει στον πυρήνα όλων των τιμωρητικών μηχανισμών» (Foucault, 2011 [1975], σ. 67).

2.2.2 Συλλογική Μνήμη

Οι ορισμοί που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς σχετικά με τη συλλογική μνήμη ποικίλουν. Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας θα αρκεστούμε στην αναφορά στον ακόλουθο: «Συλλογική μνήμη είναι μία μνήμη κοινή σε όλους, μία μνήμη που η αναφορά στο παρελθόν δεν αποτελεί μία προσωπική εμπειρία.» (Σταυρίδης, 2010, σ. 88). Είναι επίσης «όσα κοινά αναγνωρίζουμε με τους άλλους ότι μας συνδέουν με το παρελθόν» (Σταυρίδης, 2010, σ. 88). Πρόκειται συνεπώς για γεγονότα που περισσότερα από ένα άτομα ανακαλούν χωρίς απαραίτητα να έχουν προσωπικά βιώματα από αυτά. Για να μπορέσει κάποιος να μετέχει στη συλλογική μνήμη είναι απαραίτητο να «διαπιστώνει ότι αυτά που θυμάται τα θυμούνται και άλλοι» (Σταυρίδης, 2010, σ. 88). Ένα ακόμη «γνώρισμα της συλλογικής μνήμης είναι πως δεν μπορεί να οριστεί, να ενεργοποιηθεί και να εκδηλωθεί παρά σε σχέση με τη συλλογική λήθη, τη συλλογική παραδοχή πως κάποια γεγονότα, γνώσεις ή γενικές αναφορές στο παρελθόν πρέπει να ξεχαστούν, είναι άξια να ξεχαστούν, έχουν ξεχαστεί» (Σταυρίδης, 2010, σσ. 90-91).

Μέσω της συλλογικής μνήμης πολλά άτομα έχουν παρόμοια αισθήματα και «αναμνήσεις» για το ίδιο γεγονός, χωρίς απαραίτητα να το έχουν βιώσει. Το διαφοροποιητικό σημείο είναι πως κάθε ομάδα ατόμων μπορεί να έχει άλλη στάση και αντίληψη για το ίδιο γεγονός και άρα η συλλογική μνήμη μεταξύ διαφορετικών ομάδων ατόμων ενδέχεται να έχει αντιδιαμετρικά αντίθετα χαρακτηριστικά. Καθοριστικό στοιχείο της διαφοροποίησης της συλλογικής μνήμης που καταγράφεται ανάμεσα σε διαφορετικές ομάδες ατόμων για το ίδιο γεγονός είναι η στάση που έχουν σχετικά με αυτό και όσα εντάσσονται στο αντιληπτικό πεδίο και τα πιστεύω τους. Δηλαδή, η κάθε ομάδα ατόμων χαρακτηρίζει το κάθε γεγονός ανάλογα με τα όσα θεωρεί δίκαια, σωστά και ούτω κάθε εξής. Αναλόγως, η στάση που έχει η κάθε ομάδα σχετικά με γεγονότα που εντάσσονται στο πεδίο της συλλογικής μνήμης καθορίζεται από τις ευρύτερες αντιλήψεις των ατόμων που τις απαρτίζουν. Συνεπώς, γνώρισμα της συλλογικής μνήμης δεν είναι μόνο η

αναγκαιότητα της συλλογικής λήθης αλλά και η στάση, τα πιστεύω και η αντίληψη που έχει το κάθε άτομο σχετικά με το εκάστοτε παρελθοντικό γεγονός.

Η διαλεκτική αλληλεπίδραση παρελθόντος και παρόντος είναι ένα κομβικό στοιχείο στη διερεύνηση και στον ορισμό της συλλογικής μνήμης. Στο παρόν «τελούνται σχέσεις επικαιροποίησης του παρελθόντος, στις οποίες το παρελθόν επανανοηματοδοτείται ως μη ολοκληρωτικά συντελεσμένο αλλά ανοικτό» (Σταυρίδης, 2010, σ. 106). Οι συνθήκες της κάθε εποχής καθορίζουν το πρίσμα μέσω του οποίου προβάλλονται και γίνονται αντιληπτά τα παρελθοντικά γεγονότα. Φυσικά, η ιδεολογία και ο τρόπος θεώρησης των γεγονότων είναι αυτά που καθορίζουν τον χαρακτηρισμό και τα αισθήματα που δημιουργούνται αναφορικά με το κάθε ένα από αυτά. Έτσι, τα παρελθοντικά γεγονότα δεν έχουν απλώς συμβεί αλλά συμβαίνουν εσαεί εξαρτημένα «από το παρόν σύμφωνα με τους τρόπους που οι ζώντες βρίσκουν νόημα να αναφέρονται στους πεθαμένους και τα περασμένα» (Σταυρίδης, 2010, σ. 91).

Το παρελθόν σχετίζεται άμεσα και ενεργά με τη μνήμη καθώς η σχέση αυτών είναι μια σχέση στην οποία διακυβεύεται το παρόν τόσο «ως πεδίο δράσεων» όσο και «ως πεδίο νοηματοδότησης της κοινής αναφοράς που χαρακτηρίζει μια ομάδα» (Σταυρίδης, 2010, σ. 93). Αυτό συμβαίνει επειδή αφενός ο χρόνος που μπορεί κανείς να τοποθετηθεί επί των παρελθοντικών γεγονότων είναι το παρόν και αφετέρου ο χρόνος που συγκροτείται η κάθε ομάδα ατόμων με κοινή συλλογική μνήμη είναι και πάλι το παρόν. Βέβαια, η σύσταση και η στάση της κάθε ομάδας σχετικά με την εκάστοτε συλλογική μνήμη είναι στοιχεία που μεταβάλλονται συνεχώς. Η μνήμη είναι πεδίο κοινωνικής αναπαραγωγής, αγωγής και «εκμάθησης μέσα από τη συμμόρφωση» (Σταυρίδης, 2010, σ. 138) και για το λόγο αυτό οι επικρατούσες συνθήκες και ιδεολογίες μεταβάλλουν τη χροιά της κάθε συλλογικής μνήμης και ανάμνησης. Με σκοπό την κατανόηση της σχέσης μνήμης-παρελθόντος-παρόντος ο Μπένγιαμιν χρησιμοποίησε την έννοια της επικαιροποίησης χάρη στην οποία «η μνήμη αναφέρεται στο παρελθόν όχι απλώς ως τετελεσμένο αλλά ως πεδίο ανίχνευσης δυνατοτήτων» και έτσι είναι εφικτή «η ίδια η αναζήτηση νοήματος στο παρελθόν που κινητοποιεί το κάθε φορά παρόν για λογαριασμό του» [αναφέρεται στο (Σταυρίδης, 2010, σ. 90)].

Οι μνήμες που έχει ο κάθε ένας από εμάς σχετικά με γεγονότα που αφορούν μία ομάδα ατόμων και που έχουν συμβεί στο παρελθόν προέρχονται από το πεδίο της συλλογικής μνήμης. Καθώς όμως κοινή μνήμη και λήθη είναι αδιαχώριστες θυμόμαστε μόνο οτιδήποτε «η συλλογική μνήμη προσδιορίζει ως άξιο ενθύμησης» (Σταυρίδης, 2010, σ. 89). Για πολλά από τα παρελθοντικά γεγονότα που πλέον είναι τμήματα της συλλογικής μνήμης δεν υπάρχουν όμως μόνο άυλες ιστορίες αλλά και απτά, χωρικά στοιχεία. Ο χώρος είναι ένα δυναμικό σύστημα επειδή «γεννιέται από τις ιστορίες των ανθρώπων» (Σταυρίδης, 2010, σ. 61). Στο χώρο επίσης «συγκεκριμένες διατάξεις υλικών στοιχείων αποδίδουν μια ορισμένη κοινή ανάμνηση» (Σταυρίδης, 2010, σ. 93). Συνεπώς, η χωρική παράμετρος είναι καθοριστική για τη συλλογική μνήμη καθώς μέσω αυτής διατηρούνται ζωντανές αναμνήσεις παρελθοντικών γεγονότων που πιστοποιούν τη συντέλεσή τους.

Ως χωρική παράμετρος νοείται τόσο η ύπαρξη υλικών κατασκευών όσο και κάθε είδους στοιχεία που εγγράφονται στο χώρο και πιστοποιούν τη συντέλεση γεγονότων ή την ύπαρξη συγκεκριμένων πολιτισμών. Για παράδειγμα, χωρική παράμετρος είναι τόσο η ύπαρξη ενός συγκεκριμένου κτίσματος, τμήματος οικιστικού ιστού ή οποιασδήποτε ανθρωπογενούς

δραστηριότητας όσο και η γνώση πως σε κάποιο τμήμα του χώρου κατά το παρελθόν πραγματοποιούνταν κάποια συγκεκριμένη δραστηριότητα που δεν είχε αφήσει χωρικό αποτύπωμα ή που το αποτύπωμα που είχε αφήσει έχει χαθεί. Ο χώρος όμως δεν απαρτίζεται από σημειακές κατασκευές αλλά αντιθέτως είναι ένα δίκτυο από διαφορετικές τοποθεσίες. Στο δίκτυο αυτό ενδέχεται «συγκεκριμένες διατάξεις υλικών στοιχείων» να αποδίδουν μια κοινή ανάμνηση, και στην περίπτωση αυτή «μία ορισμένη διάταξη αναμνήσεων» ενεργοποιεί την μνήμη (Σταυρίδης, 2010, σ. 93). Ο χώρος επίσης δεν ορίζεται μόνο από χωρικές αλλά και από χρονικές σχέσεις. Η παράμετρος αυτή τον κάνει ακόμη πιο περίπλοκο καθώς σε κάθε χώρο αντιστοιχούν περισσότεροι από ένας χρόνοι με συνέπεια κάθε χώρος να μπορεί να φέρει μνήμες από διαφορετικές εποχές (Σταυρίδης, 2010, σ. 136).

Κάποια τμήματα του χώρου είναι ταυτόχρονα και τόποι. Ο χώρος ως στοιχείο της συλλογικής μνήμης γίνεται αντιληπτός είτε «ως ένα άθροισμα τοποθεσιών στις οποίες αξιομνημόνευτα γεγονότα έχουν αφήσει τα ίχνη τους» είτε «ως ένα πεδίο άρθρωσης τόπων» (Σταυρίδης, 2010, σ. 94). Στην περίπτωση που ο χώρος εκλαμβάνεται ως ένα άθροισμα τοποθεσιών η μνήμη «εντοπίζει, επιβεβαιώνει και αναδεικνύει ίχνη» ενώ στην περίπτωση που εκλαμβάνεται «ως ένα πεδίο άρθρωσης τόπων» η μνήμη είναι το στοιχείο που ενώνει μέσω της αφήγησης, «δηλαδή μιας ορισμένης και επιλεκτικής νοηματοδότησης χρονικών αλληλουχιών», τους τόπους αυτούς (Σταυρίδης, 2010, σ. 94).

Τα στοιχεία του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος που φανερώνουν παλαιότερα γεγονότα που συνδέονται με τη συλλογική μνήμη μπορεί να είναι μνημεία ή και τόποι (Σταυρίδης, 2010, σ. 95). Τα στοιχεία αυτά αποτελούν φορείς μνήμης των οποίων η σχέση με το παρελθόν ενεργοποιείται στο παρόν, ενώ όπως αναφέρει ο Σταυρίδης: «Μόνο όσο τούτη η σχέση είναι ενεργός, όσο οι τόποι αυτοί έχουν τη δύναμη να σημαίνουν αυτή τη σχέση, μπορεί κανείς να μιλά για την υπόστασή τους ως καθοριστικών στοιχείων της ίδιας της πόλης» (Σταυρίδης, 2010, σ. 94). Φυσικά, το ίδιο ισχύει και για τα στοιχεία-φορείς μνήμης που βρίσκονται εκτός των πόλεων. Σε ευρύτερο πλαίσιο, «το κατοικημένο με μνήμες τοπίο αποτελεί ένα ενεργό εκπαιδευτικό σύστημα» καθώς φανερώνει «ό,τι είναι άξιο να μείνει στη συλλογική μνήμη από το παρελθόν» (Σταυρίδης, 2010, σ. 97).

Βάσει της παραπάνω οπτικής σημειακά ίχνη, τόποι και τοπία είναι εν δυνάμει στοιχεία που (λόγω των ιστοριών που έχουν εκτυλιχθεί σε άλλες εποχές σε αυτά) ενεργοποιούν και διατηρούν τη συλλογική μνήμη κοινωνικών ομάδων. Πρόκειται βέβαια για τις ομάδες εκείνες που είναι σε θέση να πραγματοποιήσουν τους απαραίτητους συσχετισμούς και το ιδεολογικό υπόβαθρο των οποίων τις αναγκάζει να θεωρούν σημαντική τη διατήρηση των σχετικών ιστοριών και συλλογικών αναμνήσεων. Εξάλλου, η συλλογική μνήμη με τη συλλογική λήθη είναι δύο αλληλένδετες διαδικασίες που εκτυλίσσονται παράλληλα καθώς οι κυρίαρχες ιδεολογίες που ασπάζεται η πλειοψηφία της εκάστοτε κοινωνικής ομάδας είναι αυτές που ορίζουν τι είναι θεμιτό να διατηρηθεί και τι να ξεχαστεί.

2.2.3 Πολιτισμικό Τοπίο

Με τον όρο τοπίο περιγράφεται μία περιοχή όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από τους ανθρώπους. Ο χαρακτήρας του εκάστοτε τοπίου «είναι το αποτέλεσμα της δράσης και αλληλεπίδρασης των φυσικών και/ή ανθρώπινων παραγόντων». Ο παραπάνω ορισμός είναι αυτός που περιλαμβάνεται στο Ν.3827/2010 (άρθρο 1, §α) ο οποίος αποτελεί την κύρωση της

Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου, που υπεγράφη στη Φλωρεντία στις 20 Οκτωβρίου του 2000. Το τοπίο δεν είναι μόνο «ένα φυσικό στοιχείο του περιβάλλοντος, αλλά ένας συνθετικός ανθρωπογενής χώρος» (Τερκενλή, 1996, σ. 22) που «εκλαμβάνεται ως πόρος πολυδιάστατης ανάπτυξης και κοινή κληρονομιά» (Παυλής, 2016, σ. 79).

Η εν λόγω έννοια εκτός από το ότι προσδιορίζεται δύσκολα έχει ταυτόχρονα και ένα περιεχόμενο που συχνά ποικίλει (Τερκενλή, 1996, σ. 17). Όπως είναι αναμενόμενο, εκτός από τον ορισμό που δίνει για το τοπίο η ελληνική νομοθεσία είναι πολλοί οι ερευνητές που έχουν ασχοληθεί με αυτό. Κάποιοι ακόμη ορισμοί ως προς το τοπίο είναι οι ακόλουθοι. Σύμφωνα με τον Jackson (1984) τοπίο είναι ο χώρος που μας περιβάλλει, μία σύνθεση χώρων ανθρωπογενών ή τροποποιημένων από τον ανθρώπινο παράγοντα «που χρησιμεύει ως υποδομή ή πλαίσιο για τη συλλογική μας διαβίωση» ενώ σύμφωνα με την Ανανιάδου-Τζημοπούλου (1992) τοπίο είναι ένας χώρος «που ο άνθρωπος κατανοεί ή διαμορφώνει σύμφωνα με τα μέσα, τις επιθυμίες και τις επιδιώξεις του» [αναφέρεται στο (Τερκενλή, 1996, σσ. 16-17)].

Χαρακτηριστικό είναι πως σχεδόν όλες οι αναλύσεις για τα τοπία εμπεριέχουν την ανθρώπινη διάσταση. Για παράδειγμα, ο Wylie (2007) και ο Mitchell (2003) καταλήγουν στο ότι το τοπίο δεν συντίθεται απλά από φυσικά και υλικά προϊόντα αλλά και από κοινωνικά και οικονομικά στοιχεία που αποκτούν συμβολική αξία [αναφέρεται στο (Παυλής, 2016, σ. 86)]. Η Τερκενλή σημειώνει πως το εκάστοτε τοπίο «αντικατοπτρίζει την κουλτούρα ενός χώρου, μιας χρονικής στιγμής και μιας κοινωνικής ομάδας» (Τερκενλή, 1996, σ. 45) και ο Παυλής αναφέρει πως «το τοπίο υπάρχει μόνο μέσα από τον άνθρωπο» (Παυλής, 2016, σ. 80). Στην ίδια κατεύθυνση, ο Παυλής στη βασική κατηγοριοποίηση των διαστάσεων του τοπίου εκτός από τις φυσικές διαστάσεις αναφέρει και πλήθος σχετιζόμενων με την ανθρώπινη αντίληψη και δραστηριότητα διαστάσεις και συγκεκριμένα τις αναπαραστατικές/αισθητικές, τις λειτουργικές/χρηστικές, τις κοινωνικο-οικονομικές, τις συμβολικές/αξιακές και τις βιωματικές/εμπειρικές (Παυλής, 2016, σ. 80).

Όπως συνάγεται από τα ανωτέρω, καθώς ο ανθρώπινος παράγοντας είναι κομβικής σημασίας στη θεώρηση και ορισμό του τοπίου συχνά η αναφορά σε αυτό είναι συνυφασμένη με την πολιτισμική διάστασή του. Σύμφωνα με την Τερκενλή «όλα τα τοπία είναι πολιτισμικά, ακόμη και στη φυσική τους κατάσταση»²⁵ (Τερκενλή, 1996, σ. 40) ενώ «το πολιτισμικό τοπίο δεν ορίζεται μόνο βάσει συγκεκριμένων υλικών (απτών) στοιχείων ... αλλά και βάσει και συμβολικών διαστάσεων» (Τερκενλή, 1996, σ. 16). Επίσης, επειδή το κάθε άτομο αποδίδει ξεχωριστά «πολιτισμική ταυτότητα σε ένα συγκεκριμένο τοπίο, αυτές οι ταυτότητες συνδυάζονται διυποκειμενικά» με αποτέλεσμα «να σχηματίζουν συχνά κοινή ταυτότητα στο τοπίο» (Τερκενλή, 1996, σ. 96).

Ο ανθρώπινος παράγοντας σχετίζεται με την πολιτισμική διάσταση των τοπίων χάρη σε δύο βασικές διαδικασίες. Η πρώτη διαδικασία είναι αυτή της αντίληψης και η δεύτερη της δράσης. Η δράση έχει σαν αποτέλεσμα τον μετασχηματισμό του χώρου ενώ η αντίληψη προηγείται της δράσης και έπεται αυτής. Η αντίληψη που έχει το κάθε μεμονωμένο άτομο ή κοινωνική ομάδα είναι αυτή που καθορίζει την κατεύθυνση που δίνεται ως προς το μετασχηματισμό του χώρου. Συνεπώς, το πολιτισμικό τοπίο διαμορφώνεται και εκλαμβάνεται διαφορετικά ανάλογα με την αντίληψη της κάθε κοινωνικής ομάδας. Έτσι, με την πάροδο του χρόνου το ίδιο πολιτισμικό

²⁵ Η ίδια σε άλλο σημείο αναφέρει πως σε κάθε περίπτωση όλα τα ανθρωπογενή τοπία είναι πολιτισμικά (Τερκενλή, 1996, σ. 18).

τοπίο ενδέχεται να έχει διαφορετική αντιμετώπιση από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες καθώς οι αξίες της κάθε ομάδας καθορίζουν τη στάση αυτών απέναντι στο εκάστοτε τοπίο.

Επίσης, «κάθε αλλαγή στο τοπίο επισημαίνει αλλαγή στον πολιτισμό, στις νοοτροπίες και στους τρόπους ζωής που είναι δυνατό να επιφέρουν τις αλλαγές αυτές στο τοπίο» (Τερκενλή, 1996, σ. 112). Αυτό συμβαίνει επειδή η αντίληψη που έχει η κάθε κοινωνική ομάδα καθορίζει τη στάση της απέναντι στο χώρο και συνεπώς απέναντι και στα τοπία. Φυσικά, υπάρχουν περιπτώσεις που οι αλλαγές στο τοπίο είναι απόρροια κλιματικών ή καιρικών φαινομένων. Ακόμη και στην περίπτωση αυτή όμως τα μέσα και ο τρόπος που επιλέγεται για την αποκατάσταση ή διαχείριση των τοπίων αυτών καθορίζεται από το πολιτισμικό υπόβαθρο και την ιδεολογία της κάθε κοινωνικής ομάδας· ή της ομάδας που είναι σε θέση να επιβάλει τις απόψεις της λόγω συσχετισμού δυνάμεων.

Το κάθε μεμονωμένο άτομο αντιλαμβάνεται με διαφορετικό τρόπο τα τοπία και τα μηνύματα που αυτά φέρουν. Το κάθε τοπίο όμως είναι συνυφασμένο με διαφορετικά μηνύματα, τα οποία «αντιπροσωπεύουν συμβολικές πολιτισμικές αλληλεπιδράσεις που διαρθρώνονται και εκφράζονται μέσα από κοινωνικές διεργασίες» και για το λόγο αυτό η αντιμετώπιση του τοπίου είναι διυποκειμενική (Τερκενλή, 1996, σ. 96). Στην παραπάνω διαδικασία κομβικό ρόλο διαδραματίζει η κουλτούρα. Ο όρος αυτός «(με την ευρύτερη ανθρωπολογική έννοια) περικλείει ολόκληρη την [κοινωνική] κληρονομιά ενός συνόλου, με άλλα λόγια, όλα όσα δημιουργεί ένα κοινωνικό σύνολο και μεταβιβάζει από γενιά σε γενιά με διαδικασίες κοινωνικές και όχι βιολογικές (διασκευή από τον Τσαούση 1983)» [αναφέρεται στο (Τερκενλή, 1996, σ. 34)]. Με άλλα λόγια, η κουλτούρα είναι «το ολικό σύστημα πρακτικών και τρόπων με τους οποίους σκέπτεται, αισθάνεται και δρα ένα κοινωνικό σύνολο» (Τερκενλή, 1996, σ. 34) και συνεπώς είναι ένας από τους παράγοντες που καθορίζουν τον τρόπο θεώρησης του κόσμου.

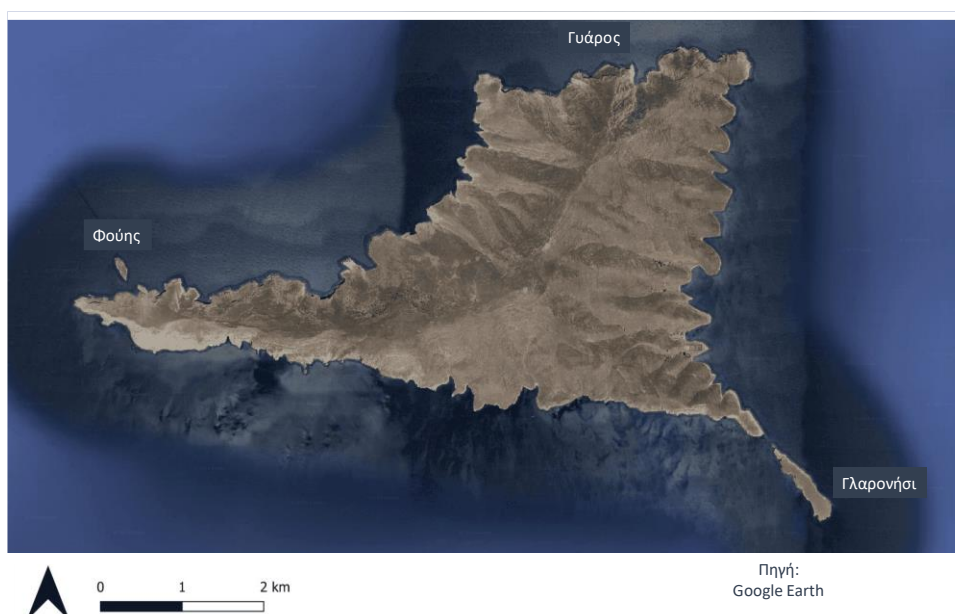
Η κουλτούρα δεν είναι ορατή μόνο μέσω απτών χωρικών μετασχηματισμών ή/και αντικειμένων αλλά και μέσω άυλων διαδικασιών. Είναι μία θεωρητική οπτική που «υποδηλώνει το οργανωμένο σύστημα γνώσης και πεπιοθήσεων σύμφωνα με το οποίο ένας λαός δομεί τη λειτουργία και τις αντιλήψεις του, τυποποιεί πράξεις και επιλέγει μεταξύ εναλλακτικών λύσεων» (Τερκενλή, 1996, σ. 36). Πρόκειται για μία έννοια που προσδιορίζει την αντίληψη μιας κοινωνικής ομάδας και όχι μεμονωμένων ατόμων καθώς για να οριστεί το οτιδήποτε ως κουλτούρα πρέπει να γίνεται αντιληπτό και να εκλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο από περισσότερα του ενός άτομα. Πρόκειται επίσης για «ένα σύστημα ιδεών που αντικατοπτρίζεται και μέσα στο τοπίο» (Τερκενλή, 1996, σ. 36) αλλά και μέσα στις περισσότερες χωρικές εκφάνσεις.

Το πολιτισμικό τοπίο είναι το μέρος εκείνο όπου συνυπάρχουν ταυτόχρονα συλλογικές μνήμες από διαφορετικές χρονικές περιόδους. Ταυτόχρονα, είναι ένας χώρος που γίνεται αντιληπτός με διαφορετικό τρόπο από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες καθώς η κουλτούρα και η αντίληψη αυτών είναι τα πρίσματα που καθορίζουν τον τρόπο θεώρησής του. Η ανθρώπινη διάσταση είναι καθοριστική για τη θεώρηση του όποιου πολιτισμικού τοπίου γιατί η αντίληψη είναι το στοιχείο εκείνο που δίνει αξία και νόημα στον κάθε χώρο. Συνεπώς, τα βιώματα και οι συλλογικές μνήμες και αξίες της κάθε κοινωνικής ομάδας είναι αυτά που καθορίζουν τη στάση απέναντι στα πολιτισμικά τοπία.

2.3 Χωρικά Χαρακτηριστικά της Γυάρου

2.3.1 Περιβαλλοντικά Ευαίσθητη Περιοχή

Η Γυάρος είναι ένα κυκλαδίτικο νησί του Αιγαίου Πελάγους. Διοικητικά εντάσσεται στο Δήμο Σύρου - Ερμούπολης και στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου. Σε πολύ μικρή απόσταση από το νησί υπάρχουν δύο μικρές βραχονησίδες: ο Φούης στα δυτικά και το Γλαρονήσι στα νοτιοανατολικά. Πλέον τόσο το νησί όσο και οι βραχονησίδες που είναι δίπλα σε αυτό είναι ακατοίκητα. Ως προς τα φυσικά χαρακτηριστικά της, είναι κυρίως άδενδρη και βραχώδης ενώ πάνω σε αυτή διαβιούν πολλά είδη θαλασσινών πουλιών (Schwartzstein, 2020). Αν και είναι κυρίως γνωστή για το γεγονός πως ανά διαστήματα χρησιμοποιήθηκε ως τόπος εξορίας είναι επίσης ένα νησί με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και για το λόγο αυτό βρίσκεται σε καθεστώς περιβαλλοντικής προστασίας.

Χάρτης 1: Η νήσος Γυάρου και οι βραχονησίδες της Φούης και Γλαρονήσι.

Από τους αρχαίους ήδη χρόνους στον ελλαδικό χώρο τμήματα του περιβάλλοντος είχαν τεθεί σε καθεστώς προστασίας. Τέτοια μέρη ήταν για παράδειγμα τα ιερά άλση, των οποίων η προστασία γινόταν εφικτή χάρη στην αφιέρωσή τους σε θεούς και νύμφες. Αντίστοιχα παραδείγματα συναντώνται και σε άλλες περιοχές του πλανήτη. Αν και παγκοσμίως το πρώτο Εθνικό Πάρκο (ή Δρυμός) ιδρύθηκε στις ΗΠΑ με ομοσπονδιακό νόμο το 1872 το πρώτο απόθεμα της φύσης καταγράφηκε στη Γαλλία, όπου μία ομάδα ζωγράφων το 1853 διασφάλισε την προστασία ενός δάσους με σκοπό να διαφυλαχτεί η φυσική ομορφιά του (Τερκενλή, 1996, σ. 91). Στις ΗΠΑ επίσης, το 1864 ο τότε πρόεδρος πέρασε στο κογκρέσο ένα νόμο που καθιέρωσε το αποκαλούμενο φυσικό απόθεμα, με σκοπό να προστατεύσει συγκεκριμένες περιοχές από ληστρικές υλοτομίες (Τερκενλή, 1996, σ. 92).

Το 1996 περίπου το 3% του πλανήτη ήταν υπό καθεστώς προστασίας και διαχείρισης «με σκοπό τη διατήρηση των ζωτικών φυσικών πόρων για την αιφορική ανάπτυξη της ανθρώπινης κοινωνίας» (Τερκενλή, 1996, σ. 92). Το 2016 (δηλαδή 20 χρόνια αργότερα) το ποσοστό αυτό είχε αυξηθεί, καθώς σε παγκόσμιο επίπεδο το 14,7% της στεριάς, το 10% των

γλυκών υδάτων και το 4% των ωκεανών ήταν υπό καθεστώς προστασίας²⁶ με τις χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής να έχουν υπό προστασία τα μεγαλύτερα ποσοστά εδάφους²⁷ και τη Μέση Ανατολή να έχει υπό προστασία τις λιγότερες εκτάσεις (με ποσοστό ίσο με 3% της συνολικής της έκτασης) (IUCN, 2016). Παρόλα ταύτα, το 2016 υπολογιζόταν πως λιγότερο από το 20% των βασικών περιοχών βιοποικιλότητας του πλανήτη ήταν πλήρως προστατευμένες (IUCN, 2016).

Ως προς την Ελλάδα, το 34,9% της χερσαίας της έκτασης και το 19,78% της θαλάσσιας περιοχής της είναι χαρακτηρισμένα ως προστατευόμενες περιοχές (ΕΕΑ, 2024). Σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος ο αριθμός των περιοχών που είναι συνολικά υπό καθεστώς προστασίας είναι 1249, εκ των οποίων οι 803 προστατεύονται από εθνικούς νόμους και οι υπόλοιπες είναι ενταγμένες στο δίκτυο Natura 2000 (ΕΕΑ, 2024). Χώροι και τοπία που είναι υπό καθεστώς απόλυτης προστασίας είναι μεταξύ άλλων οι Εθνικοί Δρυμοί, τα Αισθητικά Δάση, τα Διατηρητέα Μνημεία της Φύσης, Διεθνώς Αναγνωρισμένοι Υγροβιότοποι και Θηραματικά Αποθέματα· ενώ η εν λόγω προστασία κρίνεται αναγκαία για λόγους βιολογικούς, ηθικούς, γενετικούς, επιστημονικούς, εκπαιδευτικούς, πολιτισμικούς, υπαίθριας αναψυχής και οικοτουρισμού καθώς και αισθητικούς (Τερκενλή, 1996, σ. 86).

Το δίκτυο Natura 2000 είναι «ένα Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο περιοχών, οι οποίες φιλοξενούν φυσικούς τύπους οικοτόπων και οικοτόπους ειδών που είναι σημαντικοί σε ευρωπαϊκό επίπεδο» (ΥΠΕΝ, 2020α). Το δίκτυο αυτό αποτελείται από δύο κατηγορίες περιοχών, που είναι οι Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) για την ορνιθοπανίδα²⁸ και οι Τόποι Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ)²⁹ (ΥΠΕΝ, 2020α). Οι ΖΕΠ εντάσσονται αυτόματα στο δίκτυο Natura 2000 μετά το χαρακτηρισμό τους από τα κράτη μέλη ενώ οι ΤΚΣ για να ενταχθούν στο δίκτυο πρέπει πρώτα να πραγματοποιηθεί επιστημονική αξιολόγηση και διαπραγμάτευση μεταξύ των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ενώ στη συνέχεια αφού οριστικοποιηθεί ο κατάλογος των ΤΚΣ τα κράτη μέλη κηρύσσουν τις περιοχές αυτές ως Ειδικές Ζώνες Διατήρησης (ΕΖΔ)³⁰ (ΥΠΕΝ, 2020α).

Σύμφωνα με το ΥΠΕΝ στην Ελλάδα έχουν χαρακτηριστεί μέχρι στιγμής 202 ΖΕΠ (ο κατάλογος των οποίων δημοσιεύτηκε το 2010 στην υπ' αριθμ. Η.Π. 37338/1807/Ε.103 απόφαση) και 241 ΤΚΣ³¹, 239 εκ των οποίων χαρακτηρίστηκαν ως ΕΖΔ με το Ν.3937/2011 (ΥΠΕΝ, 2020α). Ο νόμος αυτός (κεφάλαιο Β, άρθρο 9, §1) ορίζει μεταξύ άλλων και τους περιορισμούς που ισχύουν στις περιοχές που είναι ενταγμένες στο δίκτυο Natura 2000, οι οποίοι είναι οι εξής: απαγορεύεται «η εγκατάσταση ιδιαιτέρως οχλουσών και επικίνδυνων βιομηχανικών εγκαταστάσεων» (§1α), «η εγκατάσταση βιομηχανικών εγκαταστάσεων υψηλής όχλησης» (§1β)³², «η αλιεία με δίχτυα τράτας, δράγες, πεζότρατες ή παρόμοια δίχτυα και με στατικά δίχτυα πάνω από κοραλλιογενή ενδιαιτήματα και ασβεστοφυκικούς βυθούς» (§1γ), «η εγκατάσταση και λειτουργία ιχθυοκαλλιεργειών σε λιβάδια ποσειδωνίας» (§1δ) και «η

²⁶ Από τις εκτάσεις αυτές εξαιρείται η Ανταρκτική.

²⁷ Από τις χώρες των περιοχών αυτών η Βραζιλία είναι παγκοσμίως η χώρα με τις περισσότερες προστατευόμενες εκτάσεις.

²⁸ Στα αγγλικά έχουν την ονομασία Special Protection Areas (SPA).

²⁹ Στα αγγλικά έχουν την ονομασία Sites of Community Importance (SCI).

³⁰ Στα αγγλικά έχουν την ονομασία Special Areas of Conservation (SAC).

³¹ ΖΕΠ και ΤΚΣ παρουσιάζουν επικαλύψεις ως προς τις εκτάσεις τους.

³² Οι δραστηριότητες των παραγράφων 1α και 1β ορίζονται αντιστοίχως από την ευρωπαϊκή οδηγία 96/82/ΕΚ (L 10) και την ΚΥΑ 13727/724/2003 (ΦΕΚ 1087 Β').

τοποθέτηση διαφημιστικών πινακίδων, πλην εκείνων που ενημερώνουν τον επισκέπτη για την περιοχή ή προωθούν τις ήπιες φυσιολατρικές δραστηριότητες» (§1ε).

Η Γυάρος εντάχθηκε στο πανευρωπαϊκό δίκτυο προστατευόμενων περιοχών Natura 2000 το 2011 με κωδικό GR4220033-SCISPA και είναι Τόπος Κοινοτικής Σημασίας και Ζώνη Ειδικής Προστασίας για την ορνιθοπανίδα (ΤΚΣ και ΖΕΠ). Ως ΤΚΣ (SCI) είναι χαρακτηρισμένες οι περιοχές που ορίζονται από την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ και ως ΖΕΠ (SPA) οι περιοχές που ορίζονται από την Οδηγία 79/409/ΕΚ «για τη διατήρηση των άγριων πτηνών». Η περιοχή που είναι ενταγμένη στο Natura 2000 είναι η νήσος Γυάρος και η θαλάσσια ζώνη που εκτείνεται στα 3 ναυτικά μίλια γύρω από αυτή (Βοτανική, 2019). Η ένταξη της Γυάρου στο δίκτυο Natura 2000 συνοδεύτηκε με ταυτόχρονη πλήρη απαγόρευση της αλιείας γύρω από το νησί, με σκοπό να μειωθούν οι πιέσεις που δέχονται τα ζώα από την αλιεία (WWF, 2020γ). Φρύγανα και σχηματισμοί αρκεύθου³³ αποτελούν τη φυσική βλάστηση του νησιού ενώ στην ακτογραμμή του βρίσκεται βλάστηση βράχων και αμμόφιλες αμμώδεις παραλίες (Βοτανική, 2019). Σύμφωνα με την οδηγία 92/43/ΕΟΚ (της οποίας οι κατευθύνσεις στην ελληνική νομοθεσία έχουν θεσμοθετηθεί χάρη στους ΤΚΣ) στη Γυάρο απαντώνται οι τόποι οικοτόπων που είναι σημειωμένοι στον ακόλουθο πίνακα.

Πίνακας 1: Τύποι οικοτόπων της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ στη Γυάρο.

Κωδικός	Ονομασία
1110	Αμμοσύρσεις που καλύπτονται διαρκώς από θαλασσινό νερό μικρού βάθους
1120	Λιβάδια Ποσειδωνίας
1160	Αβαθείς κοιλπίσκοι και κόλποι
1170	Ύφαλοι
1240	Απόκρημνες βραχώδεις ακτές με βλάστηση στη Μεσόγειο με ενδημικά <i>Limonium</i> spp.
1410	Μεσογειακά αλίπεδα
1430	Αλο-νιτρόφιλες λόχμες
3140	Σκληρά ολιγομεσοτροφικά ύδατα με βενθική βλάστηση χαροειδών (<i>Charra</i> ass.)
3170	Μεσογειακά εποχιακά τέλματα
5210	Δενδρώδης σχηματισμοί με <i>Juniperus</i> spp.
5330	Θερμομεσογειακές και προερημικές λόχμες
5420	Φρύγανα από <i>Sarcopoterium spinosum</i>
6220	Ψευδοστέπες με αργωστώδη και μονοετή φυτά της Thero-Brachypodieta
8210	Ασβεστολιθικά βραχώδη πρανή με χασμοφυτική βλάστηση
8330	Κατακλυζόμενα ή μερικώς κατακλυζόμενα θαλάσσια σπήλαια
9320	Δάση ελιάς και χαρουπιάς

Πηγή: Βοτανική (2019), ίδια επεξεργασία.

Από τους παραπάνω τύπους οικοτόπων τα λιβάδια ποσειδωνίας και τα μεσογειακά εποχιακά τέλματα είναι χαρακτηρισμένα ως οικότοποι προτεραιότητας (Βοτανική, 2019). Υπενθυμίζεται πως βάσει της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ της 21^{ης} Μαΐου 1992 ως οικότοποι προτεραιότητας ορίζονται «οι τύποι φυσικών οικοτόπων που διατρέχουν τον κίνδυνο να εξαφανιστούν ... και για τη διατήρηση των οποίων η Κοινότητα φέρει ιδιαίτερη ευθύνη» (άρθρο 1,δ). Τα λιβάδια ποσειδωνίας παρουσιάζουν σημαντική υποβάθμιση (Βοτανική, 2019). Επίσης, οι αμμοσύρσεις που καλύπτονται διαρκώς από θαλασσινό νερό μικρού βάθους είναι ένας από τους οικοτόπους

³³ Η άρκευθος είναι κωνοφόρο δέντρο, στην Ελλάδα είναι γνωστή και ως κέδρος.

που υποβαθμίζονται συνεχώς (Βοτανική, 2019). Οι υπόλοιποι τύποι οικοτόπων της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ που βρίσκονται στη Γυάρο δεν αντιμετωπίζουν μέχρι στιγμής έντονες απειλές.

Εκτός από περιοχή που είναι ενταγμένη στο δίκτυο Natura 2000 όμως η Γυάρος έχει και άλλα καθεστώτα περιβαλλοντικής προστασίας. Στις 31 Δεκεμβρίου του 2015 θεσμοθετήθηκε σε αυτό το νησί το πρώτο μόνιμο Θαλάσσιο Καταφύγιο Άγριας Ζωής (ΚΑΖ) στον ελλαδικό χώρο, σύμφωνα με την απόφαση υπ' αριθμ. 91881. Η περιοχή που είναι χαρακτηρισμένη ως ΚΑΖ σύμφωνα με τη σχετική απόφαση είναι τόσο η απόσταση των τριών ναυτικών μιλίων περιμετρικά των ακτών της Γυάρου όσο και η έκταση που καθορίζεται από τη νοητή γραμμή που περικλείει χερσαία ζώνη 50 μέτρα από την ακτή περιμετρικά της Γυάρου και των βραχονησίδων Φούης και Γλαρονήσι (χάρτης 25 από το παράρτημα Β).

Όπως αναφέρει η σχετική απόφαση (απόφαση 91881 της 31.12.2015) το θαλάσσιο ΚΑΖ κρίθηκε απαραίτητο «για την φωλεοποίηση, αναπαραγωγή, ανάπτυξη και την επιβίωση ενός ή περισσότερων ειδών της άγριας πανίδας και βενθικής χλωρίδας που είναι σπάνια και αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα θαλάσσιου οικοτόπου». Συγκεκριμένα, οι λόγοι του χαρακτηρισμού της θαλάσσιας περιοχής πέριξ της Γυάρου ως ΚΑΖ είναι η διατήρηση των ρυθμών αναπαραγωγής του τοπικού πληθυσμού της μεσογειακής φώκιας (είναι είδος απειλούμενο άμεσα με εξαφάνιση), η διατήρηση και προστασία των κρίσιμων ενδιαιτημάτων και των περιοχών τροφοληψίας του Μύχου (είναι ενδημικό θαλασσοπούλι της Μεσογείου), η διατήρηση και προστασία των λιβαδιών ποσειδωνίας (είναι οικότοπος προτεραιότητας), η διατήρηση και προστασία των υφάλων και η προστασία των ιχθυαποθεμάτων της περιοχής. Επίσης, όπως ορίζει σε άλλο σημείο η απόφαση, εντός του θαλάσσιου ΚΑΖ απαγορεύεται η θήρα, η σύλληψη της άγριας πανίδας, η συλλογή και καταστροφή της βενθικής χλωρίδας, η διατάραξη της ησυχίας των ζώων, η καταστροφή ή η αφαίρεση φωλιών, η κατοχή ή η αγοραπωλησία νεογνών, νεοσσών, αυγών και κελυφών, η αμμοληψία, η ρύπανση των υδάτων, η απόρριψη αποβλήτων, οι ιχθυοκαλλιέργειες, η διενέργεια στρατιωτικών ασκήσεων, και η υπαγωγή έκτασης αυτού σε πολεοδομικό ή ρυμοτομικό σχεδιασμό.

Επίσης, το 2019 η Γυάρος θεσμοθετήθηκε ως Θαλάσσια Προστατευόμενη Περιοχή (WWF, 2020β), με την απόφαση ΥΠΕΝ/ΔΔΦΠΒ/58979/1531 της 4^{ης} Ιουλίου 2019 που φέρει τίτλο «Καθορισμός όρων και περιορισμών για την προστασία, διατήρηση και διαχείριση της φύσης της χερσαίας και θαλάσσιας περιοχής της Νήσου Γυάρου.». Χάρη στην απόφαση αυτή στο χερσαίο τμήμα του νησιού αλλά και στη θαλάσσια ζώνη σε απόσταση 3 ναυτικών μιλίων περιμετρικά των ακτών του θεσμοθετήθηκαν ειδικοί όροι και περιορισμοί κατά ζώνες (χάρτης 26 από το παράρτημα Β). Στο χερσαίο τμήμα ορίστηκαν 3 ζώνες και στο θαλάσσιο άλλες 3 ζώνες, εκ των οποίων η μία έχει δύο υποκατηγορίες. Οι ζώνες του χερσαίου τμήματος είναι η Χ1, η Χ2 και η Χ3. Οι ζώνες του θαλάσσιου τμήματος είναι η Θ1, η Θ2 και η Θ3. Η Θ1 έχει δύο υπο-ζώνες, τη Θ1α και τη Θ1β.

Η ζώνη Χ1 εκτείνεται περιμετρικά του νησιού στο βόρειο, δυτικό και βορειοδυτικό τμήμα αυτού. Όπως ορίζει η σχετική απόφαση σε όλη την έκταση που καταλαμβάνει η ζώνη Χ1 επιτρέπονται (α) «Η επιστημονική έρευνα των στοιχείων του οικοσυστήματος με την προϋπόθεση ότι δεν δημιουργούνται προβλήματα υποβάθμισης στα οικοσυστήματα και στους πληθυσμούς των ειδών άγριας πανίδας και χλωρίδας και εξασφαλίζεται ο μέγιστος βαθμός προστασίας της φύσης και του τοπίου» και (β) «Η εκτέλεση έργων και εργασιών που αποσκοπούν στη βελτίωση, διατήρηση ή/και αποκατάσταση των χαρακτηριστικών του οικοσυστήματος» (άρθρο 3, §1α και §1β αντιστοίχως). Η ζώνη Χ2 περιλαμβάνει την περιοχή γύρω από τους όρμους

(νοτιοανατολικό τμήμα του νησιού) και το Γλαρονήσι. Στην έκταση της ζώνης Χ2 επιτρέπονται οι δραστηριότητες που επιτρέπονται στη ζώνη Χ1 και επιπροσθέτως (α) «Δράσεις και έργα αποκατάστασης και ανάδειξης του ιστορικού τόπου και των κτιρίων και εγκαταστάσεων»³⁴, (β) «Η επίσκεψη και η ξενάγηση επισκεπτών, μόνο κατά τη διάρκεια της ημέρας, με σκοπό την περιβαλλοντική εκπαίδευση, την παρατήρηση της φύσης και την αναψυχή.» και (γ) «Η αποβίβαση και επιβίβαση επισκεπτών μόνο από τον προβλήτα στον όρμο των φυλακών.» (άρθρο 3, §2α, §2β και §2γ αντιστοίχως). Η ζώνη Χ3 περιλαμβάνει την εναπομένουσα χερσαία έκταση (κεντρικό τμήμα και παραθαλάσσια τμήματα στα βορειοανατολικά και νότια του νησιού). Σε αυτήν επιτρέπονται οι δραστηριότητες που επιτρέπονται στη ζώνη Χ1 και επιπροσθέτως (α) «Εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης των υφιστάμενων κτισμάτων καθώς και των υφιστάμενων μονοπατιών», (β) «Η επίσκεψη και η ξενάγηση επισκεπτών, μόνο κατά τη διάρκεια της ημέρας, με σκοπό την περιβαλλοντική εκπαίδευση, την παρατήρηση της φύσης και την αναψυχή.» και (γ) «Η εγκατάσταση υπαίθριων μη μόνιμων κατασκευών.» (άρθρο 3, §3α, §3β και §3γ αντιστοίχως).

Η θαλάσσια περιοχή είναι και αυτή χωρισμένη σε ζώνες. Η πρώτη ζώνη περιμετρικά του νησιού είναι η Θ1, η οποία χωρίζεται σε Θ1α και Θ1β. Η Θ1α εκτείνεται στα βορειοδυτικά, δυτικά και νοτιοδυτικά του νησιού. Η ζώνη Θ1β εκτείνεται στα βόρεια, νότια και ανατολικά του νησιού. Σε όλη την έκταση της ζώνης Θ1 ισχύει ότι και στη Ζώνη Χ1 και επιπροσθέτως επιτρέπεται «η παράκτια επαγγελματική αλιεία μόνο κατά την περίοδο από 1^η Ιουνίου μέχρι 31^η Οκτωβρίου» με συγκεκριμένα είδη ψαρέματος και μόνο εάν τα σκάφη έχουν προμηθευτεί ειδική άδεια (ισχύος 48 ωρών) από την αρμόδια λιμενική αρχή (άρθρο 3, §4). Εκτός των ανωτέρω, στην υπο-ζώνη Θ1α επιτρέπεται η διέλευση σκαφών υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις (άρθρο 3, §5). Στην υπο-ζώνη Θ1β επιτρέπεται επίσης η «διενέργεια οργανωμένων καταδυτικών δραστηριοτήτων αναψυχής», η «διενέργεια δραστηριοτήτων αλιευτικού τουρισμού από επαγγελματίες αλιείς» και η «αγκυροβολία των σκαφών που διέρχονται εντός της ζώνης αυτής αποκλειστικά στα ειδικά τοποθετημένα αγκυροβόλια» (άρθρο 3, §6). Η ζώνη Θ2 βρίσκεται περιμετρικά της Θ1 και σε αυτή επιτρέπονται ότι και στη ζώνη Χ1 και επιπροσθέτως (α) η «παράκτια επαγγελματική αλιεία μόνο κατά την περίοδο από 1^η Ιουνίου μέχρι 31^η Οκτωβρίου» με συγκεκριμένο τρόπο ψαρέματος και με σχετική άδεια, (β) η «διέλευση όλων των σκαφών, με ταχύτητα έως 10 κόμβους, πλην των σκαφών που μεταφέρουν επικίνδυνα φορτία» και (γ) η αγκυροβολία συγκεκριμένων σκαφών (άρθρο 3, §7). Η ζώνη Θ3 βρίσκεται περιμετρικά της Θ2 και σε αυτή επιτρέπονται οι δραστηριότητες της ζώνης Χ1 και επιπροσθέτως (α) η «παράκτια επαγγελματική αλιεία μόνο κατά την περίοδο 1 Ιουνίου με 31 Οκτωβρίου» με συγκεκριμένο τρόπο ψαρέματος και με σχετική άδεια και (β) η «διέλευση όλων των σκαφών, πλην εκείνων που μεταφέρουν επικίνδυνα φορτία ..., με ταχύτητα έως 10 κόμβους» (άρθρο 3, §8).

Πίνακας 2: Καθεστώτα περιβαλλοντικής προστασίας Γυάρου.

Έτος	Καθεστώς περιβαλλοντικής προστασίας Γυάρου
2011	Ένταξη στο δίκτυο Natura 2000 (ΤΚΣ και ΖΕΠ), κωδικός: GR4220033-SCISPA
2015	Χαρακτηρισμός ως Θαλάσσιο Καταφύγιο Αγρίας Ζωής, απόφαση 91881/2015
2019	Καθορισμός όρων και περιορισμών για τη χερσαία και τη θαλάσσια περιοχή, απόφαση ΥΠΕΝ/ΔΔΦΠΒ/58979/1531

Πηγή: (ΥΠΕΝ, 2020α), ΦΕΚ Δ 463/2015/31.12.2015, ΦΕΚ Δ 389/4.7.2019, ίδια επεξεργασία.

³⁴ Με βάση την υπουργική απόφαση ΔΠΑ/11131/17-9-2001 (Δ' 772).

Η θαλάσσια περιοχή γύρω από τη Γυάρο λοιπόν εκτός από Natura 2000 είναι από το 2015 και Θαλάσσιο Καταφύγιο Άγριας Ζωής. Επίσης, από το 2019 και έπειτα το νησί έχει καθορισμένους όρους και περιορισμούς για τη χερσαία περιοχή και τη θαλάσσια περιοχή στα 3 ναυτικά μίλια περιμετρικά αυτού. Ένας από τους λόγους για τους οποίους η θαλάσσια περιοχή πέριξ του νησιού είναι πλέον σε καθεστώς προστασίας είναι πως εκεί ζουν μεσογειακές φώκιες. Η επιστημονική ονομασία της φώκιας είναι *monachus monachus* και πρόκειται για ένα παράκτιο ζώο που αναζητεί τις υποβρύχιες σπηλιές και τις απομονωμένες παραλίες επειδή εκεί γεννά και θηλάζει τα μικρά του (WWF, 2020γ). Παγκοσμίως υπολογίζεται πως πλέον υπάρχουν περίπου 600 μεσογειακές φώκιες, το οποίο σημαίνει πως το είδος αυτό μπορεί πολύ εύκολα να εξαφανιστεί, όπως εξάλλου συνέβη και με την καραϊβική φώκια (Schwartzstein, 2020). Το μοναδικό είδος φώκιας που δεν έχει εξαφανιστεί είναι -εκτός από τη μεσογειακή φώκια- η φώκια της Χαβάης, η οποία είναι και αυτή σε κίνδυνο εξαφάνισης καθώς πλέον υπάρχουν μόνο περίπου 1000 ζώα αυτού του είδους (Schwartzstein, 2020). Ως προς τη μεσογειακή φώκια, αυτή πλέον εντοπίζεται παγκοσμίως μόνο σε τρεις περιοχές που είναι η Μαυριτανία, το Πορτογαλικό νησί της Μαδέρα και οι Ελληνικές και Τουρκικές ακτές (Schwartzstein, 2020).

Κατά το παρελθόν οι μεσογειακές φώκιες ζούσαν σε μεγάλες αποικίες σε όλο το μήκος της Μεσογείου, πλέον όμως -καθώς έχουν απομείνει μόνο 600 ζώα αυτού του είδους- είναι ένα από τα σπανιότερα θηλαστικά της Ευρώπης (WWF, 2020γ). Είναι επίσης το μοναδικό πτερυγιόποδο που ζει στην Ελλάδα. Τα είδη αυτά αν και είναι πλήρως προσαρμοσμένα στη ζωή στη θάλασσα περνούν χρόνο και στην ξηρά, ιδιαίτερα για να γεννήσουν και να θηλάσουν εκεί τα μικρά τους (WWF, 2020γ). Στις ελληνικές θάλασσες κολυμπούν περίπου 300 μεσογειακές φώκιες, εξ' αυτών άλλοι υπολογίζουν πως στη Γυάρο ζουν 70 μεσογειακές φώκιες (WWF, 2020γ) και άλλοι 60 φώκιες (Schwartzstein, 2020). Το ποσοστό από τις μεσογειακές φώκιες που κολυμπούν στα νερά γύρω από τη Γυάρο και πάνω στο νησί κυμαίνονται συνεπώς από 12% του παγκόσμιου πληθυσμού (WWF, 2020γ) έως 10% του παγκόσμιου πληθυσμού (Schwartzstein, 2020).

Η μεσογειακή φώκια ενώ μέχρι το 2020 θεωρούνταν άκρως απειλούμενο είδος πλέον η Διεθνής Ένωση για τη Διατήρηση της Φύσης (IUCN) την έχει εντάξει στην κατηγορία των ειδών υπό εξαφάνιση (Schwartzstein, 2020). Στη Γυάρο όμως γίνεται προσπάθεια να μετατραπεί το νησί σε καταφύγιο για τις φώκιες. Για το λόγο αυτό από το 2017 οικολόγοι αφαιρούν βλήματα θωρηκτών που δεν έχουν εκραγεί, καθαρίζουν θαλάσσιες σπηλιές από εγκαταλελειμμένα δίχτυα ψαρέματος και έχουν εγκαταστήσει ένα σύστημα επιτήρησης στο υψηλότερο σημείο του νησιού για να ελέγχουν για παράνομη αλιεία (Schwartzstein, 2020).

2.3.2 Τόπος Εξορίας

Οι τόποι εξορίας είναι μέρη που φέρουν ιδιαίτερη υλική και άυλη σημασία. Καθώς είναι τόποι πρόκειται για υπαρκτά μέρη με συγκεκριμένα χωρικά χαρακτηριστικά. Το οικοσύστημα του κάθε τόπου, ανθρώπινες κατασκευές που ενδεχομένως βρίσκονται σε αυτούς, αλλά και η αλληλεπίδραση του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος είναι κάποια από τα υλικά χαρακτηριστικά αυτών που από μέρη τα μετατρέπουν σε τόπους. Η υλική διάσταση όμως δεν είναι από μόνη της αρκετή για να τους προσδώσει την αξία που έχουν. Εξίσου σημαντική με την υλική υπόσταση των τόπων είναι και η άυλη, η οποία περιλαμβάνει τα κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά που είναι εγγεγραμμένα σε αυτούς και που με το πέρασμα του χρόνου αποκτούν ιστορική σημασία. Πολλοί τόποι όμως είναι ταυτόχρονα και τοπία.

Τα τοπία αποτελούν «πλούσιο ιστορικό αρχείο, τεκμήριο εποχής, μωσαϊκό, αλλά και ταυτοχρόνως μαρτυρία εξέλιξης της ιστορικής/πολιτισμικής πορείας ενός κοινωνικού συνόλου» που όπως αναφέρουν πολλοί ερευνητές (Bender, 1993· Crang, 1998· Muir, 1999· Rackham & Moody, 2012) δεν συντίθεται μόνο μέσα από τις σύγχρονες λειτουργίες τους «αλλά και μέσα από τις παλαιότερες, λειτουργώντας ως παλίμψηστο» [αναφέρεται στο (Παυλής, 2016, σσ. 87-88)]. Συνεπώς, αναλύοντας ή απλά κοιτώντας έναν τόπο είναι δυνατόν να αντληθούν στοιχεία σχετικά με την ιστορία αυτού αλλά και στοιχεία σχετικά με τις κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες της περιόδου κατά την οποία εγχαράχτηκαν σε αυτόν χωρικοί μετασχηματισμοί.

Οι τόποι εξορίας όμως είναι μέρη όπου εξορίστηκαν και βασανίστηκαν πολίτες με συγκεκριμένες πολιτικές πεποιθήσεις και συγκεκριμένη στάση απέναντι σε αυταρχικά καθεστώτα. Στην Ελλάδα «οι εξόριστοι, από το Μεσοπόλεμο μέχρι τη Χούντα, στη συντριπτική τους πλειονότητα είναι αριστεροί» ενώ «ανάμεσα στους αριστερούς, οι κομμουνιστές αποτελούν την πλειονότητα αυτής της πλειονότητας» (Μπουρνάζος, 2009, σ. 41). Η πολιτική εξορία στην Ελλάδα μπορεί να χωριστεί στην προπολεμική περίοδο³⁵, στην εμφυλιακή και τη μετεμφυλιακή³⁶ και την περίοδο της Χούντας³⁷ (Μπουρνάζος, 2009, σ. 39). Αν και η συντριπτική πλειοψηφία των εξοριστών από το Μεσοπόλεμο μέχρι και το τέλος της Χούντας ήταν αριστεροί και κομμουνιστές και στις τρεις περιόδους της πολιτικής εξορίας (ειδικά στην προπολεμική και στην περίοδο της Χούντας) εξορίστηκαν και ορισμένοι μη αριστεροί, φιλελεύθεροι αστοί και δημοκράτες (Μπουρνάζος, 2009, σ. 41).

Η εξορία είναι κατά βάση ένας τρόπος τιμωρίας. Όπως σημειώνει ο Φουκώ, η τιμωρία πρέπει να εξετάζεται ως μια σύνθετη κοινωνική λειτουργία και τα είδη του κολασμού πρέπει να εξετάζονται «από την οπτική γωνία της πολιτικής τακτικής» (Foucault, 2011 [1975], σ. 32). Φυσικά, η εξορία σαν μια μορφή εκτόπισης δεν εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα. Αντιθέτως, υπήρξε σε πολλές χρονικές περιόδους και σε διαφορετικά μέρη και πολιτεύματα ένα μέσο «απαλλαγής» από τους ανεπιθύμητους. Για παράδειγμα, στη Γαλλία από το 1755 μέχρι το 1785 η εκτόπιση αντιπροσώπευε περισσότερο από το μισό των επιβαλλόμενων ποινών (Foucault, 2011 [1975], σ. 42). Στην Ελλάδα ο θεσμός της διοικητικής εκτόπισης εμφανίστηκε με συγκροτημένη μορφή για πρώτη φορά το 1871 με το νόμο «Περί καταδίωξης της ληστείας» (Μπουρνάζος, 2009, σ. 37). Η εξορία ως πολιτική πρακτική όμως συγκροτήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1920 (επί δικτατορίας Πάγκαλου) και χρησιμοποιήθηκε ως ένα μέσο αντιμετώπισης των πολιτικών αντιπάλων για 50 περίπου χρόνια, μέχρι την πτώση της Χούντας το 1974 (Μπουρνάζος, 2009, σ. 38).

Χάρη στο Νομοθετικό Διάταγμα της 2^{ας} Ιουνίου του 1926 οι Επιτροπές Δημοσίας Ασφαλείας απέκτησαν «το δικαίωμα να διατάζουν την εκτόπιση, μέχρι και για ένα χρόνο κάθε ατόμου» που έκριναν ύποπτο για διάπραξη πράξεων αντίθετων στη δημόσια τάξη, ησυχία και ασφάλεια της χώρας· ενώ χάρη στο θεσμικό αυτό πλαίσιο εκτοπίστηκαν 1000 περίπου άτομα (Μπουρνάζος, 2009, σ. 38). Λίγα χρόνια αργότερα, το 1929 ψηφίστηκε μετά από πρόταση της κυβέρνησης Βενιζέλου ο Ν.4229/1929, που φέρει τίτλο «Περί των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών» και περιλαμβάνει αυτό που έχει μείνει γνωστό ως ιδιώνυμο. Στο άρθρο 1 του νόμου αυτού ορίζεται πως όποιος επιδιώκει την εφαρμογή ιδεών που έχουν σκοπό την ανατροπή του «κρατούντος κοινωνικού

³⁵ Είναι η περίοδος πριν από το 1964.

³⁶ Είναι η περίοδος από το 1946 μέχρι το 1949 και από το 1950 μέχρι το 1967 αντιστοιχώς.

³⁷ Είναι η περίοδος από το 1967 μέχρι το 1974.

συστήματος», την απόσπαση μέρους της Επικρατείας ή ενεργεί υπέρ της εφαρμογής αυτών τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι έξι μηνών και επιβάλλεται εκτοπισμός από ένα μήνα μέχρι δύο χρόνια. Ο στόχος του νόμου αυτού ήταν η ποινικοποίηση των ανατρεπτικών ιδεών και η καταστολή των συνδικαλιστικών κινητοποιήσεων.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1920 μέχρι το 1974 στην Ελλάδα δημιουργήθηκαν από το κράτος διάφοροι τόποι εξορίας και εγκλεισμού, όπου εξορίστηκαν πολίτες λόγω των πολιτικών τους φρονημάτων (Μπουρνάζος, 2009, σ. 35). Καθώς οι παραδοσιακές φυλακές δεν επαρκούσαν για το πλήθος όσων στέλνονταν σε αυτές, τα στρατιωτικού χαρακτήρα κτιριακά συγκροτήματα που υπήρχαν μετατράπηκαν σε κέντρα εγκλεισμού ανθρώπων (Μαργαρίτης, 2009, σ. 19). Από το ιδιώνυμο του Βενιζέλου το 1929 μέχρι την 4^η Αυγούστου του 1936 (όταν ο Μεταξάς επέβαλε τη δικτατορία) «η πολιτική της εξουδετέρωσης των αντιπάλων διά του μαζικού εγκλεισμού έγινε τρόπος διακυβέρνησης της χώρας» (Μαργαρίτης, 2009, σ. 19). Ως τη δεύτερη δεκαετία του Μεσοπολέμου³⁸ η εξορία ήταν ο πλέον συνηθισμένος τρόπος «σωφρονισμού» της κοινωνικής διαμαρτυρίας (Μαργαρίτης, 2009, σ. 19).

Στις 12 Φεβρουαρίου του 1945 υπογράφηκε η Συμφωνία της Βάρκιζας ανάμεσα στην κυβέρνηση Πλαστήρα και στους αντιπροσώπους του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου. Ο ΕΛΑΣ³⁹ κατέθεσε τα όπλα και οι δυνάμεις του υποχρεώθηκαν να εκκενώσουν την Αττική και τη Θεσσαλονίκη. Τη Συμφωνία της Βάρκιζας και την κατάθεση των όπλων ακολούθησε τρομοκρατία ενάντια στις δυνάμεις της Αντίστασης και διωγμοί απέναντι σε όσους είχαν αντισταθεί στη ναζιστική κατοχή και τους δωσίλογους· για το λόγο αυτό οι χώροι μαζικού εγκλεισμού έγιναν πολύ γρήγορα αναγκαίοι για την κυβέρνηση του Πλαστήρα (Μαργαρίτης, 2009, σ. 20). Ακόμη και μετά τον Εμφύλιο όμως, όταν στις 21 Απριλίου του 1967 επιβλήθηκε η Στρατιωτική Δικτατορία τα κέντρα εγκλεισμού ήταν ακόμη σε λειτουργία (Μαργαρίτης, 2009, σ. 20). Κέντρα εγκλεισμού όμως δεν ήταν μόνο οι φυλακές αλλά και οι τόποι εξορίας, οι οποίοι ήταν κυρίως νησιά· είτε κατοικημένα είτε ακατοίκητα που κατοικήθηκαν από τους εξόριστους που στάλθηκαν σε αυτά.

Οι τόποι εξορίας δεν ήταν μέρη όπου έστελναν τους πολιτικούς εξόριστους μόνο και μόνο για να τους αποκόψουν από την κοινωνία. Ήταν ταυτόχρονα και μέρη όπου μπορούσαν να τους βασανίσουν χωρίς αυτό να μπορεί να μαθευτεί εύκολα και γρήγορα. Μεταξύ των ειδών βασανισμού που χρησιμοποιούσαν η καταναγκαστική εργασία κάτω από απάνθρωπες συνθήκες υπήρξε ένα μέσο που όχι μόνο εξαντλούσε σωματικά και ψυχικά τους εξόριστους αλλά ταυτόχρονα επέτρεπε στην όποια εξουσία να έχει στη διάθεσή της ένα άμισθο εργατικό δυναμικό το οποίο κατασκεύαζε τις υποδομές στον κάθε τόπο αν και όποτε αυτό ήταν αναγκαίο. Όπως και με την εξορία σαν μια μορφή διοικητικής εκτόπισης όμως, η πρακτική του βασανισμού δεν εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα. Αντιθέτως, οι καταγεγραμμένες απαρχές του βασανισμού εκτείνονται χρονολογικά στην εποχή της δουλείας και αργότερα στην εποχή της Ιεράς Εξέτασης (Foucault, 2011 [1975], σ. 49).

Όπως τα βασανιστήρια, έτσι και η καταναγκαστική υποχρεωτική εργασία υπήρξαν μορφές τιμωρίας. Η υποχρεωτική εργασία ως ένα είδος τιμωρίας έχει τις απαρχές της πολλούς αιώνες πριν και χρησιμοποιήθηκε σε διαφορετικές και ποικίλες χρονικές εποχές. Για παράδειγμα, στο ίδρυμα Rasphuis στο Άμστερνταμ (ιδρύθηκε το 1596) η εργασία ήταν υποχρεωτική και γινόταν από κοινού, όμως «για την εργασία που εκτελούσαν οι φυλακισμένοι αμοίβονταν» (Foucault,

³⁸ Μεσοπόλεμος είναι η περίοδος που εκτείνεται από τα τέλη του 1918 έως τα τέλη του 1939.

³⁹ Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός.

2011 [1975], σ. 140). Η καταναγκαστική εργασία είναι ένα μέσο που χρησιμοποιείται από αυταρχικά καθεστώτα και για άλλους λόγους, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται και το ότι η συνεχής εργασία καθιστά εύκολο τον συνεχή έλεγχο του χρόνου. Ακόμη και στο ίδρυμα Rasphuis «υπήρχε μια αυστηρή χρήση του χρόνου, ένα σύστημα απαγορεύσεων και υποχρεώσεων, μια συνεχής επιτήρηση, παραινήσεις, διδακτικά αναγνώσματα, ένα ολόκληρο παιχνίδι μέσων» με σκοπό να απομακρύνουν τους εγκλειστούς από το «κακό» (Foucault, 2011 [1975], σ. 140).

Στα σωφρονιστήρια εν γένει η τακτική που ακολουθούνταν ήταν οι πιο επικίνδυνοι εγκληματίες να απομονώνονται και οι υπόλοιποι να εργάζονται από κοινού κατά τη διάρκεια της ημέρας και να διαχωρίζονται τη νύχτα (Foucault, 2011 [1975], σ. 143). Υπό αυτό το πρίσμα, η ποινική εργασία δεν ήταν χρήσιμη ως μια παραγωγική δραστηριότητα αλλά λόγω των αποτελεσμάτων που επέφερε «στην ανθρώπινη μηχανική» (Foucault, 2011 [1975], σ. 274) καθώς κύριο ζητούμενό της ήταν «να αποσπαστούν από τον χρόνο ολοένα και περισσότερες διαθέσιμες στιγμές, και από κάθε στιγμή ολοένα και περισσότερες χρήσιμες δυνάμεις» (Foucault, 2011 [1975], σ. 176). Για αυτό το λόγο η εργασία που επέβαλαν στους κρατούμενους στα σωφρονιστήρια (είτε αυτή ήταν καταναγκαστικά έργα, κάθειρξη ή φυλάκιση) δεν ήταν ένα πρόσθετο ή διορθωτικό στοιχείο για την κράτηση αλλά ένα απαραίτητο συνοδευτικό στοιχείο (Foucault, 2011 [1975], σ. 272).

Στην περίπτωση της πρόσφατης ιστορίας της Ελλάδας όμως στους πολιτικούς κρατούμενους που έστελναν στους τόπους εξορίας δεν επέβαλαν την καταναγκαστική εργασία μόνο για τους ανωτέρω λόγους αλλά και επειδή τους χρησιμοποιούσαν σαν εργάτες για την ανέγερση των φυλακών και άλλων υποδομών. «Οι φυλακές και οι τόποι εγκλεισμού και απομόνωσης ήταν το άλλο πρόσωπο της εποχής» αυτής (Μαργαρίτης, 2009, σ. 19), μιας εποχής που στην Ελλάδα άρχιζε να εδραιώνεται ο καπιταλισμός και οι κοινωνικές ανισότητες που είναι απαραίτητες για την επιβίωσή του. Έτσι, οι φυλακές και οι τόποι εγκλεισμού είναι οι υλικές εκφάνσεις που σηματοδότησαν τις μεγάλες αλλαγές που συνέβαιναν την περίοδο εκείνη στον τόπο και τους κατοίκους του (Μαργαρίτης, 2009, σ. 19). Το σύστημα του εγκλεισμού στην Ελλάδα βέβαια «γνώρισε την αποθέωση» κατά την περίοδο της Στρατιωτικής Δικτατορίας, κατά την οποία στη Γυάρο επιλέχθηκε να σταλούν εξορίστοι καθώς είναι ένα νησί άγονο και ξερό που την εποχή εκείνη δεν είχε αποκτήσει ακόμη το «κακό όνομα» που είχε η Μακρόνησος (Μαργαρίτης, 2009, σ. 20).

Οι τόποι εξορίας λοιπόν είναι μέρη που είναι συνυφασμένα με πληθώρα χαρακτηριστικών. Είναι ταυτόχρονα τοπία, τόποι που έχουν εγγεγραμμένες πάνω τους πτυχές της ιστορίας και μέρη όπου στάλθηκαν και βασανίστηκαν πολιτικοί κρατούμενοι και εν γένει άτομα που αντιστάθηκαν στην επιβολή αυταρχικών καθεστώτων. Η εξορία και ο βασανισμός των ανθρώπων αυτών είναι τιμωρητικές πρακτικές που σκοπό είχαν να αποτρέψουν άλλους πολίτες από το αντισταθούν και αυτοί, να σπείρουν το φόβο σε όσο μεγαλύτερα τμήματα της κοινωνίας ήταν δυνατόν και να κάμψουν το ηθικό των εξορίστων και των πολιτικών κρατουμένων. Επίσης, η καταναγκαστική εργασία ήταν ένα από τα μέσα κάμψης των αντοχών των εξορισμένων και των πολιτικών κρατουμένων που ταυτόχρονα επέτρεπε στους κατέχοντες την εξουσία να κατασκευάσουν υποδομές χωρίς κόστος για εργατικό δυναμικό (δεδομένου του ότι η καταναγκαστική εργασία ήταν ως συνήθως άμισθη).

Με την πάροδο των χρόνων η πολιτική κατάσταση άλλαζε και τον εμφύλιο διαδέχτηκε η μετεμφυλιακή περίοδος. Το 1967 επιβλήθηκε η Στρατιωτική Δικτατορία, η οποία έπεσε το 1974

και μαζί με την πτώση αυτής καταργήθηκε οριστικά και η μοναρχία. Ένα από τα πρώτα μέτρα που λήφθηκαν ύστερα από την αποκατάσταση του δημοκρατικού πολιτεύματος ήταν η κατάργηση του στρατοπέδου της Γυάρου, η απόλυση όλων των κρατουμένων και η αμνήστευση όλων των πολιτικών αδικημάτων. Έτσι, σιγά σιγά ξεκίνησε μία καινούρια εποχή για τη χώρα, όπου οι τόποι εξορίας είχαν μετατραπεί σε ιστορικούς τόπους. Αντιστοίχως, οι εξόριστοι και οι πολιτικοί κρατούμενοι αφέθηκαν ελεύθεροι και πλέον ήταν πολίτες με ελευθερίες και δικαιώματα. Όμως, «η ενσωμάτωση των εξορίστων και πολιτικών κρατουμένων στην εθνική ιστορία» της Ελλάδας πραγματοποιήθηκε «μέσω του αποχρωματισμού και της ουδετεροποίησής τους» (Μπουρνάζος, 2009, σ. 37) και συνεπώς το γεγονός πως η πλειοψηφία των ανθρώπων αυτών ήταν αριστεροί άρχισε να αποσιωπάται, καθώς η χώρα είχε ήδη μεταμορφωθεί σε ένα μέρος όπου το πολίτευμα ήταν μεν αυτό της Προεδρευόμενης Δημοκρατίας όμως ταυτόχρονα το κυρίαρχο σύστημα της οικονομίας ήταν το καπιταλιστικό.

2.4 Ιστορική Αναδρομή στο Πρόσφατο Παρελθόν

2.4.1 1946-1974

Η πρώτη ιστορική αναφορά για τη Γυάρο προέρχεται από τον Αριστοτέλη (384-322 π.Χ.) ενώ κατά την αρχαιότητα το νησί ήταν μία αυτόνομη πόλη-κράτος με μόνιμο πληθυσμό. Κατά τα Ρωμαϊκά και Βυζαντινά χρόνια χρησιμοποιήθηκε ως τόπος εξορίας των πολιτικά ανεπιθύμητων (Schwartzstein, 2020). Ακόμη και στη σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας όμως χρησιμοποιήθηκε για μεγάλα χρονικά διαστήματα ως ένας τόπος φυλάκισης, εξορίας και βασανιστηρίων. Πλέον είναι ακατοίκητη, ενώ εκεί έχει απομείνει το κτίριο των φυλακών «που το χτίσανε οι σκλάβοι πολιτικοί κρατούμενοι του Εμφυλίου, στα χρόνια 1947-1949» (Μπενάς, 2009, σ. 117) και αρκετά ακόμη απομεινάρια κατασκευών.

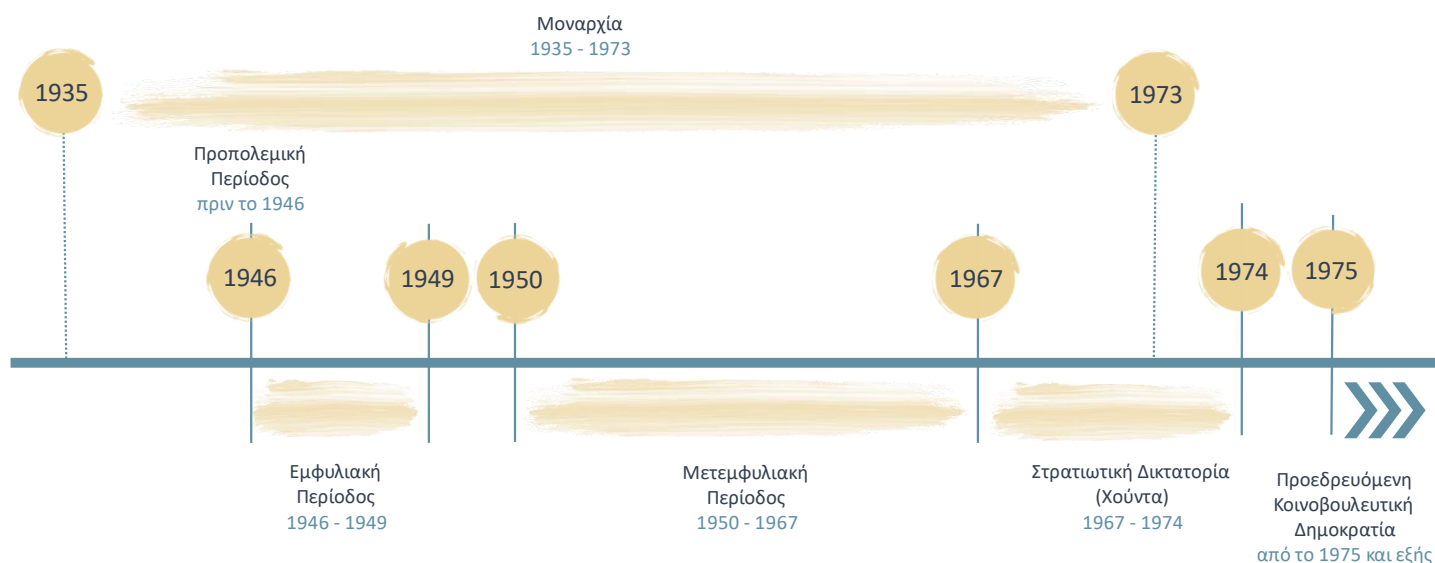
Σύμφωνα με το Μπουρνάζο η πολιτική εξορία στην Ελλάδα μπορεί να χωριστεί σε τρεις μεγάλες εποχές με διακριτά γνωρίσματα η κάθε μία: οι εποχές αυτές είναι η Προπολεμική, η Εμφυλιακή-Μετεμφυλιακή και η περίοδος της Στρατιωτικής Δικτατορίας (Μπουρνάζος, 2009, σ. 39). Ο εμφύλιος διήρκεσε από τον Μάρτιο του 1946 έως τον Αύγουστο του 1949 και διεξήχθη μεταξύ του κυβερνητικού Ελληνικού Στρατού και των αντάρτικων δυνάμεων του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (ΔΣΕ). Ο πόλεμος αυτός είχε ως αποτέλεσμα τη νίκη του Ελληνικού Στρατού και την ήττα του ΔΣΕ. Η μετεμφυλιακή περίοδος διήρκεσε από το 1950 μέχρι το 1967. Τέλος, η περίοδος της Στρατιωτικής Δικτατορίας -ή αλλιώς της Χούντας- διήρκεσε από τον Απρίλιο του 1967 μέχρι τον Ιούλιο του 1974 και επιβλήθηκε με στρατιωτικό πραξικόπημα στις 21 Απριλίου του 1967.

Κατά τη διάρκεια των ανωτέρω χρονικών περιόδων πολλοί εξορίστηκαν ή/και στάλθηκαν σε φυλακές. Οι δύο αυτές κατηγορίες (εξόριστοι και πολιτικοί κρατούμενοι) είναι όμορες αλλά διακριτές καθώς οι πολιτικοί κρατούμενοι στέλνονταν στη φυλακή ύστερα από δίκη και καταδίκη ενώ οι εξόριστοι στέλνονταν στους τόπους εξορίας ύστερα από διοικητική απόφαση (Μπουρνάζος, 2009, σ. 44).

Πίνακας 3: Κατηγοριοποίηση των εποχών της πολιτικής εξορίας στην Ελλάδα.

Εποχές πολιτικής εξορίας	Διάρκεια
Προπολεμική	πριν το 1946
Εμφυλιακή	1946-1949
Μετεμφυλιακή	1950-1967
Στρατιωτική Δικτατορία (Χούντα)	1967-1974

Πηγή: Μπουρνάζος (2009), Ιδία επεξεργασία.

Γράφημα 2: Ιστορική αναδρομή σε επιλεγμένα ιστορικά γεγονότα.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία.

Στη σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας η Γυάρος ξεκίνησε να χρησιμοποιείται σαν τόπος φυλάκισης στα μέσα του 1947, όταν κατά τη διάρκεια του εμφύλιου αποφασίστηκε να στέλνονται σε έναν κοινό τόπο όσοι αντάρτες γλίτωναν από τα εκτελεστικά αποσπάσματα αλλά είχαν καταδικαστεί σε φυλάκιση (Συλλογικό, 2020, σ. 22). Αποφασίστηκε λοιπόν να δημιουργηθεί εκεί μία «εγκληματική φυλακή» για να σταλούν οι τότε κρατούμενοι από όλες τις φυλακές. Οι κρατούμενοι αυτοί αρχικά θα ήταν περίπου 10 χιλιάδες. Τελικά εκεί στάλθηκαν όχι μόνο βαρυποινίτες κατάδικοι αλλά και θανατοποινίτες, κατάδικοι σε εγκληματικές ποινές, ελαφροποινίτες, υπόδικοι, γέροι και παιδιά (Συλλογικό, 2020, σ. 23). Από το 1947 (όταν ξεκίνησαν εκεί οι αποστολές κρατουμένων) μέχρι το 1949 υπολογίζεται πως από τη Γυάρο πέρασαν 18 χιλιάδες πολιτικοί κρατούμενοι, οι οποίοι ήταν δημοκράτες, αριστεροί, κομμουνιστές ή/και αντίπαλοι της ελληνικής πολιτικής εξουσίας (Συλλογικό, 2020, σ. 83).

Οι πρώτες μεγάλες αποστολές κρατουμένων έγιναν στο διάστημα ανάμεσα στον Ιούλιο και το Σεπτέμβριο του 1947 (Συλλογικό, 2020, σ. 24). Ήδη από τον Αύγουστο του 1947 ο τότε γενικός διευθυντής των τεχνικών έργων του υπουργείου δικαιοσύνης (ονόματι Μεταξάς) πήγε στη Γυάρο για να πείσει τους κρατούμενους να δουλέψουν εθελοντικά για την κατασκευή υποδομών στο νησί και τους υποσχέθηκε μεροκάματα 10-15 χιλιάδες (Συλλογικό, 2020, σ. 30). Καθώς σχεδόν κανένας δεν προσφέρθηκε, η δουλειά για την κατασκευή των υποδομών στο νησί έγινε υποχρεωτική. Η καταναγκαστική εργασία ήταν υποχρεωτική για όλους ανεξαιρέτως, διαρκούσε 12-14 ώρες ανά ημέρα και συνοδευόταν από ξυλοδαρμό (Συλλογικό, 2020, σ. 30). Την περίοδο εκείνη δεν υπήρχε στη Γυάρο κανένα κτίριο. Οι πρώτες καταναγκαστικές εργασίες των κρατουμένων περιλάμβαναν τη διάνοιξη του εδάφους για χαντάκια, το χτίσιμο μαντρών και την ισοπέδωση βράχων (Συλλογικό, 2020, σ. 30).

Η Γυάρος είναι ένα βραχύδες νησί που στα ανατολικά αυτού η ακτογραμμή σχηματίζει αρκετούς όρμους. Την περίοδο που σε αυτή ζούσαν κρατούμενοι και στη συνέχεια εξόριστοι ορισμένοι από αυτούς τους όρμους κατοικήθηκαν και για το λόγο αυτό απέκτησαν

προσωνύμια. Ο βορειότερος όρμος έχει την ονομασία όρμος 0 και ακολουθεί με κατεύθυνση προς το νότο ο όρμος Α ή 1, ο όρμος Β ή 2, ο όρμος Γ ή 3, ο όρμος Δ ή 4 και ο όρμος Ε ή 5.⁴⁰

Την περίοδο που ξεκίνησαν να στέλνονται στη Γυάρο οι κρατούμενοι τους συγκέντρωναν στον όρμο Α. Σε σύντομο διάστημα από όταν έγινε υποχρεωτική η καταναγκαστική εργασία οι κρατούμενοι έπαψαν να δέχονται να εργάζονται επειδή οι συνθήκες εργασίας ήταν απάνθρωπες (έπρεπε να εργάζονται χωρίς επαρκές νερό και φαγητό, ανεξαρτήτως καιρικών συνθηκών και ακόμη και αν ήταν άρρωστοι) με αποτέλεσμα πολλοί να λιποθυμούν και να αρρωσταίνουν. Μέχρι και τον Οκτώβριο του 1947 στο νησί υπήρχε μόνο ένα πηγάδι με πόσιμο νερό που βρισκόταν στον όρμο Δ και από το οποίο προμηθεύονταν νερό οι κρατούμενοι από όλους τους υπόλοιπους όρμους (Συλλογικό, 2020, σ. 35). Καθώς ακόμη και με τους ξυλοδαρμούς δεν μπορούσαν να πείσουν τους κρατούμενους να δουλέψουν αποφάσισαν να τους διαχωρίσουν για να τους διασπάσουν και να κάμψουν την αποφασιστικότητά τους. Για το λόγο αυτό έστειλαν μία ομάδα από κρατούμενους από τον Α όρμο στον Β όρμο και μία άλλη ομάδα από κρατούμενους από τον Α όρμο στον Γ όρμο (Συλλογικό, 2020, σ. 31). Επίσης, από τους νέους κρατούμενους έστειλαν μια ομάδα στον όρμο 0 και μία άλλη ομάδα στον όρμο Δ, όπου είχαν αποφασίσει να χτιστούν τα κτίρια (Συλλογικό, 2020, σ. 31).

Τον Απρίλιο του 1948 εγκαινιάστηκε ένας ακόμη όρμος, ο όρμος Ε. Από τότε και στο εξής στον κάθε όρμο στέλνονταν κρατούμενοι με βάση μία άτυπη κατηγοριοποίηση που είχε γίνει από τους δεσμοφύλακες. Ο όρμος Α ήταν ο όρμος όπου στέλνονταν οι καινούριοι, στον όρμο Β στέλνονταν οι ανάπηροι και οι άρρωστοι, στον όρμο Γ οι διανοούμενοι, στον όρμο Δ οι πιο δυνατοί και ο όρμος Ε ήταν ο όρμος πειθαρχείο-πηγάδι καθώς εκεί στέλνονταν για τιμωρία όσοι δεν υπάκουαν στις εντολές των δεσμοφυλάκων κατά τη διάρκεια της υποχρεωτικής εργασίας (Συλλογικό, 2020, σ. 39). Οι κρατούμενοι την περίοδο αυτή έμεναν σε σκηνές, καθώς όταν άρχισαν να στέλνονται στο νησί δεν υπήρχε κανενός είδους υποδομή. Όλες οι υποδομές και τα κτίρια της Γυάρου κατασκευάστηκαν από τους κρατούμενους, κάτω από απάνθρωπες συνθήκες εργασίας. Και αν δεν υπάκουαν τότε σειρά είχαν τα βασανιστήρια. Μεταξύ άλλων τους φόρτωναν με βράχους και τους ανάγκαζαν να σκαρφαλώσουν με αυτούς στο βουνό ενώ τους κυνηγούσαν οι δεσμοφύλακες και τους έδεχναν επί ώρες και στη συνέχεια τους ανάγκαζαν να τρέχουν ξυπόλυτοι στην ακρογιαλιά (Συλλογικό, 2020, σ. 40).

Με την καταναγκαστική εργασία των κρατουμένων που στέλνονταν στη Γυάρο ξεκίνησαν να κατασκευάζονται τα πρώτα κτίρια και υποδομές. Το Μάρτιο του 1948 είχε γίνει ένα αρτοποιείο στον όρμο Δ (Συλλογικό, 2020, σ. 46). Το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς οι κρατούμενοι κατόρθωσαν να πείσουν τους φύλακες να φτιάξουν ένα αναρρωτήριο στον όρμο Α με 100 περίπου κρεβάτια (Συλλογικό, 2020, σ. 47) και το καλοκαίρι του 1949 στον όρμο Δ είχαν χτιστεί 6-7 αποθήκες, κάποια σπίτια για τους φύλακες και οι εξωτερικοί τοίχοι του κτιρίου της φυλακής (Συλλογικό, 2020, σ. 63). Στα τελευταία στάδια της ανέγερσης του κτιρίου των φυλακών οι δεσμοφύλακες αναγκάστηκαν να προσλάβουν εργάτες από τα γύρω νησιά -με μεροκάματο 4 χιλιάδες δραχμές- επειδή οι κρατούμενοι είχαν φτάσει σε τόσο έντονο βαθμό εξαθλίωσης που δεν είχαν δυνάμεις για να συνεχίσουν την καταναγκαστική εργασία (Συλλογικό, 2020, σ. 77). Το κτίριο της φυλακής αποπερατώθηκε το 1952, όταν η διεθνής κατακραυγή και οι διαμαρτυρίες των Ηνωμένων Εθνών για τα όσα γίνονταν στο νησί ανάγκασαν τους

⁴⁰ Οι αριθμητικές ονομασίες είναι αυτές που χρησιμοποιούνται στα σύγχρονα ΦΕΚ και οι ονομασίες με τα γράμματα είναι αυτές που χρησιμοποιούν ως συνήθως οι βιβλιογραφικές πηγές (αν και υπάρχουν και βιβλιογραφικές πηγές που χρησιμοποιούν αριθμούς αντί για γράμματα).

κυβερνώντες να κλείσουν τις φυλακές και να μεταφέρουν τους κρατούμενους σε φυλακές της ηπειρωτικής Ελλάδας (Παπαδημητρίου, 2017).

Η πρώτη περίοδος της πολιτικής εξορίας στην Ελλάδα λοιπόν είχε σαν συνέπεια η Γυάρος να μετατραπεί και πάλι -όπως στα Ρωμαϊκά και Βυζαντινά χρόνια- σε τόπο φυλάκισης και εξορίας. Κατά την περίοδο του εμφύλιου στο νησί αυτό στάλθηκαν κρατούμενοι που αναγκάστηκαν να κατασκευάσουν με τα χέρια τους εκ του μηδενός υποδομές και κτίρια. Η κατασκευή των υποδομών και των κτιρίων του νησιού έγινε με προσωπική -άμισθη- εργασία των κρατουμένων και αποτέλεσε μία πρώτης τάξεως ευκαιρία για τους φύλακες να αναπτύξουν παράλληλα με την ανέγερση των υποδομών και διάφορους τρόπους βασανισμού. Χαρακτηριστικό είναι πως κατά την περίοδο αυτή πολλά βασανιστήρια σχετίζονταν με το κουβάλημα οικοδομικών υλικών. Για παράδειγμα, ήταν πολύ σύνηθες να αναγκάζουν τους κρατούμενους να κουβαλάνε τμήματα βράχων ή τσουβάλια άμμου από τη θάλασσα μέχρι την ψηλότερη κορυφή του βουνού και από εκεί να κατεβάζουν και πάλι βράχια ή τσουβάλια άμμου (Συλλογικό, 2020, σ. 49).

Στο ψηλότερο σημείο της Γυάρου κατασκευάστηκε επίσης το λεγόμενο ορεινό πολυβολείο, για την ανέγερση του οποίου ανάγκαζαν τους κρατούμενους να ανεβάζουν ξυπόλυτοι εκεί με τα χέρια άμμο, τσιμέντο, σίδερα, ξύλα και νερό ενώ μόλις τα ξεφόρτωναν τους έβαζαν να κατέβουν στην άλλη πλευρά του νησιού για άμμο χωρίς καθόλου χρόνο για ξεκούραση (Συλλογικό, 2020, σ. 51). Αργότερα, αποφασίστηκε να χτιστούν πολυβολεία και σκοπιές σε όλες τις κορυφές της Γυάρου και για το λόγο αυτό οι κρατούμενοι αναγκάζονταν να κουβαλάνε σε όλες τις πλαγιές του βουνού «πενήντα και πάνω οκάδες⁴¹ (τσουβάλια, βούτες, σιδερικά, κλπ)» (Συλλογικό, 2020, σ. 64). Εκτός από πολυβολεία και σκοπιές όμως, έχτιζαν και κατοικίες για τους χωροφύλακες και τους φύλακες (Συλλογικό, 2020, σ. 65).

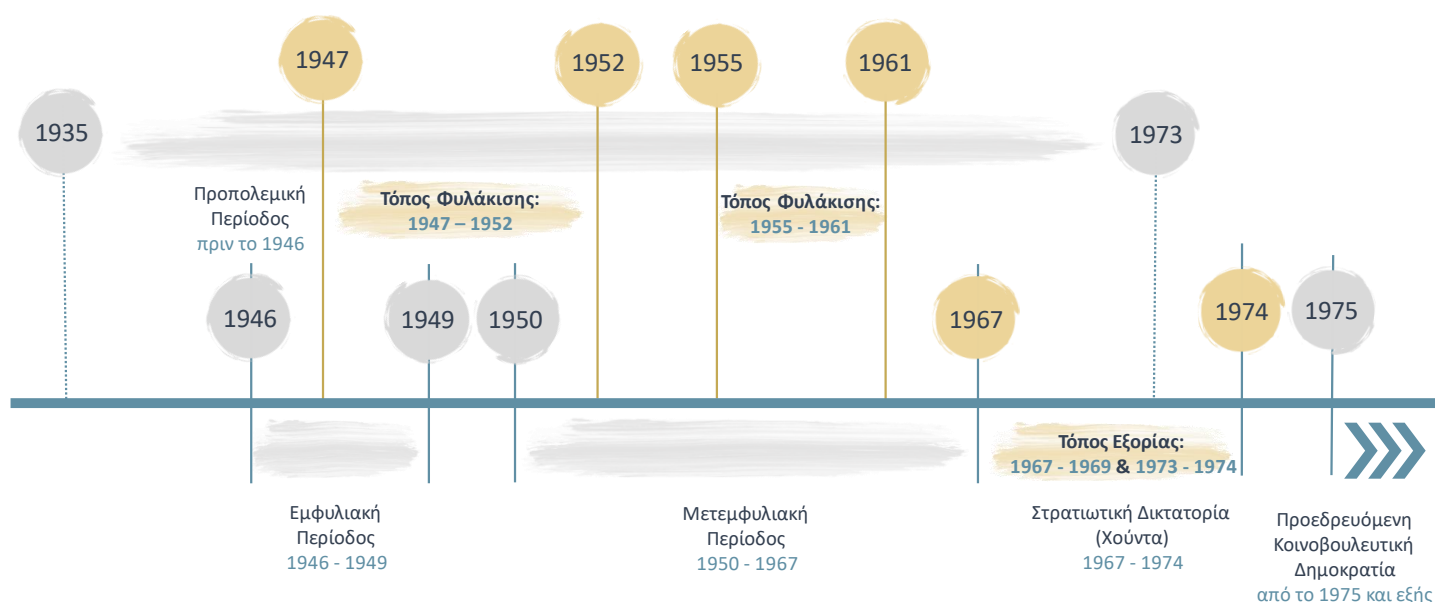
Ο όρμος Γ προοριζόταν για την ανέγερση σπιτιών για τους χωροφύλακες και ο όρμος Δ για το κτίριο της φυλακής, όμως καθώς για τη φυλακή δε μπορούσαν από ένα σημείο και έπειτα να απασχολούνται πολλοί κρατούμενοι ο αρχιφύλακας που ήταν υπεύθυνος αποφάσισε να στέλνονται οι κρατούμενοι που δεν δούλευαν για την ανέγερση της φυλακής στο βουνό ή στο Γλαρονήσι για να σπάνε πέτρες (Συλλογικό, 2020, σ. 70). Αφού έσπαγαν τις πέτρες στη συνέχεια τους ανάγκαζαν να τις κουβαλάνε μέχρι τη θάλασσα και να τις πετάνε στο νερό. Επρόκειτο σαφώς για μια μορφή καταναγκαστικής εργασίας που μοναδικό σκοπό είχε την σωματική και ψυχολογική καταπόνηση των κρατουμένων.

Φυσικά, τα βασανιστήρια που ήταν αναγκασμένοι να υποστούν οι κρατούμενοι της Γυάρου δεν περιορίζονταν σε όσα σχετίζονταν άμεσα με την ανέγερση των υποδομών του νησιού. Για παράδειγμα, μία από τις πιο βάρβαρες μορφές βασανισμού που είχαν αναπτύξει ήταν το υπαίθριο Πειθαρχείο (γνωστό και ως Ελ Ντάμπα ή Ελ Τάμπα), που ήταν ένας περιφραγμένος με σύρμα χώρος μέσα στη χαράδρα όπου έστελναν τους κρατούμενους χωρίς ρούχα, κουρεμένους και ξυπόλυτους για όσα μερόνυχτα χρειαζόταν μέχρι να φτάσουν ένα στάδιο πριν το θάνατο (Συλλογικό, 2020, σ. 76). Καθώς τα βασανιστήρια ήταν πολύ έντονα πολλοί κρατούμενοι δεν έφυγαν ποτέ από τη Γυάρο. Συνήθως όμως, επειδή αν πέθαιναν πάνω στο νησί θα γινόταν γνωστό το τι συνέβαινε εκεί, λίγο πριν πεθάνουν τους έβαζαν σε καΐκια και τους έστελναν στα γύρω νησιά (Συλλογικό, 2020, σ. 77). Με τον τρόπο αυτό οι θάνατοι που έχουν καταγραφεί από την περίοδο αυτή στη Γυάρο είναι πολύ λιγότεροι από τον πραγματικό αριθμό των θανάτων που προκάλεσαν οι δεσμοφύλακες στους κρατούμενους.

⁴¹ Μια οκά αντιστοιχούσε σε 1280 γραμμάρια. Συνεπώς 50 οκάδες είναι 64 κιλά.

Τον Αύγουστο του 1949 ο εμφύλιος έφτασε στο τέλος του. Οι αντάρτικες δυνάμεις του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας είχαν ηττηθεί. Από το 1950 μέχρι το 1967 διήρκεσε η Μετεμφυλιακή Περίοδος, κατά την οποία το στρατόπεδο στη Γυάρο συνέχισε να λαμβάνει κρατούμενους. Η πρώτη περίοδος που στη Γυάρο στέλνονταν κρατούμενοι είναι η περίοδος από το 1947 μέχρι το 1952. Ξεκίνησε με την αποστολή των πρώτων κρατουμένων ενώ όταν έφτασε στο τέλος της το 1952 είχαν ολοκληρωθεί τα κτίρια. Η δεύτερη περίοδος που στη Γυάρο στέλνονταν κρατούμενοι ξεκίνησε το 1955 και διήρκεσε μέχρι το 1961. Καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου αυτής όμως στην Ελλάδα το πολίτευμα ήταν αυτό της Μοναρχίας καθώς η χώρα από το 1935 μέχρι και το 1973 είχε βασιλιά. Κατά την περίοδο αυτή -και συγκεκριμένα το 1963- η Γυάρος χαρακτηρίστηκε με Βασιλικό Διάταγμα ναυτικό οχυρό (Παπαδημητρίου, 2017). Η τελευταία περίοδος που η Γυάρος χρησιμοποιούταν σαν τόπος εξορίας είναι κατά τη διάρκεια της Στρατιωτικής Δικτατορίας. Αποτελείται από δύο επιμέρους χρονικές περιόδους, η μία εκ των οποίων είναι από το 1967 μέχρι το 1969 και η άλλη από το 1973 μέχρι την πτώση της δικτατορίας το 1974. Τις περιόδους αυτές στο νησί στέλνονταν και βασανίζονταν εξόριστοι πολιτικοί κρατούμενοι.

Στις περιόδους λειτουργίας του νησιού σαν τόπο φυλάκισης (1955-1961) και εξορίας (1967-1969 και 1973-1974) που ακολούθησαν την πρώτη περίοδο (1947-1952) τα κτήρια είχαν ήδη κατασκευαστεί. Ο τόπος αυτός όμως συνέχισε να είναι το μέρος όπου πολλοί πολιτικοί κρατούμενοι και εξόριστοι βασανίστηκαν και πέθαναν. Επίσης, η μορφολογία της Γυάρου και το πετρώδες και απότομο έδαφός της συνέχισαν να αξιοποιούνται για την ανάπτυξη διαφόρων ειδών βασανιστηρίων. Για παράδειγμα όταν κάποιος εξόριστος αρνούταν να υπογράψει δήλωση μετάνοιας έμπαινε στο στόχαστρο των βασανιστών με αποτέλεσμα να πρέπει να υποστεί πληθώρα διαφορετικών ειδών βασανισμού μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται το σκόρπισμα των προσωπικών του αντικειμένων, η επίθεση με ρόπαλα, γροθιές και κλοτσιές, η αφαίρεση των ρούχων του και στη συνέχεια το σύρσιμο ή το πέταγμα με ρούχα στη θάλασσα, το γκρέμισμα από βράχους και το χτύπημα στα γεννητικά τους όργανα (Βόγλης, 2009, σ. 57).

Γράφημα 3: Περίοδοι που η Γυάρος χρησιμοποιήθηκε σαν τόπος φυλάκισης και σαν τόπος εξορίας.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία.

2.4.2 1975-2024

Τον Ιούλιο του 1974 στην Ελλάδα αποκαταστάθηκε η Δημοκρατία και στη συνέχεια καθιερώθηκε το πολίτευμα της Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας. Από τότε μέχρι και σήμερα το πολίτευμα παραμένει το ίδιο. Όπως έχει ήδη σημειωθεί, το νησί είχε χαρακτηριστεί ναυτικό οχυρό με Βασιλικό Διάταγμα του 1963. Το 1976 το Πολεμικό Ναυτικό είχε ζητήσει να χαρακτηριστεί η Γυάρος πεδίο βολής. Έτσι, από το 1976 μέχρι και το 2002 ήταν χαρακτηρισμένη ως πεδίο βολής για ασκήσεις του πολεμικού ναυτικού. Το 2002 η Γυάρος αποχαρακτηρίστηκε από ναυτικό οχυρό και καταργήθηκε από πεδίο βολής του πολεμικού ναυτικού (Η Καθημερινή: Τμήμα Ειδήσεων, 2002).

Το γεγονός πως η Γυάρος είναι ένα νησί που φέρει έντονα πάνω του τα σημάδια της πρόσφατης ιστορίας της Ελλάδας αναγνωρίστηκε από το ελληνικό κράτος το 2001, όταν το σύνολο αυτής κηρύχθηκε ιστορικός τόπος. Στις 17 Δεκεμβρίου του 2001 εκδόθηκε το ΦΕΚ με την υπ' αριθμ. ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/4016/68475 απόφαση η οποία χαρακτηρίζει τη Γυάρο ως «ιστορικό τόπο που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία» επειδή «αποτελεί σημαντικό χώρο ιστορικής μνήμης που έχει αναπόσπαστα συνδεθεί με την ιστορία της νεότερης Ελλάδας» και που «αποτελεί ζωντανή μαρτυρία των αγώνων του ελληνικού λαού για ελευθερία και δημοκρατία, σύμβολο καταδίκης των βασανιστηρίων και του περιορισμού των δημοκρατικών ελευθεριών». Εκτός του χαρακτηρισμού του συνόλου της νήσου ως ιστορικού τόπου όμως με την ίδια απόφαση χαρακτηρίστηκαν ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία «το κτίριο των φυλακών καθώς και όλα τα κτίρια, εγκαταστάσεις και κατασκευές, που βρίσκονται στις περιοχές των πέντε (5) όρμων». Ο χαρακτηρισμός των κτιρίων και κατασκευών αυτών ως διατηρητέα έγινε λαμβάνοντας υπόψη αρκετούς παράγοντες, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνεται το γεγονός πως «ολοκληρώθηκαν με προσωπική εργασία των ίδιων των κρατουμένων κάτω από δυσμενείς συνθήκες».

Ο χαρακτηρισμός της Γυάρου ως ιστορικός τόπος έγινε επειδή στην πρόσφατη ιστορία της χρησιμοποιήθηκε ως μέρος φυλάκισης και εξορίας. Εκτός αυτού όμως πρόκειται για ένα νησί με ιδιαίτερα φυσικά χαρακτηριστικά. Πάνω στο νησί αλλά και στη θαλάσσια περιοχή γύρω από αυτό ενδιαπούν πολλά είδη της θαλάσσιας και μη πανίδας και χλωρίδας, κάποια εκ των οποίων βρίσκονται υπό καθεστώς προστασίας και άλλα σε κίνδυνο εξαφάνισης. Εκτός όσων βρίσκονταν ή βρίσκονται στο νησί όμως, (είτε πρόκειται για τους εξόριστους των προηγούμενων ετών, για ανθρώπινες κατασκευές ή για τα είδη της χλωρίδας και της πανίδας που πλέον εντοπίζονται και διαβιούν στο νησί και στη θάλασσα γύρω από αυτό) υπάρχουν και κάποιες χρήσεις που ενδεχομένως στο μέλλον εγκατασταθούν εκεί. Πρόκειται για πλήθος ανεμογεννητριών και των συνοδών αυτών έργων, η εγκατάσταση των οποίων έχει ήδη λάβει άδεια παραγωγής από το 2012.

Οι πληροφορίες ως προς τις ανεμογεννήτριες που έχουν λάβει άδεια παραγωγής για τη Γυάρο προέρχονται από το γεωπληροφοριακό χάρτη της ΡΑΑΕΥ (πρώην ΡΑΕ). Από τη σελίδα αυτής έχουν εξαχθεί τα πολύγωνα των εκτάσεων που έχουν δεσμευθεί καθώς και οι πληροφορίες που συνοδεύουν το κάθε πολύγωνο. Στη συνέχεια, τα πολύγωνα εισήχθησαν στο λογισμικό του QGIS και από το πρόγραμμα αυτό εξήχθησαν οι πληροφορίες ως προς την έκταση του κάθε πολυγώνου, η οποία είναι το εμβαδόν του κάθε πολυγώνου βάσει των συντεταγμένων Χ και Υ κατά ΕΓΣΑ '87. Συνολικά έχουν εκδοθεί 7 άδειες, που είναι όλες στο στάδιο της βεβαίωσης (άδειας) παραγωγού. Από τις 7 άδειες οι 5 αφορούν ένα πολύγωνο η κάθε μία ενώ από τις υπόλοιπες 2 άδειες η μία περιλαμβάνει 2 πολύγωνα και η άλλη 3 πολύγωνα. Συνεπώς,

στο νησί έχουν εκδοθεί 7 άδειες παραγωγού αλλά τα πολύγωνα που έχουν λάβει θετική έγκριση για το πρώτο αυτό στάδιο της αδειοδοτικής διαδικασίας είναι συνολικά 10.

Όπως είναι εμφανές από τους ακόλουθους πίνακες οι αιτήσεις για τη λήψη της άδειας κατατέθηκαν σε δύο χρονικές περιόδους (κύκλους αιτήσεων) και έλαβαν βεβαίωση παραγωγού την ίδια ημερομηνία. Επίσης, όλες τις αιτήσεις τις κατέθεσαν δύο εταιρείες. Η μία εταιρεία ονομάζεται «Ενεργειακό Κέντρο Α.Π.Ε. Κυκλάδων Α.Ε.» και η άλλη «Αιολική Ολύμπου Εύβοιας Μονοπρόσωπη Α.Ε.». Η εταιρεία «Αιολική Ολύμπου Εύβοιας Μονοπρόσωπη Α.Ε.» κατέθεσε αιτήσεις στις 10 Αυγούστου του 2004 και έλαβε τις άδειες παραγωγής στις 26 Ιουλίου του 2012. Έλαβε συνολικά 2 άδειες αθροιστικής ισχύος 56MW (6MW + 50MW). Οι άδειες αυτές αφορούν την εγκατάσταση 28 συνολικά ανεμογεννητριών (3 + 25) και δεσμεύουν έκταση ίση με 1,48 km² (122725,53m² + 1361857,27m² = 1484582,80m²).

Η εταιρεία «Ενεργειακό Κέντρο Α.Π.Ε. Κυκλάδων Α.Ε.» κατέθεσε αιτήσεις στις 4 Ιανουαρίου του 2005 και έλαβε τις άδειες παραγωγής στις 26 Ιουλίου του 2012. Έλαβε συνολικά 5 άδειες αθροιστικής ισχύος 147MW (39MW + 18MW + 12MW + 42MW + 36MW). Οι άδειες αυτές αφορούν την εγκατάσταση 49 συνολικά ανεμογεννητριών (13 + 6 + 4 + 14 + 12) και δεσμεύουν έκταση ίση με 1,11km² (339692,94m² + 144288,63m² + 81624,42m² + 306331,73m² + 241566,25m² = 1113503,97m²). Συνεπώς, βάσει των ανωτέρω, στη Γυάρο έχει λάβει βεβαίωση παραγωγού η εγκατάσταση 77 ανεμογεννητριών συνολικής ισχύος 203MW, ενώ η έκταση που έχει δεσμευθεί είναι ίση με 2,59km². Οι αιτήσεις κατατέθηκαν τον Αύγουστο του 2004 και τον Ιανουάριο του 2005 όμως άδεια παραγωγού έλαβαν τον Ιούλιο του 2012, δηλαδή μετά από λίγο περισσότερο από 7 χρόνια.

Πίνακας 4: Εταιρεία, ισχύς, πλήθος ανεμογεννητριών και έκταση πολυγώνου για τα αιολικά πάρκα στη Γυάρο.

Αναγνωριστικό	Εταιρεία	Ισχύς (MW)	Πλήθος Α/Γ	Έκταση Πολυγώνου (m ²)
33544	Ενεργειακό Κέντρο Α.Π.Ε. Κυκλάδων Α.Ε.	39	13	339692,94
33534	Ενεργειακό Κέντρο Α.Π.Ε. Κυκλάδων Α.Ε.	18	6	144288,63
40345	Αιολική Ολύμπου Εύβοιας Μονοπρόσωπη Α.Ε.	6	3	122725,53
34078	Ενεργειακό Κέντρο Α.Π.Ε. Κυκλάδων Α.Ε.	12	4	81624,42
40605	Αιολική Ολύμπου Εύβοιας Μονοπρόσωπη Α.Ε.	50	25	1361857,27
40604	Ενεργειακό Κέντρο Α.Π.Ε. Κυκλάδων Α.Ε.	42	6+8 = 14	306331,73
33843	Ενεργειακό Κέντρο Α.Π.Ε. Κυκλάδων Α.Ε.	36	7+3+2 = 12	241566,25

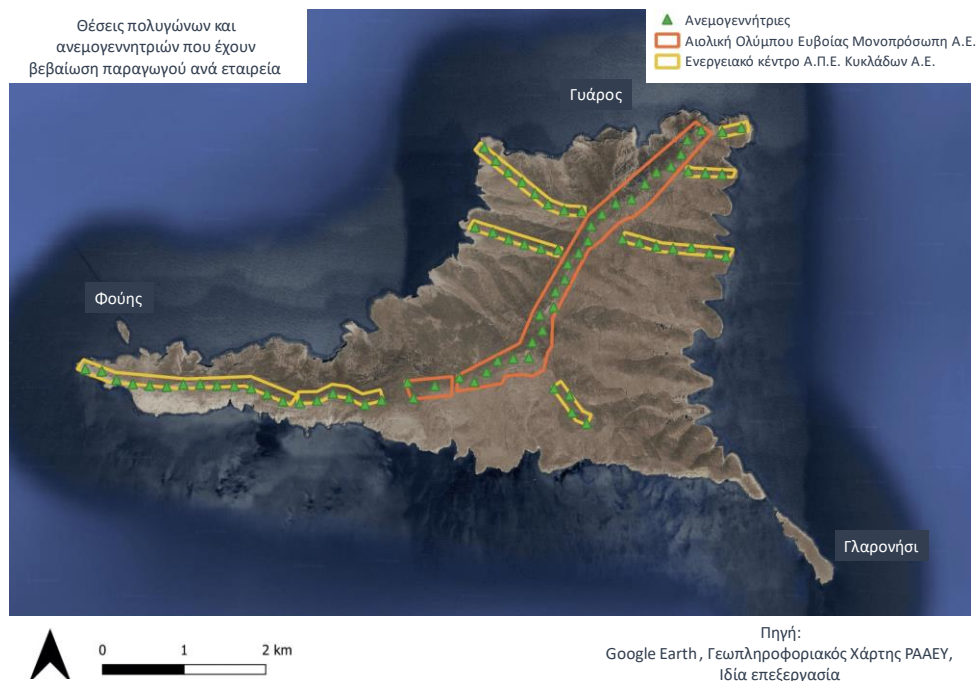
Πηγή: Γεωπληροφοριακός χάρτης ΡΑΑΕΥ (2024), ίδια επεξεργασία.

Πίνακας 5: Αριθμός άδειας, κατάσταση, ημερομηνία αίτησης και ημερομηνία έκδοσης άδειας για τα αιολικά πάρκα στη Γυάρο.

Αναγνωριστικό	Αρ. Άδειας	Κατάσταση	Ημερομηνία Αίτησης	Ημερομηνία Έκδοσης Άδειας
33544	ΑΔ-03287	Άδεια Παραγωγής	04/01/2005	26/07/2012
33534	ΑΔ-03288	Άδεια Παραγωγής	04/01/2005	26/07/2012
40345	ΑΔ-03286	Άδεια Παραγωγής	10/08/2004	26/07/2012
34078	ΑΔ-03289	Άδεια Παραγωγής	04/01/2005	26/07/2012
40605	ΑΔ-03285	Άδεια Παραγωγής	10/08/2004	26/07/2012
40604	ΑΔ-03290	Άδεια Παραγωγής	04/01/2005	26/07/2012
33843	ΑΔ-03291	Άδεια Παραγωγής	04/01/2005	26/07/2012

Πηγή: Γεωπληροφοριακός χάρτης ΡΑΑΕΥ (2024), ίδια επεξεργασία.

Από την εταιρεία «Ενεργειακό Κέντρο Α.Π.Ε. Κυκλάδων Α.Ε.» είχε κατατεθεί άλλη μία αίτηση που αφορούσε την εγκατάσταση αιολικού πάρκου ισχύος 45MW, η οποία όμως απορρίφθηκε. Η αίτηση είχε κατατεθεί και αυτή στις 4 Ιανουαρίου του 2005 -η εταιρεία αυτή είχε καταθέσει την ίδια ημερομηνία όλες τις αιτήσεις της- και η απορριπτική απόφαση είναι η ΑΠΟΦ 0668/2012. Όμως, το μεγαλύτερο τμήμα της έκτασης που θα δεσμευόταν αν λάμβανε άδεια παραγωγού η αίτηση που απορρίφθηκε δεσμεύθηκε για αιολικό πάρκο από την εταιρεία «Αιολική Ολύμπου Εύβοιας Μονοπρόσωπη Α.Ε.», με ημερομηνία άδειας ίδια με αυτή της απορριπτικής απόφασης για την άλλη εταιρεία. Συνεπώς, αυτό που είχε συμβεί είναι πως στην ίδια έκταση είχαν την ίδια περίοδο καταθέσει αίτηση για αιολικά πάρκα δύο εταιρείες, εκ των οποίων άδεια έλαβε η εταιρεία που συνολικά έλαβε άδειες για λιγότερα αθροιστικά MW από την άλλη εταιρεία (χάρτης 27 από το παράρτημα Β).

Χάρτης 2: Θέσεις πολυγώνων και ανεμογεννητριών που έχουν λάβει βεβαίωση (άδεια) παραγωγού στη Γυάρο ανά εταιρεία.

Από το 2002⁴² και εξής όμως η Γυάρος ήταν χαρακτηρισμένη στο σύνολό της ως ιστορικός τόπος. Άρα, οι αιτήσεις που κατατέθηκαν για λήψη άδειας παραγωγού το 2004 και το 2005 αφορούσαν εκτάσεις που ήταν χαρακτηρισμένες ως ιστορικός τόπος και συνεπώς δεν ήταν εφικτό να λάβουν θετική εισήγηση από την Αρχαιολογία. Για το λόγο αυτό το μεγαλύτερο τμήμα του νησιού αποχαρακτηρίστηκε. Σε έγγραφο του τότε Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού με ημερομηνία 3 Μαρτίου 2011 και αρ. πρωτ. ΥΠ.ΠΟ.Τ./ΓΡ.ΥΠ./Κ.Ε./760 αναφέρεται πως η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων Αττικής «έχει προτείνει την οριοθέτηση του ιστορικού τόπου» της Γυάρου γιατί πιστεύει στην αναγκαιότητα των ΑΠΕ. Η υπηρεσία αυτή πρότεινε λοιπόν ο ιστορικός τόπος να περιοριστεί «στο Ανατολικό - Νοτιοανατολικό τμήμα του νησιού, ώστε οι μελλοντικές εγκαταστάσεις ΑΠΕ να εγκατασταθούν στο τμήμα του νησιού όπου δεν έχουμε μαρτυρίες για τη χρήση του κατά τις περιόδους όπου είχαν φυλακισθεί (ή εκτοπισθεί) πολιτικοί κρατούμενοι».

Έτσι, τον Ιούλιο του 2011 εκδόθηκε η απόφαση ΥΠΠΟΤ/ΔΝΣΑΚ/58658/1129 για την οριοθέτηση του ιστορικού τόπου της Γυάρου, η οποία έγινε σύμφωνα με το Ν.3028/2002 που είναι ο νόμος «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς». Όπως αναφέρεται στη σχετική απόφαση, κρίθηκε πως «με την προτεινόμενη οριοθέτηση προστατεύεται αποτελεσματικά ο σημαντικός χώρος ιστορικής μνήμης με τα υπάρχοντα σε αυτόν μνημεία». Πλέον, υπό καθεστώς προστασίας βρίσκονται η περιοχή γύρω από τους όρμους και το Γλαρονήσι (χάρτης 28 από το παράρτημα Β). Για την υπόλοιπη έκταση του νησιού ισχύουν όσα έχουν οριστεί από την απόφαση ΥΠΕΝ/ΔΔΦΠΒ/58979/1531 σχετικά με τους όρους και περιορισμούς που ισχύουν στις χερσαίες και θαλάσσιες ζώνες. Επίσης, το σύνολο του νησιού και της θαλάσσιας περιοχής σε ακτίνα 3 ναυτικών μιλίων γύρω από αυτό εξακολουθεί να είναι χαρακτηρισμένο ως Θαλάσσιο Καταφύγιο Άγριας Ζωής, σύμφωνα με την Απόφαση 91881/2015.

Συνοψίζοντας, το 2001 η Γυάρος χαρακτηρίστηκε στο σύνολό της ως ιστορικός τόπος. Όπως καταδεικνύουν οι μαρτυρίες όσων στάλθηκαν εκεί την περίοδο 1947-1952 το σύνολο του νησιού χρησιμοποιήθηκε σαν μία πηγή οικοδομικών υλικών (κυρίως πέτρας και άμμου) για την ανέγερση των υποδομών και των κτιρίων. Επίσης, το σύνολο της έκτασης της Γυάρου χρησιμοποιήθηκε σαν τόπος βασανιστηρίων, καθώς οι δεσμοφύλακες της εποχής ανάγκαζαν τους φυλακισμένους να κουβαλάνε βράχια και άμμο από το ένα σημείο του νησιού στο άλλο απλά και μόνο για να τους εξαντλήσουν σωματικά και ψυχολογικά. Το ίδιο συνέβαινε και στο Γλαρονήσι καθώς στέλνονταν και εκεί κρατούμενοι για να σπάνε και να κουβαλάνε τμήματα βράχων. Το 2011 όμως κρίθηκε πως δεν έχει την ίδια ιστορική αξία το σύνολο του νησιού και για το λόγο αυτό αποχαρακτηρίστηκε όλη η Γυάρος εκτός από την περιοχή γύρω από τους όρμους και το Γλαρονήσι, ενώ τα κτίρια εξακολουθούν να είναι διατηρητέα.

Το 2011 επίσης το νησί εντάχθηκε στο δίκτυο Natura 2000 σαν Τόπος Κοινοτικής Σημασίας και Ζώνη Ειδικής Προστασίας για την ορνιθοπανίδα. Όμως από το 2004 και το 2005 εκκρεμούσαν αιτήσεις για αιολικά πάρκα, οι οποίες το 2012 έλαβαν βεβαίωση παραγωγού από τη ΡΑΕ (πλέον ΡΑΑΕΥ). Οι άδειες αυτές εξακολουθούν να είναι σε ισχύ, με τη διαφορά ότι το νησί πλέον εκτός από το ότι είναι ενταγμένο στο δίκτυο Natura 2000 σαν Τόπος Κοινοτικής Σημασίας και Ζώνη Ειδικής Προστασίας για την ορνιθοπανίδα είναι ταυτόχρονα από το 2015 Θαλάσσιο Καταφύγιο Άγριας Ζωής (είναι χαρακτηρισμένη ως τέτοια η θαλάσσια περιοχή γύρω

⁴² Το σχετικό ΦΕΚ εκδόθηκε στις 17 Δεκεμβρίου του 2001.

από αυτό και μία χερσαία ζώνη περιμετρικά των ακτών του) και από το 2019 έχει καθορισμένους όρους και περιορισμούς.

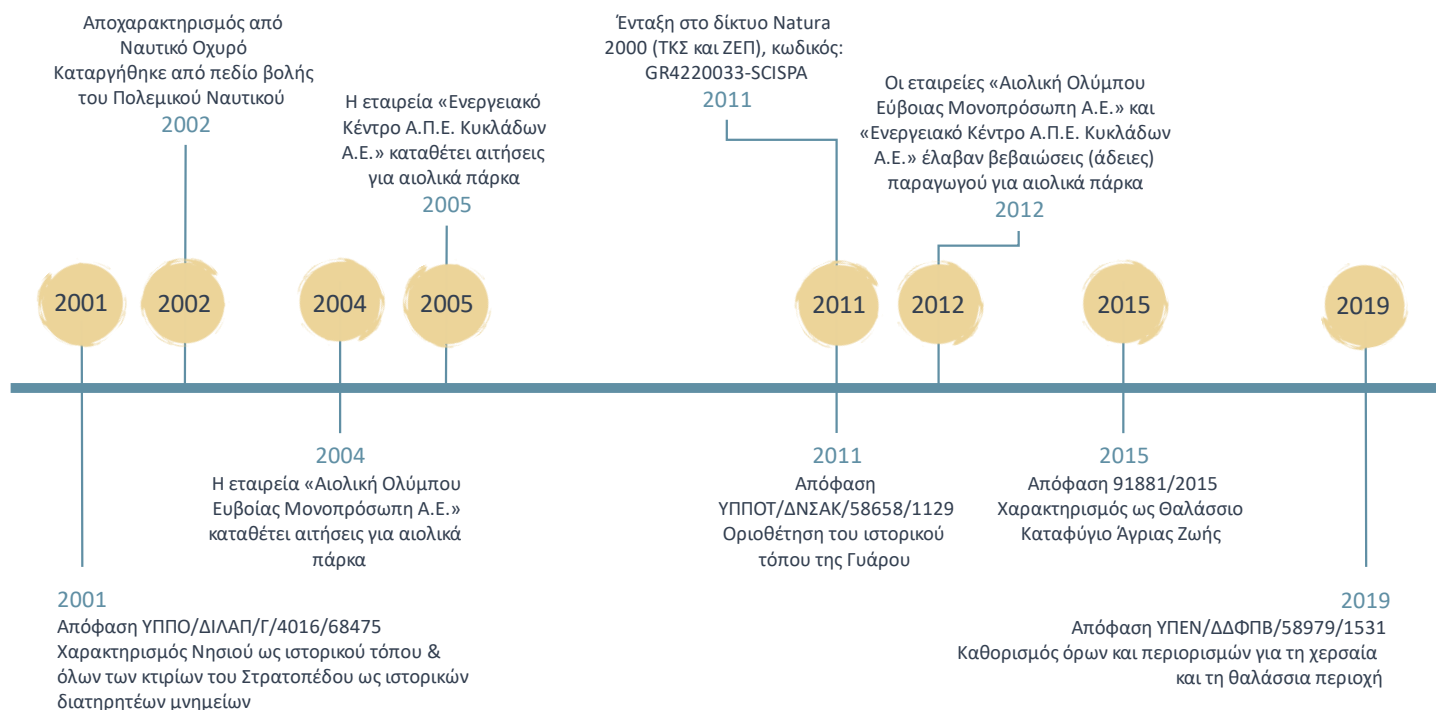
Βάσει των όρων που είναι σε ισχύ από την απόφαση του 2019 στη Γυάρο -σε όλες τις ζώνες που ορίζει η απόφαση, δηλαδή στο σύνολο της χερσαίας έκτασης και στο σύνολο της θαλάσσιας έκτασης σε ακτίνα 3 ναυτικών μιλίων περιμετρικά των ακτών- επιτρέπονται μόνο δραστηριότητες που δεν δημιουργούν προβλήματα υποβάθμισης στα οικοσυστήματα και στους πληθυσμούς των ειδών της άγριας πανίδας και χλωρίδας και που ακόμη και όταν οι δραστηριότητες αυτές πραγματοποιούνται εξασφαλίζεται ο μέγιστος βαθμός προστασίας της φύσης και του τοπίου⁴³ (βλέπε υποκεφάλαιο 2.3.1). Στην ίδια περιοχή που ισχύουν οι παραπάνω περιορισμοί έχουν δοθεί άδειες για 77 ανεμογεννήτριες συνολικής ισχύος 203MW σε μία έκταση ίση με 2,59km², δηλαδή στο 15% περίπου του νησιού (Μάκη & Βελεγράκης, 2022, σ. 78).

Πίνακας 6: Αποφάσεις σχετικές με τη Γυάρο.

Έτος	Αποφάσεις σχετικές με τη Γυάρο
2001	Χαρακτηρισμός του νησιού ως ιστορικού τόπου και όλων των κτιρίων του Στρατοπέδου της Γυάρου ως ιστορικών διατηρητέων μνημείων, απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙ/ΛΑΠ/Γ/4016/68475
2002	Η Γυάρος αποχαρακτηρίστηκε από Ναυτικό Οχυρό και καταργήθηκε από πεδίο βολής του Πολεμικού Ναυτικού
2004	Η εταιρεία «Αιολική Ολύμπου Εύβοιας Μονοπρόσωπη Α.Ε.» κατέθεσε αιτήσεις για αιολικά πάρκα
2005	Η εταιρεία «Ενεργειακό Κέντρο Α.Π.Ε. Κυκλάδων Α.Ε.» κατέθεσε αιτήσεις για αιολικά πάρκα
2011	Ένταξη στο δίκτυο Natura 2000 (ΤΚΣ και ΖΕΠ), κωδικός: GR4220033-SCISPA
2011	Οριοθέτηση του ιστορικού τόπου της Γυάρου, απόφαση ΥΠΠΟΤ/ΔΝΣΑΚ/58658/1129
2012	Οι εταιρείες «Αιολική Ολύμπου Εύβοιας Μονοπρόσωπη Α.Ε.» και «Ενεργειακό Κέντρο Α.Π.Ε. Κυκλάδων Α.Ε.» έλαβαν βεβαιώσεις (άδειες) παραγωγού για αιολικά πάρκα
2015	Χαρακτηρισμός ως Θαλάσσιο Καταφύγιο Άγριας Ζωής, απόφαση 91881/2015
2019	Καθορισμός όρων και περιορισμών για τη χερσαία και τη θαλάσσια περιοχή, απόφαση ΥΠΕΝ/ΔΔΦΠΒ/58979/1531

Πηγή: ΦΕΚ Β 1680/17.12.2001, γεωπληροφοριακός χάρτης ΡΑΑΕΥ, (ΥΠΕΝ, 2020α), ΦΕΚ ΑΑΠ 182/21.07.2011, ΦΕΚ Δ 463/31.12.2015, ΦΕΚ Δ 389/04.07.2019, ίδια επεξεργασία.

⁴³ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. 2.3.1.

Γράφημα 4: Θεσμοθετημένες αποφάσεις σχετικές με τη Γυάρο.

Πηγή: Ιδία επεξεργασία.

Κεφάλαιο 3: Παρόν, Παρελθόν, Μέλλον και Αντιφάσεις

3.1 Γυάρος 2024

3.1.1 Εκφάνσεις της Τρέχουσας Ενεργειακής Μετάβασης

Η ενεργειακή μετάβαση από τα ορυκτά καύσιμα προς τις ΑΠΕ που λαμβάνει χώρα σε παγκόσμιο επίπεδο τα τελευταία χρόνια έχει διαφορετική ένταση και αντίκτυπο σε κάθε τόπο. Στην Ελλάδα τα χρονικά περιθώρια που έχουν οριστεί μέχρι να μηδενιστεί η παραγωγή ενέργειας από μη ανανεώσιμες πηγές είναι πολύ στενά. Ταυτόχρονα, η εγκατάσταση των ΑΠΕ πραγματοποιείται βάσει ενός παρωχημένου ειδικού χωροταξικού πλαισίου, το οποίο δεν περιγράφει λεπτομερώς περιοχές αποκλεισμού. Επίσης, ενώ η νομοθεσία ως προς την προώθηση των ΑΠΕ αλλάζει συνεχώς -με σκοπό να πραγματοποιείται σε όλο και συντομότερο χρονικό διάστημα η αδειοδότηση αυτών- η νομοθεσία ως προς την προστασία του περιβάλλοντος αλλάζει με πολύ πιο αργούς ρυθμούς. Τέλος, είναι πολλά τα παραδείγματα κατά τα οποία ευρωπαϊκές οδηγίες σχετιζόμενες με την προστασία του περιβάλλοντος δεν εφαρμόζονται ή/και δεν επικυρώνονται για πολύ μεγάλα χρονικά διαστήματα, ενώ οι αποφάσεις που σχετίζονται με την αύξηση των ποσοστών που καταλαμβάνουν οι ΑΠΕ στο ενεργειακό μίγμα της χώρας όχι μόνο εφαρμόζονται αμέσως αλλά και με μεγαλύτερα από τα προτεινόμενα από την ΕΕ ποσοστά.

Η νομοθεσία είναι μία κομβικής σημασίας παράμετρος ως προς την ενεργειακή μετάβαση, καθώς ορίζει το πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή (η ενεργειακή μετάβαση) πραγματοποιείται. Αν και σημαντική όμως, εντούτοις δεν είναι η μοναδική παράμετρος. Η παραγωγή ενέργειας, ανεξαρτήτως είδους τεχνολογίας, είναι μία διαδικασία που είναι συνυφασμένη με το χώρο, την κοινωνία και το περιβάλλον. Με το χώρο καθώς απαιτούνται συγκεκριμένες υποδομές και δίκτυα τα οποία είναι εγκατεστημένα σε διάφορα μέρη. Με την κοινωνία γιατί χάρη στις ανάγκες αυτής η ενέργεια μετατρέπεται σε κάτι αναγκαίο και επειδή οι υποδομές παραγωγής ενέργειας και η παραγωγή καθαυτή πραγματοποιούνται χάρη σε κοινωνικά σύνολα. Και με το περιβάλλον επειδή ο τρόπος παραγωγής ενέργειας αλλά και οι θέσεις εγκατάστασης των υποδομών παραγωγής επηρεάζουν άμεσα όχι μόνο το περιβάλλον αλλά και όλα τα στοιχεία που το απαρτίζουν και εξαρτώνται από αυτό.

Τα χωρικά ζητήματα με τη σειρά τους δεν περικλείουν μόνο απτές παραμέτρους. Εκτός από την υλική παράμετρο των ενεργειακών υποδομών (έκταση που καταλαμβάνουν και χαρακτηριστικά της, συσχέτιση με την ευρύτερη περιοχή όπου εντάσσονται κλπ) υπάρχουν και οι παράμετροι που σχετίζονται με την ιδεολογική και συναισθηματική φόρτιση που φέρει ο κάθε τόπος. Πολλά από τα μέρη στα οποία εγκαθίστανται υποδομές παραγωγής ενέργειας είναι ταυτόχρονα τοπία. Τα τοπία αυτά δεν έχουν απαραίτητα αξιολογικά χαρακτηριστικά καθώς ενδέχεται να πρόκειται και για υποβαθμισμένα τοπία. Για παράδειγμα, οι εκτάσεις που προκύπτουν από την εξόρυξη λιγνίτη δημιουργούν υποβαθμισμένα τοπία, τα οποία απαιτούν εργασίες αποκατάστασης. Αντιστοίχως, η εγκατάσταση ανεμογεννητριών σε δάση και δασικές εκτάσεις επιφέρει και αυτή με τη σειρά της αλλοίωση και υποβάθμιση στα μέρη αυτά.

Με τα τοπία έχουν ασχοληθεί πλήθος ερευνητών. Μεταξύ αυτών, ο πολιτισμικός γεωγράφος Donald W. Meinig προτείνει μεταξύ άλλων εκδοχών του τοπίου και αυτή της ιδεολογίας και της ιστορίας ενώ αναφέρει πως δεν βλέπουμε όλοι το ίδιο τοπίο γιατί «ένα οποιοδήποτε τοπίο δεν απαρτίζεται μόνο από αυτό που βρίσκεται μπροστά στα μάτια μας, αλλά και από αυτό που

βρίσκεται μέσα στο μυαλό μας» [αναφέρεται στο (Τερκενλή, 1996, σ. 19)]. Σύμφωνα με τον Sauer τα τοπία είναι μία ανθρωπογενής οντότητα, ενώ «το πολιτισμικό τοπίο διαμορφώνεται σε ένα φυσικό τόπο από μία πολιτισμική ομάδα ανθρώπων» και τα «φυσικά περιβάλλοντα παρέχουν προϋποθέσεις διαμόρφωσης διαφορετικών πολιτισμικών τοπίων» [αναφέρεται στο (Τερκενλή, 1996, σ. 14)]. Τα τοπία, η κοινωνία και το περιβάλλον είναι συνεπώς ένα αδιαχώριστο τρίπτυχο. Εκτός αυτού, όλα τα τοπία είναι «εκφράσεις πολιτισμικών αξιών, κοινωνικής συμπεριφοράς και προσωπικής μεμονωμένης δράσης σε ορισμένες χωρικές θέσεις, στο διάστημα μιας χρονικής περιόδου» και για το λόγο αυτό είναι εκτός από συμβολικά και «αποθήκες/δεξαμενές νοημάτων και εννοιών που προέρχονται από τις κοινωνικές ομάδες που τα καταλαμβάνουν τώρα, ή τα καταλάμβαναν στο παρελθόν» (Τερκενλή, 1996, σ. 18).

Βάσει των ανωτέρω περιγραφών για τα τοπία συμπεραίνεται πως η κοινωνική παράμετρος είναι κομβική στη θεώρηση αυτών. Ο τρόπος με τον οποίο εκλαμβάνεται το κάθε τοπίο και ορίζεται η «αξία» του σχετίζεται τόσο με τις κοινωνικές ομάδες που αλληλεπιδράσαν με αυτό κατά το παρελθόν όσο και με τις κοινωνικές ομάδες που το αντικρύζουν ή το ανακαλούν σε τρέχοντα χρόνο. Όταν οι διάφορες παράμετροι για τα τοπία αναχθούν σε τοπία τα οποία κατά το παρελθόν υπήρξαν τόποι εξορίας η πτυχή της αλληλεπιδράσης των πρώην εξορίστων με το χώρο αυτό αποκτά ακόμη πιο βαρύνουσα σημασία. Η εξορία είναι μία μορφή εκτόπισης η οποία ξεκίνησε να εφαρμόζεται πολλά χρόνια πριν. Ο εκτοπισμός ομάδων ατόμων ξεκίνησε σαν μία λύση στο ζήτημα του κόστους της κράτησης αυτών, καθώς χάρη στον εκτοπισμό (αρχικά εγκληματιών) έγινε εφικτό «να μειωθούν τα οικονομικά βάρη που απαιτούσε ολόκληρος ο μηχανισμός κράτησης» (Foucault, 2011 [1975], σ. 318). Η εκτόπιση όμως, αν και ξεκίνησε σαν μία λύση σχετιζόμενη με το οικονομικό κόστος, στην πορεία του χρόνου πήρε μεγάλες διαστάσεις και χρησιμοποιήθηκε για πολλούς λόγους, σε πολλά μέρη και κατά τη διάρκεια πολλών χρονικών περιόδων.

Η εκτόπιση ξεκίνησε να εφαρμόζεται σε εγκληματίες του ποινικού δικαίου και στη συνέχεια επεκτάθηκε και σε άλλες ομάδες ατόμων. Ο χαρακτηρισμός κάποιου ως εγκληματία ή παραβάτη εξαρτάται από το τι ορίζεται σαν έγκλημα και παράβαση και καθορίζεται από το ποιος είναι αυτός που λαμβάνει την απόφαση για τον εκάστοτε χαρακτηρισμό. Οι εγκληματίες διακρίνονται από τους παραβάτες επειδή το διαφοροποιητικό στοιχείο δεν είναι οι πράξεις τους αλλά η ζωή τους (Foucault, 2011 [1975], σ. 286). Για το λόγο αυτό ο σωφρονισμός έχει ως σκοπό «να ολοποιεί την ύπαρξη του εγκληματία, να μετατρέπει τη φυλακή σε ένα είδος τεχνητού και καταναγκαστικού θεάτρου, όπου η ζωή του θα αναπλαστεί απ' άκρου εις άκρον» (Foucault, 2011 [1975], σ. 286).

Όπως ανέλυσε διεξοδικά ο Φουκώ, χάρη στο μηχανισμό της τιμωρίας δεν επιχειρείται να ανασυγκροτηθεί το υποκείμενο του δικαίου αλλά να δημιουργηθεί ένα «υπάκουο υποκείμενο, το άτομο που έχει υποταχθεί σε συνήθειες, σε κανόνες, σε εντολές, σε μια αυθεντία που ασκείται συνεχώς γύρω από αυτό και πάνω σ' αυτό, και στην οποία οφείλει να επιτρέπει να λειτουργεί αυτομάτως μέσα του» (Foucault, 2011 [1975], σ. 150). Με άλλα λόγια, η ουσία της ποινής δεν έγκειται στο να τιμωρήσει, αλλά να σωφρονίσει, να επανορθώσει και να «θεραπεύσει» τη συμπεριφορά από το εκάστοτε άτομο (Foucault, 2011 [1975], σ. 18). Στην περίπτωση της Ελλάδας, η τιμωρία που πραγματοποιήθηκε μέσω της εξορίας έχει διάφορα στάδια. Φυσικά, η εξορία δεν ήταν ο μόνος τρόπος τιμωρίας, απλά αυτός εξετάζεται στην παρούσα εργασία. Ακόμη και η εξορία καθαυτή όμως δεν πραγματοποιήθηκε μόνο σε ακατοίκητα μέρη.

Η ιστορία της εξορίας στη σύγχρονη Ελλάδα ξεκίνησε με αποστολή φυλακισμένων σε άλλα μέρη, αρκετά εκ των οποίων ήταν κατοικημένα νησιά. Με την αποστολή φυλακισμένων σε νησιά «ο τόπος της ζωής κάποιων έπαιρνε χαρακτηριστικά τόπου τιμωρίας για κάποιους άλλους» (Σταυρίδης, 2010, σ. 146). Κατά τη διάρκεια του πολέμου και ύστερα από αυτόν πολλοί φυλακισμένοι και εξόριστοι στάλθηκαν σε νησιά, ενώ την περίοδο εκείνη αποφασίστηκε η Μακρόνησος και η Γυάρος να γίνουν τόποι εξορίας (Σταυρίδης, 2010, σ. 149). Εντοπίζονται στο σημείο αυτό δύο διαφορετικές πτυχές της εξορίας. Η μία πτυχή είναι η εξορία σαν ένα μέσο «σωφρονισμού» φυλακισμένων και σαν ένα μέσο «θεραπείας» πολιτικά αντιφρονούντων. Η άλλη πτυχή είναι η εξορία σε κατοικημένα και σε ακατοίκητα μέρη. Ειδικά ο συσχετισμός της εξορίας με την ύπαρξη κοινοτήτων στα μέρη όπου στέλνονταν οι φυλακισμένοι και οι εξόριστοι είναι μία σημαντική παράμετρος.

Η αποστολή εξορίστων σε κατοικημένα μέρη εγείρει ζητήματα που σχετίζονται με το μόνιμο πληθυσμό των περιοχών αυτών. Συγκεκριμένα, πρόκειται για μία συλλογική απώθηση «που δεν θέλει να συσχετίζει την εξορία ως τιμωρία με την αίσθηση εξορίας που σχηματίζεται για μια κοινότητα απομονωμένη και ξεχασμένη, υποτιμημένη από το κράτος στο οποίο ανήκει» (Σταυρίδης, 2010, σ. 146). Με άλλα λόγια, η αποστολή εξορίστων σε μέρη με κριτήριο την απομόνωση αυτών κάνει αυτομάτως φανερή την απομόνωση και των μόνιμων κατοίκων. Εκτός από την αποφυγή των παραπάνω συσχετισμών όμως η αποστολή εξορίστων σε ακατοίκητες περιοχές έχει και άλλα «οφέλη», όπως είναι η πλήρης απομόνωση αυτών. Ειδικά στην περίπτωση τόπων εξορίας όπως η Μακρόνησος και η Γυάρος η χωρική απομόνωσή τους έδωσε τη δυνατότητα στους δεσμοφύλακες να ασκούν στους εξορίστους ακραίας μορφής βία χωρίς αυτή να μπορεί να γίνει άμεσα γνωστή στα τμήματα της κοινωνίας πέρα από τα νησιά.

Στους τόπους εξορίας, ακόμη και αν αυτοί μέχρι τότε ήταν ακατοίκητοι, δημιουργήθηκαν υποδομές. Με την πάροδο των χρόνων και την απομάκρυνση από τα μέρη αυτά των εξορίστων οι υποδομές της φυλάκισης και της εξορίας μετετράπησαν σε τμήμα του τοπίου των περιοχών αυτών. Ειδικά ως προς τη Γυάρο -η οποία είναι ένας εν δυνάμει τόπος που από πρώην τόπο εξορίας επιχειρείται να μετασχηματιστεί σε τόπο παραγωγής ενέργειας- τα στοιχεία του πολιτισμικού αυτού τοπίου είναι συνυφασμένα με τα χαρακτηριστικά της εξορίας και τις ιστορίες των εξορίστων που πέρασαν από εκεί. Συνεπώς, η μετατροπή του ιδεολογικά και συναισθηματικά φορτισμένου αυτού τόπου σε ένα μέρος παραγωγής ενέργειας δεν θα επιφέρει μόνο χωρικές αλλαγές στο τοπίο αλλά και αλλοιώσεις στα ζητήματα της συλλογικής μνήμης που σχετίζονται με την ιδιαιτερότητά της ως έναν από τους πιο σημαντικούς τόπους εξορίας της σύγχρονης ιστορίας της Ελλάδας.

3.1.2 Αναμνήσεις από έναν Τόπο Εξορίας

Σε αυτό το τμήμα του κειμένου παρατίθενται στοιχεία και περιγραφές από συζητήσεις που πραγματοποιήσα στα πλαίσια της παρούσας εργασίας με άτομα που στάλθηκαν στη Γυάρο κατά την περίοδο της Στρατιωτικής Δικτατορίας. Η θεματική των συζητήσεων περιστράφηκε γύρω από την αδειοδότηση των αιολικών πάρκων και γύρω από τις συνθήκες κατά την περίοδο της Στρατιωτικής Δικτατορίας και μετά την καθιέρωση της Δημοκρατίας. Έτυχε επίσης οι συζητήσεις μαζί τους να πραγματοποιηθούν αφότου είχε προκηρυχθεί ο αρχιτεκτονικός διαγωνισμός ιδεών για τη μετατροπή των κτιρίων στους όρμους σε ερευνητικό κέντρο, συνεπώς ήταν αναπόφευκτο να μη γίνει αναφορά και σε αυτό.

Ως προς το ενδεχόμενο εγκατάστασης στη Γυάρο ανεμογεννητριών και μετατροπής των κτιρίων και των εγκαταστάσεων των όρμων σε ερευνητικό κέντρο οι απαντήσεις ήταν παρόμοιες και συνοψίζονται στο ότι η απόπειρα εγκατάστασης ανεμογεννητριών και η απόπειρα μετατροπής των κτιρίων ώστε να φιλοξενήσουν χρήσεις παράταιρες με αυτή για την οποία αρχικά κατασκευάστηκαν είναι δύο διαφορετικές εκφάνσεις της μεθοδευμένης προσπάθειας αλλοίωσης της ιστορικότητας του τόπου αυτού. Σε αυτή την κατεύθυνση εξάλλου είναι και οι αποφάσεις που κατά διαστήματα έχει δημοσιεύσει ο Σύλλογος Φυλακισθέντων και Εξορισθέντων Αντιστασιακών (ΣΦΕΑ) 1967-1974 τόσο ως προς τη μετατροπή των κτιρίων του -ακόμη- θεσμοθετημένου ιστορικού τόπου σε ερευνητικό κέντρο⁴⁴ όσο και ως προς την εγκατάσταση αιολικών πάρκων στην αποχαρακτηρισμένη -πλέον- από ιστορικό τόπο έκταση του νησιού⁴⁵.

Στη συνέχεια παρατίθενται τα σημεία που θεώρησα σημαντικότερα στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας. Σημειώνεται πως τα κείμενα αυτά στάλθηκαν στους συνομιλητές μου και υπό μία έννοια «εγκρίθηκαν» από αυτούς προκειμένου να μην υπάρχει καμία ακούσια παράφραση από μεριάς μου όσων συζητήσαμε και κατέγραψα. Σε κάθε περίπτωση, αισθάνομαι την ανάγκη να τονίσω και από αυτό το σημείο πως το σύνολο του κειμένου των υπολοίπων τμημάτων της παρούσας εργασίας εκφράζει τις προσωπικές μου απόψεις και τη δική μου οπτική.

» Δημήτρης Γόντικας

Η συζήτηση με τον κύριο Γόντικα πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 2024⁴⁶. Καθώς ήταν η πρώτη συζήτηση που έγινε στα πλαίσια της παρούσας εργασίας ήταν αναπόφευκτο από μεριάς μου να του δείξω τους αρχικούς χάρτες που είχα κάνει αναφορικά με τις εγκαταστάσεις στο νησί (εντός και εκτός του ιστορικού τόπου) ώστε να μου πει τη γνώμη του. Το ίδιο συνέβη και με τα διαγράμματα ιστορικής εξέλιξης που είχα ολοκληρώσει έως τότε. Στη συνέχεια παρατίθενται με μορφή περιγραφής οι πληροφορίες ως προς τη Γυάρο ανά θεματική.

Όπως με πληροφόρησε ο κος. Γόντικας πριν από το 1947 στη Γυάρο υπήρχαν βοσκοί με τις οικογένειές τους. Το 1947 τους έδιωξαν (τους βοσκούς μαζί με τις οικογένειές τους) και τους έστειλαν στη Σύρο. Οι άνθρωποι αυτοί πιθανώς εξέτρεφαν ζώα και καλλιεργούσαν εκτάσεις στη δυτική πλευρά του νησιού.

Στη συνέχεια –αφού έδιωξαν τους βοσκούς με τις οικογένειές τους- στο νησί στάλθηκαν οι πρώτοι φυλακισμένοι, οι οποίοι αναγκάστηκαν να κατασκευάσουν το κτίριο της φυλακής και τις υπόλοιπες υποδομές. Στη θέση όπου βρίσκεται το κτίριο της φυλακής το έδαφος ήταν σε υψηλότερο επίπεδο και σχημάτιζε λόφο, τον οποίο ίσιωσαν και διαμόρφωσαν οι φυλακισμένοι της πρώτης περιόδου (1947-1952) με τα χέρια τους. Εκτός από τους 5 όρμους στους οποίους στάλθηκαν και έζησαν φυλακισμένοι και εξόριστοι υπήρχε η πρόθεση να σταλεί κόσμος και σε έναν ακόμη όρμο (τον όρμο 0, ο οποίος βρίσκεται βόρεια του όρμου 1) αλλά δεν πρόλαβαν. Όσο χτιζόταν το κτίριο της φυλακής τα τούβλα για αυτό έφταναν στον 5^ο όρμο μέσω του 1^{ου} όρμου.

Το 1967 υπήρχε κόσμος στον 5^ο όρμο (όπου βρίσκεται το κτίριο των φυλακών), στον 4^ο και στον 3^ο όρμο. Ο 1^{ος} και ο 2^{ος} όρμος δε χρησιμοποιούνταν την περίοδο εκείνη. Για μία χρονική

⁴⁴ <https://sfea.gr/draseis/anakoinoseis/kato-ta-xeria-apo-ti-gyaro.html>

⁴⁵ https://www.efsyn.gr/periballon/292122_sfea-na-min-ginei-i-gyaros-parko-aiolikos-energeias

⁴⁶ 10 Ιουλίου 2024.

περίοδο εκτός από άντρες στη Γυάρο στέλνονταν και γυναίκες. Το 1968 τις συγκέντρωσαν όλες και τις έστειλαν στη φυλακή της Νέας Αλικαρνασσοῦ στο Ηράκλειο της Κρήτης. Επίσης, ένα ακόμη στοιχείο ως προς τη διαβίωση στο νησί είναι πως τους έστελναν νερό και τρόφιμα μέσω πλοίων από τη Σύρο και την Αθήνα. Το νερό αποθηκευόταν σε δεξαμενές νερού που βρισκόταν στους όρμους.

Οι κρατούμενοι που στέλνονταν στη Γυάρο την περίοδο της Στρατιωτικής Δικτατορίας (1967-1974) δεν επιτρεπόταν να βγαίνουν από την περιοχή των όρμων. Γύρω από αυτούς υπήρχε διπλό συρματοπλέγμα και φυλάκια. Ο κος. Γόντικας θυμάται πως για όσο διάστημα βρισκόταν στη Γυάρο η μοναδική φορά που βγήκε εκτός της συρμάτινης περιφράξης ήταν όταν είχε ξεσπάσει μία φωτιά σε σημείο πέρα από τους όρμους. Οι φύλακες τότε επέτρεψαν στους εξόριστους να βγουν έξω από την περίφραξη για να σβήσουν τη φωτιά και στη συνέχεια τους οδήγησαν και πάλι πίσω στις σκηνές τους.

Στο νησί βλήματα από το πολεμικό ναυτικό ξεκίνησαν να ρίχνονται από το 1974 και έπειτα. Καθώς έριχναν βολές ακόμη και στα κτίρια πολλά από αυτά καταστράφηκαν κατά την περίοδο εκείνη. Εκτός αυτού δεν έγινε καμία προσπάθεια αποκατάστασης των κτιρίων που καταστράφηκαν από τα βλήματα.

Ως προς το ενδεχόμενο μετασχηματισμού του νησιού με σκοπό την παραγωγή ενέργειας ή τη μετατροπή των κτιρίων των όρμων σε ερευνητικό κέντρο η άποψη του κου. Γόντικα -όπως ήταν αναμενόμενο- ήταν πως ούτε πρέπει να εγκατασταθούν εκεί ανεμογεννήτριες ούτε να αλλάξουν χαρακτήρα τα κτίρια. Εκτός από το ότι αντίστοιχες λογικές εμπεριέχουν σκοπιμότητες και είναι ανήθικες υπάρχουν και πρακτικά ζητήματα τα οποία αποκρύπτονται. Βασικότερο αυτών είναι το γεγονός πως το νησί έχει ένα μόνο λιμάνι, το οποίο βρίσκεται στον όρμο βόρεια του κτιρίου των φυλακών. Οι ακτές του νησιού επίσης στις περιοχές πέραν των όρμων είναι απότομες. Συνεπώς -δεδομένης της θέσης του μοναδικού λιμανιού και της μορφολογίας των ακτών του- σε περίπτωση εγκατάστασης ανεμογεννητριών από που θα περάσουν τα τμήματα αυτών και τα μηχανήματα μέχρι να φτάσουν στις προβλεπόμενες θέσεις; Μέσα από τον ιστορικό τόπο των όρμων και του κτιρίου των φυλακών;

» Βασίλης Κωτούλας

Η συζήτηση με τον κύριο Κωτούλα πραγματοποιήθηκε το φθινόπωρο του 2024⁴⁷. Η ιστορία του είναι χαρακτηριστική της περιόδου εκείνης και φανερώνει με γλαφυρό τρόπο το πόσο συχνά μετακινούσαν τους κρατούμενους και τους εξόριστους από μέρος σε μέρος. Όπως με πληροφόρησε τον συνέλαβαν στις 22 Απριλίου του 1967 στα Ιωάννινα. Από εκεί τον οδήγησαν στη Γυάρο, στη συνέχεια (τον Ιούλιο του 1967) τον μεταφέρανε ξανά στα Ιωάννινα όπου τον καταδίκασαν από το Στρατοδικείο σε 7 έτη φυλάκισης. Οι μεταφορές του από μέρος σε μέρος συνεχίστηκαν και έτσι διαδοχικά κρατήθηκε στις φυλακές Ιωαννίνων, Τρικάλων, Αβέρωφ, Αίγινας, Λευκάδας και Κορυδαλλού. Αποφυλακίστηκε τον Αύγουστο του 1970, όταν είχε εκτίσει τα 2/3 της ποινής του αφού στο μεταξύ στο Αναθεωρητικό Στρατοδικείο η ποινή του είχε μειωθεί στα 5 έτη φυλάκισης.

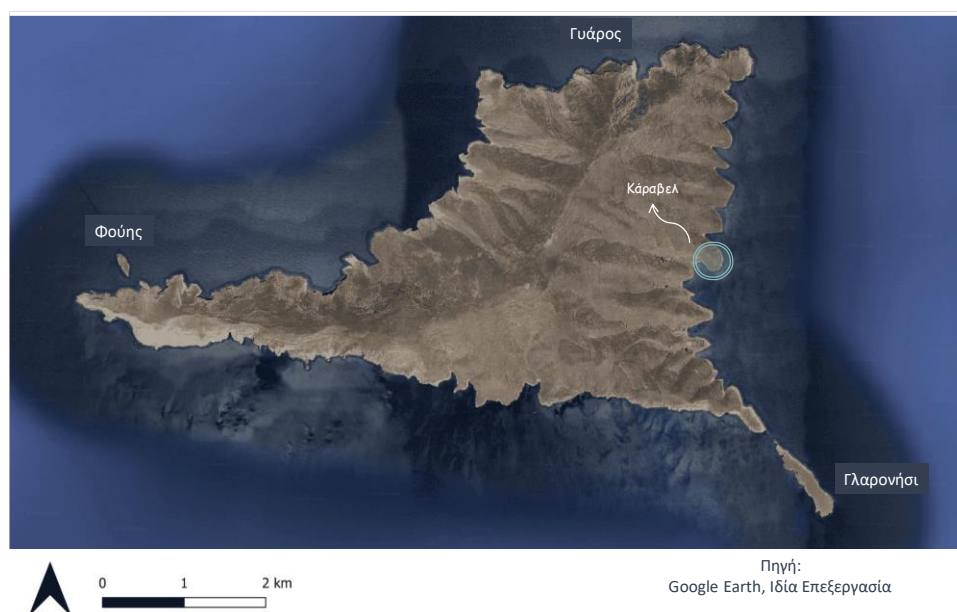
Το Νοέμβριο του 1970 έφυγε στο εξωτερικό με πλαστό διαβατήριο που είχε το όνομα ενός Δανού πολίτη. Μια Ιταλο-Αμερικανίδα του έφερε το διαβατήριο και φύγανε μαζί ως «ζευγάρι» τουρίστες και στην Ιταλία έλαβε πολιτικό άσυλο. Η φυγή του στο εξωτερικό οργανώθηκε από

⁴⁷ 24 Σεπτεμβρίου 2024 και 7 Οκτωβρίου 2024.

το ΠΑΜ (Πατριωτικό Αντιδικτατορικό Μέτωπο). Ήταν πάρα πολλοί οι ευρωπαίοι πολίτες που με πολλούς τρόπους προσφέρανε τη βοήθειά τους στον αγωνιζόμενο κατά της δικτατορίας ελληνικό λαό, όπως ο Δανός και η Ιταλο-Αμερικανίδα. Επέστρεψε πάλι στην Ελλάδα με την πτώση της Στρατιωτικής Δικτατορίας.

Όταν το 1963 σκότωσαν το Λαμπράκη ιδρύθηκε η οργάνωση Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη, στην οποία εντάχθηκε και στη συνέχεια εκλέχθηκε μέλος του Κεντρικού Συμβουλίου της. Το Μάρτιο του 1967 πήγε στα Ιωάννινα για να βοηθήσει για τις εκλογές. Όταν η μικρή χούντα (Παπαδόπουλος-Μακαρέζος-Παττακός) έκανε το πραξικόπημα ο κος. Κωτούλας βρισκόταν στα Ιωάννινα. Μία ημέρα μετά το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου (στις 22 Απριλίου του 1967) τον συνέλαβε η χωροφυλακή μαζί με άλλα στελέχη της οργάνωσης Λαμπράκη. Αρχικά τους έστειλαν για λίγες μέρες στις φυλακές Λευκάδας και ύστερα στη Γυάρο, με ένα αρματαγωγό. Εκείνες τις μέρες στη Γυάρο (αρχές Μαΐου του 1967) είχαν σταλεί περίπου 7000 άτομα.

Όταν έφτασε στη Γυάρο τα κτίρια είχαν γεμίσει με κόσμο και τον έστειλαν σε έναν όρμο που λειτούργησε για πολύ μικρό χρονικό διάστημα και είχε την ονομασία «Κάραβελ». Στον όρμο αυτό υπήρχαν περίπου 15 μικρές σκηνές. Όσους έστειλαν εκεί τους άφησαν 3-5 εβδομάδες και στη συνέχεια τους μετέφεραν σε άλλο όρμο, πιο οργανωμένο και με μεγαλύτερες σκηνές. Στη σκηνή που τον έβαλαν στο νέο όρμο έφεραν και τον πατέρα του, τον οποίο είχαν συλλάβει επειδή ήταν αριστερός. Ο πατέρας του κ. Κωτούλα ήταν αριστερός και οργανωμένος ενώ πολέμησε στο αλβανικό μέτωπο όπου τραυματίστηκε και στη συνέχεια εντάχθηκε στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ⁴⁸. Κατά την περίοδο του εμφυλίου διώχθηκε αρκετά χρόνια σε εξορία και φυλακές. Ο κος. Κωτούλας στη Γυάρο έμεινε μέχρι τον Ιούλιο του 1967. Τότε μετέφεραν αυτόν και άλλα 3 μέλη των Λαμπράκηδων στα Ιωάννινα για να περάσουν στρατοδικείο. Οι κατηγορίες για το στρατοδικείο ήταν δύο.

Χάρτης 3: Προσωρινό μέρος αποστολής εξορίστων στη Γυάρο με την ονομασία Κάραβελ.

⁴⁸ Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο - Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός.

Το πρωί της 21^{ης} Απριλίου (όταν επιβλήθηκε η δικτατορία) το ραδιόφωνο μετέδιδε το «διάγγελμα των επαναστατών»⁴⁹ και μιλούσε για την αναστολή άρθρων του συντάγματος και την απαγόρευση της λειτουργίας των κομμάτων ενώ ταυτόχρονα συλλάμβαναν αριστερούς και κεντρώους βάσει φακέλων που είχαν από πριν. Στα Ιωάννινα όμως το πρωί της 21^{ης} Απριλίου η χωροφυλακή και η 8^η μεραρχία του στρατού (που είχε έδρα στα Ιωάννινα) δεν είχε προσχωρήσει ακόμη στη Δικτατορία. Την ημέρα εκείνη η νεολαία Λαμπράκη και η νεολαία Ένωσης Κέντρου οργάνωσε μία συγκέντρωση στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων με σκοπό να καταγγείλει τη δικτατορία. Οι φοιτητές και οι δημοκράτες καθηγητές δεν μπήκαν στις αίθουσες για μάθημα για να καταγγείλουν τη δικτατορία. Η συγκέντρωση κρίθηκε αντεθνική και όσους συνέλαβαν την επόμενη μέρα τους έστειλαν στο στρατοδικείο για τη συμμετοχή τους σε αυτή. Στη συνέχεια όμως στην κατηγορία αυτή προστέθηκε και μία ακόμη και έτσι τον κατηγορήσαν για το σύνολο της δράσης του στη νεολαία Λαμπράκη. Χάρη στην επαναφορά του νόμου 509/1967⁵⁰ η δικτατορία όρισε πως η νεολαία Λαμπράκη κακώς ήταν μέχρι τότε νόμιμη οργάνωση.

Η παραπάνω ιστορία είναι ενδεικτική του γεγονότος πως η ιστορία της πολιτικής εξορίας αποτελείται από αλληλένδετα μέρη-τόπους εξορίας καθώς οι περισσότεροι κρατούμενοι στέλνονταν σε περισσότερα από ένα μέρη. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης ρώτησα τον κο. Κωτούλα αν στη Γυάρο είχαν σταλεί εκτός από άνδρες και γυναίκες και μου απάντησε πως όντως στο νησί αυτό είχαν σταλεί και γυναίκες εξόριστες (γεγονός για το οποίο με είχε πληροφορήσει και ο κος Γόντικας).

Σύμφωνα με τον κο. Κωτούλα τα βασανιστήρια -τόσο στη Γυάρο όσο και γενικότερα στην Ελλάδα- χωρίζονται υπό μία έννοια σε δύο χρονικές περιόδους. Η πιο άγρια περίοδος, όταν δηλαδή τα βασανιστήρια ήταν πιο σκληρά και συστηματικά, είναι η περίοδος μετά τον εμφύλιο (1949-1954). Πρόκειται για την περίοδο κατά την οποία υπήρχαν πολλοί νεκροί εξαιτίας των βασανιστηρίων. Κατά την περίοδο της Στρατιωτικής Δικτατορίας τόσο στη Γυάρο όσο και στη Μακρόνησο τα βασανιστήρια ναί μεν υπήρχαν αλλά δεν είχαν την ένταση που είχαν τα προηγούμενα χρόνια. Βέβαια, στη Μακρόνησο τα βασανιστήρια που έχουν καταγραφεί ήταν πιο σκληρά από αυτά που συνέβησαν στη Γυάρο. Την περίοδο 1967-1974 δεν καταγράφηκαν στη Γυάρο θάνατοι από βασανιστήρια, αν και φυσικά οι συνθήκες διαβίωσης ήταν άσχημες και λόγω των άσχημων αυτών συνθηκών υπήρχαν έμμεσα νεκροί. Λίγοι (7-8 περίπου) πεθάνανε και εκεί. Μέχρι πρόσφατα υπήρχε και ένα μικρό νεκροταφείο. Στο μεταξύ, πολλοί περισσότεροι νεκροί της Γυάρου -προκειμένου να μη καταγράφονταν σα θανόντες πάνω στο νησί- απολύονταν από την εξορία όταν η υγεία τους έφτανε σε πολύ άσχημη κατάσταση (που δεν μπορούσε να βελτιωθεί). Συνολικά οι καταγεγραμμένοι νεκροί της Χούντας είναι 247 και επιπλέον μερικοί ακόμα που διερευνώνται. Αναφέρονται όλοι με τα ονόματά τους στο βιβλίο του Δημήτρη Βεριώνη «Θάνατοι στη Χούντα»⁵¹.

Σε γενικές γραμμές, τους περισσότερους από όσους συνέλαβαν την πρώτη ημέρα επιβολής της Στρατιωτικής Δικτατορίας δε τους βασάνισαν πολύ έντονα, καθώς τους συνέλαβαν

⁴⁹ Έτσι ονόμαζε η Στρατιωτική Δικτατορία το διάγγελμα. Αποκαλούσαν τους εαυτούς τους «επαναστάτες» επειδή «έσωσαν» την Ελλάδα από «τον κίνδυνο του κομμουνισμού».

⁵⁰ Αναγκαστικός Νόμος «Περί μέτρων ασφαλείας του Κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών» που έθεσε εκτός νόμου το ΚΚΕ (Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας) και οποιαδήποτε άλλη πολιτική οργάνωση συνεργάζονταν μαζί του.

⁵¹ Θάνατοι στη χούντα: Δολοφονίες, αντιδικτατορική δράση, ύποπτοι θάνατοι κατά την περίοδο 1967-1974. Εκδόσεις Τόπος.

προληπτικά για να μη δράσουν εναντίον της. Υπάρχει βέβαια (αναφέρθηκε και στα δικαστήρια μετά την πτώση της Δικτατορίας), η περίπτωση των εκατοντάδων προσωρινά κρατούμενων στον Ιππόδρομο⁵² τις πρώτες ημέρες της Δικτατορίας, μερικούς από τους οποίους -επιλεκτικά- τους βασάνισαν. Ανάμεσά τους και τον σπουδαίο νομικό, διανοούμενο, ηγετικό στέλεχος της αριστεράς και κοινοβουλευτικό εκπρόσωπο της ΕΔΑ Ηλία Ηλιού. Επίσης, εκεί δολοφονήθηκε εν ψυχρώ από έναν ΕΣΑήτη⁵³ και ο κρατούμενος Ελής.

Φυσικά, υπήρχε κόσμος την περίοδο αυτή που βασανίστηκε συστηματικά. Όμως, πρόκειται για άτομα που ήταν οργανωμένα και τα οποία η χωροφυλακή, η αστυνομία και η ΕΣΑ ήθελαν μέσω των βασανιστηρίων να τα αναγκάσουν να προδώσουν τα ονόματα και άλλων οργανωμένων που η Δικτατορία δε γνώριζε: ώστε να εξαρθρώσουν και να διαλύσουν τα δίκτυα οργάνωσης και αντίστασης που είχαν αναπτυχθεί. Και επειδή τα βασανιστήρια γινότανε γνωστά, η τότε εξουσία ήθελε και με αυτόν τον τρόπο να στέλνει μηνύματα φόβου και τρόμου. Στις φυλακές συνάντησε αρκετούς συντρόφους του που βασανίστηκαν απάνθρωπα, όπως μου δήλωσε ο κος. Κωτούλας. Επίσης, ένας από τους λόγους των συχνών μεταφορών από τη μία φυλακή στην άλλη και από τον ένα τόπο εξορίας στον άλλο ήταν για να σπάνε τα δίκτυα που δημιουργούσαν οι εξόριστοι και οι κρατούμενοι τόσο μεταξύ τους όσο και με όσους βρίσκονταν ακόμη στην Ελλάδα αλλά δεν είχαν συλληφθεί.

Τα δίκτυα οργάνωσης περιλάμβαναν και την αποστολή μηνυμάτων στο εξωτερικό με σκοπό την καταγγελία των συνθηκών διαβίωσης. Στη συνέχεια, όσοι είχαν διαφύγει σε χώρες του εξωτερικού επικοινωνούσαν με οργανώσεις όπως ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός και η Διεθνής Αμνηστία, οι οποίες έστελναν επιτροπές στις φυλακές και στους τόπους εξορίας για να καταγράψουν τις συνθήκες διαβίωσης και να τις καταγγείλουν. Επίσης, μέσω των δικτύων που είχαν δημιουργηθεί στέλνονταν στις δίκτες δημοσιογράφοι. Χάρη στα ανωτέρω η Ελλάδα της δικτατορίας αποπέμφθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Κάποιες ακόμη πληροφορίες σχετικά με τη Γυάρο είναι πως την περίοδο του 1967 οι εξόριστοι μπορούσαν να μετακινηθούν από τον έναν όρμο στον άλλο μόνο με ειδική άδεια. Υπό προϋποθέσεις και με ειδική επίσης άδεια μπορούσαν να πάνε και σε περιοχές εκτός των όρμων. Όταν άρχισαν να αδειάζουν τη Γυάρο από εξόριστους σταδιακά κάποιοι όρμοι έκλειναν και οι εξόριστοι που παρέμεναν εκεί μεταφέρονταν σε άλλους όρμους (ή έφευγαν από το νησί). Τέλος, (όπως και ο κος. Γόντικας) ο κος. Κωτούλας δεν θυμάται να είχε δει τις μέρες που ήταν στη Γυάρο φώκιες, γεγονός που πιστοποιεί τον ισχυρισμό των περιβαλλοντικών οργανώσεων πως το είδος αυτό άρχισε να διαβιεί στο νησί από όταν αυτό έπαψε να κατοικείται και έπειτα.

Ως προς το ενδεχόμενο μετατροπής των κτιρίων των φυλακών σε ερευνητικό κέντρο και της τοποθέτησης στο νησί ανεμογεννητριών ο κος Κωτούλας ανέφερε πως οι ενδεχόμενες αυτές επεμβάσεις είναι αντίθετες με την ανάγκη διατήρησης του χαρακτήρα της Γυάρου ως ενός τόπου μαρτυρίου. Επίσης, μου μετέφερε πως ο ΣΦΕΑ ύστερα από τις ανακοινώσεις που εξέδωσε και τις δράσεις διαμαρτυρίας που πραγματοποίησε έλαβε προφορική βεβαίωση από τον πρωθυπουργό πως χωρίς τη σύμφωνη γνώμη του δε θα υλοποιηθεί καμία επέμβαση στο νησί.

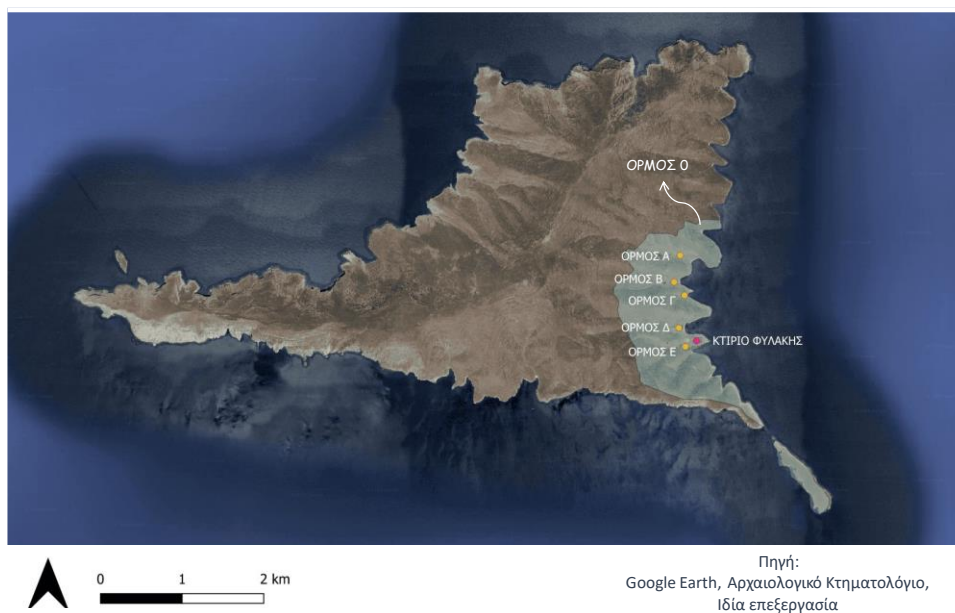
⁵² Ο Ιππόδρομος βρισκόταν στη θέση που πλέον βρίσκεται το Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος στην Καλλιθέα.

⁵³ Το ΕΑΤ-ΕΣΑ (Ειδικό Ανακριτικό Τμήμα της Ελληνικής Στρατιωτικής Αστυνομίας) ήταν το κύριο σώμα ασφαλείας κατά τη διάρκεια της Στρατιωτικής Δικτατορίας (1967-1974).

3.2 Το Χωρικό Παλίμψηστο

3.2.1 Ο Θεσμοθετημένος Ιστορικός Τόπος

Η Γυάρος είναι ένα νησί πάνω στο οποίο έχουν χαραχτεί πολλά ιστορικά γεγονότα και για το οποίο έχουν θεσμοθετηθεί πλήθος αποφάσεων. Αν και βάσει της απόφασης του 2001 το σύνολο της νήσου είχε χαρακτηριστεί ως ιστορικός τόπος, το 2011 η απόφαση οριοθέτησης ήταν αυτή που αποχαρακτήρισε το μεγαλύτερο τμήμα της. Το επιχείρημα που χρησιμοποιήθηκε για τον αποχαρακτηρισμό⁵⁴ ήταν πως για το τμήμα που αποχαρακτήριστηκε δεν υπάρχουν «μαρτυρίες για τη χρήση του κατά τις περιόδους που είχαν φυλακισθεί (ή εκτοπισθεί) πολιτικοί κρατούμενοι»⁵⁵. Φυσικά, ο ισχυρισμός αυτός δεν ευσταθεί καθώς κατά την περίοδο 1947-1952 το σύνολο της Γυάρου χρησιμοποιήθηκε σαν ένα μέρος εξόρυξης οικοδομικών υλικών από τους φυλακισμένους που είχαν σταλεί σε αυτή. Η εξόρυξη και μεταφορά των υλικών λειτούργησαν συνδυαστικά όχι μόνο για την ανέγερση των κτιρίων και την κατασκευή των υποδομών αλλά και σαν μέσα βασανισμού, σωματικής και ψυχολογικής καταπόνησης και εξόντωσης των φυλακισμένων.

Χάρτης 4: Πολύγωνο οριοθετημένου ιστορικού τόπου και όρμοι της Γυάρου.

Πλέον, ο ιστορικός τόπος περιορίζεται στην περιοχή γύρω από τους όρμους στο νοτιοανατολικό τμήμα της Γυάρου και στο Γλαρονήσι, το οποίο ήταν η βραχονησίδα όπου στέλνονταν οι κρατούμενοι την περίοδο 1947-1952 για οικοδομικά υλικά. Ενώ όμως το ίδιο συνέβαινε και στο σύνολο της έκτασης της Γυάρου το Γλαρονήσι διατηρήθηκε ως ιστορικός τόπος ενώ η συνολική έκταση της νήσου όχι. Το κτίριο των φυλακών καθώς και όλα τα κτίρια, οι εγκαταστάσεις και οι κατασκευές που βρίσκονται στους 5 όρμους εξακολουθούν να είναι χαρακτηρισμένα ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία⁵⁶. Οι όρμοι που χρησιμοποιήθηκαν κατά τις περιόδους που το νησί χρησιμοποιούνταν σαν τόπος φυλάκισης ή/και εκτοπισμού πολιτικών

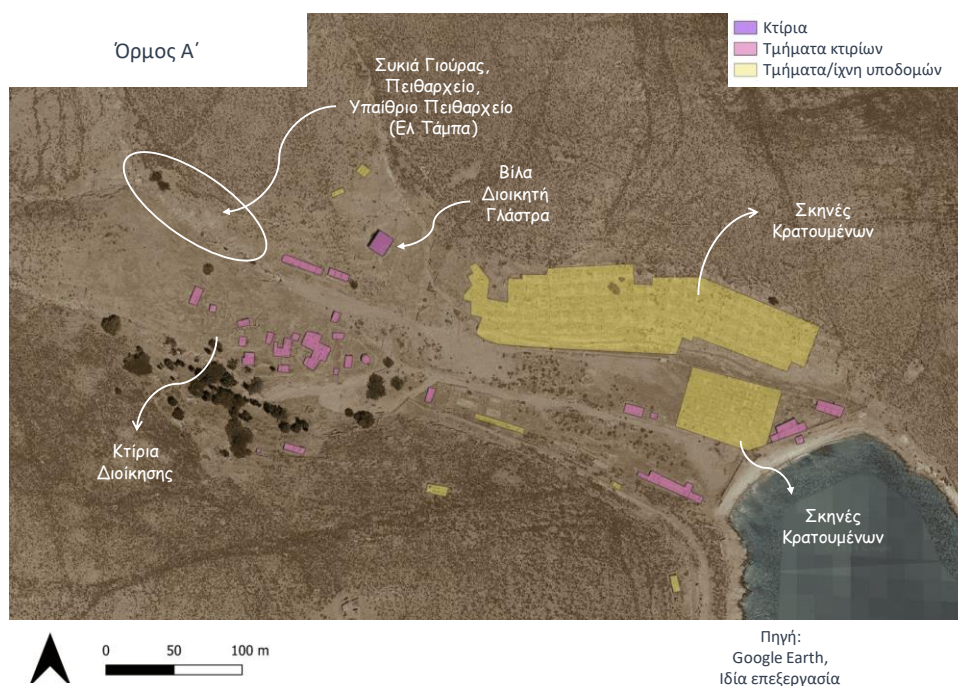
⁵⁴ Απόφαση ΥΠΠΟΤ/ΔΝΣΑΚ/58658/1129 που περιλαμβάνεται στο ΦΕΚ 182/ΑΑΠ/21.7.2011.

⁵⁵ Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου (2011). Απάντηση στη με αριθμό πρωτοκόλλου 10188/1.2.2011 Ερώτηση. Αρ. Πρωτ. ΥΠ.ΠΟ.Τ./ΓΡ.ΥΠ./Κ.Ε./760 με ημερομηνία 3.3.2011.

⁵⁶ Απόφαση ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/4016/68475 που περιλαμβάνεται στο ΦΕΚ 1680/Β/17.12.2001.

εξορίστων ήταν συνολικά 5. Όμως, υπήρχε η πρόθεση να χρησιμοποιηθεί και ένας ακόμη όρμος, ο οποίος βρίσκεται στα βόρεια των όρμων που κατοικήθηκαν και έχει την ονομασία όρμος 0. Η έκταση που καταλαμβάνει ο όρμος 0 περιλαμβάνεται στην έκταση που εξακολουθεί να είναι χαρακτηρισμένη ως ιστορικός τόπος. Στα νότια του όρμου 0 (ανάμεσα από αυτόν και τον όρμο Α) βρίσκεται το νεκροταφείο των εξορίστων στη Γυάρο, το οποίο επίσης περιλαμβάνεται στην έκταση που είναι χαρακτηρισμένη ακόμη ως ιστορικός τόπος.

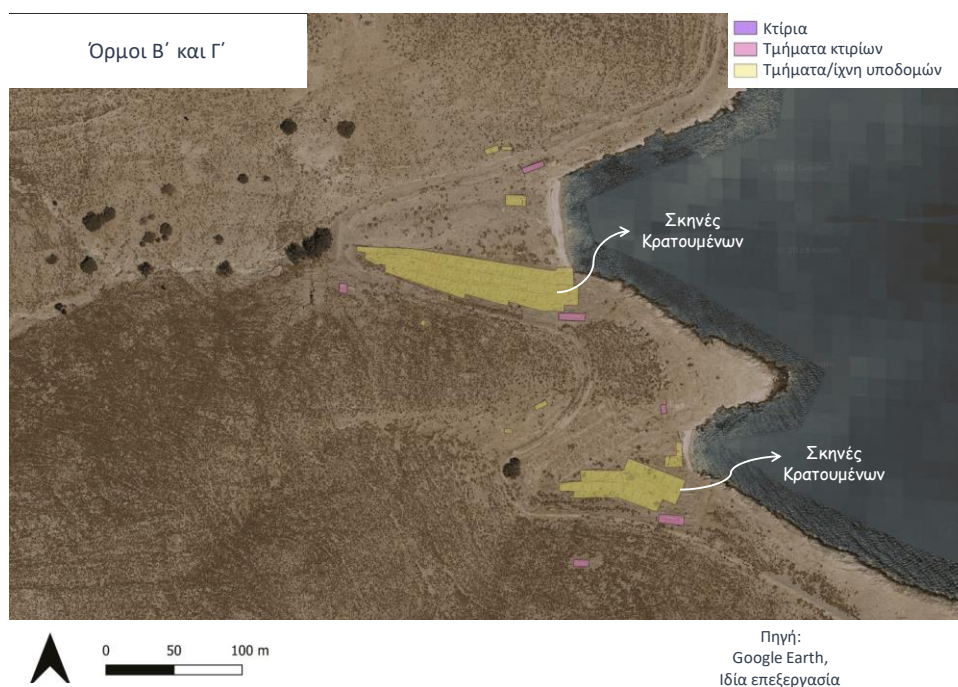
Ο όρμος Α΄ ήταν ο πρώτος που χρησιμοποιήθηκε, καθώς σε αυτόν στέλνονταν και συγκεντρώνονταν οι φυλακισμένοι της περιόδου 1947-1952. Με την πάροδο των ετών σε αυτόν κατασκευάστηκαν αρκετά κτίρια και υποδομές, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται κτίρια διοίκησης αλλά και βίλες όπου διέμεναν οι διοικητές και τα υψηλόβαθμα στελέχη. Μεταξύ των κατοικιών περιλαμβάνεται και η βίλα του γνωστού διοικητή Γλάστρα, η οποία είναι ένα από τα κτίρια που διατηρούνται σε αρκετά καλή κατάσταση. Οι φυλακισμένοι και οι εξορίστοι στον όρμο Α΄ έμεναν σε σκηνές, οι οποίες ήταν διατεταγμένες η μία δίπλα στην άλλη, ενώ μεταξύ αυτών παρεμβάλλονταν στενοί διάδρομοι και σε κάθε μία από αυτές έμεναν πολλά άτομα. Οι σκηνές βρίσκονταν πιο κοντά στη θάλασσα ενώ τα κτίρια της διοίκησης και οι κατοικίες/βίλες ήταν σε πιο απομακρυσμένα από τη θάλασσα σημεία. Εκτός από κατοικίες των διοικητικών στελεχών, κτίρια διοίκησης και χώρους για σκηνές, στον Α΄ όρμο βρίσκονται και θέσεις όπου λάμβαναν χώρα βασανιστήρια. Η θέση αυτών είναι στην ενδοχώρα, βορειοδυτικά από τις κατοικίες των διοικητών και τα κτίρια διοίκησης, και πρόκειται για τη θέση όπου βρισκόταν η Συκιά της Γιούρας και το υπαίθριο πειθαρχείο (που έχει την ονομασία Ελ Τάμπα).

Χάρτης 5: Κτίρια και υποδομές στον Α΄ όρμο.

Οι όρμοι Β΄ και Γ΄ είναι πιο μικροί σε έκταση σε σύγκριση με τον όρμο Α΄. Ο όρμος Β΄ βρίσκεται στα νότια του όρμου Α΄ και στα βόρεια του όρμου Γ΄. Τόσο στον όρμο Β΄ όσο και στον όρμο Γ΄ υπήρχαν χώροι όπου βρίσκονταν σκηνές στις οποίες διέμεναν φυλακισμένοι και εξορίστοι. Ανάλογα με τη χρονική περίοδο στον κάθε όρμο υπήρχε διαφορετικό πλήθος ατόμων. Στον όρμο Β΄ μέχρι τις αρχές του 1948 έστελναν τους «ζωηρούς» ενώ αργότερα εκεί στέλνονταν οι άρρωστοι και οι ηλικιωμένοι (Υπηρεσία Αρχείου της ΚΕ του ΚΚΕ, 2019, σ. 28). Στον όρμο Γ΄

έστελναν τους διανοούμενους και τα στελέχη (Υπηρεσία Αρχείου της ΚΕ του ΚΚΕ, 2019, σ. 30). Στους δύο αυτούς όρμους στέλνονταν πολύ λιγότεροι κρατούμενοι συγκριτικά με όσους στέλνονταν στον όρμο Α΄.

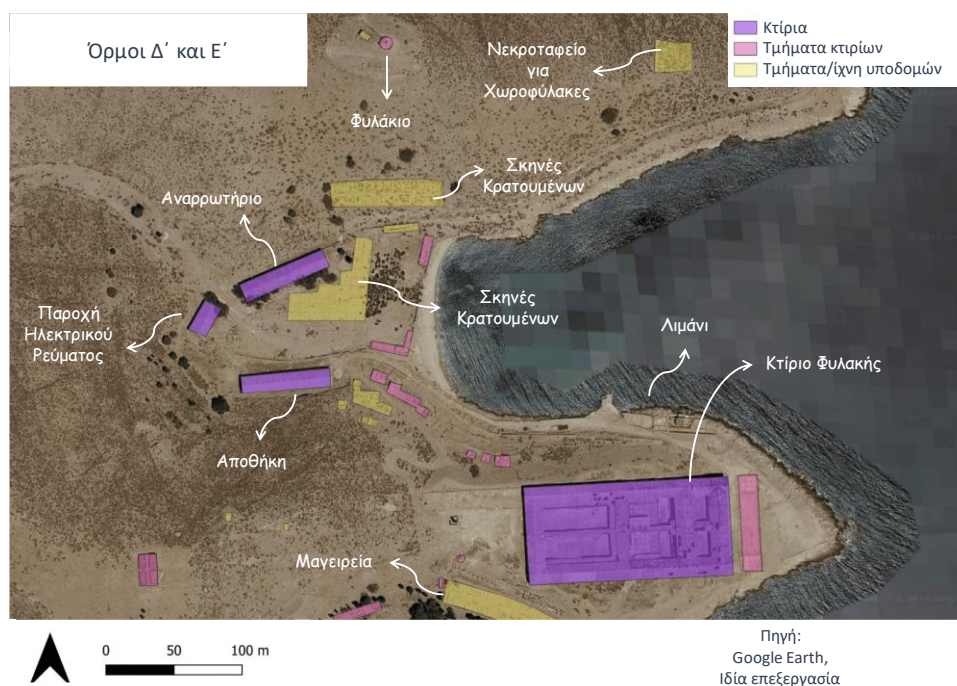
Χάρτης 6: Κτίρια και υποδομές στον Β΄ και στον Γ΄ όρμο.

Οι όρμοι Δ΄ και Ε΄ βρίσκονται πιο νότια από τους προαναφερόμενους (Α΄, Β΄ και Γ΄) ενώ μεταξύ αυτών κατασκευάστηκε το κτίριο των φυλακών. Στον όρμο Δ΄ κατασκευάστηκε ένα κτίριο που λειτουργούσε σαν αναρρωτήριο, μία αποθήκη και ένα κτίριο για την παροχή ρεύματος. Και σε αυτό τον όρμο υπήρχε χώρος για σκηνές, οι οποίες -όπως και στους υπόλοιπους- βρίσκονταν κοντά στη θάλασσα.

Στον όρμο Ε΄ υπήρχε το κτίριο του μαγειρείου. Μέχρι το τέλος του 1948 είχε τη λειτουργία του όρμου όπου στέλνονταν όσοι καταδικάζονταν σε βαριά απομόνωση και βασανιστήρια (Υπηρεσία Αρχείου της ΚΕ του ΚΚΕ, 2019, σ. 38). Μεταξύ των όρμων Δ΄ και Ε΄ βρίσκεται το κτίριο της φυλακής.

Το κτίριο της φυλακής κατασκευάστηκε σε θέση στην οποία το έδαφος δεν ήταν ομαλό, έτσι οι εξόριστοι της πρώτης περιόδου αναγκάστηκαν με υποχρεωτική προσωπική τους εργασία να διεκπεραιώσουν τις χειρωνακτικές εργασίες που απαιτούνταν ώστε το έδαφος να ομαλοποιηθεί για να ανεγερθεί η φυλακή και οι υπόλοιπες υποδομές. Η φυλακή ξεκίνησε να χτίζεται το φθινόπωρο του 1947 και ολοκληρώθηκε το 1952. Καθώς η περίοδος 1947-1952 είναι η πρώτη περίοδος της σύγχρονης ιστορίας που η Γυάρος ήταν ένας τόπος φυλάκισης στη διάρκεια αυτή όλοι οι φυλακισμένοι διέμεναν σε σκηνές και ταυτόχρονα κατασκεύαζαν τόσο το κτίριο των φυλακών όσο και τα υπόλοιπα κτίρια και υποδομές (φυλάκια, διανοίξεις δρόμων κλπ). Ακόμη όμως και κατά τη διάρκεια των μεταγενέστερων χρονικών περιόδων οι φυλακισμένοι και οι εξόριστοι ήταν τόσο πολλοί που ένα μικρό μόνο ποσοστό αυτών έμενε εντός του κτιρίου των φυλακών. Όσοι δε χωρούσαν εκεί έμεναν σε σκηνές. Επίσης, στα βόρεια του κτιρίου της φυλακής βρίσκεται το λιμάνι του νησιού, στο οποίο έφταναν τα πλοία με τους κρατούμενους και εξόριστους και τα πλοία που έφερναν σε όσους βρίσκονταν στο νησί νερό

και τρόφιμα. Λόγω της μορφολογίας του νησιού το λιμανάκι αυτό είναι το μοναδικό που υπάρχει στη Γυάρο μέχρι και σήμερα.

Χάρτης 7: Κτίρια και υποδομές στον Β΄ και στον Γ΄ όρμο.

Αν και όλες οι υποδομές και κτίρια που παρουσιάστηκαν είναι εντός της ζώνης του ιστορικού τόπου, και αν και ακόμη και ύστερα από τον αποχαρκτηρισμό της μεγαλύτερης έκτασης του νησιού από ιστορικό τόπο τα κτίρια εξακολουθούν να είναι χαρακτηρισμένα ως διατηρητέα μνημεία εν τούτοις δεν έχει γίνει καμία ενέργεια συντήρησης ή αποκατάστασης αυτών. Εκτός από τη φθορά του χρόνου -η οποία είναι ακόμη πιο έντονη δεδομένης της εγγύτητας με τη θάλασσα- είναι πολλές και οι καταστροφές που έχουν προκληθεί από τα βλήματα που έριχνε στο νησί το πολεμικό ναυτικό όσο το χρησιμοποιούσαν σαν πεδίο βολής. Επίσης, αν και κατά καιρούς έχουν εκπονηθεί μελέτες που προτείνουν ήπιες παρεμβάσεις στο νησί με σκοπό να μπορούν να γίνονται σε αυτό επισκέψεις ώστε να αναδειχθεί η ιστορικότητα του τόπου καμία από αυτές δεν έχει υλοποιηθεί.⁵⁷

3.2.2 Η Γυάρος πέρα από τους Όρμους

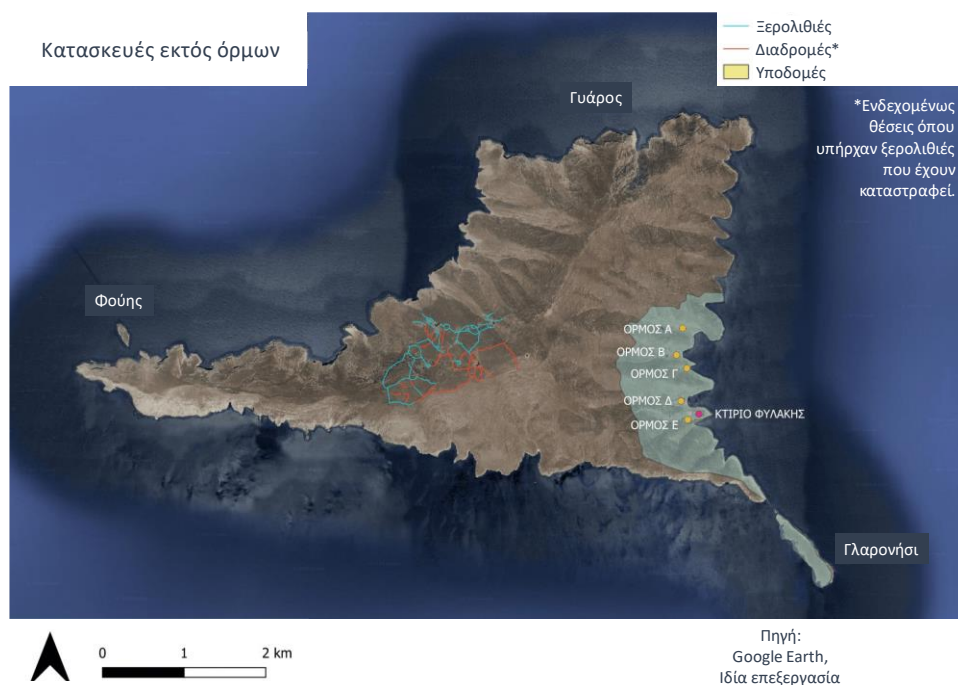
Η Γυάρος δεν αποτελείται μόνο από τους 5 όρμους που βρίσκονται στα νοτιοανατολικά της, ούτε μόνο από την έκταση που είναι πλέον χαρακτηρισμένος ιστορικός τόπος. Η μορφολογία της είναι τέτοια που οι ακτές της είναι απότομες και σχηματίζουν πολλούς μικρούς όρμους, ενώ προς το κέντρο της βρίσκεται η υψηλότερη κορυφογραμμή της. Το γεγονός πως στο κέντρο του νησιού βρίσκεται η κορυφογραμμή του εξάλλου ήταν ένα από τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά του που αξιοποιήθηκαν κατά την περίοδο 1947-1952. Την περίοδο εκείνη, ακόμη και όταν δεν υπήρχε ανάγκη για εξόρυξη και μεταφορά οικοδομικών υλικών οι εξόριστοι

⁵⁷ Χαρακτηριστικό είναι το ερευνητικό πρόγραμμα με τίτλο «Δημιουργία δικτύου διαδρομών ιστορικής μνήμης στο χώρο των στρατοπέδων της νήσου Γυάρου του Νομού Κυκλάδων» που εκπονήθηκε από τη Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του ΕΜΠ υπό την αιγίδα του Υπουργείου Αιγαίου το 2003.

ήταν αναγκασμένοι να πηγαίνουν από τη μία άκρη του νησιού στην άλλη, ανεβαίνοντας και κατεβαίνοντας την κορυφογραμμή ενώ ταυτόχρονα κουβαλούσαν οικοδομικά υλικά.

Επίσης, η Γυάρος δεν κατοικήθηκε για πρώτη φορά από τους φυλακισμένους του 1947. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, κατά την αρχαιότητα ήταν μία ανεξάρτητη πόλη-κράτος ενώ κατά τα ρωμαϊκά και βυζαντινά χρόνια ήταν τόπος εξορίας επωνύμων. Επίσης, πριν από το 1947 στο νησί κατοικούσαν οικογένειες βοσκών. Το γεγονός πως το νησί κατοικήθηκε σε διαφορετικές χρονικές περιόδους από διαφορετικές ομάδες ατόμων συνεπάγεται πως οι άνθρωποι αυτοί έχουν αφήσει ίχνη κατοίκησης. Για την περίοδο που το νησί ήταν πόλη-κράτος αρμόδια είναι η αρχαιολογία. Η περίοδος που στο νησί κατοικούσαν οικογένειες βοσκών είναι πιο πρόσφατη, και συνεπώς είναι πολύ πιο εύκολο να εντοπιστούν τα ίχνη κατοίκησης που έχουν αφήσει.

Παρατηρώντας το σύνολο του νησιού είναι εύκολα αντιληπτό πως δεν υπάρχουν ανθρώπινες κατασκευές μόνο στην περιοχή των 5 όρμων στα νοτιοανατολικά της Γυάρου. Στο κέντρο της βρίσκεται το ορεινό πολυβολείο, το οποίο στέκει εκεί από την περίοδο που η Γυάρος ήταν τόπος φυλάκισης. Επίσης, στα δυτικά του νησιού υπάρχουν πολλές διάσπαρτες υποδομές και τμήματα κτιρίων, τα οποία μέσω ενός δικτύου από ξερολιθιές και διαδρομές διαμορφώνουν ένα ενιαίο χωρικό σύνολο. Αυτό που στα πλαίσια της παρούσας ανάλυσης αποκαλείται σαν «διαδρομές» πιθανότατα είναι θέσεις από ξερολιθιές οι οποίες έχουν καταστραφεί από την πάροδο του χρόνου και την έλλειψη συντήρησης. Με γνώμονα το ότι στο νησί υπάρχει ένα μόνο λιμάνι, το οποίο ανέκαθεν βρισκόταν στην ίδια θέση, είναι ασφαλές να υποτεθεί πως η πρόσβαση στις υποδομές που βρίσκονται στο δυτικό τμήμα του νησιού πραγματοποιούνταν μέσω αυτού του λιμανιού (το οποίο βρίσκεται στην περιοχή που είναι χαρακτηρισμένος ιστορικός τόπος).

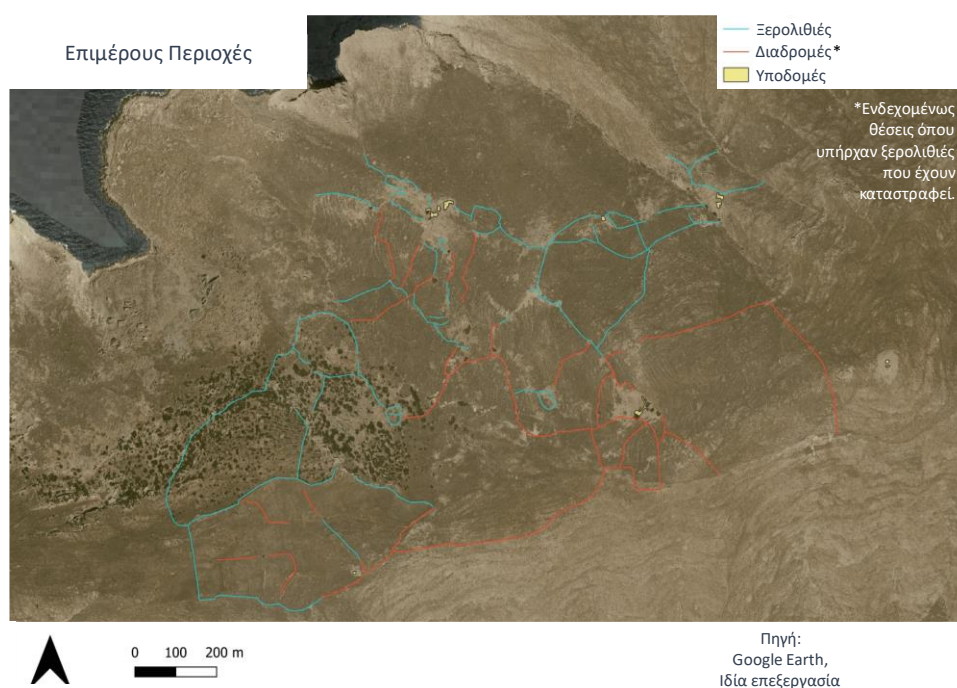

Χάρτης 8: Κατασκευές και ίχνη κατοίκησης στο σύνολο της Γυάρου.

Παρατηρώντας το τμήμα που βρίσκεται στα δυτικά του νησιού από πιο κοντά είναι εμφανές πως οι υποδομές βρίσκονται σε μία έκταση που είναι σχετικά ομαλή (λαμβάνοντας πάντοτε υπόψη το ανάγλυφο του νησιού). Επίσης, υπάρχουν διαμορφωμένα σχήματα τα οποία

παραπέμπουν σε κλειστούς χώρους στους οποίους οι βοσκοί αφήνουν τα κοπάδια τους να βοσκήσουν ή σε εκτάσεις που περικλείονται για να καλλιεργηθούν. Σε κάθε περίπτωση, φαίνεται πως η περιοχή αυτή είναι η περιοχή που χρησιμοποίησαν οι οικογένειες των βοσκών που κατοικούσαν κάποτε στο νησί.

Κοιτώντας από ακόμη πιο κοντινή απόσταση το δίκτυο που σχηματίζεται είναι εμφανές πως αποτελείται από χαμηλές ξερολιθιές παραπλήσιου ύψους, από χαραγμένες διαδρομές και από κάποια τμήματα κτιρίων και κατασκευών. Στη θέση που βρίσκονται οι διαδρομές ενδεχομένως παλαιότερα να υπήρχαν ξερολιθιές που λόγω φθοράς πλέον έχουν καταστραφεί. Επίσης, τα τμήματα των κτιρίων αν και δεν έχουν στέγαση εν τούτοις φανερώνουν τη διάταξη δωματίων το ένα δίπλα στο άλλο. Βέβαια, δεν είναι ξεκάθαρο το κατά πόσο πρόκειται για χώρους σταβλισμού ζώων ή για κατοικίες. Το πιθανότερο πάντως είναι να πρόκειται για ένα συνδυασμό και των δύο.

Χάρτης 9: Κατασκευές και ίχνη κατοίκησης στο δυτικό τμήμα της Γυάρου.

Ως προς τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την αποτύπωση αυτών επιλέχθηκε αρχικά ο διαχωρισμός των ιχνών κατοίκησης σε ξερολιθιές, διαδρομές και υποδομές. Σαν ξερολιθιές ορίζονται οι γραμμικές κατασκευές παραπλήσιου πάχους και με παραπλήσιο ίχνος σκιάς. Ως διαδρομές ορίζονται τα ευθύγραμμα ίχνη που υπάρχουν στο έδαφος που στερούνται σκιάς. Τέλος, ως υποδομές ορίζονται τα ίχνη κτιρίων που αποτελούνται από τοιχοποιίες που στερούνται στέγαση. Η αποτύπωση πραγματοποιήθηκε χρησιμοποιώντας στο ελεύθερο λογισμικό QGIS το υπόβαθρο του Google Earth με τη δορυφορική εικόνα. Οι υποδομές, οι ξερολιθιές και οι διαδρομές αποτυπώθηκαν σε διαφορετικά σχεδιαστικά στρώματα (layers) και στη συνέχεια ενοποιήθηκαν. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίστηκε η συσχέτιση ή όχι μεταξύ των διαδρομών και των ξερολιθιών.

Καθώς λόγω κλίμακας απεικόνισης για να φανούν πιο λεπτομερώς οι υποδομές, οι ξερολιθιές και οι διαδρομές έπρεπε να χρησιμοποιηθούν διαφορετικές κλίμακες η έκταση στα δυτικά του νησιού χωρίστηκε σε επιμέρους περιοχές. Κάθε περιοχή περιλαμβάνει κτίρια (υποδομές) ενώ

η τελευταία περιοχή (περιοχή 5) αν και δεν περιέχει κτίρια εν τούτοις είναι η θέση στην οποία βρίσκεται το ορεινό πολυβολείο (στην κορυφή της κεντρικής κορυφογραμμής). Στους χάρτες που ακολουθούν ο πρώτος χάρτης κάθε περιοχής έχει σημειωμένη τη θέση της στην υπό εξέταση έκταση και ο δεύτερος χάρτης κάθε περιοχής δείχνει πιο εστιασμένα τα κτίρια/υποδομές που βρίσκονται σε αυτή.⁵⁸

Η περιοχή 1 βρίσκεται στα βορειοδυτικά της υπό εξέταση έκτασης και περιλαμβάνει δυο σημεία με κτίρια/υποδομές μεταξύ των οποίων παρεμβάλλονται χώροι που περικλείονται από ξερολιθιές. Στα δυτικά της περιοχής 1 υπάρχουν σε κοντινή μεταξύ τους απόσταση 4 κτίρια/υποδομές και στα ανατολικά της περιοχής 1 υπάρχει 1 κτίριο/υποδομή. Ειδικά ως προς τα 4 κτίρια που βρίσκονται κοντά το ένα στο άλλο αξίζει να σημειωθεί πως έχουν διαφορετικό μέγεθος και σχήμα. Ειδικά το ένα εξ' αυτών, καθώς έχει σχήμα που δεν επιτρέπει στους χώρους που βρίσκονται στο κέντρο του να αερίζονται και να φωτίζονται με φυσικό τρόπο, είναι πιθανό να μην είναι κατοικία αλλά χώρος σταβλισμού.

Η περιοχή 2 βρίσκεται στα βορειοανατολικά της έκτασης. Για λόγους προσανατολισμού στην περιοχή αυτή περιλαμβάνεται και το μεμονωμένο κτίριο που βρίσκεται στα ανατολικά της περιοχής 1 (το οποίο βρίσκεται στα δυτικά της περιοχής 2). Η περιοχή 2 αποτελείται από δύο ομάδες κτιρίων, εκ των οποίων η μία έχει ήδη περιγραφεί στην ανάλυση της περιοχής 1. Η άλλη ομάδα βρίσκεται στα ανατολικά της περιοχής 2 και αποτελείται από 2 κτίρια/υποδομές σε κοντινή μεταξύ τους απόσταση. Όλα τα κτίρια της περιοχής 2 έχουν σχήμα και μέγεθος που παραπέμπει σε κατοικίες. Επίσης, βρίσκονται σε μεγαλύτερο υψόμετρο.

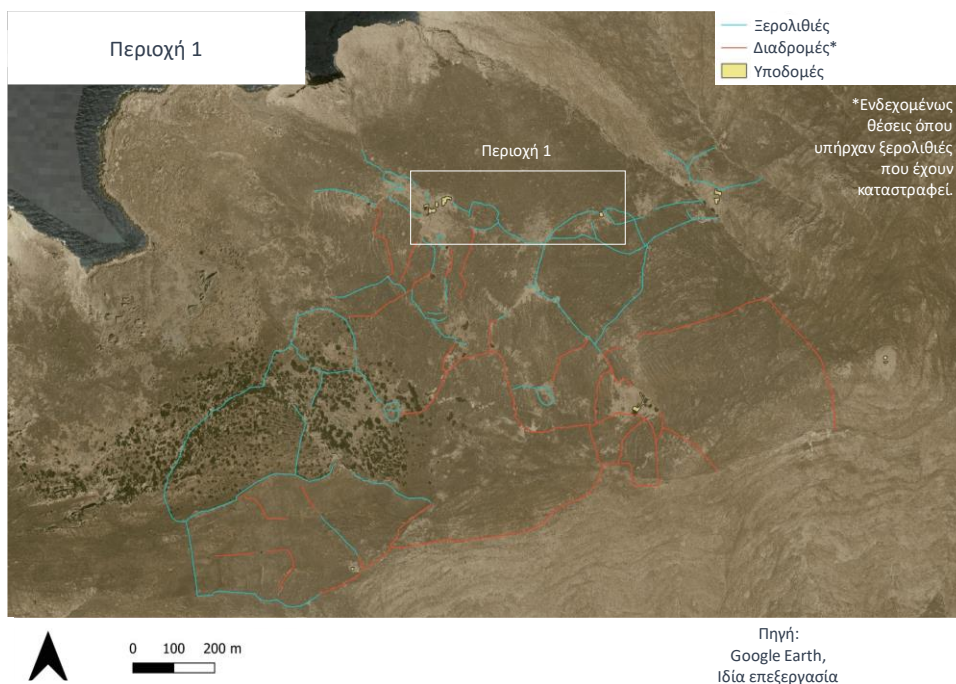
Η περιοχή 3 βρίσκεται στα νοτιοανατολικά της έκτασης και αποτελείται από ένα μόνο κτίριο/υποδομή το οποίο έχει γραμμική μορφολογία και ενδεχομένως να χρησιμοποιούταν και αυτό για σταβλισμό ζώων.

Η περιοχή 4 είναι η πιο απομακρυσμένη. Αποτελείται από 3 μικρά κτίσματα/υποδομές και βρίσκεται στα νοτιοδυτικά της έκτασης. Το ένα εκ των 3 κτισμάτων είναι απομονωμένο και βρίσκεται στα δυτικά της περιοχής. Τα άλλα 2 κτίρια βρίσκονται κοντά το ένα στο άλλο και είναι στα ανατολικά της περιοχής.

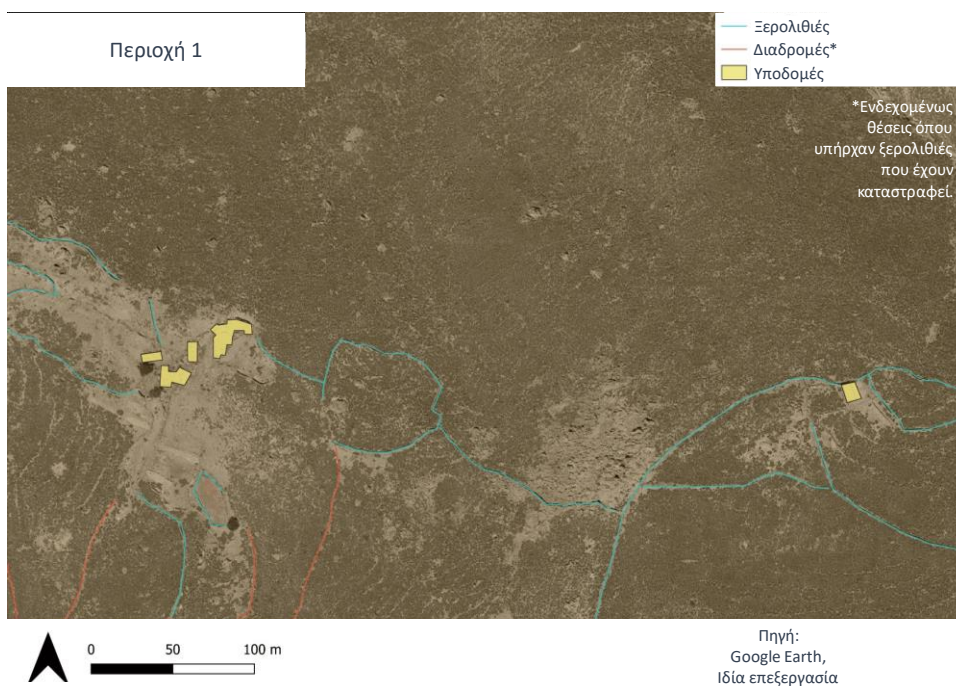
Η περιοχή 5 βρίσκεται στην κορυφογραμμή του νησιού και περιλαμβάνει το ορεινό πολυβολείο, το οποίο βρίσκεται στη θέση αυτή από την περίοδο που το νησί ήταν τόπος φυλάκισης.

Οι περιοχές 1, 2, 3 και 4 φαίνεται να λειτουργούσαν σαν ένα σύνολο, καθώς συνδέονται με το δίκτυο που δημιουργούν οι ξερολιθιές και οι διαδρομές. Επίσης, τα κτίρια/υποδομές των περιοχών αυτών μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε δύο ομάδες. Η μία είναι τα μικρά τετράγωνης κάτοψης κτίρια που παραπέμπουν σε κατοικίες και η άλλη ομάδα είναι τα κτίρια που έχουν διάταξη που προσαρμόζεται πιο οργανικά στο έδαφος και παραπέμπουν στους χώρους που χρησιμοποιούνται για σταβλισμό ζώων.

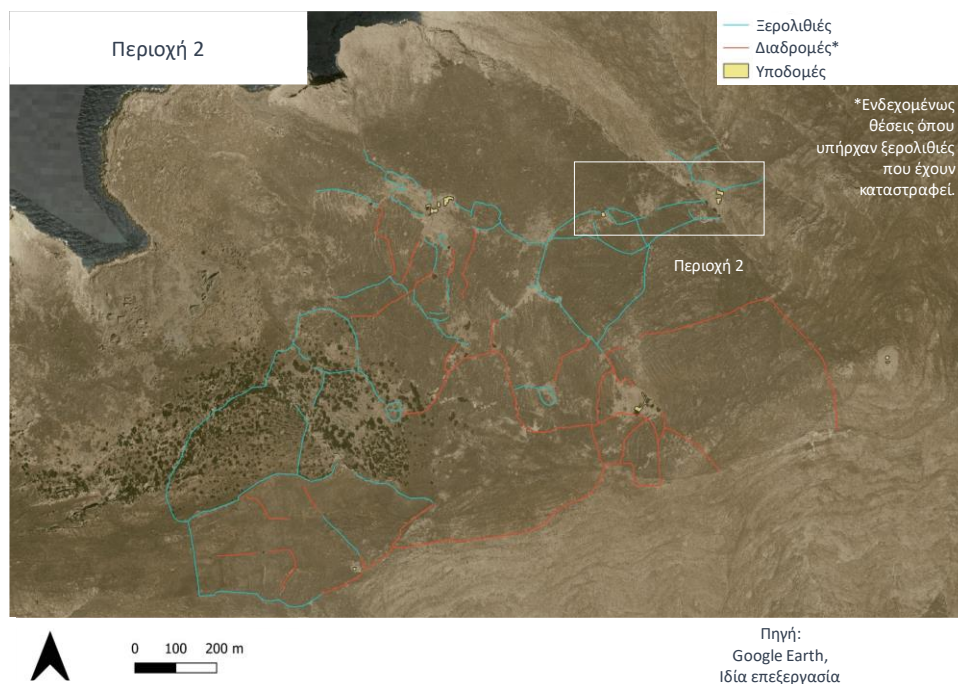
⁵⁸ Στο παράρτημα Β με τους χάρτες στο τέλος της παρούσας εργασίας βρίσκονται οι χάρτες με τα κτίρια/υποδομές της κάθε περιοχής χωρίς την επεξεργασία που έχει γίνει για την κατηγοριοποίηση σε ξερολιθιές, διαδρομές και υποδομές. Στους χάρτες του παραρτήματος είναι πιο ευκρινής η ύπαρξη κτιρίων που αποτελούνται από επιμέρους δωμάτια.

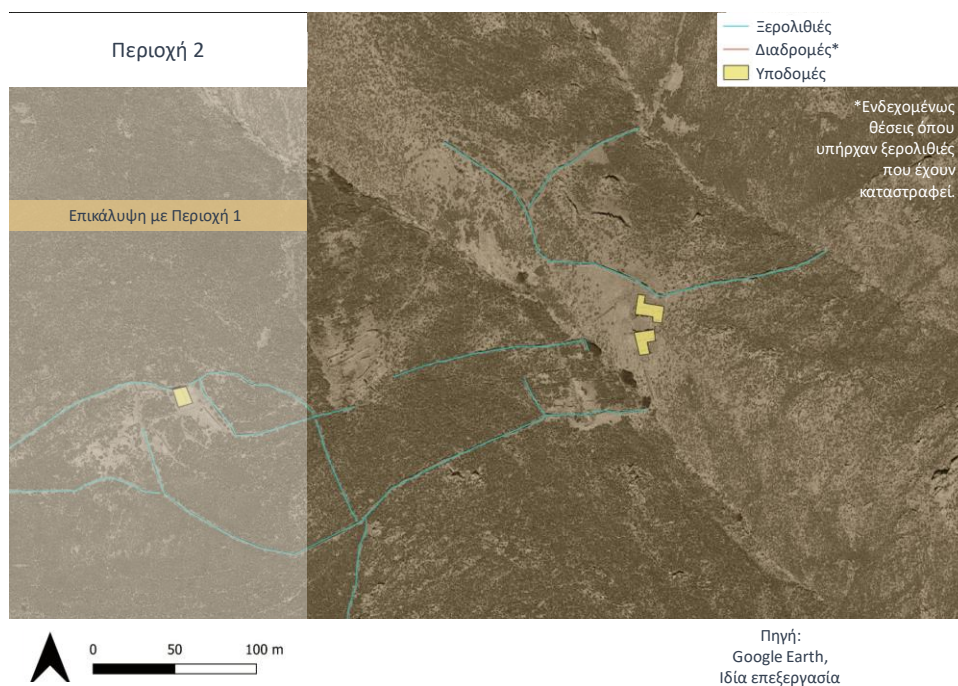
Χάρτης 10: Θέση περιοχής 1.

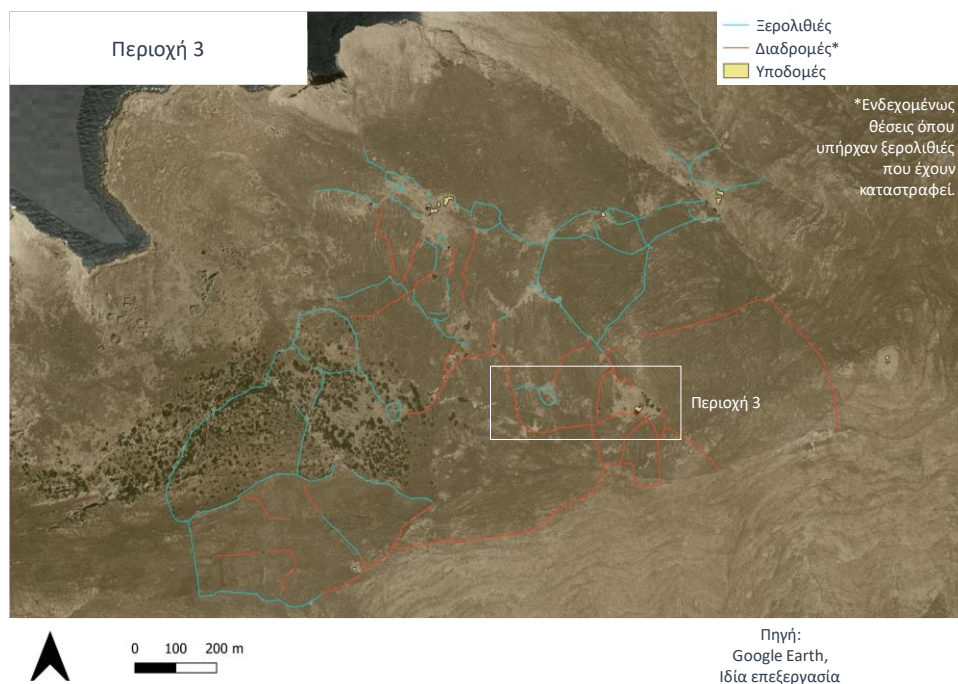
Χάρτης 11: Πεζούλες, διαδρομές και υποδομές περιοχής 1.

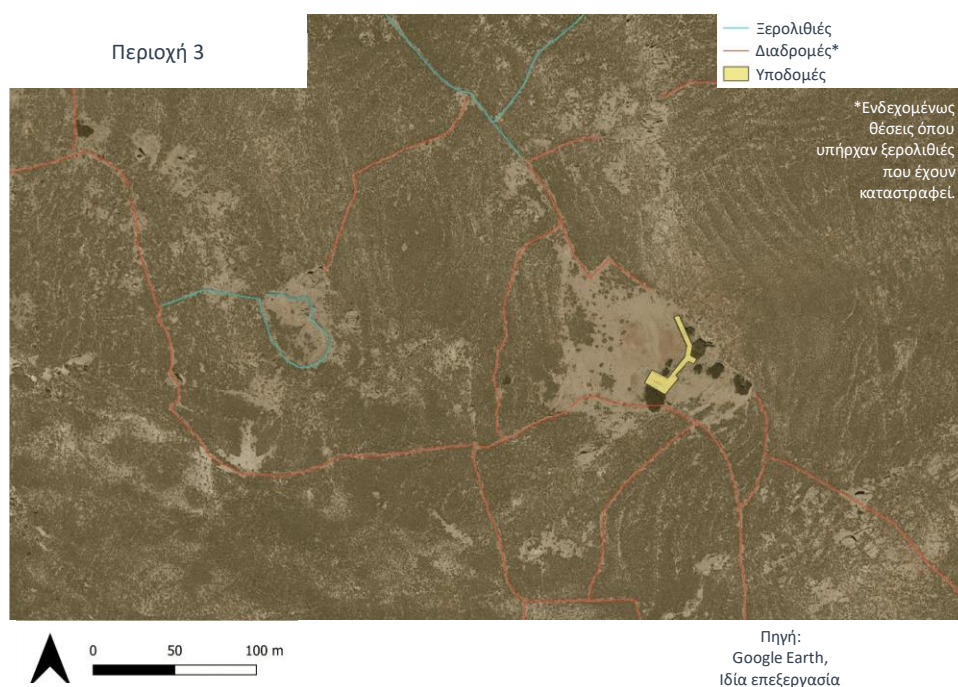
Χάρτης 12: Θέση περιοχής 2.

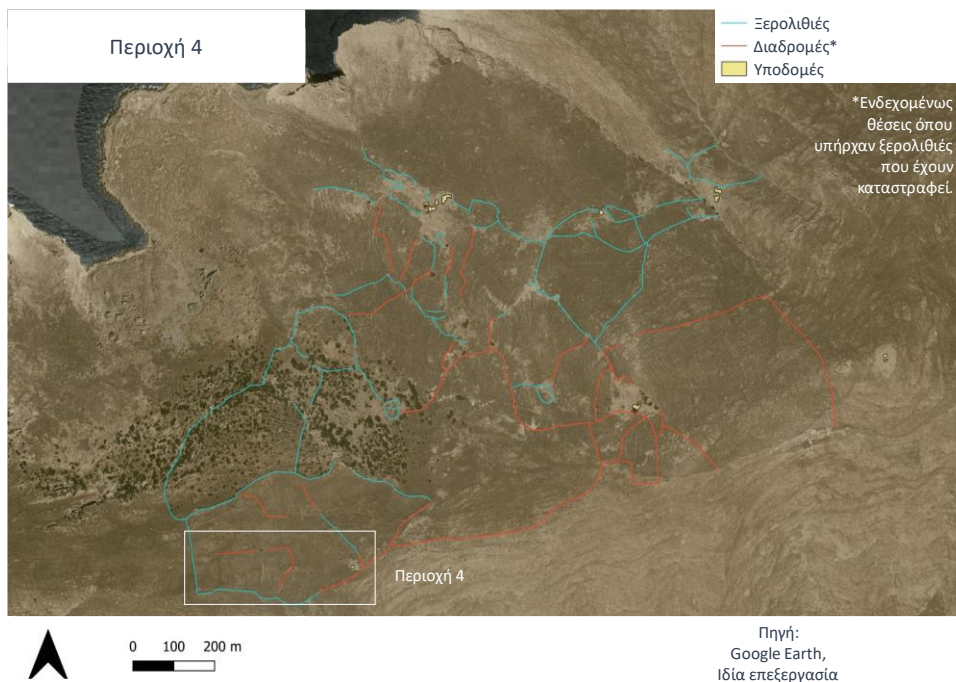
Χάρτης 13: Πεζούλες, διαδρομές και υποδομές περιοχής 2.

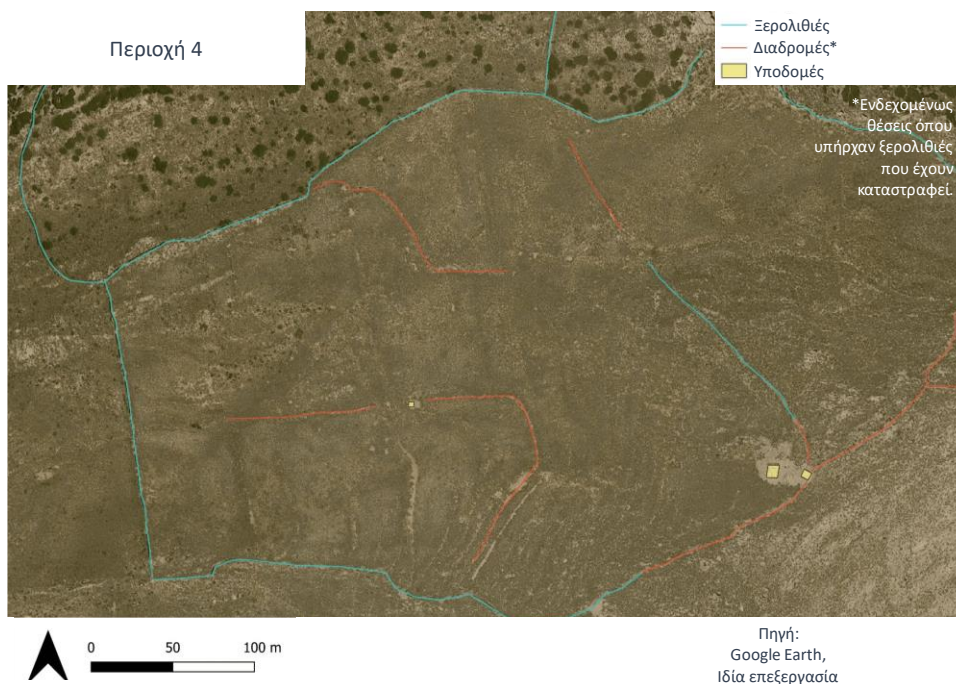
Χάρτης 14: Θέση περιοχής 3.

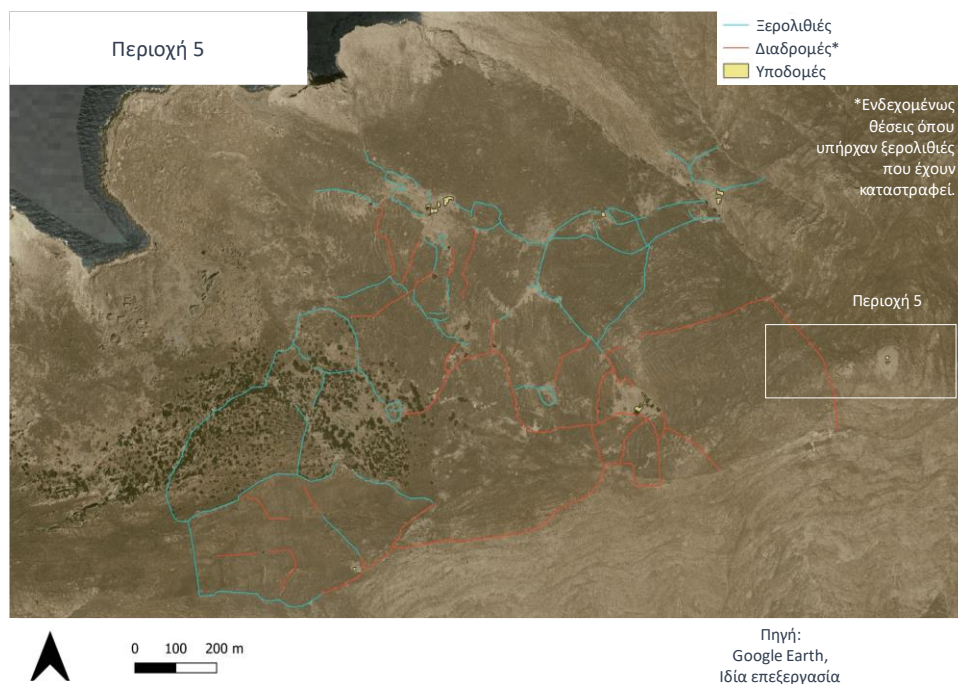
Χάρτης 15: Πεζούλες, διαδρομές και υποδομές περιοχής 3.

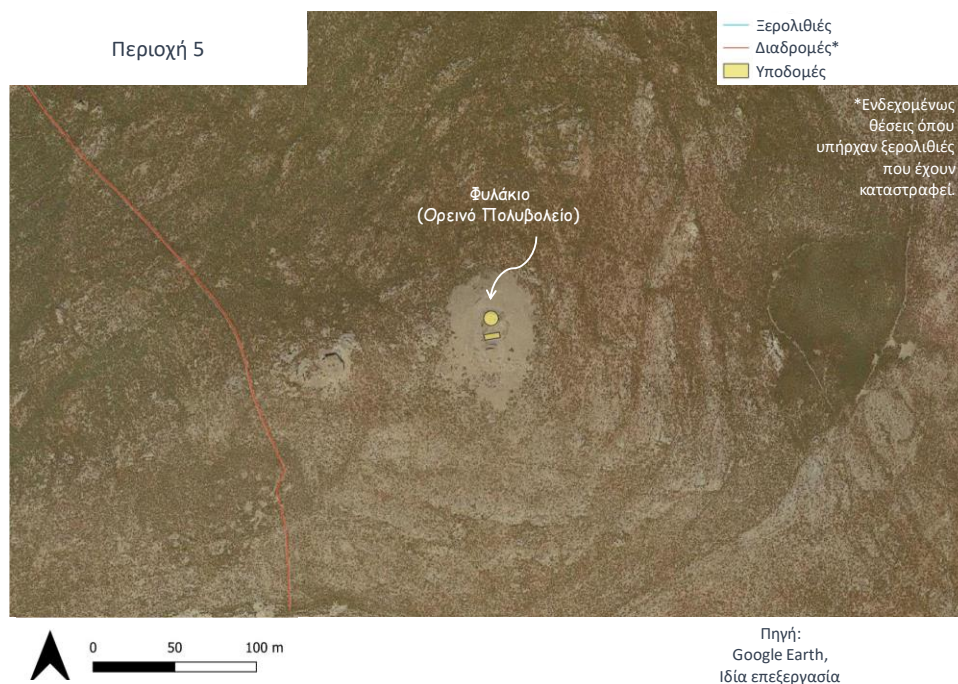
Χάρτης 16: Θέση περιοχής 4.

Χάρτης 17: Πεζούλες, διαδρομές και υποδομές περιοχής 4.

Χάρτης 18: Θέση περιοχής 5.

Χάρτης 19: Πεζούλες, διαδρομές και υποδομές περιοχής 5.

3.3 Παρελθούσες και Μελλοντικές Χρήσεις

3.3.1 Παρελθούσες Χρήσεις

Όπως έχει ήδη σημειωθεί πολλές φορές, η Γυάρος ανά περιόδους ακόμη και πριν το 1947 κατοικούνταν. Εκτός από την περίοδο της αρχαιότητας (κατά την οποία ήταν μία αυτόνομη πόλη-κράτος) και την περίοδο κατά τα ρωμαϊκά και βυζαντινά χρόνια (όταν χρησιμοποιήθηκε ως τόπος εξορίας των πολιτικά ανεπιθύμητων) στη νεότερη ιστορία της Ελλάδας κατοικήθηκε εκ νέου από βοσκούς, οι οποίοι έχουν αφήσει πάνω στο νησί τα ίχνη τους (τα οποία παρουσιάστηκαν προηγουμένως). Βέβαια, αν και υπήρχαν ανά διαστήματα μόνιμοι κάτοικοι αυτοί ήταν πάντοτε λίγοι σε πλήθος. Οι καιρικές συνθήκες, η μορφολογία και τα χαρακτηριστικά του νησιού (άγονο, με έντονους ανέμους, έλλειψη πόσιμου νερού και βλάστησης) φαίνεται διαχρονικά να μην επέτρεψαν να αναπτυχθούν εκεί κοινωνίες για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Η καταγραφή των υποδομών της υφιστάμενης κατάστασης όμως δεν επαρκεί ώστε να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα ως προς το πλήθος των κατοίκων του νησιού. Αυτό συμβαίνει για αρκετούς λόγους. Ο πρώτος είναι πως δε μπορούμε να γνωρίζουμε με σιγουριά κατά πόσο υπήρχαν στο παρελθόν και άλλα κτίρια τα οποία έχουν ολοσχερώς καταστραφεί. Ένας δεύτερος λόγος είναι πως κατά το παρελθόν στις κατοικίες διαβιούσαν πολύ περισσότερα άτομα από όσα στη σύγχρονη εποχή, και συνεπώς η αναλογία κατοίκων ανά τετραγωνικό κατοικίας ήταν πολύ μεγαλύτερη. Ένας ακόμη λόγος σχετίζεται με μία ακόμη συνήθεια της εποχής εκείνης, κατά την οποία ομάδες βοσκών/κτηνοτρόφων μετανάστευαν για συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα σε περιοχές όπου τα κοπάδια τους θα μπορούσαν να βρουν τροφή. Τέλος, δεν είναι δυνατό ανατρέχοντας στα χωρικά ίχνη να εξαχθούν συμπεράσματα ως προς τον ακριβή χρονικό προσδιορισμό των περιόδων που κατοικήθηκαν.

Για όλους τους ανωτέρω λόγους κρίθηκε αναγκαία η αναζήτηση των απογραφικών στοιχείων σχετικά με τους κατοίκους που στη σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας έχουν απογραφεί στη Γυάρο. Τα διαθέσιμα στοιχεία εκκινούν από την απογραφή του Βασιλείου της Ελλάδας του 1879. Τόσο το έτος αυτό όσο και στην απογραφή του 1889 δεν υπάρχει καμία αναφορά για τη Γυάρο. Στην απογραφή του 1896 όμως στο νησί απογράφηκαν 18 άτομα, εκ των οποίων οι 12 ήταν άρρενες και οι 6 θήλεις. Στην απογραφή του 1907 οι κάτοικοι του νησιού αυξήθηκαν σε 25, εκ των οποίων οι 12 ήταν άρρενες και οι 13 θήλεις. Στην απογραφή του 1913 δεν γίνεται καμία αναφορά στη Γυάρο επειδή απογράφηκαν μόνο οι νέες επαρχίες. Στην απογραφή του 1920 ο πληθυσμός παρουσίασε μεγάλη μείωση καθώς απογράφηκαν μόλις 2 άτομα (ένας άρρεν και μία θήλυ).

Στην απογραφή του 1928 οι κάτοικοι της Γυάρου που απογράφηκαν αυξήθηκαν σε 28, εκ των οποίων οι 19 ήταν άρρενες και οι 9 θήλεις. Στην απογραφή του 1940 απογράφηκαν 31 άτομα, εκ των οποίων οι 17 ήταν άρρενες και οι 14 θήλεις. Η επόμενη απογραφή πραγματοποιήθηκε το 1951, όταν το νησί χρησιμοποιούνταν σαν τόπος αποστολής φυλακισμένων της περιόδου 1947-1952. Έτσι, στην απογραφή του 1951 απεγράφησαν 7139 άτομα, για τα οποία δεν υπάρχουν στοιχεία ως προς το φύλο. Ακολούθησε η απογραφή του 1961, στην οποία απογράφηκαν 244 άτομα. Στο σημείο αυτό βέβαια πρέπει να σημειωθεί πως το 1961 είναι η χρονιά που η Γυάρος σταμάτησε εκ νέου να χρησιμοποιείται σαν τόπος φυλάκισης (η δεύτερη περίοδος που ήταν τόπος φυλάκισης είναι το 1955-1961). Η επόμενη απογραφή έγινε το 1971, ενώ τότε καταγράφηκαν μόλις 2 άτομα.

Οι επόμενες διαθέσιμες απογραφές είναι από την ΕΛΣΤΑΤ και σε καμία από αυτές δεν καταγράφηκαν μόνιμοι κάτοικοι στη Γυάρο. Βέβαια, από το 1961 μέχρι το 1971 παρεμβλήθηκε η περίοδος 1967-1969 (κατά την οποία το νησί ήταν τόπος εξορίας), ενώ από το 1971 μέχρι το 1981 παρεμβλήθηκε η περίοδος 1973-1974 (κατά την οποία ήταν επίσης τόπος εξορίας).

Πίνακας 7: Πραγματικός πληθυσμός Γυάρου κατά τα έτη για τα οποία υπάρχουν στοιχεία απογραφών.

Έτος απογραφής	Κάτοικοι Γυάρου	Σελίδα Αρχείου Απογραφής
1879	Χωρίς αναφορά	-
1889	Χωρίς αναφορά	-
1896	18 (12 άρρενες & 6 θήλειες)	119 (σελ. 110 pdf)
1907	25 (12 άρρενες & 13 θήλειες)	406 (σελ. 409 pdf)
1913	Απογράφηκαν μόνο οι νέες Επαρχίες	-
1920	2 (1 άρρεν & 1 θήλυ)	185 (σελ. 206 pdf)
1928	28 (19 άρρενες & 9 θήλειες)	219 (σελ. 239 pdf)
1940	31 (17 άρρενες & 14 θήλειες)	245 (σελ. 269 pdf)
1951	7139	122 (σελ. 122 pdf)
1961	244	120 (σελ. 120 pdf)
1971	2	116 (σελ. 116 pdf)
1981	-	126 (σελ. 128 pdf)
1991	-	150 (σελ. 152 pdf)
2001	Χωρίς αναφορά	-
2011	0	11251 (σελ. 333 ΦΕΚ)
2021	0	21978 (σελ. 396 ΦΕΚ)

Πηγή: Απογραφές του Βασιλείου της Ελλάδος και της ΕΛΣΤΑΤ⁵⁹, Ιδία επεξεργασία.

Στις 19 Ιουλίου 1947 στη Γυάρο έφτασαν οι πρώτοι 551 φυλακισμένοι και μέχρι το Σεπτέμβριο του 1947 είχαν σταλεί εκεί περισσότεροι από 7000 κρατούμενοι (Υπηρεσία Αρχείου της ΚΕ του ΚΚΕ, 2019). Ήδη κατά τα 3 πρώτα χρόνια (1947-1949) ο αριθμός των φυλακισμένων έφτασε τις 18 χιλιάδες, ενώ το Μάρτιο του 1950 οι κρατούμενοι που είχαν σταλεί εκεί αριθμούσαν τους 9750 (Συλλογικό, 2020, σ. 7). Τα στοιχεία που υπάρχουν ως προς τον αριθμό των φυλακισμένων και των εξορίστων που στάλθηκαν στη Γυάρο από το 1947 και έπειτα διαφέρουν. Το σίγουρο είναι πως κάποιες απογραφές πραγματοποιήθηκαν όταν το νησί δεν κατοικούνταν και συνεπώς δε μπορεί να καταδειχθεί ο ακριβής αριθμός όσων στάλθηκαν εκεί.

Ως προς την πρώτη περίοδο που το νησί ήταν τόπος φυλάκισης (1947-1952) τα διαθέσιμα στοιχεία αναφορικά με τα άτομα που στάλθηκαν εκεί και διέμεναν στον κάθε όρμο είναι τα ακόλουθα (Υπηρεσία Αρχείου της ΚΕ του ΚΚΕ, 2019):

- » Στον Α΄ όρμο για ένα διάστημα βρίσκονταν περίπου 5500 άτομα.
- » Στον Β΄ όρμο για ένα διάστημα βρίσκονταν περίπου 1500 άτομα.
- » Στον Γ΄ όρμο για ένα διάστημα βρίσκονταν περίπου 990 άτομα.
- » Στον Δ΄ όρμο για ένα διάστημα βρίσκονταν περίπου 2000 άτομα.
- » Στον Ε΄ όρμο για ένα διάστημα βρίσκονταν περίπου 300 άτομα.

Στα παραπάνω ποσά δεν είναι θεμιτό να πραγματοποιηθεί άθροιση καθώς δεν γνωρίζουμε την περίοδο στην οποία αντιστοιχούν. Το σίγουρο είναι πως ο Α΄ όρμος (πριν ολοκληρωθεί και τεθεί σε λειτουργία το κτίριο της φυλακής στο Δ΄ όρμο) ήταν το μέρος όπου στέλνονταν πολύ

⁵⁹ <https://www.eetaa.gr/metavoles-stin-t-a/fek-apografon-plithysmou-1879-2011/>

περισσότεροι φυλακισμένοι, γεγονός που πιστοποιείται από την έκταση των διαμορφώσεων που υπάρχουν μέχρι σήμερα και καταδεικνύουν θέσεις όπου κάποτε υπήρχαν σκηνές.

Ανεξάρτητα από την έλλειψη βεβαιότητας ως προς τον ακριβή αριθμό των φυλακισμένων και των εξορίστων στη Γυάρο όμως είναι βέβαιο βάσει των απογραφικών στοιχείων και των τμημάτων κτιρίων και υποδομών πως το νησί πριν μετατραπεί σε τόπο φυλάκισης και εξορίας κατοικούνταν. Οι χρήσεις που είχε σχετίζονταν με τον πρωτογενή τομέα καθώς οι κάτοικοί του εξέτρεφαν ζώα για την επιβίωσή τους ή ενδεχομένως και για την πώληση των προϊόντων τους (κρέας, δέρμα κλπ) σε άλλα νησιά. Επίσης, ενδεχομένως να υπήρχαν και κάποιες εκτάσεις με καλλιέργειες, οι οποίες όμως με δεδομένο το άγονο, πετρώδες έδαφος και τους συχνούς έντονους ανέμους θα ήταν εξαιρετικά περιορισμένες.

Όταν αποφασίστηκε το νησί να μετατραπεί σε τόπο φυλάκισης και στη συνέχεια εξορίας οι μόνιμοι κάτοικοί του (οι βοσκοί και οι οικογένειές τους) στάλθηκαν σε άλλα γειτονικά νησιά. Από το 1947 και έπειτα η Γυάρος για κάποια χρόνια ήταν εξολοκλήρου ακατοίκητη. Οι περίοδοι αυτοί είναι το χρονικό διάστημα μεταξύ του 1952 (τέλος πρώτης περιόδου που στέλνονταν φυλακισμένοι) και του 1955 (αρχή δεύτερης περιόδου που στέλνονταν φυλακισμένοι), του 1961 (τέλος δεύτερης περιόδου που στέλνονταν φυλακισμένοι) και του 1967 (αρχή πρώτης περιόδου που στέλνονταν εξόριστοι), και του 1969 (τέλος πρώτης περιόδου που στέλνονταν εξόριστοι) και του 1973 (αρχή δεύτερης περιόδου που στέλνονταν εξόριστοι). Τους βοσκούς λοιπόν διαδέχτηκαν οι φυλακισμένοι και στη συνέχεια οι εξόριστοι.

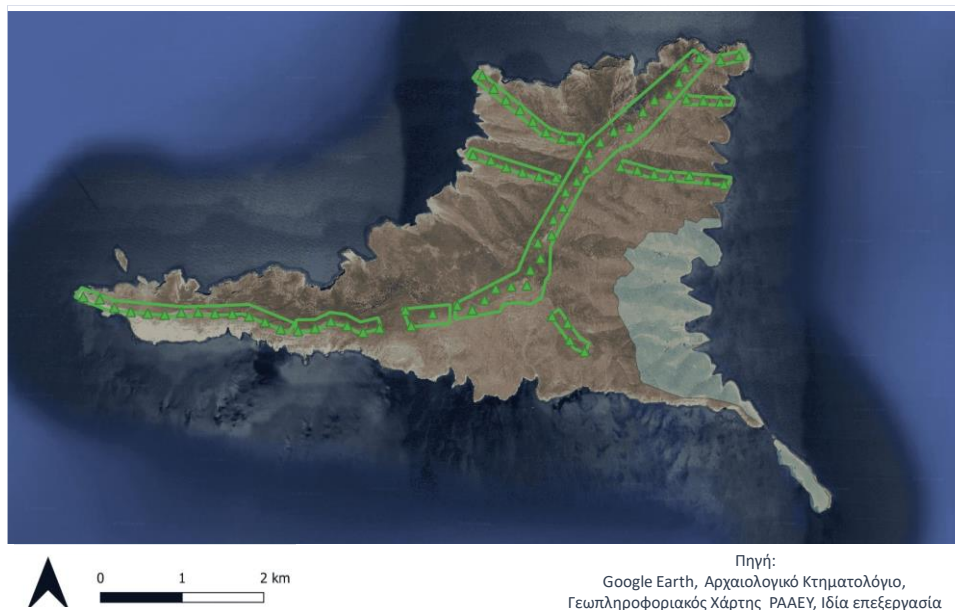
Από το τέλος της δικτατορίας και για αρκετά χρόνια το νησί χρησιμοποιούνταν σαν πεδίο βολής του πολεμικού ναυτικού. Όταν το 2002 αποχαρκτηρίστηκε από ναυτικό οχυρό είχε ήδη από το 2001 κηρυχθεί ιστορικός τόπος. Η συνέχεια είναι γνωστή, με τον αποχαρκτηρισμό της μεγαλύτερης έκτασης να συμβαίνει το 2011 (όταν ταυτόχρονα εντάχθηκε στο δίκτυο Natura 2000). Ένα χρόνο μετά δόθηκαν βεβαιώσεις παραγωγού στις εταιρείες που από το 2004 και το 2005 είχαν καταθέσει στη ΡΑΕ (πλέον ΡΑΑΕΥ) αιτήσεις. Το 2015 ο χαρακτηρισμός της ζώνης περιμετρικά από το νησί (θαλάσσια και χερσαία έκταση) ως καταφύγιο άγριας ζωής και το 2019 η απόφαση για τους όρους και περιορισμούς στη θαλάσσια και χερσαία περιοχή ήρθαν να τονίσουν το γεγονός πως στη Γυάρο πλέον διαβιούν είδη που πρέπει να προστατευτούν.

Ενδεικτική της περιβαλλοντικής σημασίας που έχει πλέον η Γυάρος είναι η ύπαρξη εκεί ενός σημαντικού ποσοστού του παγκόσμιου πληθυσμού της μεσογειακής φώκιας (είναι είδος υπό εξαφάνιση), του Μίχου (είναι ένα θαλασσοπούλι) και των εκτάσεων κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας που είναι καλυμμένες με λιβάδια ποσειδωνίας (είναι οικότοπος προτεραιότητας). Είναι εμφανές πως η απομάκρυνση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων αξιοποιήθηκε από τα είδη της χλωρίδας και της πανίδας για να ζήσουν και να αναπυυχθούν εκεί. Ειδικά ως προς τις φώκιες, η ύπαρξή τους στη Γυάρο καταγράφεται από όταν έπαψε να κατοικείται και έπειτα, καθώς πρόκειται για ένα είδος που αποφεύγει την ανθρώπινη παρουσία. Δυστυχώς όμως, παρά τους χαρακτηρισμούς και τις κατά καιρούς αποφάσεις φαίνεται πως ούτε η ιστορικότητα ούτε η περιβαλλοντική ιδιαιτερότητα του νησιού μπορούν να το προστατεύσουν.

3.3.2 Μελλοντικές Χρήσεις

Η Γυάρος είναι ένα νησί που παρά το ότι πλέον είναι ακατοίκητο και παρά την πλούσια και φορτισμένη ιστορία που φέρει δεν παύει να απασχολεί την επικαιρότητα· συχνά όμως για τους λάθος λόγους. Ήδη από το 2004 και το 2005 σημειώθηκε «επενδυτικό ενδιαφέρον» για την

εγκατάσταση σε αυτό αιολικών πάρκων. Οι αιτήσεις είχαν κατατεθεί σε μία περιοχή που τότε ήταν ακόμη χαρακτηρισμένος ιστορικός τόπος. Το γεγονός αυτό όμως δεν αποτέλεσε εμπόδιο καθώς η λύση που βρέθηκε ήταν ο αποχαρακτηρισμός του μεγαλύτερου τμήματος του νησιού. Έτσι, από το 2011 και έπειτα ο θεσμοθετημένος ιστορικός τόπος είναι η περιοχή των όρμων όπου διέμεναν οι φυλακισμένοι και οι εξόριστοι, καθώς και το Γλαρονήσι. Χάρη στον αποχαρακτηρισμό του νησιού από ιστορικό τόπο οι αιτήσεις που είχαν κατατεθεί για αιολικά πάρκα εγκρίθηκαν και έλαβαν τη βεβαίωση (άδεια) παραγωγού το 2012. Από τότε μέχρι και σήμερα βέβαια τα αιολικά πάρκα δεν έχουν κατασκευαστεί· οι βεβαιώσεις παραγωγού όμως εξακολουθούν να είναι σε ισχύ.

Χάρτης 20: Πολύγωνο οριοθετημένου ιστορικού τόπου, πολύγωνα αιολικών πάρκων και θέσεις ανεμογεννητριών.

Το γεγονός πως αν και ύστερα από περισσότερα από 10 χρόνια τα αιολικά πάρκα δεν έχουν κατασκευαστεί δε συνεπάγεται πως το νησί είναι προστατευμένο. Οι «επενδύσεις» αυτού του είδους είναι χρονοβόρες και εξαιτίας του κόστους τους οι «επενδυτές» επιλέγουν να περιμένουν μέχρι να μπορέσουν να λάβουν τη χρηματοδότηση που επιθυμούν.⁶⁰ Η υφιστάμενη κατάσταση στη Γυάρο πάντως ως προς τις θεσμοθετημένες παραμέτρους που έχουν οριστεί για το νησί συνοψίζονται στο ότι το νοτιοανατολικό τμήμα -εκεί όπου βρίσκονται οι 5 όρμοι- είναι χαρακτηρισμένος ιστορικός τόπος ενώ διάσπαρτα στην υπόλοιπη έκτασή του βρίσκονται -χωρικά δεσμευμένες και όχι υλοποιημένες- θέσεις για ανεμογεννήτριες οι οποίες έχουν λάβει βεβαίωση παραγωγού.

Αν και οι θέσεις από τις ανεμογεννήτριες και τα περιγράμματα από τα πολύγωνα δεν βρίσκονται εντός της ζώνης του οριοθετημένου ιστορικού τόπου εν τούτοις για τη Γυάρο από το 2019 είναι σε ισχύ η απόφαση που αφορά τους όρους και περιορισμούς για τη χερσαία και τη θαλάσσια περιοχή, η οποία ορίζει πως τόσο στο χερσαίο τμήμα όσο και στη θαλάσσια ζώνη επιτρέπονται μόνο ήπιες δραστηριότητες⁶¹. Επίσης, το νησί το 2015 χαρακτηρίστηκε θαλάσσιο

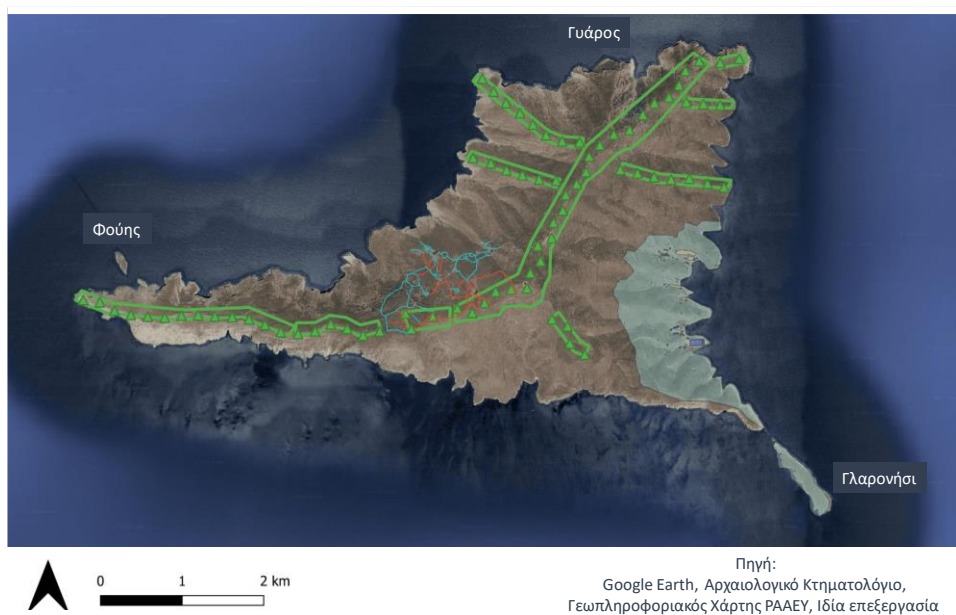
⁶⁰ Βλ. (Μάκη, Ενεργειακή μετάβαση και υφαρπαγή γης: Η περίπτωση της Ελλάδας, 2023), (Μάκη & Βελεγράκης, Αιολικά πάρκα και υφαρπαγή γης στη μεταμνημονιακή εποχή: Το παράδειγμα της νησιωτικής Ελλάδας, 2022).

⁶¹ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. 2.3.1.

καταφύγιο άγριας ζωής με σκοπό -μεταξύ άλλων- να προστατευτεί ο τοπικός πληθυσμός της υπό εξαφάνιση μεσογειακής φώκιας, του ενδημικού είδους από το θαλασσοπούλι με την ονομασία Μίχος και των εκτάσεων του οικοτόπου προτεραιότητας των λιβαδιών ποσειδωνίας.

Φυσικά, εκτός από τις ανωτέρω θεσμικές αντιφάσεις υπάρχει και μία σειρά από ζητήματα που σχετίζονται με την αλλοίωση της ιστορικής ταυτότητας και της συλλογικής μνήμης -τα οποία απορρέουν λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου τόπου- αλλά και με διαδικασίες σχετιζόμενες με υφαρπαγή γης -η οποία είναι μία διαδικασία που αναπτύσσεται εκτεταμένα την περίοδο αυτή στην Ελλάδα λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο με τον οποίο αδειοδοτούνται οι ΑΠΕ εν γένει και ιδίως τα αιολικά πάρκα. Τα ζητήματα αυτά όμως θα αναλυθούν στη συνέχεια καθώς στο σημείο αυτό θα επικεντρωθούμε σε αμιγώς χωρικές παραμέτρους.

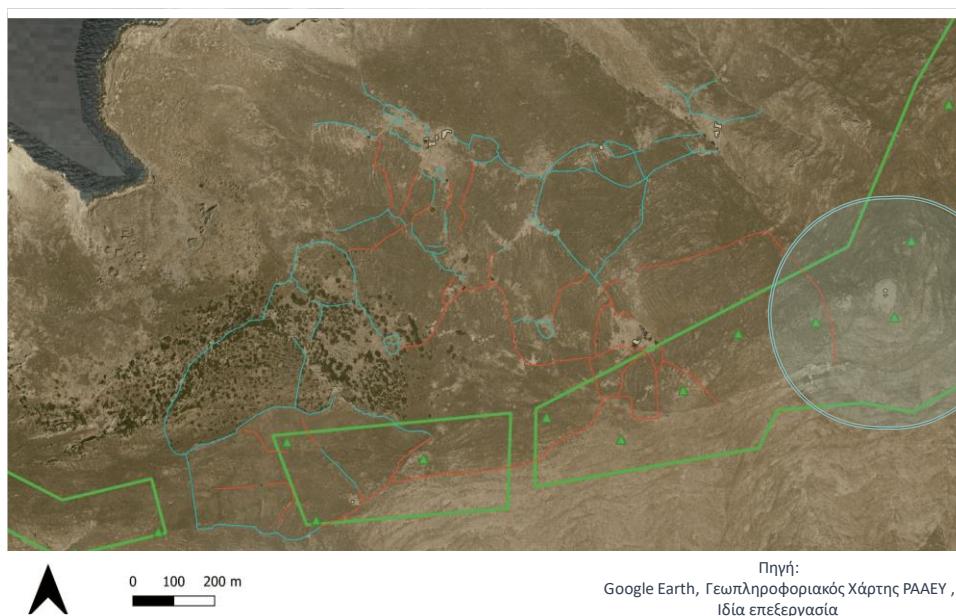
Μπορεί τα πολύγωνα από τις ανεμογεννήτριες να μην βρίσκονται εντός της περιοχής που είναι χαρακτηρισμένος ιστορικός τόπος όμως πολλές από αυτές βρίσκονται πολύ κοντά στις υποδομές που βρίσκονται στο δυτικό τμήμα του νησιού. Από θεσμική άποψη αυτό δεν είναι πρόβλημα καθώς οι κατασκευές που βρίσκονται στα δυτικά δεν αποτελούν οριοθετημένο οικισμό προϋφιστάμενο του 1923 (το οποίο σύμφωνα με το χωροταξικό των ΑΠΕ για τις ανεμογεννήτριες θα συνεπαγόταν τον υποχρεωτικό υπολογισμό συγκεκριμένων αποστάσεων), ενώ ακόμη και το γεγονός πως το νησί πλέον είναι περιοχή του δικτύου Natura 2000 δεν επιφέρει κανένα εμπόδιο στην εγκατάσταση αιολικών πάρκων (στην Ελλάδα εξάλλου δυστυχώς είναι πάρα πολλές οι περιοχές του δικτύου Natura 2000 στις οποίες ήδη έχουν εγκατασταθεί αιολικά πάρκα).

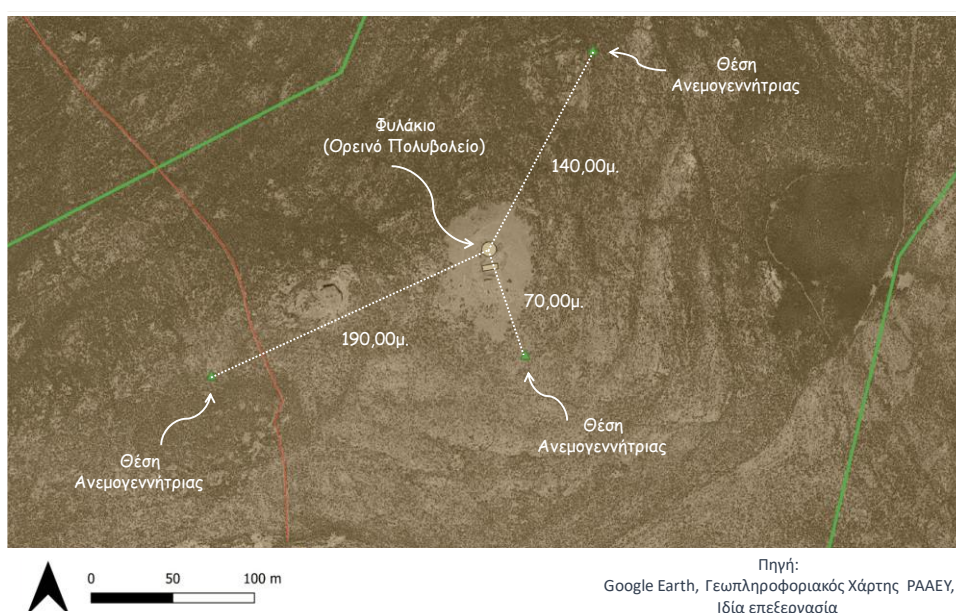
Χάρτης 21: Παρελθούσες και μελλοντικές χρήσεις.

Φαίνεται όμως πως ο αποχαρακτηρισμός του 2011 δεν έλαβε υπόψη του -μεταξύ πολλών άλλων παραμέτρων- ούτε το γεγονός πως δίπλα στο ορεινό πολυβολείο έχουν χωροθετηθεί ανεμογεννήτριες. Το ορεινό πολυβολείο είναι μία από τις πολλές κατασκευές που έχτισαν οι φυλακισμένοι του 1947-1952 η οποία στέκει ακόμη στη θέση της. Ο αποχαρακτηρισμός του 2011 δε το συμπεριέλαβε στην έκταση του ιστορικού τόπου ενώ στη συνέχεια οι αρμόδια υπηρεσία θεώρησε πρότερον να εγκρίνει τη χωροθέτηση ανεμογεννητριών περιμετρικά αυτού.

Στους δύο ακόλουθους χάρτες φαίνεται η εγγύτητα του ορεινού πολυβολείου με τις θέσεις των ανεμογεννητριών που έχουν λάβει βεβαίωση παραγωγού. Στον πρώτο χάρτη φαίνεται το πόσο κοντά βρίσκονται οι ανεμογεννήτριες στην περιοχή με τις ξερολιθιές και τα απομεινάρια των κτιρίων των βοσκών ενώ στο δεύτερο χάρτη φαίνεται λεπτομερέστερα το ορεινό πολυβολείο και οι θέσεις από τις ανεμογεννήτριες. Για την ακρίβεια, σε πολύ κοντινή απόσταση από το πολυβολείο βρίσκονται 3 ανεμογεννήτριες. Η μία είναι στα νοτιοδυτικά του και απέχει από αυτό απόσταση περίπου ίση με 190,00m. Μία ακόμη ανεμογεννήτρια βρίσκεται στα βορειοανατολικά του και απέχει απόσταση περίπου ίση με 140,00m. Η πιο κοντινή ανεμογεννήτρια όμως βρίσκεται στα νότια του πολυβολείου και απέχει από αυτό απόσταση μόλις 70,00m.

Χάρτης 22: Ίχνη κατοίκησης στο δυτικό τμήμα της Γυάρου, θέσεις και πολύγωνα ανεμογεννητριών.

Χάρτης 23: Το ορεινό πολυβολείο και οι θέσεις από τις ανεμογεννήτριες που έχουν λάβει βεβαίωση παραγωγού.

Η προσπάθεια αλλοίωσης της ιστορικής και περιβαλλοντικής αξίας της Γυάρου όμως δεν περιλαμβάνει μόνο την πρόθεση εγκατάστασης σε αυτή ανεμογεννητριών. Βάσει των πρόσφατων γεγονότων ούτε το τμήμα του νησιού που είναι ακόμη χαρακτηρισμένο ως ιστορικός τόπος φαίνεται να είναι πλήρως προστατευμένο από την προσπάθεια μετασχηματισμού του χαρακτήρα του. Τον Ιούνιο του 2024 προκηρύχτηκε ένας διεθνής αρχιτεκτονικός διαγωνισμός ιδεών που αφορά τη μετατροπή των κτιρίων που βρίσκονται στους όρμους σε ένα ενεργειακά αυτόνομο μέρος με κτίρια που θα στεγάζουν δραστηριότητες σχετικές με τη βιοποικιλότητα στην ανατολική Μεσόγειο. Οι πληροφορίες που ακολουθούν στη συνέχεια έχουν ληφθεί από την ηλεκτρονική σελίδα⁶² του διαγωνισμού και έχει γίνει μία επιλογή προκειμένου να περιγραφεί το «όραμα» που προβάλλεται για τη Γυάρο.

Οι φορείς που αποφάσισαν να υλοποιήσουν το διαγωνισμό είναι μία ιδιωτική εταιρεία και ένα ιδιωτικό ίδρυμα. Η εταιρεία είναι η ALUMIL (η οποία δραστηριοποιείται στον τομέα της κατασκευής κουφωμάτων για κτίρια) και το ίδρυμα είναι η AEGEAS (το οποίο είναι ένα «Κοινωφελές Ίδρυμα» που έχει σκοπό τη «δημιουργία δομών και προγραμμάτων που στηρίζουν την Κοινωνία»⁶³). Οι δύο αυτοί ιδιωτικοί φορείς προκήρυξαν έναν αρχιτεκτονικό διαγωνισμό σε έναν ιστορικό, δημόσιο τόπο. Ο διεθνής αυτός αρχιτεκτονικός διαγωνισμός τελεί υπό την αιγίδα του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας (ΥΠΕΝ), του Υπουργείου Πολιτισμού και της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου. Την υποστήριξη και συνδιοργάνωση έχει αναλάβει το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΤΕΕ), στρατηγικός συνεργάτης είναι ο Οργανισμός Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής (ΟΦΥΠΕΚΑ) και χορηγοί είναι ιδιωτικές εταιρείες που σχετίζονται είτε με την αρχιτεκτονική (περιοδικά αρχιτεκτονικής) είτε με το χώρο της πληροφόρησης (περιοδικά ή σελίδες ενημέρωσης με ευρεία θεματολογία).

Μπορεί στη Γυάρο από όταν έπαψαν να στέλνουν σε αυτή πολιτικούς εξόριστους το 1974 να μην έχει γίνει καμία απολύτως εργασία αποκατάστασης των κτιρίων (πολλά εκ των οποίων καταστράφηκαν από τα βλήματα που έριχνε το πολεμικό ναυτικό όταν το νησί χρησιμοποιούνταν σαν πεδίο βολής) όμως για τον διεθνή αυτό αρχιτεκτονικό διαγωνισμό που αποφάσισαν να δημιουργήσουν ιδιωτικοί φορείς σε έναν δημόσιο ιστορικό τόπο θα δοθούν χρηματικά βραβεία. Το πρώτο βραβείο θα λάβει 40 χιλιάδες ευρώ, το δεύτερο 20 χιλιάδες ευρώ και το τρίτο βραβείο θα λάβει 10 χιλιάδες ευρώ. Η κριτική επιτροπή του διαγωνισμού αυτού απαρτίζεται από πολλά μέλη, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται ο πρόεδρος του ΤΕΕ, η πρόεδρος του ΟΦΥΠΕΚΑ, εκπρόσωποι των ιδιωτικών φορέων που έχουν προκηρύξει το διαγωνισμό, εκπρόσωποι των υπουργείων που τον στηρίζουν και ιδιώτες.

Όλοι οι ανωτέρω αποφάσισαν να προκηρύξουν ένα διεθνή αρχιτεκτονικό διαγωνισμό σε έναν θεσμοθετημένο ιστορικό τόπο που έχει πολλαπλά καθεστώτα περιβαλλοντικής προστασίας. Σκοπός του διαγωνισμού αυτού είναι να δημιουργηθεί στη Γυάρο ένα δίκτυο χώρων το οποίο θα περιλαμβάνει⁶⁴:

- » Ένα Μουσείο.
- » Ένα εργαστήριο που θα έχει χώρους για την ανάπτυξη «στρατηγικών και καινοτόμων προσεγγίσεων» με σκοπό τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, των περιβαλλοντικών επιπτώσεων και της βιωσιμότητας.
- » Έναν ξενώνα όπου θα διαμένουν ερευνητές, προσωπικό και επισκέπτες.

⁶² <https://www.alumil.com/axcellence3>

⁶³ <https://www.iamm.gr/gr/to-idryma/>

⁶⁴ <https://www.alumil.com/axcellence3/objectives>

- » Ερευνητικά ινστιτούτα τα οποία θα χρησιμοποιούν τα εργαστήρια που έχουν αναφερθεί ανωτέρω. Το προσωπικό των ινστιτούτων και των εργαστηρίων θα παραμένει στο νησί για χρονικές περιόδους που θα φτάνουν ή/και θα ξεπερνάνε τον ένα χρόνο.

Είναι πάρα πολλά τα ερωτήματα που προκύπτουν από την προκήρυξη του διαγωνισμού αυτού. Να τονιστεί βέβαια πως πρόκειται για ένα διαγωνισμό ιδεών, το οποίο όμως μικρή σημασία έχει αν αναλογιστεί κανείς όλα τα σοβαρά ζητήματα που απορρέουν από το γεγονός και μόνο πως ο διαγωνισμός αυτός προκηρύχθηκε. Τα σημαντικότερα από τα ερωτήματα είναι τα ακόλουθα:

- » Γιατί επιλέχθηκε η Γυάρος -ένα ακατοίκητο νησί που είναι ιστορικός τόπος- για ένα διαγωνισμό αυτού του περιεχομένου;
- » Με ποιο δικαίωμα δύο ιδιωτικοί φορείς αποφάσισαν να προκηρύξουν ένα διαγωνισμό σε μία έκταση που δε τους ανήκει; Και που εκτός από το ότι δε τους ανήκει πρόκειται για δημόσιο χώρο που ταυτόχρονα είναι ιστορικός τόπος;
- » Πώς είναι δυνατόν δημόσιοι φορείς -όπως είναι το ΥΠΕΝ και το Υπουργείο Πολιτισμού- να γίνονται αρωγοί του διαγωνισμού αυτού ενώ τόσα χρόνια το ελληνικό δημόσιο δεν έχει κάνει την παραμικρή κίνηση για τη συντήρηση έστω του κτιρίου των φυλακών;

Η απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα είναι κοινή. Ο λόγος για τον οποίο όχι μόνο επιτράπη να προκηρυχθεί ο διαγωνισμός αυτός αλλά φορείς του δημοσίου τον στηρίζουν κιόλας είναι επειδή η προσπάθεια αλλοίωσης του ιστορικού χαρακτήρα του νησιού αυτού είναι μεθοδευμένη και επιχειρείται εδώ και πολλά χρόνια. Η λογική της παραχώρησης των ιστορικών αυτών κτιρίων για να μετατραπούν σε ένα ερευνητικό κέντρο -το οποίο παρεμπιπτόντως δεν αναφέρεται ποιος φορέας θα διαχειρίζεται- είναι ίδια με τη λογική της παραχώρησης δημόσιων εκτάσεων για ιδιωτικά αιολικά πάρκα.

Από την υπογραφή του πρώτου μνημονίου το 2010 και έπειτα η Ελλάδα έχει μετατραπεί σε μία χώρα της οποίας το κράτος διαρκώς συρρικνώνεται με σκοπό ο ιδιωτικός τομέας να αποκομίσει κέρδος από όπου μπορεί. Στη Γυάρο προκηρύχθηκε ένας διαγωνισμός για ένα ερευνητικό κέντρο, που είναι μία «επένδυση» που προβάλλεται πως δεν πραγματοποιείται με σκοπό το κέρδος. Εκτός του εργαστηρίου όμως στο κτιριολογικό πρόγραμμα περιλαμβάνεται και ένα μουσείο, ενώ αναφέρεται πως οι ερευνητές θα μένουν στο νησί για χρονικά διαστήματα που ενδέχεται να ξεπερνάνε το ένα έτος. Όλα αυτά συνεπάγονται την ανάγκη για πολλές ακόμη υποδομές και χρήσεις. Ενδεικτικά αναφέρονται δίκτυα ενέργειας, ύδρευσης, αποχέτευσης, αποκομιδής απορριμμάτων, καταστήματα που θα πωλούν βασικά είδη (όπως τρόφιμα και φάρμακα) και πολλές ακόμη δραστηριότητες. Φυσικά, για να πραγματοποιηθεί οτιδήποτε από τα ανωτέρω είναι αναγκαία η κατασκευή ενός λιμανιού όπου θα μπορούν να προσαράζουν τόσο τα πλοία που θα μεταφέρουν τα οικοδομικά υλικά όσο και οι δυνάμει επισκέπτες του ερευνητικού αυτού κέντρου.

Συνοψίζοντας, η Γυάρος είναι ένα ακατοίκητο πλέον νησί με διάσπαρτα σε αυτό μικρής κλίμακας κτίρια και λοιπές υποδομές. Η απουσία ανθρώπινης δραστηριότητας έχει επιτρέψει σε διάφορα είδη να αναπτύξουν τις κοινότητές τους εκεί. Όλα τα μελλοντικά σενάρια που δημοσιεύονται για το νησί όμως περιλαμβάνουν την κατασκευή μεγάλης έκτασης υποδομών. Από τα εκτεταμένα αιολικά πάρκα μέχρι τη δημιουργία ερευνητικού κέντρου, η κατεύθυνση που δίνεται είναι αυτή της αλλοίωσης του χαρακτήρα (ιστορικού και περιβαλλοντικού) του νησιού.

3.4 Ο Χωρικός Σχεδιασμός στην Εποχή της Υπερθέρμανσης του Πλανήτη

3.4.1 Παράμετροι της Παραγωγής Ενέργειας

Σε όσα έχουν προηγηθεί έγινε μία προσπάθεια με μελέτη περίπτωσης τη Γυάρο να αναδειχθούν ζητήματα που σχετίζονται με τον κάθε τόπο και παράμετροι που επηρεάζονται άμεσα από την απόφαση εγκατάστασης στο εκάστοτε μέρος μονάδων παραγωγής ενέργειας. Φυσικά, η Γυάρου είναι ένας ιδιαίτερος τόπος που είναι στενά συνδεδεμένος με τη σύγχρονη ιστορία της Ελλάδας. Για αυτόν ακριβώς το λόγο όμως θα έπρεπε να εξετάζεται ακόμη πιο λεπτομερώς η όποια σκέψη επέμβασης στο νησί αυτό· κάτι το οποίο δυστυχώς φαίνεται να μη συμβαίνει.

Η παραγωγή ενέργειας είναι κομβικής σημασίας διαδικασία για κάθε κοινωνία. Η ενέργεια είναι ένα από τα στοιχεία εκείνα που έδωσαν μεγάλη ώθηση στην ταχύτητα εξέλιξης της κοινωνίας ενώ στην ύπαρξη αυτής βασίζονται όλο και περισσότερες παράμετροι της καθημερινής ζωής. Εκτός από ένα μέσο διευκόλυνσης της καθημερινότητας όμως η ενέργεια είναι και ένα προϊόν το οποίο ανάλογα με τον τρόπο που παράγεται μπορεί να έχει θετικές ή αρνητικές συνέπειες στο περιβάλλον και στην κοινωνία. Η παραγωγή ενέργειας από ορυκτά καύσιμα χωρίς τη χρήση φίλτρων και χωρίς έλεγχο στα απόβλητα και τα παράγωγα της καύσης είχε σαν αποτέλεσμα την απορρύθμιση πολλών φυσικών διεργασιών και τη συνεπακόλουθη αύξηση της παγκόσμιας θερμοκρασίας. Για το λόγο αυτό η λύση που βρέθηκε είναι να αλλάξει ο τρόπος παραγωγής ενέργειας.

Με την πάροδο του χρόνου όμως η ενέργεια είναι το απαραίτητο στοιχείο για την πραγματοποίηση όλο και περισσότερων δραστηριοτήτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η κίνηση των οχημάτων, τα οποία πλέον αντί να χρησιμοποιούν καύσιμα μπορούν να κινούνται χάρη στην ηλεκτρική ενέργεια. Εκτός από την αύξηση των δραστηριοτήτων που για να πραγματοποιηθούν απαιτούν ενέργεια ο αυξανόμενος παγκόσμιος πληθυσμός και η πρόσβαση όλο και περισσότερων τμημάτων της κοινωνίας στη χρήση ηλεκτρικού ρεύματος αυξάνουν ραγδαία την παγκόσμια ζήτηση για ενέργεια. Έτσι, η τρέχουσα μετάβαση στις ΑΠΕ δεν καλείται να αντιμετωπίσει μόνο τη ζήτηση που προϋπήρχε και εξυπηρετούνταν μέσω της καύσης ορυκτών υλών. Αντιθέτως, με παραγόμενη από ΑΠΕ ενέργεια καλείται να καλυφθεί και η νέα ζήτηση ενέργειας (λόγω της αύξησης του παγκόσμιου πληθυσμού και όσων αποκτούν πρόσβαση σε νέα αγαθά και υπηρεσίες).

Ταυτόχρονα, η παραγωγή ενέργειας από ΑΠΕ έχει δύο κομβικής σημασίας αρνητικά χαρακτηριστικά που η παραγωγή ενέργειας από ορυκτά καύσιμα στερείται. Το ένα από τα χαρακτηριστικά αυτά είναι η διασπορά των μονάδων παραγωγής ενέργειας και η δέσμευση πολύ περισσότερων εκτάσεων και το άλλο χαρακτηριστικό είναι η αδυναμία αποθήκευσης της ενέργειας που παράγεται και η εξάρτηση της παραγωγής της ενέργειας αυτής από τα καιρικά φαινόμενα. Φυσικά, το ζήτημα της αποθήκευσης κάποια στιγμή με την εξέλιξη της τεχνολογίας ενδεχομένως λυθεί, όμως το πρόβλημα που απορρέει από τη χωρική διασπορά, τη δέσμευση πολύ μεγάλων εκτάσεων και την εξάρτηση από τα καιρικά φαινόμενα παραμένουν ανεπίλυτα.

Η παραγωγή ενέργειας σχετίζεται με πλήθος παραμέτρων. Η χωρική είναι μία από αυτές, καθώς η όποια υποδομή αυτού του είδους -ανεξαρτήτως τεχνολογίας- είναι αγκυρωμένη στο έδαφος. Μία ακόμη παράμετρος σχετίζεται με το περιβάλλον, το οποίο είναι ο αποδέκτης τόσο των χωρικών κατασκευών για την παραγωγή ενέργειας όσο και ο προμηθευτής των πρώτων υλών. Οι ΑΠΕ μπορεί να μη χρειάζονται την καύση πρώτων υλών όπως το πετρέλαιο για την

παραγωγή ενέργειας όμως και πάλι είναι αναγκαίες πρώτες ύλες για την κατασκευή τους. Η ενέργεια επίσης στις περισσότερες χώρες πλέον -αν όχι σε όλες- είναι ένα προϊόν, το οποίο έχει μία ανταλλάξιμη τιμή. Σε έναν ιδανικό κόσμο δε θα ήταν βέβαια εμπόρευμα καθώς πρόκειται για ένα αγαθό. Στο καπιταλιστικό σύστημα όμως οτιδήποτε μπορεί να μετατραπεί σε εμπόρευμα με σκοπό να παραχθεί κέρδος αποχαρακτηρίζεται από ελεύθερο αγαθό και γίνεται ανταλλάξιμο προϊόν με τιμή. Η υπερίσχυση της ενέργειας σαν ένα ανταλλάξιμο προϊόν είναι και ένας από τους λόγους για τους οποίους παράμετροι όπως η προστασία του περιβάλλοντος παραγκωνίζονται.

Ο χώρος όμως δεν είναι μόνο ένας υποδοχέας επενδύσεων αλλά και ένας περιβαλλοντικός πόρος (Κλαμπατσέα, 2010, σ. 91). Όπως αναφέρει ο Δεκλερής «η έννομη αξία της καθαρής ενέργειας έπεται της προστασίας του φυσικού κεφαλαίου της χώρας» [αναφέρεται στο (Κλαμπατσέα, 2010, σ. 103)]. Στην πραγματικότητα όμως αυτό που συμβαίνει αυτή την περίοδο στην Ελλάδα είναι η παράμετρος της προστασίας του περιβάλλοντος να παραγκωνίζεται προκειμένου να χωροθετηθούν όπου είναι τεχνικά εφικτό ΑΠΕ, με σκοπό να παραχθεί ενέργεια. Η παραγωγή της ενέργειας από ΑΠΕ όμως πραγματοποιείται ταυτόχρονα με τη μετάβαση της ενέργειας από ένα κρατικό μονοπώλιο σε ένα εμπορικό προϊόν. Το κέρδος που παράγεται από την τιμή πώλησης της παραγόμενης από ΑΠΕ ενέργειας στην Ελλάδα επωμίζονται οι ιδιωτικές εταιρείες που έχουν λάβει την εκάστοτε άδεια. Ταυτόχρονα, η εγκατάσταση των ΑΠΕ και ειδικά των αιολικών είναι επιχορηγούμενη ενώ οι εκτάσεις όπου εγκαθίστανται είναι δημόσιες. Τα ανωτέρω σε συνδυασμό με το ελάχιστο αντίτιμο που οι ιδιωτικές εταιρείες καταβάλουν στο κράτος για τις εκτάσεις που δεσμεύουν έχουν σαν συνέπεια η ανάπτυξη των ΑΠΕ αυτή την περίοδο στην Ελλάδα και εν γένει η ενεργειακή μετάβαση από το λιγνίτη προς αυτές να σχετίζεται άμεσα με φαινόμενα υφαρπαγής δημόσιας γης (Μάκη, 2023).

Υπάρχουν όμως περιοχές όπως η Γυάρος οι οποίες έχουν κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που προσθέτουν ακόμη περισσότερες παραμέτρους κατά την εξέταση της πιθανότητας εγκατάστασης σε αυτές ΑΠΕ· παράμετροι οι οποίοι φαίνεται να μη λαμβάνονται επαρκώς υπόψη από τις αρμόδιες υπηρεσίες. Το γεγονός αυτό σχετίζεται με το ότι η Γυάρος και άλλα μέρη που υπήρξαν τόποι εξορίας και -πλέον- είναι πολιτισμικά και ιστορικά τοπία έχουν αλληλένδετες με αυτά ιστορικές συλλογικές μνήμες. Τα τοπία είναι αγαθά και πόροι που ανήκουν διαχρονικά σε όλους (Παυλής, 2016, σ. 91), πόσο μάλλον τα τοπία που έχουν μία ιστορική σημασία όπως οι τόποι εξορίας. Όπως αναφέρει ο Meinig τα ώριμα έθνη έχουν τα συμβολικά τους τοπία, τα οποία «αποτελούν κομμάτι της συλλογικής σειράς ιδεών, μνήμης και αισθημάτων, που δένουν τους ανθρώπους μαζί» [αναφέρεται στο (Παυλής, 2016, σ. 88)]. Στην Ελλάδα η Γυάρος είναι ένα από τα τοπία αυτά.

Βάσει των ανωτέρω παραμέτρων της παραγωγής ενέργειας συνάγεται πως είναι αναγκαίος ο καθορισμός περιοχών αποκλεισμού εγκατάστασης ΑΠΕ εν γένει (και όχι μόνο ανεμογεννητριών). Το ισχύον ειδικό χωροταξικό πλαίσιο αν και περιέχει ένα άρθρο στο οποίο περιγράφονται κριτήρια αποκλεισμού εν τούτους ούτε είναι σημειωμένες σε κάποιον χάρτη περιοχές αποκλεισμού ούτε περιγράφονται έστω ονομαστικά περιοχές αποκλεισμού ή τα όριά τους. Αντιθέτως, οι περιοχές «προτεραιότητας» για την εγκατάσταση αιολικών πάρκων όχι μόνο περιγράφονται εντός του κειμένου αλλά είναι αποτυπωμένες και σε σχετικό χάρτη. Ακόμη όμως και αν κάποια επένδυση -στην περίπτωση μας σχετιζόμενη με την παραγωγή ενέργειας- είναι φιλική προς το περιβάλλον εν τούτοις «δεν είναι όλες οι περιοχές επιλέξιμες, πάντοτε, για όλες τις επενδύσεις» (Κλαμπατσέα, 2010, σ. 92) καθώς σε πλείστες περιπτώσεις η εγκατάσταση υποδομών σχετιζόμενων με την ενέργεια σε θέσεις όπου το περιβάλλον είναι

σχετικά⁶⁵ ανέγγιχτο από την ανθρώπινη δραστηριότητα επιφέρει σε βάθος χρόνου περισσότερες αρνητικές παρά θετικές συνέπειες σε αυτό.

Συνοψίζοντας, οι τρεις βασικές παράμετροι για την παραγωγή ενέργειας που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη πριν από την οποιαδήποτε απόφαση χωροθέτησης είναι οι ακόλουθες:

- » Περιβάλλον.
- » Κοινωνία.
- » Χώρος.

Οι παράμετροι αυτές θέτουν με τη σειρά τους κάποια ακόμη ζητήματα που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, τα σημαντικότερα από τα οποία είναι:

- » Περιβάλλον:
 - Αποδέκτης κατασκευών για παραγωγή και μεταφορά ενέργειας.
 - Προμηθευτής πρώτων υλών για κατασκευή υποδομών και μέσων παραγωγής.
- » Κοινωνία:
 - Ορίζει αν η ενέργεια θα εκλαμβάνεται ως αγαθό ή ως εμπόρευμα.
 - Ορίζει αν η ενέργεια και οι υποδομές για την παραγωγή και μεταφορά της θα είναι κρατικό μονοπώλιο ή εμπορικό προϊόν που θα υπάγεται στη σφαίρα της «ελεύθερης αγοράς» και θα «αυτορυθμίζεται» βάσει των διακυμάνσεών της.
- » Χώρος:
 - Οι υποδομές είναι αγκυρωμένες στο έδαφος.
 - Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε περιοχής και μορφολογία εδάφους.
 - Τμήματα του χώρου είναι ταυτόχρονα συμβολικά ή/και πολιτισμικά τοπία και φορείς συλλογικής μνήμης και ιστορίας.

Τα ανωτέρω ζητήματα είναι σημαντικά αλλά όχι τα μοναδικά που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Η κάθε περιοχή έχει τις δικές της ιδιαίτερες τοπικές συνθήκες, το κάθε τμήμα του περιβάλλοντος είναι και αυτό μοναδικό ενώ τα χαρακτηριστικά της κάθε κοινωνίας μεταβάλλονται ανάλογα με τη σύσταση, τις ανάγκες, το μέγεθος και τις ιδεολογικές και πολιτισμικές προτιμήσεις και προτεραιότητές της. Εξαιτίας της πολυπλοκότητας και της επιρροής που ασκεί η κάθε παράμετρος στις υπόλοιπες στη συνέχεια γίνεται μία προσπάθεια οι παράμετροι και τα ζητήματα που έχουν παρατεθεί να ενσωματωθούν σε ένα πλαίσιο κριτηρίων σχετικά με τη χωροθέτηση του υπό εξέταση είδους τεχνολογίας ΑΠΕ των ανεμογεννητριών.

3.4.2 Προτεινόμενο Πλαίσιο Κριτηρίων για τη Χωροθέτηση Ανεμογεννητριών

Η υπερθέρμανση του πλανήτη, η απορρύθμιση των φυσικών διεργασιών, η εξαφάνιση ειδών της χλωρίδας και της πανίδας και η ένταση των ακραίων καιρικών φαινομένων είναι πλέον δεδομένα. Μπορεί πριν από κάποια χρόνια να ήταν ακόμη σε εξέλιξη η διαμάχη για το κατά πόσο η κλιματική αλλαγή είναι προ των πυλών ή όχι όμως πλέον όχι μόνο έχει κάνει αισθητή την παρουσία της αλλά έχει ήδη αναχθεί σε κλιματική κρίση. Οι ΑΠΕ στην Ελλάδα με τον τρόπο που μέχρι στιγμής χωροθετούνται δε λαμβάνουν στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων υπόψη τους τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά της εκάστοτε περιοχής. Ακόμη

⁶⁵ Ο χαρακτηρισμός «σχετικά» δεν αναφέρεται σε χωρικές ανθρωπογενείς υποδομές αλλά στο γεγονός πως η ανθρώπινη δραστηριότητα έχει προκαλέσει αλλαγές στη συγκέντρωση χημικών ενώσεων στον αέρα, το νερό και το έδαφος, έχει οδηγήσει στην εξαφάνιση ειδών και εν γένει έχει επηρεάσει το σύνολο του πλανήτη.

παραπέρα, η μεγάλη εικόνα ως προς τη χωροθέτησή τους αυτή την περίοδο καταδεικνύει πως εκτεταμένα τμήματα του περιβάλλοντος καταστρέφονται προκειμένου σε αυτά να εγκατασταθούν αιολικά και φωτοβολταϊκά πάρκα.

Ταυτόχρονα, οι εκπομπές CO₂ πρέπει να μειωθούν δραστικά καθώς η ένωση αυτή ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για την αύξηση της παγκόσμιας θερμοκρασίας. Συνεπώς, η παραγωγή ενέργειας από ΑΠΕ είναι μονόδρομος, ανεξάρτητα από τον αν πρέπει να ληφθούν πολλά ακόμη συνδυαστικά μέτρα για τα οποία δε γίνεται συνειδητά από τα κράτη και τους παγκόσμιους οργανισμούς και εταιρείες αναφορά. Τέτοια μέτρα είναι:

- » Η αύξηση των δρομολογίων, της ασφάλειας, της ποιότητας και των περιοχών που εξυπηρετούνται από τα μέσα μαζικής μεταφοράς, καθώς και η μείωση του κόστους μετακίνησης με αυτά.
- » Η μείωση της κατανάλωσης.
- » Η κατανάλωση προϊόντων και εμπορευμάτων που παράγονται σε κοντινές αποστάσεις (και όχι σε άλλες ηπείρους).
- » Η μείωση της απόρριψης προϊόντων που δεν έχουν καν χρησιμοποιηθεί (με χαρακτηριστικό παράδειγμα τα ρούχα ένδυσης που πετάγονται εξαιτίας του ότι η μόδα ως προς αυτά αλλάζει με υπερβολικά ταχείς ρυθμούς).
- » Η μείωση της συχνότητας και της διάρκειας των αεροπορικών ιδιωτικών πτήσεων των υπερ-πλούσιων του πλανήτη.
- » Οι πολεμικές πτήσεις/επιδρομές και απορρίψεις βομβών/εκρηκτικών (η πολεμική βιομηχανία εν γένει).

Ως προς τις ΑΠΕ, αυτό που πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη και να εξετάζεται λεπτομερώς είναι τα μέρη στα οποία εγκρίνεται η αδειοδότηση και εγκατάσταση αυτών. Ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας το στάδιο αυτό φαίνεται να υπάρχει μόνο τυπικά. Καθώς λοιπόν οι ΑΠΕ είναι μονόδρομος ως προς την παραγωγή ενέργειας στη συνέχεια παρατίθεται ένα προτεινόμενο πλαίσιο κριτηρίων που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ως προς τη χωροθέτηση ανεμογεννητριών. Πριν την ανάλυση όμως, πρέπει να τονιστεί και πάλι πως στα πλαίσια της εργασίας αυτής η ενέργεια δεν εκλαμβάνεται ως ένα εμπορεύσιμο προϊόν αλλά ως ένα αγαθό που οφείλει να παρέχεται από το κράτος είτε δωρεάν είτε με χαμηλό αντίτιμο.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το υφιστάμενο ΕΠΧΣΑΑ για τις ΑΠΕ περιλαμβάνει ορισμένες περιοχές αποκλεισμού και ζώνες ασυμβατότητας ως προς την εγκατάσταση αυτών, οι οποίες όμως ορίζονται μόνο θεωρητικά και όχι με συγκεκριμένη απαρίθμηση των περιοχών και των εκτάσεων. Στις περιοχές αποκλεισμού συμπεριλαμβάνονται και οι περιοχές Natura 2000 στις οποίες όμως χάρη σε τροποποιήσεις της νομοθεσίας και πλήθος αποφάσεων πλέον επιτρέπεται -και σε πολλές περιπτώσεις έχει ήδη πραγματοποιηθεί- η εγκατάσταση αιολικών πάρκων. Προτείνεται λοιπόν η απαγόρευση της εγκατάστασης αιολικών στις περιοχές που αναφέρει το ΕΠΧΣΑΑ των ΑΠΕ με ταυτόχρονη οριοθέτηση των περιοχών όπου θα απαγορεύεται η εγκατάσταση αιολικών με συντεταγμένες κατά ΕΓΣΑ '87.

Όπως επίσης έχει σημειωθεί, το άρθρο 5 του Ν.3937/2011 αντικατέστησε το άρθρο 19 του Ν.1650/1986 και έτσι η κατηγοριοποίηση των περιοχών προστασίας της φύσης πλέον έχει ως εξής:

- » Περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης.
- » Περιοχές προστασίας της φύσης.
- » Φυσικά πάρκα.

- » Εθνικά και περιφερειακά πάρκα.
- » Ειδικές ζώνες διατήρησης.
- » Ζώνες ειδικής προστασίας.
- » Καταφύγια άγριας ζωής.

Προτείνεται στις περιοχές αυτές να απαγορεύεται η εγκατάσταση αιολικών και να οριοθετηθούν με συντεταγμένες κατά ΕΓΣΑ '87. Εκτός από αυτές, τα ίδια μέτρα προτείνονται και για:

- » Δάση και δασικές εκτάσεις.
- » Αναδασωτές εκτάσεις.
- » Εκτάσεις που έχουν καεί και δεν έχουν κηρυχθεί αναδασωτές.
- » Αρχαιολογικούς χώρους και αρχαιολογικές ζώνες.
- » Ιστορικούς τόπους.

Σημειώνεται βέβαια πως σε αρκετά από τα εθνικά πάρκα έχουν θεσμοθετηθεί ζώνες στις οποίες περιλαμβάνονται οι επιτρεπόμενες χρήσεις. Καθώς αυτό όμως δεν έχει συμβεί για το σύνολο ούτε των εθνικών πάρκων ούτε των λοιπών περιοχών προστασίας της φύσης κρίνεται αναγκαία η οριοθέτηση αυτών και η ρητή απαγόρευση των αιολικών πάρκων εντός τους. Το ίδιο ισχύει και για τους αρχαιολογικούς χώρους και ζώνες, καθώς και για τους ιστορικούς τόπους. Ως προς τους αρχαιολογικούς χώρους και ζώνες η απαγόρευση των ΑΠΕ προκύπτει από την απόφαση της κάθε υπηρεσίας και όχι από ρητή απαγόρευση της νομοθεσίας και του ΕΠΧΣΑΑ των ΑΠΕ. Το ίδιο ισχύει και για τους ιστορικούς τόπους. Τέλος, ως προς τα δάση και τις δασικές εκτάσεις, τις αναδασωτές εκτάσεις και τις εκτάσεις που έχουν καεί αλλά δεν έχουν κηρυχθεί αναδασωτές η απαγόρευση όχι μόνο των αιολικών αλλά κάθε είδους ΑΠΕ και εγκατάστασης μεγάλης κλίμακας είναι αναγκαία για προφανείς λόγους (προστασία περιβάλλοντος και ειδών που διαβιούν εκεί).

Εκτός από την απαγόρευση εγκατάστασης αιολικών πάρκων εντός των περιοχών που ορίζει το υφιστάμενο ΕΠΧΣΑΑ των ΑΠΕ και των προτεινόμενων περιοχών, και εκτός από την πρόταση για οριοθέτηση των ανωτέρω με συντεταγμένες κατά ΕΓΣΑ '87 στη συνέχεια παρατίθενται κάποιες ακόμη προτάσεις. Συγκεκριμένα, προτείνεται η εγκατάσταση αιολικών πάρκων σε εκτάσεις που είτε είναι ανενεργά επιφανειακά λατομεία είτε εκτάσεις όπου πραγματοποιούνταν εξόρυξη λιγνίτη κατά το παρελθόν. Στα έργα διαμόρφωσης των εκτάσεων ώστε να είναι κατάλληλες για την υποδοχή των ΑΠΕ προτείνεται να εργαστούν κάτοικοι των γύρω περιοχών που απασχολούνταν σε κλάδους σχετικούς με την εξόρυξη λιγνίτη ή στα λατομεία. Το παραπάνω μπορεί να είναι ένα μεταβατικό μέτρο μέχρι οι εργαζόμενοι αυτοί να βρουν απασχόληση σε άλλους τομείς.

Τέλος, κάποιες ακόμη παράμετροι που πρέπει να λαμβάνονται πάντοτε υπόψη είναι:

- » Η γνώμη των κατοίκων της κάθε περιοχής ως προς τη βέλτιστη προς χωροθέτηση θέση των έργων ΑΠΕ.
- » Τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος (όπως η ύπαρξη προστατευόμενων ειδών που διαβιούν στο κάθε μέρος).
- » Η ύπαρξη ή όχι οδικού δικτύου. Η μη ύπαρξη οδικού δικτύου οφείλει να είναι αποτρεπτικός παράγοντας.
- » Η ύπαρξη ή όχι λιμενικών υποδομών (για νησιά). Η μη ύπαρξη λιμενικών υποδομών οφείλει να είναι αποτρεπτικός παράγοντας.
- » Τα τοπικά χαρακτηριστικά.
- » Η εγγύτητα σε οικισμούς.

Ως συνήθως, οι κάτοικοι της κάθε περιοχής γνωρίζουν τον τόπο τους πολύ καλύτερα από τον εκάστοτε μελετητή και συνεπώς η γνώμη τους οφείλει να είναι μία από τις κομβικές παραμέτρους για την εγκατάσταση ειδών τεχνολογίας ΑΠΕ όπως τα αιολικά πάρκα. Επίσης, είναι σημαντικό να λαμβάνονται υπόψη τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά της κάθε περιοχής, όπως τα είδη της χλωρίδας και της πανίδας που διαβιούν στο κάθε μέρος ή τα είδη που έχουν μεταναστεύσει προσωρινά εκεί λόγω άλλων παραγόντων (παραδείγματος χάριν λόγω καταστροφής των δασών όπου διαβιούσαν λόγω πυρκαγιών). Η ύπαρξη ή όχι οδικού δικτύου και λιμενικών υποδομών είναι δύο ακόμη σημαντικοί παράγοντες. Τα κατασκευαστικά έργα αυτού του είδους και μεγέθους τροποποιούν έντονα το ανάγλυφο του εδάφους και επηρεάζουν ανεπανόρθωτα τα είδη που διαβιούν στην κάθε περιοχή. Συνεπώς, η έλλειψη ικανοποιητικού οδικού δικτύου οφείλει να είναι ένας αποτρεπτικός παράγοντας για την εγκατάσταση αιολικών πάρκων.⁶⁶ Δύο ακόμη παράμετροι που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη είναι τα τοπικά χαρακτηριστικά (όπως νησιωτικά τοπία που αλλοιώνονται από τη μεγάλη κλίμακα των ανεμογεννητριών) και η εγγύτητα σε οικισμούς. Ως προς τον τελευταίο παράγοντα, η απόσταση από τους οικισμούς θα πρέπει να είναι υπολογισμένη έτσι ώστε τα αιολικά πάρκα να μην είναι ούτε κοντά σε αυτούς και σε περιοχές με χρήσεις που σχετίζονται με παραγωγικές δραστηριότητες (όπως γεωργικές και κτηνοτροφικές ζώνες) ούτε σε πολύ μεγάλη απόσταση.

Πάνω από όλα, η ανάγκη χωροθέτησης των νέων ανεμογεννητριών οφείλει να είναι μελετημένη λεπτομερώς από το ΕΠΧΣΑΑ των ΑΠΕ. Σε αυτό θα πρέπει να είναι σημειωμένες συγκεκριμένες θέσεις και πλήθος ανεμογεννητριών -για την ακρίβεια θα πρέπει να είναι σημειωμένες οι διαθέσιμες θέσεις για όλα τα είδη τεχνολογίας ΑΠΕ- που θα είναι αναγκαίες τα επόμενα 10-15 χρόνια βάσει των ενεργειακών καταγραφών και προβλέψεων για την κάθε περιφέρεια της χώρας. Σε γενικές γραμμές, η εγκατάσταση των ΑΠΕ καλό είναι να πραγματοποιείται σε περιοχές που συνδυάζουν:

- » υψηλό αιολικό δυναμικό
- » υποβαθμισμένα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά

και βρίσκονται κοντά σε μέρη με -ιδανικά αυξημένες- ενεργειακές ανάγκες.

⁶⁶ Λόγω του μεγέθους που έχουν οι έλικες των ανεμογεννητριών οι οδοί που κατασκευάζονται για την τοποθέτηση αυτών έχουν στροφές με μεγάλη γωνία.

Προτεινόμενο Πλαίσιο Κριτηρίων για τη Χωροθέτηση Ανεμογεννητριών

Περιοχές αποκλεισμού και ζώνες ασυμβατότητας (κεφάλαιο Β, άρθρο 6 ΕΠΧΣΑΑ ΑΠΕ):

- » κηρυγμένα διατηρητέα μνημεία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς
- » περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης
- » υγρά τοπία Ραμσάρ
- » πυρήνες των εθνικών δρυμών και των κηρυγμένων μνημείων της φύσης και των αισθητικών δασών
- » περιοχές Natura 2000 » » » » μεταγενέστεροι του ΕΠΧΣΑΑ των ΑΠΕ νόμοι επιτρέπουν την εγκατάσταση ΑΠΕ σε Natura
- » περιοχές των εντός σχεδίου πόλεως οικισμών προ του 1923 ή των οικισμών με λιγότερους από 2000 κατοίκους
- » περιοχές: οργανωμένης ανάπτυξης παραγωγικών δραστηριοτήτων του τριτογενούς τομέα θεματικών πάρκων και τουριστικών λιμένων εκτός σχεδίου τουριστικών και οικιστικών περιοχών ορισμένων ακτών κολύμβησης τμημάτων λατομικών περιοχών και μεταλλευτικών και εξορυκτικών ζωνών που λειτουργούν επιφανειακά
- » περιοχές με ειδικό καθεστώς χρήσεων γης όπου απαγορεύονται οι αιολικές εγκαταστάσεις

Πρόταση

Απαγόρευση εγκατάστασης αιολικών.
Οριοθέτηση των περιοχών αυτών με συντεταγμένες κατά ΕΓΣΑ '87.

Γράφημα 5: Προτεινόμενο πλαίσιο κριτηρίων για τη χωροθέτηση ανεμογεννητριών (τμήμα 1/4).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία.

Προτεινόμενο Πλαίσιο Κριτηρίων για τη Χωροθέτηση Ανεμογεννητριών

Περιοχές αποκλεισμού και ζώνες ασυμβατότητας που προτείνεται να προστεθούν στις υφιστάμενες του ΕΠΧΣΑΑ των ΑΠΕ:

- » περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης
- » περιοχές προστασίας της φύσης
- » φυσικά πάρκα
- » εθνικά και περιφερειακά πάρκα
- » ειδικές ζώνες διατήρησης
- » ζώνες ειδικής προστασίας
- » καταφύγια άγριας ζωής

Περιοχές προστασίας της φύσης βάσει του άρθρου 5 του Ν.3937/2011, το οποίο αντικατέστησε το άρθρο 19 του Ν.1650/1986.

- » δάση και δασικές εκτάσεις
- » αναδασωτές εκτάσεις
- » εκτάσεις που έχουν καεί και δεν έχουν κηρυχθεί αναδασωτές
- » αρχαιολογικοί χώροι και αρχαιολογικές ζώνες
- » ιστορικοί τόποι

Πρόταση

Απαγόρευση εγκατάστασης αιολικών.
Οριοθέτηση των περιοχών αυτών με συντεταγμένες κατά ΕΓΣΑ '87.

Γράφημα 6: Προτεινόμενο πλαίσιο κριτηρίων για τη χωροθέτηση ανεμογεννητριών (τμήμα 2/4).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία.

Προτεινόμενο Πλαίσιο Κριτηρίων για τη Χωροθέτηση Ανεμογεννητριών

Περιοχές αποκλεισμού και ζώνες ασυμβατότητας (υφιστάμενες βάσει ΕΠΧΣΑΑ ΑΠΕ & προτεινόμενες):

Πρόταση

Απαγόρευση εγκατάστασης αιολικών.
Οριοθέτηση των περιοχών αυτών με συντεταγμένες κατά ΕΓΣΑ '87.

Υποβαθμισμένες εκτάσεις, όπως:

- » ανενεργά επιφανειακά λατομεία και εκτάσεις εξόρυξης λιγνίτη
- » εκτάσεις όπου υπήρχαν βιομηχανικές εγκαταστάσεις που δε λειτουργούν

Οι κάτοικοι της κάθε περιοχής θα μπορούν να εργάζονται στα έργα για τη μετατροπή των υποβαθμισμένων περιοχών σε υποδοχείς αιολικών πάρκων.

» Μεταβατικό μέτρο μέχρι να βρουν απασχόληση σε άλλο τομέα οι πρώην εργαζόμενοι σε κλάδους σχετικούς με την εξόρυξη λιγνίτη ή στα λατομεία.

Πρόταση » » » Εάν το αιολικό δυναμικό είναι επαρκές

Εγκατάσταση κατά προτεραιότητα.
Οριοθέτηση των περιοχών αυτών με συντεταγμένες κατά ΕΓΣΑ '87.

Περιβάλλον Κοινωνία Χώρος

Γράφημα 7: Προτεινόμενο πλαίσιο κριτηρίων για τη χωροθέτηση ανεμογεννητριών (τμήμα 3/4).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία.

Προτεινόμενο Πλαίσιο Κριτηρίων για τη Χωροθέτηση Ανεμογεννητριών

Κριτήρια που πρέπει να εξετάζονται:

- » γνώμη κατοίκων ως προς τη βέλτιστη προς χωροθέτηση θέση
- » χαρακτηριστικά περιβάλλοντος
- » ύπαρξη ή όχι οδικού δικτύου » » » η μη ύπαρξη οδικού δικτύου οφείλει να είναι αποτρεπτικός παράγοντας
- » ύπαρξη ή όχι λιμενικών υποδομών (για νησιά) » » » η μη ύπαρξη λιμενικών υποδομών οφείλει να είναι αποτρεπτικός παράγοντας
- » τοπικά χαρακτηριστικά
- » εγγύτητα σε οικισμούς
- » ανάγκη εγκατάστασης νέων ανεμογεννητριών » » » ΕΠΧΣΑΑ ΑΠΕ με συγκεκριμένες θέσεις και πλήθος ανεμογεννητριών -εν γένει ΑΠΕ- που θα είναι αναγκαίες τα επόμενα 10-15 χρόνια βάσει ενεργειακών καταγραφών και προβλέψεων για κάθε περιφέρεια της χώρας

Εγκατάσταση ΑΠΕ σε περιοχές που συνδυάζουν:

- » υψηλό αιολικό δυναμικό
- » υποβαθμισμένα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά και βρίσκονται κοντά σε μέρη με -ιδανικά αυξημένες- ενεργειακές ανάγκες.

Περιβάλλον Κοινωνία Χώρος

Γράφημα 8: Προτεινόμενο πλαίσιο κριτηρίων για τη χωροθέτηση ανεμογεννητριών (τμήμα 4/4).

Πηγή: Ιδία επεξεργασία.

Κεφάλαιο 4: Συμπεράσματα

4.1 Θεσμοθετημένες Αποφάσεις και Υλοποιημένες Πρακτικές

Στα προηγούμενα κεφάλαια έγινε μία προσπάθεια να παρουσιαστεί η εξέλιξη της νομοθεσίας ως προς δύο αλληλένδετους άξονες: την περιβαλλοντική προστασία και την ανάπτυξη των ΑΠΕ. Τόσο στην Ελλάδα όσο και σε άλλες χώρες προωθείται η παραγωγή της ενέργειας από ΑΠΕ -κυρίως αιολικών και φωτοβολταϊκών πάρκων- ως η κυρίαρχη λύση για το μετριασμό των εκπομπών CO₂ και συνεπακόλουθα της αύξησης της παγκόσμιας θερμοκρασίας. Στην Ελλάδα το παράδοξο είναι πως οι ΑΠΕ εγκαθίστανται σε μεγάλο βαθμό σε μέρη τα οποία μέχρι πρότινος ήταν περιοχές που θεωρούνταν πως έπρεπε να προστατευτούν από την ανθρώπινη δραστηριότητα. Τέτοια μέρη είναι περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές, δάση και δασικές εκτάσεις και μέρη με ιδεολογική φόρτιση στη συλλογική συνείδηση (όπως είναι οι τόποι εξορίας). Τα μέρη εκείνα που μέχρι πριν κάποια χρόνια θεωρούνταν τόποι με περιβαλλοντική αξία πλέον είναι μέρη που δύναται να αποφέρουν οικονομικό κέρδος στις εταιρείες που διαχειρίζονται τις εγκαταστάσεις ΑΠΕ. Έτσι, με πρόσχημα την αναγκαιότητα παραγωγής ενέργειας χωρίς την εκπομπή επιβλαβών ατμοσφαιρικών ρύπων προωθείται η άμεση και ολοκληρωτική καταστροφή περιβαλλοντικών πόρων.

Στην Ελλάδα η αλλαγή του θεσμικού πλαισίου με σκοπό την υπερίσχυση των ΑΠΕ έναντι της προστασίας εκτάσεων με συγκεκριμένα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά είχε ξεκινήσει πολύ πριν την οικονομική κρίση του 2009 και την τρέχουσα κλιματική κρίση. Τα έργα ΑΠΕ εδώ και πολλά χρόνια θεωρούνται από μεριάς κράτους ισότιμα με τα στρατιωτικά έργα, ενώ «οποιαδήποτε εταιρεία μπορεί να αιτηθεί τον χαρακτηρισμό χρήσης οποιασδήποτε έκτασης, οπουδήποτε, ανεξαρτήτως σε ποιον ανήκει» και στη συνέχεια αφού το δασαρχείο τη χαρακτηρίσει δασική το κράτος δύναται να τη μισθώσει έναντι ενός συμβολικού αντιτίμου (Παναγιωτίδου, Κοντοπούλου, & Βαλεριάνου, 2016, σ. 132). Η αλλαγή του θεσμικού πλαισίου ως προς τις ΑΠΕ τα τελευταία χρόνια αλλάζει με πολύ ταχείες ρυθμούς, ενώ κοινό σημείο είναι η κατεύθυνση να αδειοδοτούνται σε όλο και συντομότερο χρονικό διάστημα. Ταυτόχρονα, το ειδικό χωροταξικό των ΑΠΕ παραμένει χωρίς καμία αναθεώρηση από όταν τέθηκε σε ισχύ⁶⁷, ενώ σε αυτό οι περιοχές αποκλεισμού είναι τεχνικής φύσεως και δεν περιλαμβάνονται σε κανένα χάρτη. Εκτός αυτού, θεσμικές τροποποιήσεις επιτρέπουν την εγκατάσταση ΑΠΕ εντός περιοχών του δικτύου Natura 2000⁶⁸ και εντός άλλων περιβαλλοντικά ευαίσθητων περιοχών (με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τα δάση, στα οποία η εγκατάσταση ΑΠΕ βέβαια επιτρεπόταν ανέκαθεν).

Ανατρέχοντας στους τίτλους των νόμων που σχετίζονται με τις ΑΠΕ γίνεται εύκολα εμφανές πως λέξεις σχετιζόμενες με την προώθηση αυτών επαναλαμβάνονται συχνά (βλ. για παράδειγμα «απλοποίηση», «επιτάχυνση» και «εκσυγχρονισμός»). Όπως φαίνεται και στον ακόλουθο πίνακα (όπου παρατίθενται ενδεικτικά κάποιοι νόμοι) η λέξη «εκσυγχρονισμός» ως προς πτυχές της ανάπτυξης των ΑΠΕ εντοπίζεται σε νόμους σχετιζόμενους με αυτές τα έτη 2020, 2022 και 2023. Επίσης, πολλοί από τους νόμους αυτούς έχουν τροποποιηθεί από άλλους (μεταγενέστερους αυτών) νόμους οι οποίοι έχουν τίτλους που φέρουν τη φράση «και άλλες διατάξεις» (το οποίο είναι μία τακτική η οποία δεν εφαρμόζεται μόνο για τις ΑΠΕ αλλά

⁶⁷ Το ΦΕΚ του εκδόθηκε το Δεκέμβριο του 2008.

⁶⁸ Στο ειδικό χωροταξικό των ΑΠΕ οι περιοχές Natura περιλαμβάνονται στη λίστα με τις περιοχές αποκλεισμού αιολικών.

για τροποποιήσεις νόμων εν γένει). Συνεπώς, οι πραγματικές τροποποιήσεις ως προς την αδειοδότηση και προώθηση των ΑΠΕ είναι ακόμη περισσότερες και συχνά πραγματοποιούνται σε χρονικά διαστήματα μικρότερα του ενός έτους.

Πίνακας 8: Τίτλοι και ΦΕΚ ενδεικτικών νόμων σχετιζόμενων με τις ΑΠΕ.

Νόμος	ΦΕΚ	Τίτλος
2941 του 2001	A 201 της 12.9.2001	Απλοποίηση διαδικασιών ίδρυσης εταιρειών, αδειοδότησης Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας , ρύθμιση θεμάτων της Α.Ε. «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΝΑΥΠΗΓΕΙΑ» και άλλες διατάξεις.
3851 του 2010	A 85 της 4.6.2010	Επιτάχυνση της ανάπτυξης των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και άλλες διατάξεις σε θέματα αρμοδιότητας του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής.
4685 του 2020	A 92 της 7.5.2020	Εκσυγχρονισμός περιβαλλοντικής νομοθεσίας , ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία των Οδηγιών 2018/844 και 2019/692 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και λοιπές διατάξεις.
4843 του 2021	A 193 της 20.10.2021	Ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2018/2002 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11ης Δεκεμβρίου 2018 «σχετικά με την τροποποίηση της Οδηγίας 2012/27/ΕΕ για την ενεργειακή απόδοση», προσαρμογή στον Κανονισμό 2018/1999/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11ης Δεκεμβρίου 2018 σχετικά με τη διακυβέρνηση της Ενεργειακής Ένωσης και της Δράσης για το Κλίμα και στον κατ' εξουσιοδότηση Κανονισμό 2019/826/ΕΕ της Επιτροπής, της 4ης Μαρτίου 2019, «για την τροποποίηση των Παραρτημάτων VIII και IX της Οδηγίας 2012/27/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με το περιεχόμενο των περιεκτικών αξιολογήσεων του δυναμικού αποδοτικής θέρμανσης και ψύξης» και συναφείς ρυθμίσεις για την ενεργειακή απόδοση στον κτιριακό τομέα, καθώς και την ενίσχυση των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας και του ανταγωνισμού στην αγορά ηλεκτρικής ενέργειας , και άλλες επείγουσες διατάξεις.
4951 του 2022	A 129 της 4.7.2022	Εκσυγχρονισμός της αδειοδοτικής διαδικασίας Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας Β' φάση , Αδειοδότηση παραγωγής και αποθήκευσης ηλεκτρικής ενέργειας, πλαίσιο ανάπτυξης Πιλοτικών Θαλάσσιων Πλωτών Φωτοβολταϊκών Σταθμών και ειδικότερες διατάξεις για την ενέργεια και την προστασία του περιβάλλοντος.
5037 του 2023	A 78 της 29.3.2023	Μετονομασία της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας σε Ρυθμιστική Αρχή Αποβλήτων, Ενέργειας και Υδάτων και διεύρυνση του αντικειμένου της με αρμοδιότητες επί των υπηρεσιών ύδατος και της διαχείρισης αστικών αποβλήτων, ενίσχυση της υδατικής πολιτικής Εκσυγχρονισμός της νομοθεσίας για τη χρήση και παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές μέσω της ενσωμάτωσης των Οδηγιών ΕΕ 2018/2001 και 2019/944 Ειδικότερες διατάξεις για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και την προστασία του περιβάλλοντος.

Πηγή: Εθνικό Τυπογραφείο, ίδια επεξεργασία.

Εάν αναζητηθούν τα κοινά σημεία τόσο στους ανωτέρω νόμους σχετικά με τις ΑΠΕ όσο και εν γένει στην πρόσφατη νομοθεσία που σχετίζεται με το χωρικό σχεδιασμό ένα από αυτά είναι η τάση προώθησης των ιδιωτικών επενδύσεων. Οι ΑΠΕ είναι μία μόνο πτυχή της γενικότερης εικόνας που διαμορφώνεται τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα. Μία ακόμη πτυχή είναι οι εκτάσεις με Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικών Επενδύσεων (ΕΣΧΑΣΕ) -που στην πράξη αφορούν κυρίως ξενοδοχειακά καταλύματα- αλλά και τα επικείμενα Ειδικά Πολεοδομικά Σχέδια (ΕΠΣ) σε περιοχές με ανεπτυγμένο⁶⁹ ή με κατεύθυνση περεταίρω ανάπτυξης⁷⁰ τουρισμού.

Φυσικά, τα ΕΣΧΑΣΕ είναι εκτάσεις στις οποίες αδειοδοτούνται και κατασκευάζονται εξ αρχής ιδιωτικά έργα μεγάλης κλίμακας ενώ τα ΕΠΣ είναι σχέδια που σκοπό έχουν να οργανώσουν το χώρο. Αξιοσημείωτο είναι όμως το γεγονός πως ΕΠΣ έχουν προκηρυχθεί κυρίως για παραθαλάσσιες περιοχές της χώρας όπου προωθείται ο τουρισμός, ενώ οι υπόλοιποι δήμοι θα διαθέτουν ύστερα από την ολοκλήρωση του προγράμματος «Κωνσταντίνος Δοξιάδης»⁷¹ Τοπικά Πολεοδομικά Σχέδια (ΤΠΣ), τα οποία ορίζονται κατά πλειοψηφία με βάση τα όρια του κάθε δήμου. Ακόμη περαιτέρω, περιοχές οι οποίες είναι ορεινές και έχουν μικρό και μειούμενο πληθυσμό⁷² δε θα αποκτήσουν καν ΤΠΣ καθώς για αυτές προβλέπεται μόνο οριοθέτηση των μη οριοθετημένων οικισμών.

Επίσης, εντοπίζεται μία επαναλαμβανόμενη χωρική κατάσταση και μία ασάφεια ως προς την περιβαλλοντική προστασία. Ταυτόχρονα, η πλειοψηφία των ιδιωτικών επενδύσεων μεγάλης έκτασης χωροθετείται είτε εντός εκτάσεων με περιβαλλοντική αξία, είτε σε εγγύτητα με αυτές, είτε σε μέρη όπου μπορεί να αξιοποιηθεί η θέα προς αυτές. Σε κάθε περίπτωση το περιβάλλον -από την προώθηση των ΑΠΕ μέχρι των τουριστικών καταλυμάτων- αντιμετωπίζεται ως ένας πόρος προς εκμετάλλευση και όχι προς προστασία. Όμως, «εάν ο χώρος είναι μια συνεχής, δυναμική οντότητα, προϊόν αλληλοσυσχετισμών (Massey, 2005), ο σχεδιασμός του δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται ως μια ασυνεχής και στατική διεκπεραίωση (Κλαμπασέα, 2009)» [αναφέρεται στο (Κλαμπασέα, 2010, σ. 94)].

Εκτός από περιβαλλοντική αξία πολλές περιοχές έχουν και ιστορική αξία, στην οποία ενδέχεται να περιλαμβάνονται και παράμετροι σχετιζόμενες με τη συλλογική μνήμη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός τόπου με τα χαρακτηριστικά αυτά είναι η Γυάρος. Η εφαρμογή τεχνικών έργων μεγάλης έκτασης και έντασης σε παρόμοια μέρη αναπόφευκτα επιφέρει αλλαγές όχι μόνο στο έδαφος και το τοπίο αλλά και στη συλλογική μνήμη και συνείδηση. Τόποι και τοπία που είναι φορείς από μνήμες και ιστορίες αυτού του είδους οφείλουν να προστατεύονται, να διατηρούνται και να αναδεικνύονται και όχι να καταστρέφονται με σκοπό κάποιοι να αποκομίσουν κέρδος και κάποιοι άλλοι να επιχειρήσουν να αλλοιώσουν τη συλλογική μνήμη. Όπως σημειώνει η Roe [αναφέρεται στο (Παυλής, 2016, σσ. 89-90)]:

σε κάποιες περιπτώσεις η επιθυμία του κοινού να διατηρήσει το τοπίο δεν έχει να κάνει τόσο με την αισθητική, αλλά με την αντίληψη ότι το τοπίο εμπεριέχει μια σειρά από κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές αξίες που απαιτούν πολλά χρόνια για να

⁶⁹ Βλ. ενδεικτικά Μύκονο, Σαντορίνη, Χαλκιδική.

⁷⁰ Βλ. ενδεικτικά παράλια Ηπείρου, παράλια Πιερίας, παράλια Ηλείας.

⁷¹ Πρόγραμμα Πολεοδομικών Μεταρρυθμίσεων με χρηματοδότηση από την ΕΕ που σκοπό έχει το μεγαλύτερο τμήμα της χώρας να αποκτήσει ΤΠΣ και ΕΠΣ.

⁷² Βλ. ενδεικτικά Δήμο Ζίτσας.

οικοδομηθούν και τη συναίσθηση ότι πρέπει να διαφυλαχτούν οι ποιότητες του τοπίου, όπως είναι ο χαρακτήρας, η ταυτότητα και η κληρονομιά.

Η συλλογική μνήμη και η ταυτότητα του κάθε τόπου είναι έννοιες αλληλένδετες με τη μορφολογία του και τα χωρικά χαρακτηριστικά του. Η μορφή που έχει το κάθε μέρος δεν σχετίζεται μόνο με λειτουργικά χαρακτηριστικά του παρόντος. Αντιθέτως στα τοπία, στα κτίρια και στις υποδομές του κάθε τόπου ενυπάρχουν μνήμες και ιστορίες από το παρελθόν. Η διαχείριση των υλικών/απτών παραμέτρων αναπόφευκτα επιφέρει αλλαγές και στη συλλογική συνείδηση και μνήμη.

Η Γυάρος είναι ένα νησί το οποίο από την πτώση της δικτατορίας το 1974 και έπειτα παραμένει ακατοίκητο. Η απουσία ανθρώπινων δραστηριοτήτων είχε σαν επακόλουθο είδη υπό εξαφάνιση, όπως είναι η μεσογειακή φώκια, να αναπτύξουν εκεί κοινότητες. Επίσης, είναι ένα μέρος στο οποίο εντοπίζονται οικότοποι προτεραιότητας όπως τα λιβάδια ποσειδωνίας. Τα ανωτέρω και άλλα ιδιαίτερα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά οδήγησαν στην ένταξη του σε διάφορα καθεστώτα περιβαλλοντικής προστασίας (όπως η ένταξη στο δίκτυο Natura 2000 και ο χαρακτηρισμός ως θαλάσσιο ΚΑΖ). Επίσης, είναι ένα νησί που υπήρξε στο πρόσφατο παρελθόν τόπος εξορίας, με τα σημάδια της περιόδου αυτής να είναι εμφανή ακόμη επάνω του λόγω των κτιρίων και των υποδομών που υπάρχουν σε αυτό. Από την περίοδο που έπαψε να χρησιμοποιείται σαν τόπος εξορίας όμως μέχρι σήμερα δεν έχει πραγματοποιηθεί από το ελληνικό κράτος καμία προσπάθεια συντήρησης των κτιρίων και των υποδομών. Και σα να μην έφτανε αυτό, για ένα διάστημα χρησιμοποιήθηκε σαν πεδίο βολής του πολεμικού ναυτικού με αποτέλεσμα πολλά κτίρια (όπως το κτίριο της φυλακής) να αποκτήσουν εκτεταμένες φθορές από τα βλήματα. Τέλος, πρόσφατα προκηρύχθηκε ένας αρχιτεκτονικός διαγωνισμός με σκοπό τη μετατροπή των κτιρίων που βρίσκονται στον ιστορικό τόπο των όρμων σε υποδομές για ένα ερευνητικό κέντρο, όπου προβλέπεται να διαμένουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα ερευνητές και μη.

Σε κάθε περίπτωση, το οποίο σενάριο εγκατάστασης στη Γυάρο αιολικών πάρκων, ερευνητικών κέντρων ή οποιασδήποτε άλλης παρόμοιας λογικής υποδομών μόνο να διαταράξει πρόκειται την εύθραυστη ισορροπία μεταξύ περιβάλλοντος και μνήμης. Η διατάραξη του περιβάλλοντος θα πραγματοποιηθεί για ευνόητους λόγους, καθώς οι φώκιες μονάχους-μονάχους θα αναγκαστούν να αναζητήσουν ένα άλλο μέρος χωρίς ανθρώπους για να ζήσουν (δεδομένου ότι είναι ένα είδος που αναζητά τη μοναξιά), τα λιβάδια ποσειδωνίας θα καταστραφούν καθώς θα πρέπει να δημιουργηθεί ένα μεγαλύτερο λιμάνι που θα μπορεί να υποδεχτεί μεγαλύτερου μεγέθους (και άρα βάθους) πλοία και το σύνολο της μορφολογίας του νησιού θα αλλοιωθεί (ειδικά στην περίπτωση κατασκευής αιολικών πάρκων λόγω της αναπόφευκτης διάνοιξης δρόμων). Η διατάραξη της μνήμης είναι στην περίπτωση αυτή συνώνυμη με την αλλοίωσή της. Έννοιες όπως αυτή σχετίζονται πολύ συχνά με υλικές υποδομές. Ειδικά όταν αναφερόμαστε σε ζητήματα συλλογικής μνήμης που αφορούν τόπους εξορίας τα κτίρια των φυλακών και τα μέρη βασανισμού είναι οι κατεξοχήν κατασκευές και μέρη που διατηρούν ζωντανές τις μνήμες. Η αλλαγή του χαρακτήρα αυτών (όπως η μετατροπή των κτιρίων από κτίρια φυλακής σε ερευνητικά κέντρα) είναι το πρώτο βήμα στην κατεύθυνση της λήθης της χρήσης που είχαν κατά το παρελθόν.

Η καταστροφή ιστορικών στοιχείων και η τροποποίηση της χρήσης που έχουν κτίρια και μέρη είναι τακτικές που χρησιμοποιούνται εδώ και πολλούς αιώνες με σκοπό την αλλοίωση του χαρακτήρα και της συναισθηματικής φόρτισης και σημασίας που αυτά έχουν για κοινωνικές

ομάδες με την ίδια συλλογική μνήμη και παρόμοιες ιδεολογικές καταβολές. Όπως η ιστορία παρουσιάζεται σχεδόν πάντοτε διαφορετικά από κοινωνικές ομάδες με διαφορετικά συμφέροντα και εθνοτικά υπόβαθρα έτσι και η μνήμη και οι αποστολές αυτής (όπως τα μνημεία) εκλαμβάνονται και χρησιμοποιούνται με διαφορετικό τρόπο από κάθε κοινωνική ομάδα, ανάλογα με τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις της. «Είναι πάνω απ' όλα οι διαφορετικές μορφές εξουσίας που θεμελιώνονται στη διαχείριση του νοήματος του παρελθόντος εκείνες που ορίζουν τι πρέπει να ξεχαστεί.» (Σταυρίδης, 2010, σ. 91) και συνεπώς ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται το παρελθόν διαδραματίζει κομβικό ρόλο στην προσπάθεια δημιουργίας μιας συγκεκριμένης εικόνας αναφορικά με την ιστορική χροιά που έχει το κάθε μέρος.

Ο Φίλιππος Ηλιού (1993) έλεγε πως «Οι εθνικές ιστορίες, οι επίσημες ιστορίες, που γαλουχούν τις επόμενες γενεές είναι φτιαγμένες με αποσιωπήσεις και αμνησίες, όσες χρειάζονται κάθε φορά, για να διαμορφωθεί, στις συλλογικές συνειδήσεις, μία αίσθηση αρμονίας, συνοχής και μεστότητας που υποτίθεται ότι χαρακτήριζε το ιστορικό παρελθόν.» [αναφέρεται στο (Μπουρνάζος, 2009, σ. 36)]. Στην περίπτωση της Γυάρου αυτό που επιχειρείται τόσο με την προσπάθεια εγκατάστασης σε αυτή αιολικών πάρκων όσο και με την προκήρυξη του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού για τη μετατροπή του κτιρίου των φυλακών και των υποδομών που βρίσκονται στους όρμους σε ερευνητικό κέντρο είναι ο αποχρωματισμός της ιστορίας της. Επιχειρείται με άλλα λόγια το μέρος αυτό να χάσει τη βαρύνουσα σημασία που έχει στη συλλογική μνήμη ως ένας τόπος αρχικά φυλάκισης και στη συνέχεια εξορίας και βασανισμού κατά κύριο λόγο αριστερών και κομμουνιστών και να μετατραπεί σε ένα μέρος παρόμοιο με άλλα σε ένα μέρος που δε θα έχει καμία ιδεολογική φόρτιση και ιστορική σημασία. Όπως αναφέρει ο Μπουρνάζος (Μπουρνάζος, 2009, σσ. 40-41):

Η ιστορία της πολιτικής εξορίας ... είναι, πρώτα απ' όλα, η ιστορία ενός κρατικού θεσμού και πρακτικής, που συγκροτείται σε συγκεκριμένες εποχές, με συγκεκριμένες επιδιώξεις: τον περιορισμό, την εξουδετέρωση και ενίοτε την εξόντωση των πολιτικών αντιπάλων (στο παρόν αλλά και στο μέλλον), την κάμψη του φρονήματός τους, τον εξαναγκασμό τους να αποκηρύξουν τις ιδέες τους, την άσκηση τρομοκρατίας στους ομοϊδεάτες, τους οικείους, σε όσους συνδέονται μαζί τους αλλά και γενικότερα στον υπόλοιπο πληθυσμό.

Η ιστορία της πολιτικής εξορίας στην Ελλάδα την τρέχουσα περίοδο είναι ακόμη ζωντανή εντυπωμένη στη μνήμη και τη συνείδηση των περισσότερων από τους κατοίκους της για πολλούς λόγους: επειδή πολλοί πολιτικοί εξόριστοι που στάλθηκαν σε διάφορους τόπους εξορίας κατά την περίοδο της Στρατιωτικής Δικτατορίας είναι ακόμη εν ζωή, επειδή πολλοί γνωστοί, φίλοι και συγγενείς αυτών έχουν ακούσει να τους διηγούνται ιστορίες και επειδή είναι πολλές ακόμη οι υποδομές που υπάρχουν γύρω μας που αποτελούν απτές ενδείξεις ότι αυτοί οι άνθρωποι βασανίστηκαν σε αυτά τα μέρη επειδή αγωνίζονταν για να δημιουργηθεί μία καλύτερη και πιο δίκαιη κοινωνία. Με την πάροδο του χρόνου αναπόφευκτα κάποια στιγμή στο μέλλον θα πάψουν να είναι εν ζωή άνθρωποι που στάλθηκαν και βασανίστηκαν στους τόπους εξορίας, το ίδιο θα συμβεί και με όσους άκουσαν τις ιστορίες που είχαν να διηγηθούν οι πρώην εξόριστοι. Τα κτίρια και τα ιδεολογικά φορτισμένα μέρη όμως εάν δεν αποκτήσουν άλλη χρήση και εάν δεν πραγματοποιηθούν σε αυτά επεμβάσεις και αλλοιώσεις θα παραμείνουν εκεί και θα αποτελούν φορείς της ιστορικής μνήμης. Αυτά τα κτίρια, τις υποδομές, τα μνημεία και τους τόπους επιχειρούν οι αποφάσεις των τελευταίων ετών να αλλοιώσουν. Η απόφαση αποχαρακτηρισμού του νησιού το 2011, η έκδοση της βεβαίωσης παραγωγού για ανεμογεννήτριες το 2012 και η πρόσφατη προκήρυξη του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού το 2024 έχουν σαν κοινό στοιχείο την προσπάθεια αποχρωματισμού της ιστορικότητας της Γυάρου.

Επιστρέφοντας στα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στην αρχή, και αφού έχει ολοκληρωθεί το σύνολο της ανάλυσης, είναι ασφαλές να συναχθεί το συμπέρασμα πως *τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Γυάρου ως προς την ιστορία και το περιβάλλον της δεν έχουν ληφθεί επαρκώς υπόψη κατά την έγκριση για εγκατάσταση σε αυτή αιολικών πάρκων*. Μία πιο ειλικρινής απάντηση βέβαια είναι πως τα ιδιαίτερα περιβαλλοντικά και ιστορικά χαρακτηριστικά του νησιού αυτού είναι γνωστά και για διάφορους λόγους κατά τη λήψη συγκεκριμένων αποφάσεων συνειδητά αγνοήθηκαν. Για αυτό το λόγο άλλωστε εντάχθηκε στο δίκτυο Natura 2000, υπήρξε το πρώτο θαλάσσιο ΚΑΖ της χώρας και απέκτησε όρους και περιορισμούς για τη χερσαία και θαλάσσια περιοχή. Για τον ίδιο λόγο εξάλλου το 2001 το σύνολο του νησιού και το Γλαρονήσι χαρακτηρίστηκε ιστορικός τόπος. Η περιβαλλοντική προστασία και η διατήρηση συγκεκριμένων πτυχών της συλλογικής μνήμης όμως ούτε οικονομικό κέρδος αποφέρουν ούτε είναι επιθυμητό να διατηρηθούν από όλες τις κοινωνικές ομάδες.

Καθώς λοιπόν *η απάντηση στο αρχικό ερώτημα είναι αρνητική* είναι αναγκαίο να σημειωθεί πως είναι πολλοί *οι τομείς στους οποίους θα υπάρξουν συνέπειες σε περίπτωση που τα αιολικά πάρκα που έχουν λάβει βεβαίωση παραγωγού και τα συνοδά αυτών έργα κατασκευαστούν*. Ο πρώτος τομέας είναι αυτός του περιβάλλοντος, καθώς (όπως έχει ήδη σημειωθεί) οι υπό εξαφάνιση φώκιες μονάχους-μονάχους θα αναγκαστούν να αναζητήσουν άλλο τόπο διαμονής, τμήμα από τον οικότοπο προτεραιότητας που είναι τα λιβάδια ποσειδωνίας θα καταστραφούν λόγω της ανάγκης για προσάραξη μεγάλου μεγέθους πλοίων και το σύνολο της χλωρίδας και της πανίδας της χερσαίας και θαλάσσιας έκτασης περιμετρικά του νησιού θα διαταραχθεί από τις ανθρωπογενείς κατασκευές και δραστηριότητες. Ο δεύτερος τομέας είναι αυτός της συλλογικής μνήμης καθώς η μετατροπή του νησιού είτε σε μέρος παραγωγής ενέργειας είτε σε ερευνητικό κέντρο (είτε και στα δύο) με την πάροδο του χρόνου θα μετατοπίζει το χαρακτήρα του νησιού από έναν τόπο εξορίας και βασανισμού αριστερών και κομμουνιστών σε ένα πολιτικά και ιδεολογικά ουδέτερο μέρος. Τρίτος τομέας είναι το δημόσιο συμφέρον καθώς η διαδικασία της ανάπτυξης των ΑΠΕ στην Ελλάδα έχει όλα τα χαρακτηριστικά της υπαρπαγής γης δεδομένου του ότι ιδιωτικές εταιρείες με τη βοήθεια ευρωπαϊκών επιχορηγήσεων εκμεταλλεύονται -χωρίς να πληρώνουν αναλογικά μεγάλο αντίτιμο- τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά δημόσιων εκτάσεων για να αποκομίσουν κέρδος (το οποίο καθώς πρόκειται για επενδύσεις με αναλογικά μικρή επένδυση σε κεφάλαιο και μεγάλη τιμή πώλησης του ολιγοπωλιακού προϊόντος της ενέργειας αποφέρει μεγάλα περιθώρια κέρδους).

Συνοψίζοντας, η μετατροπή της Γυάρου σε ένα μέρος παραγωγής ενέργειας ή σε ένα ερευνητικό κέντρο θα επιφέρει τόσο θετικά όσο και αρνητικά αποτελέσματα· ο χαρακτηρισμός αυτός όμως δε θα είναι ο ίδιος για όλες τις κοινωνικές ομάδες. Για την κοινωνική πλειοψηφία τα αποτελέσματα θα είναι αρνητικά καθώς το περιβάλλον, η συλλογική μνήμη και δημόσιες εκτάσεις θα αλλοιωθούν. Για τη μειοψηφία των «επενδυτών» των αιολικών και του ερευνητικού κέντρου τα αποτελέσματα θα είναι θετικά καθώς με μικρό επενδυτικό κεφάλαιο θα έχουν τη δυνατότητα άντλησης μεγάλου οικονομικού κέρδους. Για τις κυβερνήσεις που έλαβαν τις αποφάσεις αποχαρκτηρισμού, τις εγκρίσεις βεβαίωσης παραγωγού και που στηρίζουν με τη συμμετοχή μελών τους την προκήρυξη του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού τα αποτελέσματα θα όφειλαν να είναι αρνητικά αν σκοπός τους ήταν η εκπροσώπηση του συνόλου της κοινωνίας και θετικά αν σκοπός τους είναι η εκπροσώπηση της μειοψηφίας των «επενδυτών».

4.2 Σκέψεις και Προβληματισμοί

Η ενέργεια είναι ένα από τα δομικά στοιχεία χάρη στα οποία η σύγχρονη κοινωνία έχει τη μορφή που έχει. Η ύπαρξη ενέργειας είναι κομβικής σημασίας για την πραγματοποίηση των περισσότερων από τις δραστηριότητες της καθημερινότητας. Εκτός από ένα στοιχείο που βελτιώνει το επίπεδο διαβίωσης όμως είναι και μία βασική παράμετρος ισχύος των κρατών. Για το λόγο αυτό η έντονη στροφή της ΕΕ στις ΑΠΕ εν μέρει πραγματοποιείται εξαιτίας του ότι στην ευρωπαϊκή ήπειρο δεν υπάρχουν μεγάλης έκτασης ενεργειακά αποθέματα άλλης μορφής (όπως για παράδειγμα πετρέλαιο ή φυσικό αέριο) με αποτέλεσμα να αναγκάζονται τα κράτη της να εισάγουν από άλλες περιοχές του πλανήτη. Η εξάρτηση αυτή όμως -δεδομένου του ότι οι πρώτες ύλες για την παραγωγή ενέργειας είναι ένα εμπορεύσιμο προϊόν- συνεπάγεται την καταβολή κυμαινόμενου χρηματικού αντιτίμου, κάτι που με τη σειρά του δημιουργεί ανασφάλεια στον οικονομικό προγραμματισμό των κρατών.

Αν και η ενέργεια είναι ένα δομικό στοιχείο της μορφής των σύγχρονων κοινωνιών εν τούτοις δεν διατίθεται δωρεάν. Όπως πολλές άλλες δημόσιες παροχές η συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους και η μετατροπή δημόσιων και κρατικών παροχών σε ιδιωτικές υπηρεσίες είχε σαν αποτέλεσμα τη μετατροπή της σε ένα εμπορεύσιμο προϊόν. Συμπληρωματικά σε αυτό, το γεγονός πως η παραγωγή και διάθεσή της είναι ολιγοπώλιο κάνει ακόμη πιο ιδιαίτερες τις συνθήκες καθορισμού της τιμής της. Στην Ελλάδα -αλλά και σε πολλές άλλες χώρες του κόσμου- τα τελευταία χρόνια οι οικονομικές συνθήκες σε συνδυασμό με πολιτικές επιλογές των κομμάτων που ήταν εκείνη την περίοδο στην εξουσία οδήγησε στην έντονη εκποίηση των υπηρεσιών εκείνων που συντελούσαν στην ύπαρξη ενός κράτους πρόνοιας. Σε αυτό το πλαίσιο η ενέργεια από κρατικό μονοπώλιο έγινε ιδιωτικό ολιγοπώλιο.

Κατά την περίοδο που η ενέργεια ήταν ένα κρατικό μονοπώλιο σκοπός ήταν να πωλείται σε ένα σχετικά χαμηλό αντίτιμο προκειμένου να έχουν όσο περισσότερα μέλη της κοινωνίας πρόσβαση σε αυτή χωρίς να αναγκάζονται να πληρώνουν ένα δυσανάλογο μεγάλο μερίδιο του εισοδήματός τους για να έχουν πρόσβαση σε αυτή. Η μετατροπή της σε ένα ιδιωτικό ολιγοπώλιο ξεκίνησε πριν τη μνημονιακή περίοδο (όταν η ΔΕΗ χωρίστηκε σε μικρή και μεγάλη), εντάθηκε κατά τη διάρκειά της και εξακολουθεί να συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Αποτέλεσμα της αποκρατικοποίησης της παραγωγής ενέργειας ήταν να αυξηθεί κατακόρυφα η τιμή της. Ταυτόχρονα, οι μη επικερδείς υπηρεσίες που σχετίζονται με αυτή εξακολουθούν να είναι κρατικές (γεγονός που πιστοποιεί την αναγκαιότητα της ύπαρξης κράτους ακόμη και στον απορρυθμισμένο καπιταλισμό). Η ιδιωτικοποίηση της ενέργειας όμως πραγματοποιήθηκε χάρη στην παροχή επιδοτήσεων στους ιδιωτικούς ομίλους που αντικατέστησαν τη ΔΕΗ και την παραχώρηση δημόσιων εκτάσεων σε αυτούς έναντι ενός πολύ χαμηλού αντιτίμου για να εγκαταστήσουν εκεί τις επιχορηγούμενες από την ΕΕ ΑΠΕ. Επίσης, στην επικράτεια της ΕΕ τέθηκε σε ισχύ το χρηματιστήριο της ενέργειας με αποτέλεσμα να υπάρξει ακόμη μεγαλύτερη ασάφεια ως προς την τιμή της ενέργειας για τους καταναλωτές και ακόμη μεγαλύτερο περιθώριο κέρδους για τους παραγωγούς και τους παρόχους.

Η αποκρατικοποίηση της ενέργειας πραγματοποιήθηκε επειδή αντιμετωπίζεται σαν ένα προϊόν η ανταλλαγή του οποίου μπορεί να παράξει κέρδος. Υπό άλλες συνθήκες θα έπρεπε να θεωρείται ένα αγαθό που θα όφειλε να διανέμεται δωρεάν ή έστω έναντι χαμηλού αντιτίμου. Είτε η ενέργεια παράγεται από πεπερασμένους ορυκτούς πόρους (όπως ο λιγνίτης, το πετρέλαιο ή το φυσικό αέριο) είτε από ΑΠΕ η κυρίαρχη λογική είναι πως για τις ανάγκες της ανθρώπινης ευημερίας τμήματα του φυσικού περιβάλλοντος πρέπει να καταστρέφονται. Η

καταστροφή που απέρρευε από τη χρησιμοποίηση των ορυκτών πόρων σχετιζόταν με τις εκτάσεις που αλλοιώνονταν κατά την εξόρυξη αυτών αλλά και εξαιτίας των παραγώγων της καύσης. Η καταστροφή που απορρέει από τις ΑΠΕ (ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας) σχετίζεται με την καταστροφή των εκτάσεων που επιλέγονται για την εγκατάσταση των μονάδων αυτών.

Ανεξαρτήτως του τρόπου με τον οποίο καταστρέφονται τμήματα του περιβάλλοντος η αιτία που βρίσκεται πίσω από αυτόν είναι κοινή και έχει διατυπωθεί εδώ και πάρα πολλά χρόνια. Όπως έγραψε ο Μαρξ (Μαρξ, 2009 [1953], σ. 147)⁷³:

Η φύση γίνεται ένα καθαρό αντικείμενο για τον άνθρωπο, ένα χρήσιμο πράγμα. Δεν αναγνωρίζεται πια σαν μια δύναμη με τα δικαιώματά της. Και η θεωρητική γνώση των ανεξάρτητων νόμων της έχει όλα τα χαρακτηριστικά της πανουργίας που αποβλέπει στην υποταγή της φύσης στις ανθρώπινες ανάγκες, είτε σαν αντικείμενο κατανάλωσης είτε σαν αντικείμενο παραγωγής.

Με άλλα λόγια, το ζήτημα της καταστροφής του περιβάλλοντος ξεκίνησε όταν οι κοινωνίες άρχισαν να αντιμετωπίζουν τα όποια στοιχεία αυτού σαν πεδία προς εκμετάλλευση. Από τη Βιομηχανική Επανάσταση μέχρι σήμερα το περιβάλλον αντιμετωπίζεται από πολλούς σαν μία ανεξάντλητη πηγή πρώτων υλών. Στόχος όσων ασπάζονται την άποψη αυτή είναι η ιδιοποίηση των πρώτων υλών να πραγματοποιείται είτε δωρεάν είτε με όσο το δυνατόν χαμηλότερο αντίτιμο ενώ ταυτόχρονα η πώληση των υλών ή των προϊόντων που προκύπτουν από την επεξεργασία τους επιχειρείται να παρέχει όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κέρδος. Στην περίπτωση των ΑΠΕ το προς ιδιοποίηση στοιχείο είναι τόσο οι πρώτες ύλες (οι οποίες είναι το δωρεάν αιολικό και ηλιακό δυναμικό) όσο και οι εκτάσεις με τα κατάλληλα χαρακτηριστικά (οι οποίες παρέχονται με μικρό αντίτιμο).

Στην ίδια θεματική ο Μάρξ συνεχίζει αναφέροντας πως «το κεφάλαιο βλέπει κάθε όριο σαν ένα εμπόδιο και το υπερνικά ιδεατά, αλλά δεν το υπερνικά στην πραγματικότητα» (Μαρξ, 2009 [1953], σ. 148). Αναφορικά με την κλιματική αλλαγή και το συσχετισμό αυτής με την αντιμετώπιση του περιβάλλοντος από τους υπέρμαχους του καπιταλισμού ισχύει πως τα όρια που όλα αυτά τα χρόνια εικαζόταν πως μπορούσαν να υπερνικηθούν χωρίς καμία αρνητική συνέπεια είναι πως ήταν εφικτό πρώτες ύλες να χρησιμοποιούνται χωρίς μέτρο και να καίγονται (χωρίς έλεγχο στα παράγωγα της καύσης), εκτάσεις να καταστρέφονται για την εξαγωγή πρώτων υλών και τα ζωικά και φυτικά είδη που διέμεναν ή αναπτύσσονταν στις περιοχές αυτές να καταστρέφονται ή να εξωθούνται σε άλλα μέρη. Οι εικασίες όμως για μια χωρίς συνέπειες απομύζηση των επικερδών στοιχείων του περιβάλλοντος έφτασαν σε τέλμα όταν οι ενδείξεις της κλιματικής αλλαγής έγιναν υπερβολικά πολλές για να μπορούν να αμφισβητηθούν. Ως προς τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί το κεφάλαιο όμως ισχύει πως «η καθολικότητα στην οποία τείνει ακούραστα, βρίσκει όρια στη δική του τη φύση, που σε ένα ορισμένο στάδιο της ανάπτυξής του φανερώνει πως είναι αυτό το ίδιο το μεγαλύτερο εμπόδιο στην τάση αυτή και το οδηγεί επομένως στην αυτοκαταστροφή του» (Μαρξ, 2009 [1953], σ. 148).

Στην Ελλάδα την περίοδο αυτή αναπτύσσεται σε πολλαπλά επίπεδα ένα παράδοξο και αρκετά σουρεαλιστικό δίπολο. Από τη μία μεριά βρίσκεται μία κοινωνία η οποία τα προηγούμενα

⁷³ Το χειρόγραφο γράφτηκε το χειμώνα του 1857-1858 όμως στη συνέχεια χάθηκε και βρέθηκε χρόνια αργότερα με αποτέλεσμα η πρώτη έκδοση να ανάγεται στο 1953.

χρόνια μέσα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα φτωχοποιήθηκε και από την άλλη μεριά βρίσκεται ένα κράτος το οποίο προσποιείται ότι έχει να διαχειριστεί μία κοινωνία με εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η εκποίηση αρκετών δημόσιων και κρατικών υποδομών είχε ξεκινήσει πριν την υπογραφή του πρώτου μνημονίου όμως η ένταξη στο «μηχανισμό στήριξης» υπήρξε το νομιμοποιητικό σημείο για την εκποίηση υπηρεσιών, υποδομών, ακινήτων, εκτάσεων και πλήθους άλλων κρατικών και δημόσιων στοιχείων σε βαθμό που πριν κάποια χρόνια φάνταζε αδιανόητος. Η ιδιωτικοποίηση της ενέργειας είναι ένα μικρό κομμάτι στη γενικότερη εικόνα υποβάθμισης της υγείας, ιδιωτικοποίησης των δικτύων μεταφοράς (σιδηρόδρομοι, αστικά λεωφορεία κλπ), της συνεχιζόμενης προσπάθειας ιδιωτικοποίησης του νερού και της πρόσφατης διάνοιξης θεσμικών οδών για την ιδιωτικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Κοινό στοιχείο όλων των ανωτέρω είναι πως αποτελούν τομείς που έχουν σίγουρο και μεγάλο περιθώριο κέρδους σε όσους τις προσφέρουν. Η ύπαρξη κοινωνικού κράτους -με το πλήθος προβλημάτων που αυτό είχε- τα χρόνια πριν από τα μνημόνια δημιουργούσε το πλαίσιο μέσα στο οποίο η ενέργεια, το νερό, η υγεία η παιδεία και κάποιες πτυχές των μεταφορών θεωρούνταν και παρέχονταν από το κράτος σαν αγαθά. Με την πάροδο των ετών και τη βίαιη ρωγμή που δημιούργησαν τα μνημόνια τα αγαθά αυτά προβάλλονται σαν εμπορεύματα. Ταυτόχρονα, το ευρύτερο πλαίσιο μέσα στο οποίο λαμβάνουν χώρα όλες αυτές οι μεταβιβάσεις από τον δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα είναι αυτό της κλιματικής αλλαγής. Μιας κλιματικής αλλαγής η οποία προκλήθηκε σε μεγάλο βαθμό επειδή συγκεκριμένοι ιδιωτικοί όμιλοι (πετρελαϊκοί κλπ) αντιμετώπιζαν το φυσικό περιβάλλον σαν ένα δωρεάν και για πάντα διαθέσιμο πεδίο το οποίο θα μπορούσαν να ιδιοποιούνται και να καταστρέφουν για να αποκομίζουν κέρδος με όσο πιο μικρό κόστος γινόταν. Η ιδέα της άντλησης κέρδους λοιπόν είναι κοινή πίσω από την καταστροφή του περιβάλλοντος -που έχει προκαλέσει με τη σειρά της την κλιματική αλλαγή- αλλά και πίσω από την εκποίηση δημόσιων και κρατικών αγαθών, υπηρεσιών κλπ.

Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια οι ενδείξεις της κλιματικής αλλαγής είναι πιο έντονες από ποτέ. Οι ημέρες με καύσωνα -ή έστω πολύ υψηλές για την εποχή θερμοκρασίες- ολοένα και αυξάνονται, οι έντονες βροχοπτώσεις μικρής διάρκειας αυξάνονται και αυτές, η λειψυδρία γίνεται μία όλο και πιο ρεαλιστική απειλή -όχι μόνο για την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου αλλά και για μεγάλα αστικά κέντρα όπως το λεκανοπέδιο της Αττικής- και στις θάλασσες εντοπίζονται όλο και πιο συχνά είδη που μέχρι πρότινος εντοπιζόταν σε θερμότερα νερά από αυτά της Μεσογείου. Ταυτόχρονα, η προστασία από πυρκαγιές περιορίζεται στην αποστολή μηνυμάτων για εκκενώσεις περιοχών, τα νησιά και οι παραθαλάσσιες περιοχές έχουν γεμίσει με καταλύματα που χρησιμοποιούν τον πολύτιμο πόρο του νερού για να γεμίζουν πισίνες και να ποτίζουν γκαζόν στα γήπεδα του γκολφ, στις πεδινές εκτάσεις που κάποτε υπήρχαν καλλιέργειες τοποθετούνται φωτοβολταϊκά πάρκα και οι κορυφές των βουνών έχουν γεμίσει με ανεμογεννήτριες.

Οι αντιφάσεις είναι παντού γύρω μας, με βασικότερη την αντίφαση ανάμεσα στο ότι θεωρητικά οι αποφάσεις που λαμβάνονται θα επιφέρουν θετικά αποτελέσματα ενώ πρακτικά η κοινωνία και το περιβάλλον επιβαρύνονται όλο και περισσότερο. Καθώς θεματικό πεδίο διερεύνησης της διπλωματικής αυτής εργασίας όμως είναι η ενέργεια βάσει όλων όσων έχουν αναλυθεί θα ήταν ασφαλές να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως η προσπάθεια μετατροπής της Γυάρου σε έναν τόπο παραγωγής ενέργειας από αιολικά πάρκα είναι καθ' όλα ασύμβατη λαμβάνοντας υπόψη το ιστορικό φορτίο της και την περιβαλλοντική της ιδιαιτερότητα -σε συνδυασμό με τις

αρνητικές συνέπειες εγκατάστασης ανεμογεννητριών σε συγκεκριμένες περιοχές- αλλά καθ' όλα συμβατή με τις αποφάσεις που το κράτος λαμβάνει την τελευταία περίοδο ως προς την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και των κοινωνικών προβλημάτων.

Στη Γουάρο επιχειρείται εδώ και χρόνια η μετατροπή ενός τύπου εξορίας σε μέρος παραγωγής ενέργειας. Αυτό προβλέπεται να γίνει χάρη στην παραχώρηση από μεριάς του κράτους δημόσιων εκτάσεων σε ιδιωτικές εταιρείες έναντι χαμηλού αντιτίμου. Σε περίπτωση εγκατάστασης των αιολικών πάρκων η χρηματοδότησή τους δε θα γίνει εξολοκλήρου από τις ιδιωτικές αυτές εταιρείες καθώς οι επενδύσεις αυτού του είδους είναι σε μεγάλο βαθμό επιχορηγούμενες. Η ενέργεια που θα παραχθεί όμως θα πωληθεί σε ακριβή τιμή -σύμφωνα με τις τρέχουσες χρεώσεις- και έτσι η όποια εταιρεία θα έχει στην κατοχή της τις ανεμογεννήτριες αυτές θα καταφέρει με πολύ μικρό κόστος να παράξει ένα τουλάχιστον ικανοποιητικό από άποψη μεγέθους κέρδος.

Μάλλον οι προβληματισμοί είναι τελικά περισσότεροι από τα εκ πρώτης όψεως θετικά των ΑΠΕ, και αυτό όχι επειδή δεν είναι αναγκαία η μετάβαση σε αυτές αλλά επειδή είναι ένα είδος τεχνολογίας το οποίο αξιοποιείται εντός ενός ευρύτερου πλαισίου. Ο τρόπος με τον οποίο οι ΑΠΕ χρησιμοποιούνται καθορίζει τα θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα που αυτές επιφέρουν. Μέχρι στιγμής τα αρνητικά υπερισχύουν των θετικών, για αυτό όμως δεν ευθύνονται ούτε οι ανεμογεννήτριες, ούτε τα φωτοβολταϊκά ούτε καμία άλλη διαθέσιμη τεχνολογία καθαυτή. Αντιθέτως, η ευθύνη βαραίνει όσους επιλέγουν οι ΑΠΕ να εγκαθίστανται στα μέρη που μέχρι στιγμής εγκαθίστανται -και στα μέρη που επιχειρείται να εγκατασταθούν- και σε όσους ευθύνονται για το ότι η ενέργεια δεν είναι πλέον ένα δημόσιο αγαθό αλλά ένα εμπόρευμα ιδιωτικού ολιγοπωλιακού χαρακτήρα.

Τατιάνα Μάκη

Απόπειρες μετασχηματισμού τόπων εξορίας σε μέρη παραγωγής ενέργειας: Η περίπτωση της Γυάρου

Τέλος κειμένου.

Ξενόγλωσση και Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- Bellamy Foster, J. (2023). Μαρξισμός και οικολογία: Κοινό λεξιλόγιο μιας μεγάλης μετάβασης. *Τετράδια Μαρξισμού*(16), σσ. 47-60.
- Documento: Τμήμα Ειδήσεων. (2024, Αύγουστος 16). Σέρρες: Εσβησε μόνη της η φωτιά στο όρος Όρβηλος που έκαιγε σχεδόν ένα μήνα. *Documento*. Ανάκτηση από <https://www.documentonews.gr/article/serres-esvise-moni-tis-i-fotia-sto-oros-orvilos-poy-ekaige-sxedon-ena-mina-vinteo-me-tin-exelixa-tis-apo-doryforikes-eikones/>
- EEA. (2024). *Greece*. Ανάκτηση από Biodiversity Information System for Europe: <https://biodiversity.europa.eu/countries/greece>
- European Commission. (2023). More circular, less carbon: chemical recycling holds promise for wind-turbine blade waste. Ανάκτηση από https://environment.ec.europa.eu/news/more-circular-less-carbon-chemical-recycling-holds-promise-wind-turbine-blade-waste-2023-10-19_en
- Eurostat. (2023). EU population increases again after two years decrease. Ανάκτηση από <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/edn-20230711-1>
- Foucault, M. (2011 [1975]). *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής* (1η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον.
- Hansen, H., Sato, M., & Kharecha, P. (2024). Groundhog Day. Another Gobsmaekingly Bananas Month. What's Up? Ανάκτηση από <https://rb.gy/5qlb4k>
- IEA. (2021). Net Electricity Generation Mix in EU-27. Ανάκτηση από [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.haee.gr/media/3816/chart-of-the-month-vol1-electricity-generation-mix-eu27_final.pdf](https://www.haee.gr/media/3816/chart-of-the-month-vol1-electricity-generation-mix-eu27_final.pdf)
- IEA. (2023). *CO2 Emissions in 2022*. Ανάκτηση από <https://www.iea.org/reports/co2-emissions-in-2022>
- IPCC. (2023). Climate Change 2023 Synthesis Report, Summary for Policymakers. doi:10.59327/IPCC/AR6-9789291691647.001
- IUCN. (2016). The World Now Protects 15% of Its Land, but Crucial Biodiversity Zones Left Out. Ανάκτηση από <https://www.iucn.org/news/secretariat/201609/world-now-protects-15-its-land-crucial-biodiversity-zones-left-out>
- Sample, I. (2005, June 30). The father of climate change. *The Guardian*. Ανάκτηση 2023, από <https://www.theguardian.com/environment/2005/jun/30/climatechange.climatechangeenvironment2>
- Schwartzstein, P. (2020). *World's rarest seal finds refuge on notorious prison island*. Ανάκτηση από National Geographic: <https://www.nationalgeographic.com/animals/article/worlds-rarest-seal-finds-refuge-prison-island>
- Tiseo, I. (2023). Annual global emissions of carbon dioxide 1940-2023. Ανάκτηση από <https://www.statista.com/statistics/276629/global-co2-emissions/>
- UN. (2023). The Paris Agreement. Ανάκτηση από <https://www.un.org/en/climatechange/paris-agreement>
- UN. (2024). Paris Agreement. Ανάκτηση από <https://rb.gy/n1sqcm>

- WHO. (2023a). *Number of COVID-19 cases reported to WHO (cumulative total)*. Ανάκτηση από <https://data.who.int/dashboards/covid19/cases?n=c>
- WHO. (2023b). *Number of COVID-19 deaths reported to WHO (cumulative total)*. Ανάκτηση από <https://data.who.int/dashboards/covid19/deaths?n=c>
- WNA. (2023). Nuclear Power in Sweden. Ανάκτηση από <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-o-s/sweden.aspx>
- WNA. (2024). Nuclear Power in the European Union. Ανάκτηση από <https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/others/european-union.aspx>
- WWF. (2020α). *Importance of forests*. Ανάκτηση από https://wwf.panda.org/discover/our_focus/forests_practice/importance_forests/
- WWF. (2020β). *Γυάρος*. Ανάκτηση από https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/prostaeuomenes_perioxes/gyaros/
- WWF. (2020γ). *Φώκια*. Ανάκτηση από https://www.wwf.gr/ti_kanoume/fysh/apeiloumena_eidh/fokia/
- ΑΔΜΗΕ. (2024). Χρονιά ρεκόρ το 2023 για την καθαρή ενέργεια στην Ελλάδα. Ανάκτηση από <https://www.admie.gr/nea/deltia-typou/hronia-rekor-2023-gia-tin-kathari-energeia-stin-ellada>
- Βαταβάλη, Φ., & Χατζηκωνσταντίνου, Ε. (2018). *Γεωγραφίες της ενεργειακής φτώχειας στην Αθήνα της κρίσης*. Αθήνα: angelus novus.
- Βόγλης, Π. (2009). Από τον έναν τόπο στον άλλο. Στο *Τόποι εξορίας, ένα σημερινό βλέμμα* (σσ. 95-96). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Βοτανική. (2019). *Νήσος Γυάρος και θαλάσσια ζώνη*. Ανάκτηση από <http://votaniki.gr/prostasia/diktio-natura-2000/nisos-gyaros-kai-thalassia-zoni-gr4220033/>
- Γεωργακόπουλος, Θ. (2021). Ο Τομέας Της Ενέργειας Στην Ελλάδα. Ανάκτηση από <https://www.dianeosis.org/2021/04/i-energeia-stin-ellada/>
- Γκουρμπάτσης, Α. (2023). *Απολογισμός Πυρκαγιών 2023*. Ανάκτηση από <https://dasarxeio.com/2023/09/03/128685/>
- Ελαφρός, Γ. (2024, Αύγουστος 16). Πλήγμα για το περιβάλλον: Η Αττική έχασε το 1/3 των δασών της την τελευταία οκταετία. *Η Καθημερινή*. Ανάκτηση από <https://www.kathimerini.gr/society/563174017/pligma-gia-to-perivallon-i-attiki-echase-to-1-3-ton-dason-tis-tin-teleytaia-oktaetia/>
- ΕΛΣΤΑΤ. (2023). Αποτελέσματα απογραφής μόνιμου πληθυσμού και κατοικιών 2021. Ανάκτηση από chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://elstat-outsourcers.statistics.gr/Census2022_GR.pdf
- Ευρωπαϊκή Ένωση. (1997). Ανακοίνωση της Επιτροπής - Ενέργεια για το μέλλον: ανανεώσιμες πηγές ενέργειας - Λευκή βίβλος για κοινοτική στρατηγική και σχέδιο δράσης. Ανάκτηση από <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7b73afad-d12f-4697-b4d6-1252ccbe6bb4/language-el>

- Ευρωπαϊκή Ένωση. (2024). Είδη νομοθεσίας. Ανάκτηση από https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/law/types-legislation_el
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2024). Δέσμη παραβάσεων Φεβρουαρίου: κυριότερες αποφάσεις. Ανάκτηση από https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/EL/inf_24_301
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (1986). Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ). Ανάκτηση από <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/single-european-act>
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2017). *Κλιματική αλλαγή: Επιστρατεύοντας τα δάση ως δεξαμενές αποθήκευσης άνθρακα*. Ανάκτηση από <https://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/society/20170711STO79506/klimatiki-allagi-epistrateuontas-ta-dasi-os-dexamenes-apothikeusis-anthraka>
- Ζερβός, Α. (2010). Η ανάπτυξη των ΑΠΕ στον ευρωπαϊκό χώρο. Στο Δ. Μέλισσας (Επιμ.), *Ειδικό Χωροταξικό για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, ένας χρόνος μετά* (σσ. 19-24). Αθήνα: Παπασωτηρίου.
- Η Καθημερινή: Τμήμα Ειδήσεων. (2002, Ιανουάριος 10). Καταργήθηκε το Ναυτικό Οχυρό. *Η Καθημερινή*. Ανάκτηση από <https://www.kathimerini.gr/politics/108502/katargithike-to-naytiko-ochyro/>
- Κλαμπατσέα, Ρ. (2010). Ξαναδιαβάζοντας το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού για τις ΑΠΕ ένα χρόνο μετά. Στο Δ. Μέλισσας (Επιμ.), *Ειδικό Χωροταξικό για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, ένας χρόνος μετά* (σσ. 91-104). Αθήνα: Παπασωτηρίου.
- Κλουτσινιώτη, Ρ. (2010). Το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού για τις ΑΠΕ. Στο Δ. Μέλισσας (Επιμ.), *Ειδικό Χωροταξικό για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, ένας χρόνος μετά* (σσ. 79-84). Αθήνα: Παπασωτηρίου.
- Μάκη, Τ. (2021). *Ανανεώσιμες και μη ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και υφαρπαγή γης*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία ΕΑΠ. Ανάκτηση από <https://apothesis.eap.gr/archive/item/717>
- Μάκη, Τ. (2023). Ενεργειακή μετάβαση και υφαρπαγή γης: Η περίπτωση της Ελλάδας. *Τετράδια Μαρξισμού*(16), σσ. 109-122.
- Μάκη, Τ. (2024). Εξέλιξη αιτήσεων και δεσμευμένων εκτάσεων για αιολικά πάρκα στην Εύβοια. *Γεωγραφίες*(43), σσ. 96-110.
- Μάκη, Τ., & Βελεγράκης, Γ. (2022). Αιολικά πάρκα και υφαρπαγή γης στη μεταμνημονιακή εποχή: Το παράδειγμα της νησιωτικής Ελλάδας. *Γεωγραφίες*(39), σσ. 68-83. Ανάκτηση από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/geographies/article/view/32964/25043>
- Μαργαρίτης, Γ. (2009). Μνημεία του πρόσφατου χθες. Στο *Τόποι εξορίας, ένα σημερινό βλέμμα* (σσ. 17-20). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Μαρξ, Κ. (2009 [1953]). *Grundrisse*. (Γ. Χοντζέας, Μεταφρ.) Αθήνα: Α/συνεχεια.
- Μπενάς, Τ. (2009). Μια αλλιώτικη μαρτυρία για το Αιγαίο. Στο *Τόποι εξορίας, ένα σημερινό βλέμμα* (σσ. 115-121). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

- Μπουρνάζος, Σ. (2009). Μισός αιώνας πολιτικής εξορίας στην Ελλάδα: σκέψεις για την ιστορική μελέτη του φαινομένου. Στο *Τόποι εξορίας, ένα σημερινό βλέμμα* (σσ. 35-47). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Ντάφης, Σ., Κύρος, Γ., & Λαγουβάρδος, Κ. (2023). *Πλημμύρες στον κάμπο της Θεσσαλίας*. Ανάκτηση από https://meteo.gr/article_view.cfm?entryID=2922
- Παναγιωτίδου, Μ., Κοντοπούλου, Ε., & Βαλεριάνου, Κ. (2016). Προσεγγίζοντας τις πολιτικές για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας. *Αειχώρος*(26), σσ. 123-149. Ανάκτηση από <https://journals.lib.uth.gr/index.php/aeihoros/article/view/429/409>
- Παναγιώτου, Ο., & Δημακόπουλος, Λ. (2009). *Τόποι εξορίας - ένα σημερινό βλέμμα* (1η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Παπαδημητρίου, Γ. (2017, Ιουλίου 12). Γυάρος, το ξεχασμένο «νησί του διαβόλου». *DW*. Ανάκτηση από <https://rb.gy/4xmqgd>
- Παυλής, Ε. (2016). Μαζική εγκατάσταση αιολικών πάρκων και αρνητικές επιπτώσεις στο τοπίο. Η περίπτωση της επένδυσης "Αιγαία Ζεύξη" στο Βόρειο Αιγαίο. *Γεωγραφίες*(28), σσ. 75-95. Ανάκτηση από <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/geographies/article/view/33102/25150>
- ΡΑΑΕΥ. (2020). Ν. 2773/99 (Τεύχος ΦΕΚ Α 286/22.12.1999). Ανάκτηση από <https://rb.gy/vyf5v8>
- ΡΑΕ. (2021). *Ενημερωτικό σημείωμα της ΡΑΕ σχετικά με την αδειοδότηση έργων ΑΠΕ για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας*. Ανάκτηση από <https://bit.ly/3MbfWeV>
- Σταυρίδης, Σ. (2010). *Μετέωροι χώροι της ετερότητας* (1η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Συλλογικό. (2020). *Γιούρα - ματωμένη βίβλος* (2η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή.
- Τα Νέα: Τμήμα Ειδήσεων. (2024, Αύγουστος 13). Σέρρες: Υπάρχει και μια φωτιά στο όρος Όρβηλος που καίει για 26 ημέρες. *Τα Νέα*. Ανάκτηση από <https://www.tanea.gr/2024/08/13/greece/serres-yparxei-kai-mia-fotia-sto-oros-orvilos-pou-kaiei-gia-26-imeres/>
- Τερκενλή, Θ. (1996). *Το πολιτισμικό τοπίο: γεωγραφικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- ΥΛΗ - Διαχείριση και Προστασία Περιβάλλοντος. (2021). *Αρχική αποτίμηση αποτελεσμάτων της πυρκαγιάς στην Βόρεια Εύβοια*. Ανάκτηση από <https://dasarxeio.com/2021/08/18/100562/>
- ΥΠΕΝ. (2012). Εθνικός Ενεργειακός Σχεδιασμός, οδικός χάρτης για το 2050 (Συνοπτική Παρουσίαση). Ανάκτηση από <http://www.opengov.gr/minenv/wp-content/uploads/downloads/2012/04/energeiakos-sxediasmos.pdf>
- ΥΠΕΝ. (2020α). Δίκτυο NATURA 2000. Ανάκτηση από <https://ypen.gov.gr/perivallon/viopoikilotita/diktyo-natura-2000/>
- ΥΠΕΝ. (2020β). Εθνική Πολιτική. Ανάκτηση από <https://ypen.gov.gr/chorikos-schediasmos/chorotaxia/ethniki-politiki/>
- ΥΠΕΝ. (2023). Εθνικό Σχέδιο Ενέργειας και Κλίματος - Προσχέδιο Αναθεωρημένης Έκδοσης. Ανάκτηση από <https://commission.europa.eu/system/files/2023-11/GREECE%20-%20DRAFT%20UPDATED%20NECP%202021-2030%20EL.pdf>

ΥΠΕΝ. (2024). Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα - Αναθεωρημένη Έκδοση. Ανάκτηση από <http://www.opengov.gr/minenv/?p=13351>

Υπηρεσία Αρχείου της ΚΕ του ΚΚΕ (Επιμ.). (2019). *Γυάρος*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.

Υπουργείο Οικονομικών. (2023). *Ελλάδα 2.0*. Ανάκτηση από <https://greece20.gov.gr/>

Χουσιανάκου, Μ. (2010). Η κριτική τοποθέτηση του ΣΕΠΟΧ σε σχέση με το θεσμοθετημένο Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τις ΑΠΕ. Στο Δ. Μέλισσας (Επιμ.), *Ειδικό Χωροταξικό για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας, ένας χρόνος μετά* (σσ. 85-90). Αθήνα: Παπασωτηρίου.

Ευρωπαϊκές Νομοθετικές Πράξεις και Αποφάσεις

L 169 της 29.06.1987. *Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη*.

L 206 της 22.07.1992. *ΟΔΗΓΙΑ 92/43/ΕΟΚ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 21ης Μαΐου 1992 για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας*.

L 164 της 17.06.2008. *ΟΔΗΓΙΑ 2008/56/ΕΚ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 17ης Ιουνίου 2008 περί πλαισίου κοινοτικής δράσης στο πεδίο της πολιτικής για το θαλάσσιο περιβάλλον (οδηγία-πλαίσιο για τη θαλάσσια στρατηγική)*.

Υπόθεση C-849/19 της 17.12.2020. *ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (έκτο τμήμα) της 17ης Δεκεμβρίου 2020 για «Παράβαση κράτους μέλους – Περιβάλλον – Οδηγία 92/43/ΕΟΚ – Διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας – Ειδικές ζώνες διατήρησης – Άρθρο 4, παράγραφος 4 – Υποχρέωση καθορισμού στόχων διατήρησης – Άρθρο 6, παράγραφος 1 – Υποχρέωση λήψης μέτρων διατήρησης – Απόφαση 2006/613/ΕΚ – Μεσογειακή βιογεωγραφική περιοχή»*.

Φύλλα Εφημερίδας της Ελληνικής Κυβέρνησης

ΦΕΚ Α 245/25.07.1929. *Περί των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών*.

ΦΕΚ Α 289/29.12.1979. Νόμος 998/1979. *Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της Χώρας*.

ΦΕΚ Α 160/16.10.1986. Νόμος 1650/1986. *Για την προστασία του περιβάλλοντος*.

ΦΕΚ Β 436/05.06.1989. ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1285/24225. *Χαρακτηρισμός ως ιστορικού τόπου ολόκληρου του νησιού της Μακρονήσου καθώς και ως ιστορικών διατηρητέων μνημείων όλων των κτιρίων των στρατοπέδων του νησιού*.

ΦΕΚ Δ 895/01.11.1995. Διάταγμα. *Καθορισμός χρήσεων γης και όρων και περιορισμών δόμησης στην εκτός σχεδίου και εκτός ορίων οικισμού περιοχή της νήσου Μακρονήσου (Ν. Κυκλάδων)*.

- ΦΕΚ Α 207/07.10.1999. Νόμος 2742/1999. Χωροταξικός σχεδιασμός και αειφόρος ανάπτυξη και άλλες διατάξεις.
- ΦΕΚ Β 1680/17.12.2001. ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/4016/68475. Χαρακτηρισμός ως ιστορικού τόπου της Νήσου Γυάρου και ως ιστορικών διατηρητέων μνημείων όλων των κτιρίων του Στρατοπέδου της Γυάρου.
- ΦΕΚ Α 201/12.09.2001. Νόμος 2941/2001. Απλοποίηση διαδικασιών ίδρυσης εταιρειών, αδειοδότησης Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, ρύθμιση θεμάτων της Α.Ε. «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΝΑΥΠΗΓΕΙΑ» και άλλες διατάξεις.
- ΦΕΚ Α 129/27.06.2006. Νόμος 3468/2006. Παραγωγή Ηλεκτρικής Ενέργειας από Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας και Συμπαράγωγή Ηλεκτρισμού και Θερμότητας Υψηλής Απόδοσης και λοιπές διατάξεις.
- ΦΕΚ Β 2464/03.12.2008. Έγκριση Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ) και της στρατηγικής μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων αυτού.
- ΦΕΚ Α 85/04.06.2010. Νόμος 3851/2010. Επιτάχυνση της ανάπτυξης των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και άλλες διατάξεις σε θέματα αρμοδιότητας του Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής.
- ΦΕΚ Α 30/25.02.2010. Νόμος 3827/2010. Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου.
- ΦΕΚ Α 60/31.03.2011. Νόμος 3937/2011. Διατήρηση της βιοποικιλότητας και άλλες διατάξεις.
- ΦΕΚ ΑΑΠ 182/21.07.2011. ΥΠΠΟΤ/ΔΝΣΑΚ/58658/1129. Οριοθέτηση του ιστορικού τόπου της νήσου Γυάρου σύμφωνα με το Ν. 3028/2002.
- ΦΕΚ Δ 463/31.12.2015. Απόφαση 91881/2015. Ίδρυση Θαλάσσιου Καταφυγίου Άγριας Ζωής (ΚΑΖ) στην θαλάσσια ζώνη πέριξ της νήσου Γυάρου, Περιφερειακής Ενότητας Σύρου.
- ΦΕΚ Β 4893/31.12.2019. ΥΑ 4/2019. Κύρωση του Εθνικού Σχεδίου για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ).
- ΦΕΚ Δ 712/29.11.2019. ΥΠΠΟΑ/ΓΔΑΠΚ/ΔΙΠΚΑ/ΤΠΚΑΧΜΑΕ/ 579405/413767/11734/4806. Κήρυξη ως αρχαιολογικού χώρου της νήσου Μακρονήσου, Δήμου Κέας, Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου.
- ΦΕΚ Α 187/28.11.2019. Απόφαση 19645/2019. Δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως του από 25 Νοεμβρίου 2019 Ψηφίσματος της Θ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων «Ψήφιση, δημοσίευση και έναρξη ισχύος των αναθεωρημένων διατάξεων του Συντάγματος».
- ΦΕΚ Δ 389/04.07.2019. Απόφαση ΥΠΕΝ/ΔΔΦΠΒ/58979/1531. Καθορισμός όρων και περιορισμών για την προστασία, διατήρηση και διαχείριση της φύσης της χερσαίας και θαλάσσιας περιοχής της Νήσου Γυάρου.
- ΦΕΚ Α 129/04.07.2022. Νόμος 4951/2022. Εκσυγχρονισμός της αδειοδοτικής διαδικασίας Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας Β' φάση, Αδειοδότηση παραγωγής και αποθήκευσης ηλεκτρικής ενέργειας, πλαίσιο ανάπτυξης Πιλοτικών Θαλάσσιων Πλωτών Φωτοβολταϊκών Σταθμών και ειδικότερες διατάξεις για την ενέργεια και την προστασία του περιβάλλοντος.

ΦΕΚ Α 78/29.03.2023. Νόμος 5037/2023. *Μετονομασία της Ρυθμιστικής Αρχής Ενέργειας σε Ρυθμιστική Αρχή Αποβλήτων, Ενέργειας και Υδάτων και διεύρυνση του αντικειμένου της με αρμοδιότητες επί των υπηρεσιών ύδατος και της διαχείρισης αστικών αποβλήτων, ενίσχυση της υδατικής πολιτικής Εκσυγχρονισμός της νομοθεσίας για τη χρήση και παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές μέσω της ενσωμάτωσης των Οδηγιών ΕΕ 2018/2001 και 2019/944 Ειδικότερες διατάξεις για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και την προστασία του περιβάλλοντος.*

Ηλεκτρονικές Σελίδες

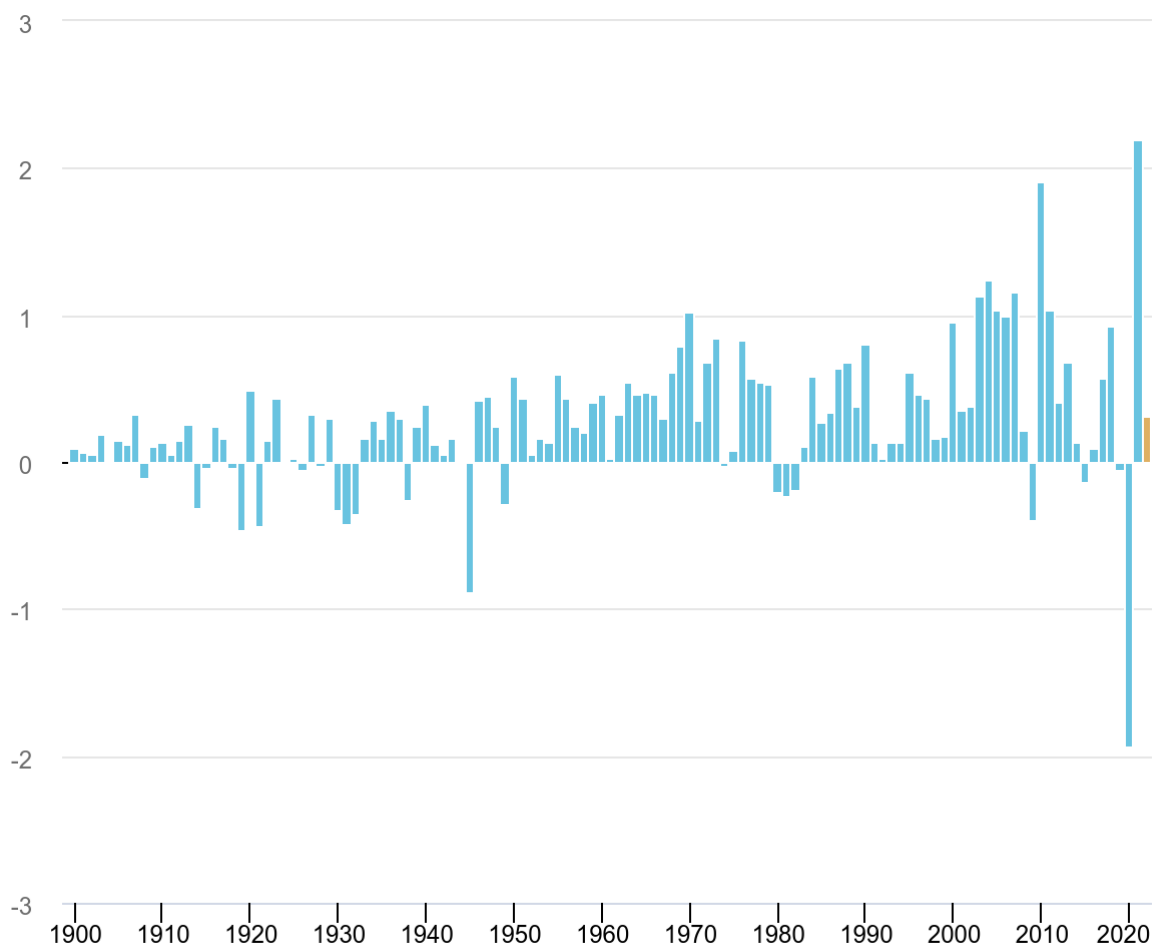
Alumil (2024). *ArXellence 3*. Διαθέσιμο στο: <https://www.alumil.com/arxellence3>

Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (2024). *Πίνακες απογραφών πληθυσμού (1879 – 2011)*. Διαθέσιμο στο: <https://www.eetaa.gr/metavoles-stin-t-a/fek-apografon-plithysmou-1879-2011/>

Κοινοφελές Ίδρυμα Αθανασίου & Μαρίνας Μαρτίνου (2024). *Το Ίδρυμα*. Διαθέσιμο στο: <https://www.iamm.gr/gr/to-idryma/>

ΡΑΑΕΥ (2024). *Γεωπληροφοριακός Χάρτης*. Διαθέσιμο στο: <https://geo.rae.gr/>

» Παράρτημα Α: Γραφήματα

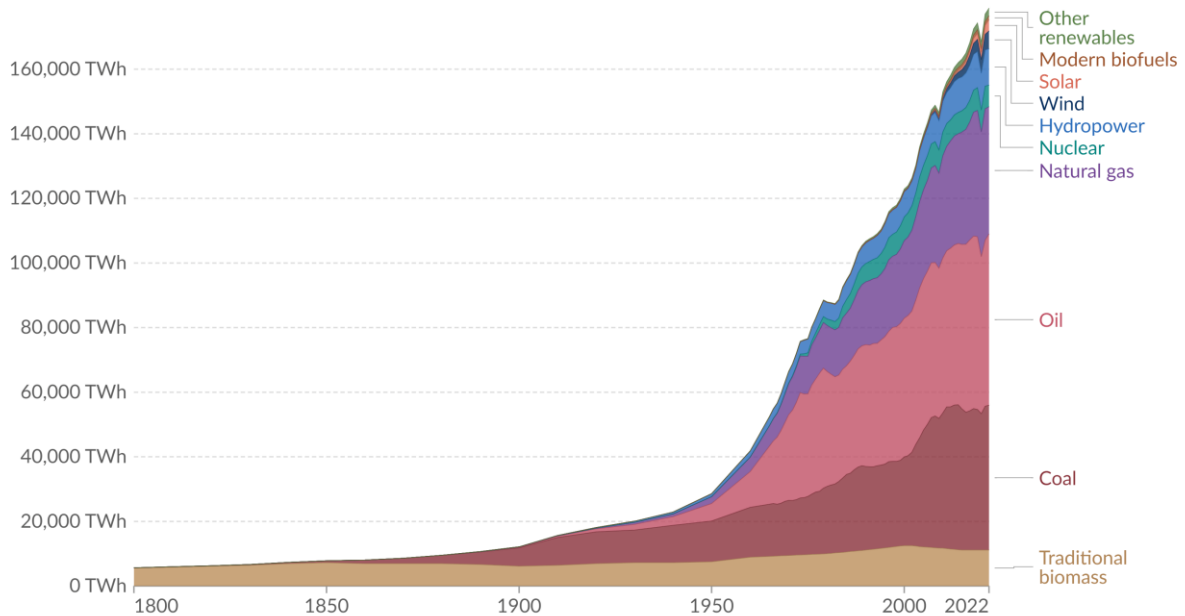
Γράφημα 9: Ετήσια παγκόσμια μεταβολή επιπέδων διοξειδίου του άνθρακα από ενέργεια και βιομηχανία.

Πηγή: IEA (2023). Annual change in global CO₂ emissions from energy combustion and industrial processes, 1900-2022. Retrieved from: <https://www.iea.org/data-and-statistics/charts/annual-change-in-global-co2-emissions-from-energy-combustion-and-industrial-processes-1900-2022>

Global primary energy consumption by source

Our World
in Data

Primary energy¹ is based on the substitution method² and measured in terawatt-hours³.

Data source: Energy Institute - Statistical Review of World Energy (2023); Smil (2017)

Note: In the absence of more recent data, traditional biomass is assumed constant since 2015.

OurWorldInData.org/energy | CC BY

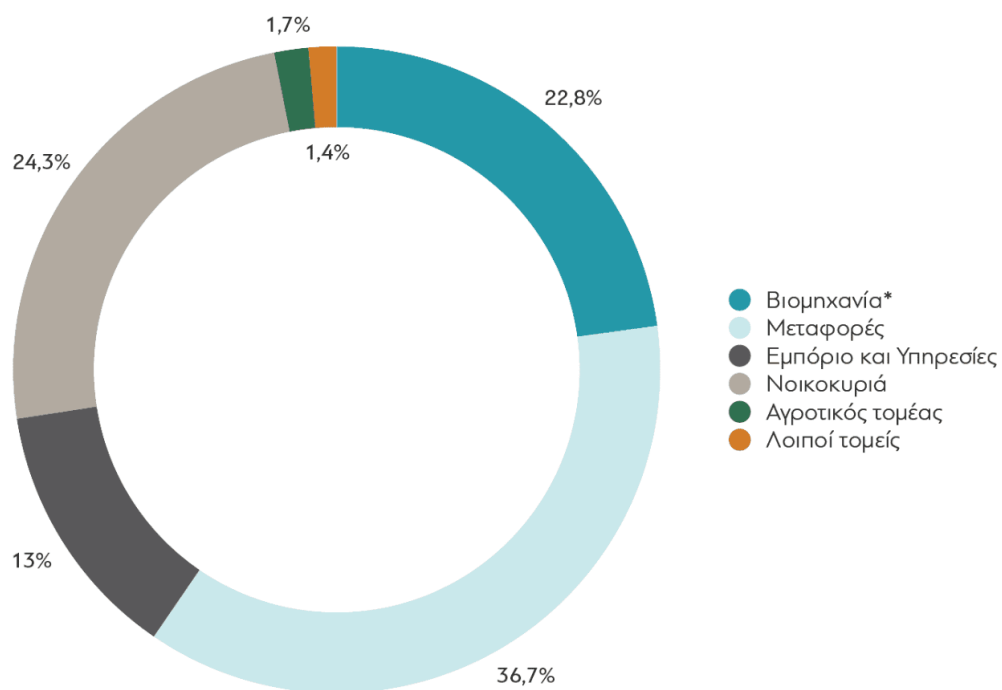
1. Primary energy: Primary energy is the energy available as resources – such as the fuels burnt in power plants – before it has been transformed. This relates to the coal before it has been burned, the uranium, or the barrels of oil. Primary energy includes energy that the end user needs, in the form of electricity, transport and heating, plus inefficiencies and energy that is lost when raw resources are transformed into a usable form. You can read more on the different ways of measuring energy in our article.

2. Substitution method: The 'substitution method' is used by researchers to correct primary energy consumption for efficiency losses experienced by fossil fuels. It tries to adjust non-fossil energy sources to the inputs that would be needed if it was generated from fossil fuels. It assumes that wind and solar electricity is as inefficient as coal or gas. To do this, energy generation from non-fossil sources are divided by a standard 'thermal efficiency factor' – typically around 0.4 Nuclear power is also adjusted despite it also experiencing thermal losses in a power plant. Since it's reported in terms of electricity output, we need to do this adjustment to calculate its equivalent input value. You can read more about this adjustment in our article.

3. Watt-hour: A watt-hour is the energy delivered by one watt of power for one hour. Since one watt is equivalent to one Joule per second, a watt-hour is equivalent to 3600 Joules of energy. Metric prefixes are used for multiples of the unit, usually: - kilowatt-hours (kWh), or a thousand watt-hours. - Megawatt-hours (MWh), or a million watt-hours. - Gigawatt-hours (GWh), or a billion watt-hours. - Terawatt-hours (TWh), or a trillion watt-hours.

Γράφημα 10: Ετήσια παγκόσμια κατανάλωση ενέργειας ανά είδος.

Πηγή: Hannah Ritchie, Pablo Rosado and Max Roser (2020). Energy Production and Consumption.
Retrieved from: <https://ourworldindata.org/energy-production-consumption>

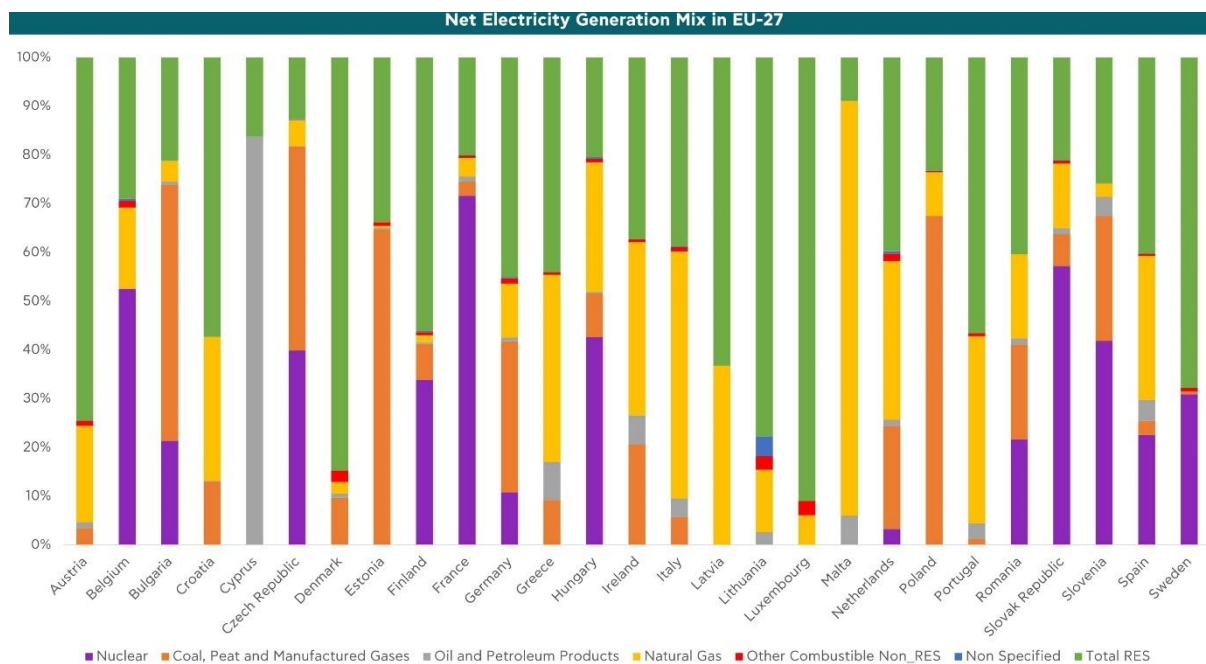

* Περιλαμβάνει και τις μη ενεργειακές χρήσεις.

Πηγή: Eurostat. Ανάλυση IOBE.

Γράφημα 11: Κατανομή τελικής κατανάλωσης ανά τομέα στην Ελλάδα το 2018.

Πηγή: Διανέοσις (2021). Ο Τομέας Της Ενέργειας Στην Ελλάδα. Ανακτήθηκε από:
<https://www.dianeosis.org/2021/04/i-energeia-stin-ellada/>

Γράφημα 12: Μίγμα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στις 27 χώρες-μέλη της ΕΕ για τον Οκτώβριο του 2021.

Πηγή: IEA (2021). Net Electricity Generation Mix in EU-27, data for October 2021. Retrieved from: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.haae.gr/media/3816/chart-of-the-month-vol1-electricity-generation-mix-eu27_final.pdf](https://www.haae.gr/media/3816/chart-of-the-month-vol1-electricity-generation-mix-eu27_final.pdf)

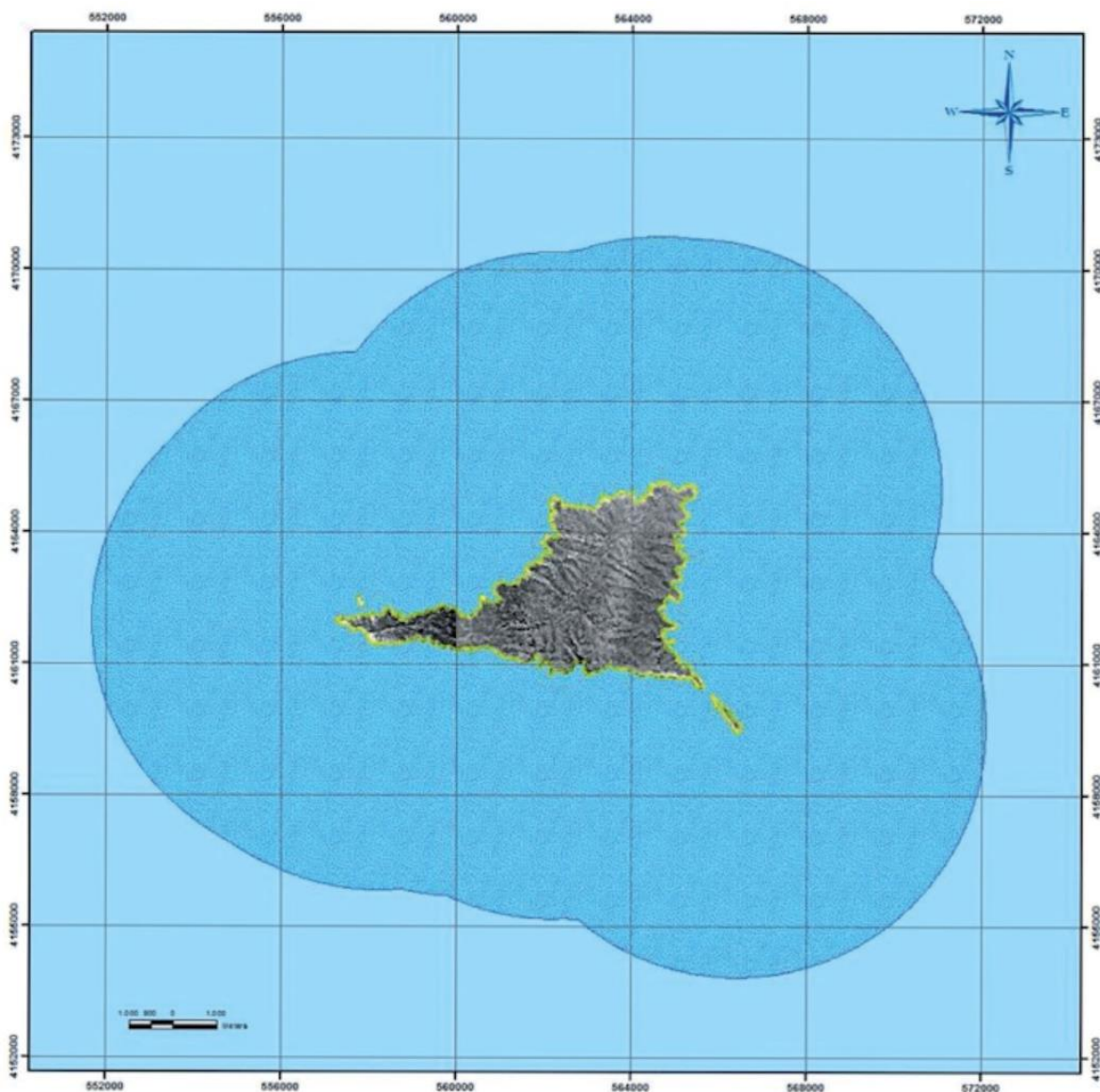
» Παράρτημα Β: Χάρτες

Χάρτης 24: Υπό αξιολόγηση ανεμογεννήτριες στη Μακρόνησο.

Πηγή: Γεωπληροφοριακός Χάρτης ΡΑΑΕΥ.

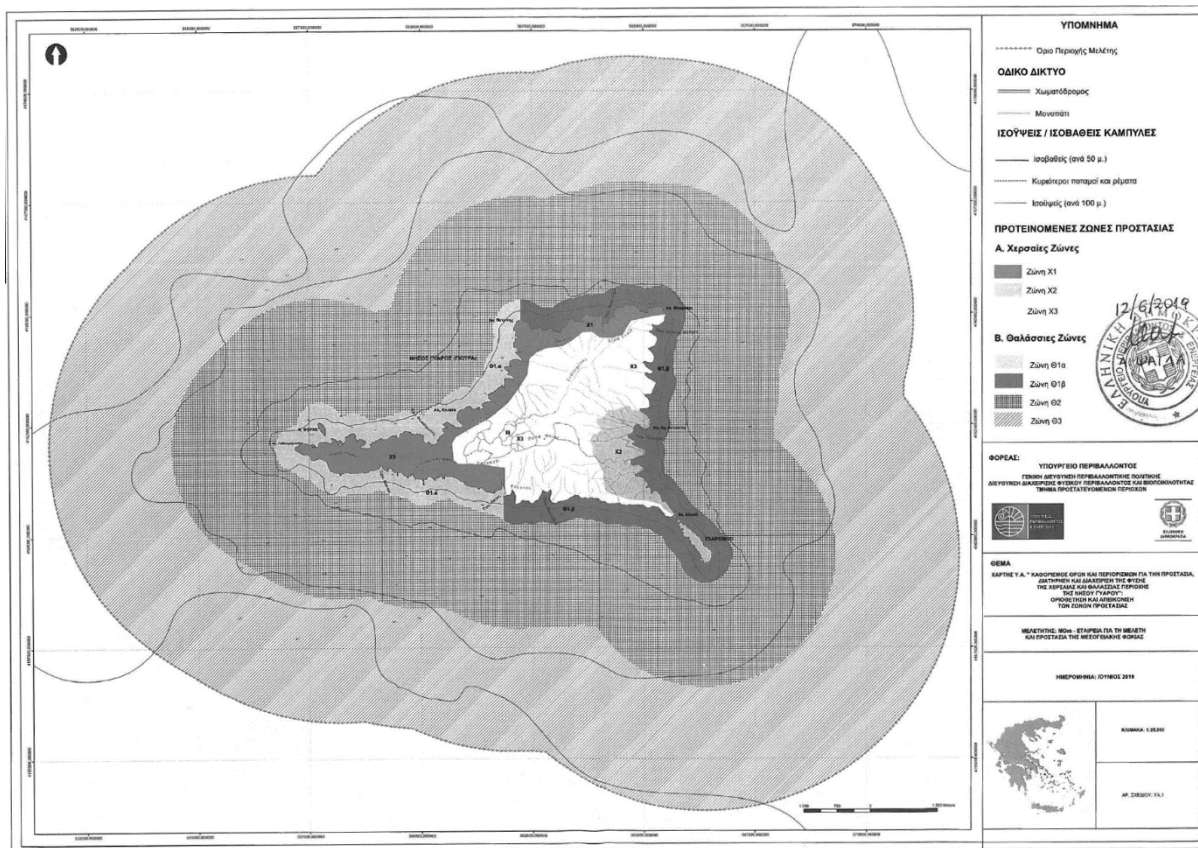
Ημερομηνία λήψης εικόνας: 31 Αυγούστου 2024.

Χάρτης 25: Ίδρυση θαλάσσιου καταφυγίου άγριας ζωής στην θαλάσσια ζώνη πέριξ της Γυάρου.

Πηγή: ΦΕΚ 463/Δ/2015/31.12.2015. Απόφαση 91881/2015. Ίδρυση Θαλάσσιου Καταφυγίου Άγριας Ζωής (ΚΑΖ) στην θαλάσσια ζώνη πέριξ της νήσου Γυάρου, Περιφερειακής Ενότητας Σύρου.

Με κίτρινο χρώμα η χερσαία ζώνη και με σκούρο γαλάζιο η θαλάσσια ζώνη.

Χάρτης 26: Ζώνες προστασίας της χερσαίας και της θαλάσσιας περιοχής της Γιάρου.

Πηγή: ΦΕΚ 389/Δ/4.7.2019. Απόφαση ΥΠΕΝ/ΔΔΦΠΒ/58979/1531. Καθορισμός όρων και περιορισμών για την προστασία, διατήρηση και διαχείριση της φύσης της χερσαίας και θαλάσσιας περιοχής της Νήσου Γιάρου.

Χάρτης 27: Πολύγωνο αιολικού σταθμού στη Γυάρο που έχει απορριφθεί και θέση αυτού σε σύγκριση με τους σταθμούς που έχουν λάβει βεβαίωση παραγωγού.

Πηγή: Γεωπληροφοριακός Χάρτης ΡΑΑΕΥ.

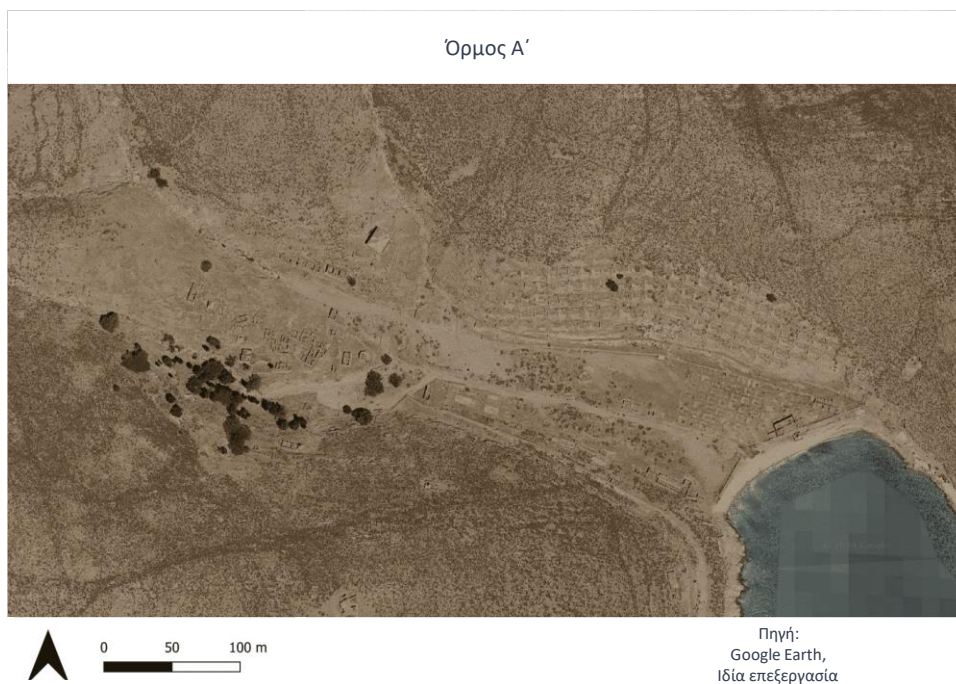
Ημερομηνία λήψης εικόνας: 29 Σεπτεμβρίου 2024.

Με κόκκινο χρώμα συμβολίζεται το πολύγωνο που έχει απορριφθεί και με πράσινο τα πολύγωνα που έχουν λάβει βεβαίωση παραγωγού.

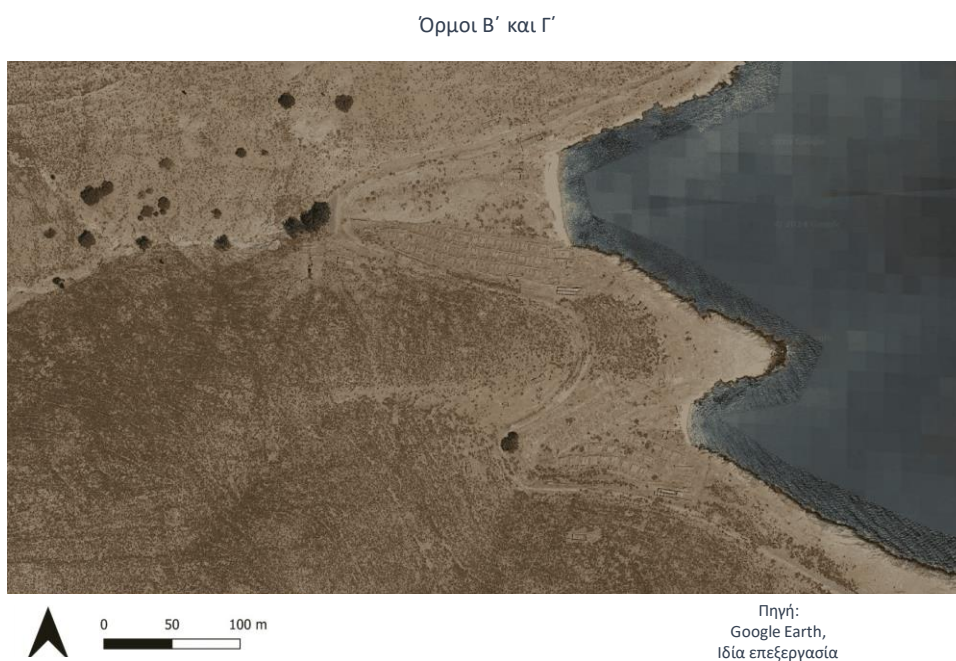

Χάρτης 28: Οριοθέτηση του ιστορικού τόπου της Γυάρου.

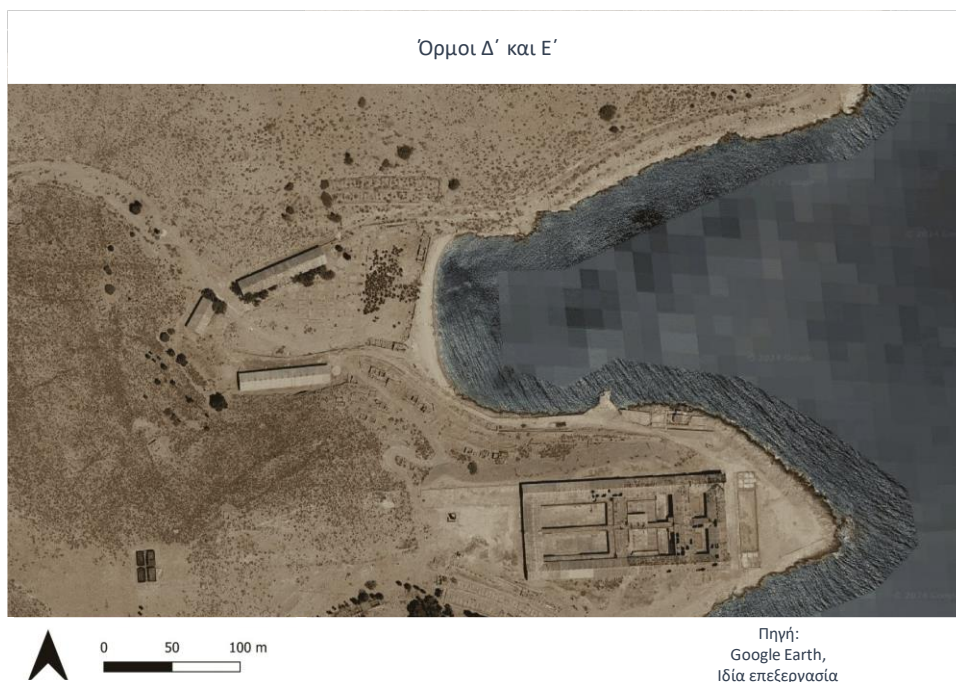
Πηγή: ΦΕΚ 182/ΑΑΠ/21.7.2011. ΥΠΠΟΤ/ΔΝΣΑΚ/58658/1129. Οριοθέτηση του ιστορικού τόπου της νήσου Γυάρου σύμφωνα με το Ν. 3028/2002, ίδια επεξεργασία πως προς τη συνένωση των δύο τμημάτων του χάρτη.

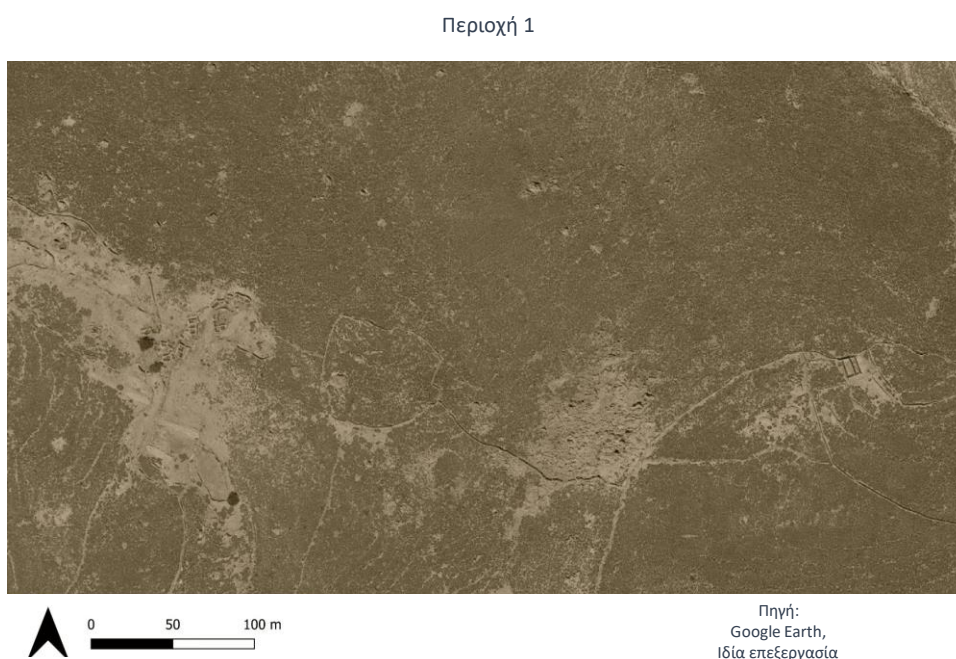
Χάρτης 29: Υφιστάμενη κατάσταση όρμου Α΄.

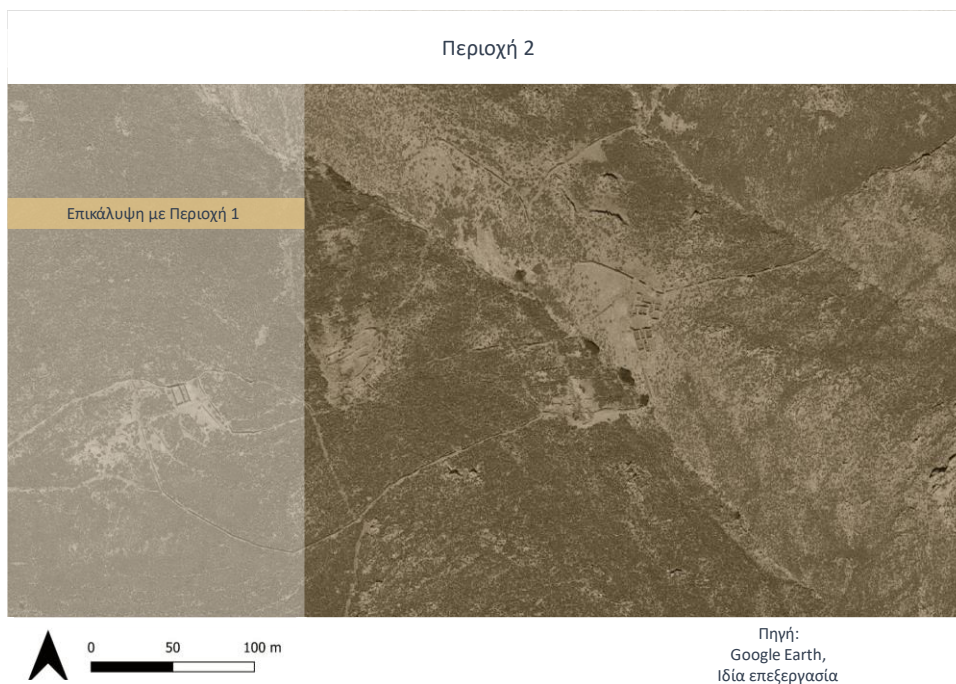
Χάρτης 30: Υφιστάμενη κατάσταση όρμων Β΄ και Γ΄.

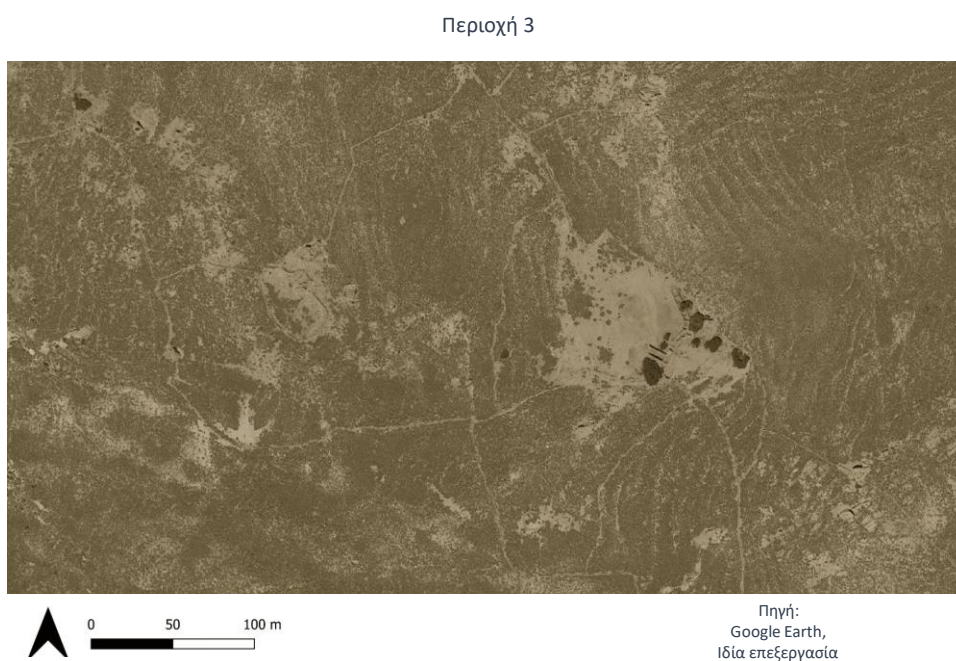
Χάρτης 31: Υφιστάμενη κατάσταση όρμων Δ΄ και Ε΄.

Χάρτης 32: Υφιστάμενη κατάσταση περιοχής 1.

Χάρτης 33: Υφιστάμενη κατάσταση περιοχής 2.

Χάρτης 34: Υφιστάμενη κατάσταση περιοχής 3.

Περιοχή 4

Χάρτης 35: Υφιστάμενη κατάσταση περιοχής 4.

Περιοχή 5

Χάρτης 36: Υφιστάμενη κατάσταση περιοχής 5.